

YAHUDİLER VE TÜRKLER

Yahudi Tarihçi Eliyahu Kapsali'nin (1483-1555)
Seder Eliyahu Zuta İsimli Kroniği Bağlamında Bir İnceleme

NUH ARSLANTAŞ

Yahudiler *ve* Türkler

Yahudi Tarihçi Eliyahu Kapsali'nin (1483-1555)
Seder Eliyahu Zuta *İsimli Kroniği Bağlamında*
Bir İnceleme

NUH ARSLANTAŞ

İZ YAYINCILIK: 747
İnceleme araştırma dizisi: 294
ISBN: 978-975-355-942-3
İstanbul, 2013

Çatalçeşme Sokağı No: 27/2 Cağaloğlu 34110 İstanbul
telefon: (212) 5207210
faks: (212) 5115791
www.iz.com.tr
e-posta: bilgi@iz.com.tr

kapak resmi:
İspanya'daki zulümden İstanbul'a kaçan Yahudiler,
Sultan Bayezit ve devlet erkânı tarafından karşılanırken.

kapak: Medine Efe

Basıldığı yer: Alemdar Ofset Matbaacılık
Davutpaşa Caddesi Besler İş Merkezi No: 20/29 Topkapı/Zeytinburnu İstanbul

NUH ARSLANTAŞ

Yahudiler *ve* Türkler

Yahudi Tarihçi Eliyahu Kapsali'nin (1483-1555)
Seder Eliyahu Zuta *İsimli Kroniği Bağlamında*
Bir İnceleme

Nuh ARSLANTAŞ (Doç. Dr.) (noaharslan@hotmail.com); 1972 yılında Konya'da doğdu. İlköğrenimini İsmil Kasabası Atatürk İlkokulu'nda tamamladıktan sonra, 1984 yılında Konya İmam-Hatip Lisesi'ne kaydoldu. 1991 yılında M.Ü. İlahiyat Fakültesi'nikazandı. 1996 yılında fakülteden mezuniyetinden sonra Giresun'un Eynesil İlçesi İmam Hatip Lisesi'nde bir yıl öğretmenlik yaptı. 24 Kasım 1997'de M.Ü. İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi Anabilim Dalı'na araştırma görevlisi oldu. M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde "Emevîler Döneminde Yahudiler" (06.07.2000) isimli yüksek lisans tezini hazırladı. Yabancı hükümetlerce Türk Hükümeti emrine verilen bursla, doktora araştırması için dil öğrenmek ve sahasında akademik araştırmalar yapmak üzere 26 Ekim 2003-26 Haziran 2004 tarihleri arasında Hayfa Üniversitesi'nde (İsrail) bulundu. M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde "Abbasiler ve Fatımiler Döneminde Yahudiler (Dini-Hukuki ve Sosyal Hayat)" (Temmuz 2007) başlıklı doktora tezini hazırladı. 3 Mart 2010-21 Kasım 2010 tarihleri arasında YÖK'ün "Yurtdışı doktora sonrası araştırma programı" kapsamında Kudüs İbranî Üniversitesi ve Ben Zvi Enstitüsü'nde (İsrail) "Osmanlı Tarihinden Bahseden İbranice Kronik ve Risaleler" konusunda araştırma yaptı. 1 Nisan 2010 tarihinde doçent unvanı aldı; 4 Mayıs 2011 tarihinde de kadroya atandı. Halen M.Ü. İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi Anabilim dalında öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. Arapça, İngilizce ve İbranice bilen Arslantaş, evli ve iki kız çocuğu babasıdır.

Başlıca yayınları şunlardır:

Kitaplar

Asr-ı Saadet'ten Kıssalar (1-2), İklim Yayınları: İstanbul 1996; *İslâm Dünyasında Depremler ve Algılanma Biçimleri*, Gelenek Yayınları: İstanbul 2003; *Emeviler Döneminde Yahudiler*, Gökkubbe Yayınları: İstanbul 2005; *Tudelalı Benjamin ve Ratisbonlu Petachia, Ortaçağ'da İki Yahudi Seyyahın Avrupa, Asya ve Afrika Gözlemleri* [Seyahatnamelerin Tercümesi] Kaknüs Yayınları: İstanbul 2001, 2. bs. M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları: İstanbul 2009; *Yahudiler ve Araplar, Çağlar Boyu İlişkileri*, (S.D. Goitein'den tercüme, Emine Buket Sağlam'la birlikte), İz Yayıncılık: İstanbul 2004, 2011); *İslâm Toplumunda Yahudiler, Abbâsî ve Fâtımî Dönemi Yahudilerinde Hukukî, Dinî ve Sosyal Hayat*, İz Yayıncılık: İstanbul 2008, 2011); *İslâm Dünyasında Sâmirîler (Osmanlı Dönemine Kadar)*, İz Yayıncılık: İstanbul 2008, 2011; *İslâm Dünyasında İktisadî ve İlmî Hayatta Yahudiler*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları: İstanbul 2009; *Yahudilere Göre Hz. Muhammed ve İslamiyet*, İz Yayıncılık: İstanbul 2011.

Başlıca Makaleleri

"Sürgünden Sonra Hayber Yahudileri", *TTK BELLETEN Dergisi* LXXII, 264 (Ağustos 2008), s. 431-474.

"Hz. Peygamber'in Çağdaşı Yahudilerin Sosyo-Kültürel Hayatlarına Dair Bazı Tespitler", *İSTEM: İslam Sanat Tarih Edebiyat ve Musiki Dergisi* 11 (2008), s. 9-46.

"Hz. Peygamber'in Çağdaşı Yahudilerin İnanç-İbadet ve Dinî Hayatları ile İlgili Bazı Tespitler", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 34 (2008/1), s. 55-92.

"Abbâsîler ve Fâtımîler Döneminde Yahudilerin Cemaat Mahkemeleri", *TTK BELLETEN Dergisi* LXXII, 265 (Aralık 2008), s. 747-803.

"1400 Yıllık Birliktelik: Yahudilerin Türk-İslâm Medeniyetine Katkıları", *Ortak Kültürel Miras: Birlik İçinde Çokluk*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü: Ankara 2009, s. 164-181.

"Ortaçağ İslam Dünyasında Yahudilerin Cemaat İçi Yoksullukla Mücadele Yöntemleri", Deniz Feneri Yoksulluk Araştırmaları Merkezi Uluslar Arası Yoksulluk Sempozyumu 01–03 Şubat 2008, *Uluslar Arası Yoksulluk Sempozyumu Bildirileri*, yay. haz. Korkut Tuna ve dğr., İstanbul 2009, III, 385-407 (Sempozyum Tebliğ).

"İslamî Dönemde Filistin'e Yahudi Göçü" *TTK BELLETEN Dergisi* LXXV, 274 (Aralık 2011), s. 641-689.

"Ortaçağ Yahudi Cemaatlerinin Dinî ve İdarî Merkezi Olarak Bağdat", *İslam Medeniyetinde Bağdat (Medînetü's-Selâm) Uluslararası Sempozyum, İstanbul, 7-9 Kasım 2008*, İstanbul 2011, s. 319-345 (Sempozyum Tebliğ).

"İki Yahudi Seyyahın Gözünden (Beth Hilelli Rabbi David 1824-1832; II. Benjamin 1846-1851) Şırnak Çevresinde Yahudiler", *Uluslar arası Şırnak ve Çevresi Sempozyumu* 14-16 Mayıs 2010, *Sempozyum Bildirileri*, ed. M. Nesim Doru, Şırnak 2010, s. 905-914 (Sempozyum Tebliğ).

İçindekiler

İKİNCİ BÖLÜM

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

EKLER:

ve biHi (cc.)...

Bu mütevazı çalışmayı

Yahudilik konusundaki her türlü birikimini

bu öğrencisi ile cömertçe paylaşmaktan mutluluk duyan

Hocam

Yusuf ALTINTAŞ Bey'*e*

ithaf ediyorum.

Takdim

Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihi yazılırken yabancı kaynakların kullanılması Osmanlı tarihçiliğinin olmazsa olmazıdır. Türk tarihleri kadar önemli olan yabancı kaynaklardan maalesef ülkemizde fazlaca istifade edilmemektedir. Alman, Bizans, Bulgar, Fransız, İbranî, İran, İtalyan, İngiliz, Leh, Macar, Memlûk, Papalık, Rus, Sırp vs. gibi farklı milletlere ait kaynaklar, bazı araştırmacılar istisna tutulursa ülkemizde tamamıyla ihmal edilmiştir. Çoğu araştırmacı bir Bizans veya Macar kaynağını adından doktorasından yıllar sonra haberdar olmakta, bazı araştırmacılar ise emekli olana kadar bile Osmanlı tarihinin yabancı kaynaklarını öğrenememektedirler.

Osmanlı tarihinin yabancı kaynaklarından istifadeye baktığımızda ise Alman, İran, Memlûk, Bizans, Fransız, İtalyan, İngiliz kaynakları kısmen kullanılırken İbranî kaynaklarından çok az istifade edilmektedir. Türk tarihçileri arasında İbranice bilen fazla araştırmacının olmaması, bu durumda ana etkendir. Daha önce İslâmiyet'in ilk dönemleriyle ilgili araştırmaları için İbranice kaynakları kullanan değerli meslektaşım Nuh Arslantaş, son zamanlarda Osmanlı tarihinin İbranî kaynakları üzerinde mesai harcayarak önemli bir eksiğimizi giderme yolunda adım attı.

Osmanlı tarihi üzerine İbranice tarih kitabı yazan en önemli Yahudi tarihçi Eliyahu Kapsali'dir. 1483-1555 yılları arasında yaşayan Kapsali, o dönemde Venedik hakimiyetindeki Girit'te doğmuş, İtalya'nın Padova şehrinde tahsil

gördükten sonra vatanına dönerek, *haham* tayin edilmiştir. Kapsali, *Seder Eliyahu Zuta: Hiburo Rabi Eliyahu Bar Elkana Kapsali, Toldot ha-'Osmanim u-Venetsiya ve Korot 'Am Yisrael be-Mamlahot Turkiya, Sıfarad u Venetsiya* (Seder Eliyahu Zuta, Rabbi Eliyahu Elkana Kapsali'nin Rivayetleri, Osmanlı ve Venedik Tarihi, Türk ve Venedik İdaresinde Yahudiler) başlıklı bir tarih kitabı yazmıştır. Kronik, dünyanın yaradılışından Osmanlı dönemine kadar kısa dünya tarihinden sonra Osman Gazi'den başlayarak Fatih'e kadar kısa, ancak Fatih döneminden Yavuz Sultan Selim dönemine kadarki hadiseleri ise detaylı anlatmıştır. Kanunî döneminin ise ilk yıllarından bahsetmektedir.

15-16. yüzyıllarda Avrupa'da Yahudiler hayatlarını zor şartlar altında sürdürüyorlardı. Osmanlı topraklarında ise her dinden insan kendi kültürel ve dinî ortamında özgürce yaşamaktaydı. İster Hristiyan, isterse Yahudi olsun fark etmiyordu. Osmanlı Devleti'nin şemsiyesi altına giren herkes hukuk sahibiydi ve hakları devlet tarafından koruma altına alınıyordu. Bu yüzden Yahudi İzak Sarfati, 1454'te Orta Avrupa'daki dindaşlarına gönderdiği mektupta hilalin altında yaşayanların haçın hâkimiyeti altında yaşayanlara kıyasla çok daha talihli olduklarını söylüyordu. Onlara tavsiyesi Avrupa'daki dev işkence odasını bırakıp Türkiye'ye gelmeleriydi: "Burada en iyi elbiseleri giyebilirsiniz. Burada herkes kendi asma ve incir ağacının altında oturabilir. Hristiyan hâkimiyetinde çocuklarınızı mosmor veya kıpkızıl dövülme tehlikesiyle karşı karşıya bırakmadan asla mavi veya kırmızı renkli elbiseler giydiremezsiniz. Ama burada öyle değil".

Kapsali, eserinde Hıristiyanlığı bozguna uğratan Osmanlı sultanlarının gerçekleştirdiği fetihleri, Yahudilerin sürgünlerinin sonu ve mesihin çıkışının müjdecisi kabul eder. Osmanlı sultanlarını kurtarıcı mesihler olarak ele alıp, padişahların Yahudiler'le ilişkileri üzerinde genişçe durmuştur. Osmanlı fetihlerini mesihle bağlantılı olarak değerlendiren Kapsali, Osmanlı sultanlarının mesihî rollerine dikkat çek-

mesinin yanında, sadece İspanya sürgününü değil, İstanbul'un fethi ile başlayıp Suriye, Mısır (1517) ve Rodos'un fethi (1522) ile biten önemli hadiseleri de mesihin çıkışıyla irtibatlı olarak ele alıp anlatmaya çalışmıştır.

Nuh Arslantaş, Kapsali'nin kitabını genişçe bir özet, seçme tercümeler ve bir incelemeyle Türk tarihçilerinin kullanımına sunmaktadır. Kendisini tebrik ederken, bu alanda çalışmalarını artırarak devam ettirmesini temenni ediyoruz.

ERHAN AFYONCU

Önsöz

Osmanlı Devleti hakkında araştırma yapan akademisyenler değişik tarihî malzemeden istifade etmektedir. Ancak şimdiye kadar, Osmanlı Devleti'nde yaşayan azınlıkların kendi dillerinde yazdığı tarihî kaynaklara gereği kadar önem verilmemiştir. Ermeni, Rum ve Yahudi kaynaklar, bu milletlere mensup tarihçiler tarafından kullanılsa da, Türk tarihçiler tarafından henüz değil kullanılmak, çoğunun ismi dahi bilinmemektedir.

Osmanlı tarihi için dikkate değer kaynaklardan biri de Yahudi tarihçiler tarafından yazılan İbranîce kroniklerdir. Diğer azınlık kaynakları gibi, bu kroniklerden de şimdiye kadar sistematik bir şekilde istifade edilmemiştir. Bunun en önemli sebebi de Türk tarihçilerinin İbranîce bilmemesi, dolayısıyla da Yahudi kronikleri okuyamamasıdır.

Bu eksiklikten kaynaklanan bir dürtü ile hazırlanan elinizdeki çalışmada, tamamı Osmanlı tarihine tahsis edilmiş kıymetli bir İbranîce kronik (Girit'te Kandiya cemaatinde din adamı olarak görev yapan Eliyahu Kapsali tarafından 1523 yılının ilkbahar ve yaz aylarında vukû bulan veba salgını sırasında hazırlanan *Seder Eliyahu Zuta*) konu ve muhtevaları ile birlikte genişçe tanıtılmaya çalışılmıştır. Başlangıçta kroniğin tamamının Türkçeye kazandırılması düşünülmüş ise de büyük bir kısmı çok beliğ, şiirsel bir üslupla yazılan ve konularının çoğu secîli şekilde sıralanan kroniğin tercümesinin, klasik İbranîce, İbranî edebiyatı ve Yahudi tarihi bilmenin yanında iyi bir Tevrat, *Talmud* ve *Kabala* kültürüne sahip

olmanın gerekliliği gibi kendine özgü zorlukları sebebiyle bu şekilde geniş bir tanıtımı tercih edilmiştir.

Kronik Türk, Yahudi ve dünya tarihi açısından taşıdığı değere rağmen uzun bir süre tarihçilerin dikkatini çekmemiştir. Kaynaklık açısından kroniğe ilk kez Uriel Heyd, 20-26 Ekim 1961 tarihlerinde Ankara VI. Türk Tarih Kongresi'nde sunduğu bir tebliğle dikkat çekmiş;[1] sonraki dönemlerde ise Charles Berlin[2] ile Aryeh Shmuelevitz;[3] son olarak da Martin Jacobs'un[4] kıymetli makalelerinde önemi ve tarihsel değeri hakkında bazı önemli hususlara işaret edilmiştir. Titiz bir akademik çalışma ile kroniğin tahkikli neşri de yapılmıştır.[*] Kudüs'te çalışmayı tamamlamak üzere olduğumuz sırada, daha önce kronik ve yazarı hakkında hazırladığı bir makalesini[5] okuduğumuz Aleida Paudice'nin konuyla ilgili müstakil bir araştırması yayınlanmış,[6] bu durum, tamamlanmasına rağmen çalışmanın neşrinin biraz ötelenme-

---

[1] Uriel Heyd, "Osmanlı Tarihi için İbranice Kaynaklar", *VI. Türk Tarih Kongresi*, Ankara 1967, s. 295-303.

[2] Charles Berlin, "A Sixteenth-Century Hebrew Chronicle of the Ottoman Empire: *the Seder Eliyahu Zuta* of Elijah Capsali and its Message", *Studies in Jewish Bibliography History and Literature in Honor of I. Edward Kiev*, ed. Charles Berlin, New York 1971, s. 21-44.

[3] Aryeh Shmuelevitz, "Capsali as a Source for Ottoman History, 1450-1523", *Ottoman History and Society, Jewish Sources*, İstanbul 1999, s. 29-35.

[4] Martin Jacobs, "Exposed to All the Currents of the Mediterranean: A Sixteenth-Century Venetian Rabbi on Muslim History", *AJS Review* 29 (2005), s. 33-60.

[*] Kronik şu dört yazma esas alınarak Aryeh Shmuelevitz, Şlomo Simonson ve Meir Benayahu tarafından neşre hazırlanmıştır: (a) Oxford, Bodleian Library, Opp. Add. 8, Neubauer Catalogue No. 2411; (b) British Museum, Opp. and MSS Dept. Catalogue, Add. Or. 19.971; (c) aynı müze, Gaster Collection, MS Oriental 10.713; (d) Milano, Bibliteca Ambrosiana, X110 SUP. Sonuncusu yazmanın en güvenilir nüshası olup Kapsali tarafından da okunmuştur. Kronik, Ben Zvi Enstitüsü ve Tel Aviv Üniversitesi işbirliği ile iki cilt halinde neşredilmiş (Jerusalem 1975, 1977); Giriş, sözlük ve indeksi muhtevî üçüncü cilt ise daha sonra (Tel Aviv 1983) yayınlanmıştır.

[5] Aleida Paudice, "Elia Capsali", *Historians of the Otoman Empire*, eds. C. Kafadar-H. Karateke-C. Fleischer, (http://www.ottomanhistorians.com), s. 1 (07.07.2009).

[6] Aleida Paudice, *Between Several Worlds: The Life and Writings of Elia Capsali*, Munich: Martin Meidenbauer 2010.

sine sebep olmuştur. Esere son şekli, Paudice'nin kitabının görülmesinden sonra verilmiştir.

Elinizdeki çalışma, bir Türk tarihçinin kendi tarihi üzerine yazılmış İbranîce bir kronik hakkında kaleme aldığı ilk müstakil araştırma olma özelliği taşımaktadır. Kronik ülkemizde değişik yönleri ile ilk defa bu şekilde kapsamlı bir araştırmaya konu olmaktadır.

Araştırma dört bölümden oluşmaktadır.

İlk bölümde kroniğin müellifi Eliyahu Kapsali'nin hayatı ve eserleri ile bu kitabın konusu olan *Seder Eliyahu Zuta* detaylıca tanıtılmıştır. Bu bağlamda kroniğin yazılma tarihi ve gayesi, yazım metodu, kaleme alınırken faydalanılan yazılı ve sözlü kaynaklar, kroniğin dil ve üslup özellikleri, taşıdığı kaynaklık değeri, içerdiği bölümler ile yazma nüshaları ve neşirleri hakkında bilgi verilmiştir.

İkinci bölümde ise kronik, İslâm ve Türk tarihi açısından önemi ile bu konularda içerdiği bilgiler bağlamında incelenmiştir. Kronikte yaratılıştan Osmanlı dönemine kadar kısa dünya tarihinden sonra yer alan Fatih öncesi ve Fatih sonrası II. Bâyezid, Yavuz Sultan Selim ve Kanunî Sultan Süleyman dönemlerinin iç ve dış olayları ile sultanların kişisel özellikleri hakkında verilen bilgilerin değerlendirmesi yapılmıştır.

Üçüncü bölümde kronikte Yahudilerle ilgili verilen konular üzerinde durulmuştur. Müellifin yaşadığı dönemde Avrupa'da, özellikle de İspanya, Portekiz ve İtalya'da yaşayan Yahudilerin yaşadıkları zulüm, işkence, dinden döndürme ve sürgünler ile sürgünler sonrası yaşadıkları dramlar hakkında bilgi verilmiş; bu süreçte sığınakları olan Türkler ile kendi dindaşlarının bunlar için gösterdikleri gayretler anlatılmıştır.

Dördüncü ve son bölümde ise Osmanlı sultanlarının Yahudilerle ilişkileri anlatılmıştır. Bu bağlamda Fatih Sultan Mehmed, II. Bâyezid, Yavuz Sultan Selim ve Kanunî Sultan Süleyman'ın ülkelerinde yaşayan Yahudi cemaatleri ile ilişkileri hakkında bilgi verilmiş, Osmanlı sultanlarının o dönem Yahudilerinin gözündeki kurtarıcı Mesih rollerine işaret edilmiştir.

Yukarıda da belirtildiği üzere, bu çalışmada kronik belli yönleri ile tanıtılmıştır. Aslında Osmanlı tarihi hakkında yazılmış bu ve benzeri, değişik İbranîce kaynaklar Türk-Osmanlı tarihçilerinin ilgisini beklemektedir. Kronikte ele alınan konular, sultanlar ya da Osmanlı Devleti ile dönemin diğer devletleri hakkında verilen bilgilerin, başta Osmanlı tarihi kaynakları olmak üzere, Venedik, İran ve Memlûk kaynakları ile mukayeseli çalışılması, kroniğin kaynaklık değerini daha iyi ortaya koyacaktır.

Çalışmaya Türkiye'de başlanmış; geliştirilip tamamlanması ise YÖK'ün doktora sonrası bursu ile gidilen Kudüs'te [İbrani Üniversitesi, Ben Zvi Enstitüsü] gerçekleşmiştir.

Hazırlık aşamasında kroniğin önemine dikkat çekerek konu ile ilgili yapılacak bir çalışmanın fevkalade kıymetli olacağına işaret eden hocam Prof. Dr. Mustafa Fayda ile dikkatle okuyarak değerli katkılarını esirgemeyen Doç. Dr. Erhan Afyoncu'ya teşekkür ederim. Ayrıca çözümü zor İbranîce ifadelerin okunması ve anlaşılmasındaki katkılarından dolayı Kudüs'te meskun arkadaşım Rav İlhan Eli Levi Bey'e de şükran borçluyum.

Öte yandan Kudüs'te bulunduğum sırada her türlü kolaylığı sağlayan Ben Zvi Enstitüsü müdürü Prof. Dr. Yom Tov Assis ile Osmanlı dönemine ait İbranîce kaynaklar konusunda rehberlik etmesi yanında kendisiyle Osmanlı tarihi üzerine yazılmış İbranîce bir başka el yazması kroniği neşre hazırlama fırsatı bulduğum değerli arkadaşım Dr. Yaron Ben

Naeh ve Kudüs'ten döndükten sonra gözden kaçan bazı malzemenin temininde yardımlarını esirgemeyen genç meslektaşlarım Yasin Meral ve Eldar Hasanov ile çalışmanın son okumasını yapan Ravza Aydın ve Ezra Aydın'a da teşekkür ederim. Ayrıca İsrail'deki araştırmalarıma verdikleri destekten dolayı TürkPetrol Vakfı yetkililerine de şükranlarımı sunmayı bir borç bilirim.

Bu mütevazı çalışmanın Türk ve Yahudi tarihine kalıcı faydalar sağlamasını umuyorum.

Gayret bizden, başarıya ulaştırmak Allah'tandır.

Nuh ARSLANTAŞ, Doç. Dr.
Kasım 2010
Kudüs

Girit (Kandiya) ve Yahudiler

MÖ. 4000 yıllarında Neolitik bir kültürün geliştiği Girit, 3000 ile 1400 yılları arasında bugünkü Avrupa medeniyetine beşik vazifesi görmüş; bulunduğu konum itibari ile de her zaman stratejik bir öneme sahip olmuştur.[1]

MÖ. 1400 yılında Pelopones'ten gelen Akkalar ile başlayan; ardından Dorların akınları ile sona eren ve Yunanlıların istilâ hareketlerini gören adada, yerli ahalisini itaat altına alan Dorların idaresinin ardından siyasi birliğin bozulması sonucu birbiriyle mücadele halinde olan pek çok şehir devleti kurulmuş; bu parçalanma Girit'in siyasî önemini MÖ. II. yüzyılda sona erdirmiştir. Yunanistan Roma hâkimiyetine girdikten sonra Girit istiklâlini bir müddet muhafaza etmişse de korsan yatağı olması ve çevresini tehdit etmesi sebebiyle Romalılar tarafından istilâ edilmiştir (MÖ. 69). Girit'i bir iskân bölgesinden ziyade askerî ve iktisadî bir üs olarak kullanan Romalılar, adadaki hâkimiyetlerini devam ettirmek maksadıyla İtalya'dan getirttikleri eski askerleri Knossos bölgesine yerleştirmişlerdir.[2]

Roma'nın doğu ve batı olarak ikiye ayrılmasından sonra (MS. 395) Girit, Doğu Roma İmparatorluğuna bağlanmıştır.[3]

---

[1] Bkz. H.G. Wells, *Kısa Dünya Tarihi*, trc. Ziya İshan, İstanbul 1959, s. 56-57.
[2] Cemal Tukin, "Girit", *DİA*, XIV, 85.
[3] Simon Marcus, "Crete", *EJd*², V, 290.

Emevîler döneminde adaya yönelik fetih amaçlı seferlerde başarılar elde edilmişse de, Müslümanların adada kalıcılığı ancak Abbasî halifesi Me'mûn döneminde (813-833), Ebû Hafs Ömer b. İsa el-Endelüsî tarafından gerçekleştirilen bir sefer neticesinde mümkün olmuştur.[4] Endülüs Emevî hükümdarı Hakem b. Hişâm zamanında Kurtuba'da çıkan isyan üzerine (Rabaz Vakası) 202/818'de Endülüs'ten binlerce kişi sürülmüş; bunlardan bir kısmı bir süre İskenderiye'ye giderek orada kalmış ancak, 212/827 yılında Me'mûn'un yeni Mısır valisi İbn Tâhir tarafından şehri terk etmek zorunda bırakılınca; reisleri Ebû Hafs Ömer b. Şuayb el-Bellutî kumandasındaki kırk parça gemiyle Girit'e gelerek adayı kademe kademe zapt etmeye başlamışlardı. Girit'e bu şekilde yerleşen Araplar, Eliyahu Kapsali'nin doğduğu Kandiya (Rabazulhandak) şehrini de kurmuşlardı.[5]

961 yılında Bizans hâkimiyetine giren ve *"katepano"* adı verilen valiler tarafından yönetilen Girit, IV. Haçlı Seferi'nden sonra Venedikliler tarafından satın alınmıştır (1211).[6] Venedik hâkimiyetine girişinden önce geçim kaynağı tarım ve hayvancılığa dayanan ada, XIV. asırdan itibaren konumu itibariyle önemli bir ticaret merkezi haline gelmiş; 1669'da Osmanlı hâkimiyetine girişine kadar da bu önemini korumuştur.[7]

Kapsali'nin yaşadığı dönemlerde Akdeniz ticaretinde önemli bir yere sahip olan Girit, şarap ve peynirleri ile meşhur olup Venedik'in tahıl ihtiyacını da karşılamakta idi. Kıbrıs'tan sonra Akdeniz'in en büyük adası olma özelliğini taşımasının yanı sıra, ticarî ve sosyo-ekonomik öneminden dolayı Arapları ve Avrupa'nın değişik bölgelerinden farklı mil-

[4] George Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, trc. Fikret Işıltan, Ankara 1995, s. 108, 192.
[5] Tukin, "Girit", *DİA*, XIV, 85-86; Marcus, "Crete", *EJd²*, V, 289.
[6] Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 391.
[7] Aleida Paudice, *Between Several Worlds: The Life and Writings of Elia Capsali*, Munich: Martin Meidenbauer 2010, s. 18.

letlere mensup insanları barındıran kozmopolit bir yapıya kavuşmuştu.[8]

Venedik idaresi tarafından her biri *"sestieri"* olarak adlandırılan altı idarî "kısım"a ayrılmış olan ada, iki senede bir atanan ya da görev süresi yenilenen "dük"ler tarafından idare edilirdi. Venedik kolonileri içerisinde Kandiya dükü önemli bir yere sahipti.[9]

Latinler ve özgür Rumlar şehir surlarının içerisinde, diğer Rumlar ise surların dışında ikamet ediyordu. Konumları itibariyle çeşitli sosyal sınıflara ayrılmış bulunan halk arasında Venedik asıllı Girit asilzadeleri en üst konumda kabul ediliyordu. Onların hemen altında, çoğunluğu oluşturan tüccar, bürokrat ve doktor gibi sosyal statü açısından halkın diğer kesimlerinden ayrılan gruplar vardı. *"Cittadini"* veya *"burgenses"* olarak adlandırılan bu sınıflar da şehir surları içerisinde yerleşiktiler. Sosyal statü itibariyle en düşük kesim ise *"contadini"* olarak isimlendirilen "çiftçi"lerdi.[10]

Adada Yahudi varlığı MÖ. II. asra, yani Roma dönemine dayanmaktaydı. Eski Ahit'in değişik yerlerinde "Kaftor" olarak zikredilen Girit, önceki dönemlerde Filistîlerin memleketi olarak tanımlanmış;[11] bazı pasajlarda da "Giritliler"den (*Keretim*) bahsedilmiştir.[12] Neviim (Peygamberler) bölümüne Girit'le ilişkilere dair bazı bilgiler de yansımıştır. Meselâ, Hz. Davud'un kapıkulları arasında Girit'ten getirilen askerlerin (*Keretim*) adı geçmektedir.[13]

---

[8] Isaac Barzilay, *Yoseph Shlomo Delmedigo, Yashar of Candia: His Life, Works and Times*, E.J. Brill, Leiden Netherlands 1974, s. 16-17; Marcus, "Crete", *EJd²*, V, 289-290.

[9] Venedik idaresinde Kandiya hakkında daha fazla bilgi için bkz. Sally McKee, *Uncommon Dominion: Venetian Crete and the Myth of Ethnic Purity*, Philadelphia 2000, s. 26-27.

[10] Paudice, *The Life and Writings of Elia Capsali*, s. 17.

[11] Meselâ bkz. Tesniye 2/23; Yeremya 47/4.

[12] Bkz. Hezekiel 25/16.

[13] II. Samuel 8/18; 15/18; 20/7.

Yukarıda da bahsedildiği üzere, Yahudilerin Girit'teki, en azından kayıtlara geçen varlığı, MÖ. II. asra dayanmaktadır. Roma'nın adayı istilâsından sonra hayli etkin oldukları anlaşılan Giritli Yahudilerin, Herod'un ölümünden sonra oğlu olduğu iddiasıyla ortaya çıkan Düzmece Alexander'ı finanse ettikleri de belirtilir.[14]

Yeni Ahit'te Kudüs'te yaşayan Giritli Yahudilerden bahsedilir.[15] Meşhur Yahudi tarihçi Josephus'un dördüncü evliliğini, Girit'in ileri gelen ailelerinden bir hanımla yaptığı belirtilir.[16]

395 yılında Roma'nın doğu ve batı olarak ayrılmasından sonra Girit, Doğu Roma İmparatorluğu'nda kalmış; ada Yahudileri, İmparator II. Theodosius zamanında (408-450) oldukça zor günler yaşamışlardı. Bu baskıların neticesinde artan mesih beklentisini istismar eden Moşe isimli sözde mesihin peşine takılan Yahudiler (440), vaat edilen topraklara gitmek için Girit sahillerine akın edip Hz. Musa önderliğindeki gibi bir Çıkış beklerken, dinlerinden oldukları gibi, pek çoğu da zorla Hıristiyanlığa döndürülmüştü.[17]

Venedik dönemi, Yahudilerin görece rahat olduğu dönem kabul edilmektedir. 1299 yılında Venedik idaresi ile Kallergis ailesi arasında yapılan sözleşme gereği Yahudiler istedikleri yerde yaşama hakkını elde etmişler, ancak XIV. asırdan itibaren ekonomik alanda etkinliklerini artırdıklarının görülmesiyle bu sözleşme yürürlükten kaldırılmış ve Yahudilere belli mahallelerde yaşama zorunluluğu getirilmişti.[18]

---

[14] Marcus, "Crete", *EJd²*, V, 289.

[15] Resüllerin İşleri 2/11.

[16] Abraham Schalit, "Josephus Flavius", *EJd²*, XI, 436; Marcus, "Crete", *EJd²*, V, 289.

[17] Salo W. Baron, *A Social and Religious History of the Jews*, New York 1958, V, 167-168.

[18] Zvi Ankori, "Jews and Jewish Community in the History of Medieval Crete", *Second International Congress of Cretological Studies*, Atina 1968, s. 360-361.

Girit'te Venedik, İtalya ve Rumlar arasında orta sınıfı temsil eden Yahudi cemaati Kandiya, Castelnovo, Rhetymnon ve Castel Bonifazio'da yerleşiktiler. Bunlara 1252 yılında Venedik hâkimiyetinde kurulan Canea şehri cemaati de eklenmiştir.[19]

1228 yılında Filistin'e gidiş güzergâhında Girit'e de uğrayan Yahudi seyyah Rav Baruh ben Yitshak, adada küçük bir Yahudi cemaatinin yaşadığını; ancak bunların dinî emirlere gereği şekilde riayet etmediklerini nakleder.[20] Girit'in kozmopolit yapısından kaynaklanması muhtemel bu durum *Takanot Kandiya* isimli hukuk derlemesinde de dile getirilerek ada Yahudilerinin Sebt (*Şabat*) ve bayram günlerinin gereklerine, *kaşerut* adı verilen gıda kurallarına ve Yahudi olmayanlarla münasebetlerine gereken hassasiyeti göstermediklerine dair bazı şikâyetler kaydedilmiştir. Zaman zaman da dinî vecibelere uyulmasının şart olduğuna, uymayanlara ise yaptırım uygulanacağına dair cemaat içi kararlar (*haskamot*) alınmıştır.[21]

Yahudi cemaatlerinin yeknesak bir yapıya sahip olmadığı Girit'te eskiden beri var olan ve ötekilere oranla daha yüksek bir statüye sahip Romanyotlara, Venedik hâkimiyetinden sonra 1320-1335 yılları arasında Napoli krallığının zulmünden kaçanlar ile 1394 yılında Napoli'den kovulan Yahudiler de eklenmişti. İtalya kökenli bu Yahudiler yanında 1492 ve sonrasında Avrupa'nın değişik yerlerinden sürgün edilen Yahudiler de şehirde Aşkenaz ve Sıfarad Yahudi cemaatleri oluşturmuşlardı. Girit'te bu Yahudilerden başka, sayıları az da olsa Fransa, Mısır, İstanbul, Eğriboz, Rodos, Mağrib ve

---

[19] Joshua Starr, "Jewish Life in Crete under Rule of Venice", *Proceedings of the American Academy of Jewish Research* 12 (1942), s. 60.

[20] Eli Kohen, *History of the Byzantine Jews*, University Press of America 2007, s. 151; Marcus, "Crete", *EJd*², V, 289.

[21] Örnekler için bkz. Kohen, *History of the Byzantine Jews*, s. 152 vd.; Paudice, *The Life and Writings of Elia Capsali*, s. 25-28.

Kudüs gibi dünyanın değişik yerlerinden gelip yerleşen Yahudiler de mevcuttu.[22] Bu çalışmanın konusu olan Kapsaliler ile Del Medigos aileleri, Girit'in meşhur Aşkenazlarıdır. Cemaat dokümanlarında daha sık zikredilmelerinden anlaşıldığı üzere, XIV. asırdan itibaren Aşkenazların cemaat içi faaliyetlerdeki ağırlıkları giderek artmıştır.[23]

Yahudi cemaatleri arasında müşterek meselelerde takip edilecek gelenek (*minhag*) hakkında zaman zaman tartışmalar yapıldığı da kayıtlara geçmiştir.[24] Girit cemaatlerinin en büyüğü, Kandiya cemaati idi. Şehirde "Büyük", "Kohenler", "Aşkenaz" ve "Ulu" olmak üzere dört sinagog mevcuttu.[25]

Diğer Avrupa şehirlerinin tersine Kandiya'daki Yahudi mahallesi şehir surlarının içerisinde, deri tabakçılarından kaynaklanan kötü kokudan dolayı Venediklilerin yerleşmeyi tercih etmediği kuzey-batı kesiminde idi. 1350 yılından itibaren Yahudilere İtalyanların "*Guidecca*" (*Yudaika*/Yahudi mahallesi) olarak adlandırdığı *Zudeca*'da oturma zorunluluğu getirilmiş; ancak ticarî maksatlarla şehrin diğer kesimlerine gidip-gelmelerine genelde ses çıkarılmamıştır. Fakat Yahudiler değişik coğrafyalarda eskiden beri geliştirdikleri tavrı burada da devam ettirmişler; dinî gereklerini daha rahat yaşayabilmek amacıyla mümkün olduğunca Hıristiyan sakinlerle bir araya gelmemeye özen göstermişlerdir.[26]

Buna rağmen Girit Yahudileri Hıristiyan baskısından kurtulamamış; kaynaklara yansıyan bilgilere göre de, zaman zaman "kan iftirası"na (*'alilat dam*) maruz kalmışlardır. 1449 yılında Kandiya'da *getto* yakınında bulunan bir kuzu ölüsünden dolayı zor anlar yaşayan Yahudiler, 1451 ve 1452 yılların-

---

22 Barzilay, *Yoseph Shlomo Delmedigo*, s. 13-14.
23 Barzilay, *Yoseph Shlomo Delmedigo*, s. 10-12.
24 Paudice, *The Life and Writings of Elia Capsali*, s. 24.
25 McKee, *Uncommon Dominion*, s. 25; Marcus, "Crete", *EJd*², V, 290.
26 Ankori, "Jews and Jewish Community in the History of Medieval Crete", 325 vd.

da Ursa Başpapazı tarafından Hıristiyan bayramları ile alay ettikleri; 1538'de ise adayı kuşatan Türklere bilgi sızdırdıkları gerekçesiyle katliama tâbi tutulmuşlardır.[27] Son katliamın (1538) anısına Yahudiler arasında "Kandiya *Purimi*" adı ile özel bir anma/yas günü dahi ihdas edilmiştir. 1568'de İstanbul Rum Patriği, Girit Rumlarına gönderdiği mektupta Yahudilere acımanın günah olduğunu bildirmiş; 1574-1577 yılları arasında adanın yönetiminden sorumlu Dük Giacoma Foscorini de Yahudileri zorla Hıristiyanlaştırmaya çalışmıştır.[28]

1481 yılında Girit'e gelen ve Kandiya'da ayrı mahallelerde, dört sinagog çevresinde 600 civarında Yahudi yaşadığını kaydeden Volterralı Yahudi Seyyah Meşulam, Yahudilerin, Hıristiyanlar tarafından hem dışlandıklarını hem de aşağılandıklarını açıkladığı bir örnekte Hıristiyan halktan sebze-meyve veya bir başka mal satın almak isteyen bir Yahudinin bunlara kesinlikle dokunamayacağını, yanlışlıkla dokunduğu takdirde ise dokunduğu malın kendisine fahiş fiyatla zorla satıldığını kaydeder.[29] Kandiya'yı ziyareti sırasında hasta olan seyyah Meşulam, cemaat ileri gelenlerinden Tabip Moşe'nin kendisiyle çok ilgilendiğini ve hazırladığı ilaçlarla eski sıhhatine yeniden kavuşturduğunu minnettar duygularla anlatır.[30]

Girit'te Yahudiler ve öteki gruplar arasındaki ayrımcı tutum vergi ödeme hususunda da geçerliydi. Adada vergi mükellefleri seçkinler (*feudati, burgensis, popolani*), Rum köylüleri ve Yahudiler olmak üzere üç grup olarak tasnif edilmişti. XIV. ve XV. asırda Yahudiler Girit nüfusunun % 12 ila 15'ini oluşturmasına rağmen, diğer kesimlerden çok daha

---

27 Starr, "Jewish Life in Crete under Rule of Venice", s. 65-69; Barzilay, *Yoseph Shlomo Delmedigo*, s. 14.

28 Marcus, "Crete", *EJd*², V, 290.

29 "Rabbi Meshullam ben R. Menahem of Voltarra", *Jewish Travellers* içinde, der. ve İng. trc. Elkan Nathan Adler, London 1930, s. 202.

30 "Rabbi Meshullam ben R. Menahem of Voltarra", s. 202.

fazla vergi ödüyorlardı. Venedik idaresi tarafından konan olağanüstü vergilerin dörtte birinin Yahudilerden tahsil edilmesi, artık teamül haline gelmişti.[31] Bu ayrımcı tutumla ilgili şikâyetler zaman zaman Eliyahu Kapsali'nin ifadelerine de yansımış, cemaat yöneticisi olarak, vergi konusundaki ayrımcılıktan yakındığı ada yöneticisinden adanın diğer sakinlerinin varil başı şarap için 9 *solidi*(*) öderken, Yahudilerin 13.5 *solidi* ödeme mecburiyetinin, vergi mükellefiyeti açısından yabancı statüsünde değerlendirildiklerini gösterdiğini; dolayısıyla durumun düzeltilerek Hıristiyanlarla eşit vatandaş konumuna getirilmelerini talep etmiştir.[32] Girit Yahudileri adanın Osmanlılar tarafından kuşatılması sırasında da savunma harcamaları adı altında yüklü miktarda vergilerle yükümlü durumdaydılar.[33]

Venedik kaynaklarına göre XVI. asırda Yahudiler'in Girit'te ödedikleri vergi miktarı 4000 *iperpera*(**) idi. Bu miktarın 800 *iperpera*sı Canea, 430'u Rhetymnon, kalan 2770'i ise Kandiya cemaatinden tahsil ediliyordu. Vergi miktarları her beş yılda bir yeniden düzenlenirdi. Vergilerin ödenmesi hususunda Yahudi cemaati bir komisyon kurar; bu komisyon cemaat üyelerinin ekonomik durumunu belirleyerek takdir edilen miktarın ne kadarını kimin ödeyeceğini tespit ederdi. Yahudilerin malî zorunluluklarına, Hıristiyan bayramlarında kiliselerin aydınlatma masraflarına belli oranda katkıda bulunmak da dahildi.[34]

---

[31] Starr, "Jewish Life in Crete under Rule of Venice", s. 76 vd.

(*) Roma İmparatorluğu'nda kullanılan para birimi. İlk defa İmparator I. Konstantin tarafından 309 yılında kestirilen altın sikke, X. asra kadar tedavülde kalmıştır.

[32] "Non sia fatta distinzione alcuna de Iudeo da Christiano". *Duca di Candia* f. 181'den naklen Paudice, *The Life and Writings of Elia Capsali*, s. 30.

[33] Marcus, "Crete", *EJd*², V, 290.

(**) Bizans'ın düşük değere sahip altın parası.

[34] *Duca di Candia* f. 54v ve 397'den naklen Paudice, *The Life and Writings of Elia Capsali*, s. 31.

Yahudiler ekonomik hayatta da belli alanlarla sınırlandırılmışlardı. Hepsi Venedik vatandaşı kabul edildiği halde, içlerinden çok azına tam anlamıyla ticari serbestlik tanınmıştı. Yahudilerin küçük bir kısmı bankerlik ve tefecilik yaparken; çoğunluğu şeker, buğday, kauçuk ve şarap gibi gündelik ihtiyaç maddelerinin ticaretini yapmaktaydı. 1433 yılında Giritli Yahudilerin tefecilik ve simsarlık yapmaları tamamen yasaklandı. Bu yasakların bir sonucu olarak ada Yahudilerinin çoğu terzilik, kelikçilik, kumaş boyacılığı ve fırıncılık gibi işlerle meşgul olmak zorunda kalırken; içlerinden çok azına tabiplik, avukatlık ve kitap müstensihliği yapma izni verilmişti.[35]

Ekonomik alanda olduğu gibi, gündelik hayatta da Giritli Yahudiler ayrımcılığa tâbi tutuluyorlardı. Günlük yaşamlarında elbiselerine Yahudi olduklarını gösteren bir şerit takma zorunluluğu olduğu gibi, evleri de Hıristiyan evlerinden ayırt edilmesi için farklı bir şekilde işaretlenmesi gerekiyordu.[36]

Venedik idaresi, Yahudilerin zenginleşip emlâk sahibi olacakları korkusu ile 1416'da Girit, 1423'te de Venedik tebaası bütün Yahudilere emlâk ve arazi satın alma yasağı getirmiş; mevcut durumda sahip olanları ise en geç iki yıl içerisinde elindekilerini bir Venedikliye satmakla mükellef tutmuştu. Yahudilerin kiralama işlemleri de belli durum ve şartlarla sınırlı idi.

Orta Çağ'ın diğer Yahudi cemaatlerinde olduğu gibi Kandiya cemaati de başlarında "*condostablo*" adı verilen bir "cemaat lideri" tarafından yönetiliyordu. Cemaat ileri gelenleri ve zenginler tarafından seçilen *condostablo,* cemaatin her şeyinden sorumlu idi. Seçilmesinden sonra kendisine cemaat arasından "*haşbanim*" adı verilen yar-

---

[35] Paudice, *The Life and Writings of Elia Capsali,* s. 32; Marcus, "Crete", *EJd*², V, 290.

[36] Marcus, "Crete", *EJd*², V, 290.

dımcı "mali müşavirler" seçerdi. Ancak hem *condostablo* hem de *haşbanim*in göreve başlaması Venedik idaresinin onayından sonra gerçekleşebilirdi.[37]

Girit Yahudilerinin gerek günlük gerekse dinî hayatta kullandıkları dil, Grekçe idi. Adada yaygın diğer dil İtalyanca olmakla birlikte, İtalyancanın Venedik lehçesi kullanılmaktaydı. Yahudilerde ibadetler, dualar ve diğer dinî ritüellerin tamamı Grekçe yapılırdı. Adada hakim dinî gelenek ise, Roma döneminden beri orada yaşayan Romanyotların geleneği (*minhag*) idi.[38] Orta Çağlarda en iyi dönemlerinde dahi Girit Yahudilerinin sayısı 1.160'ı geçmemiştir.[39]

Felsefe, tıp, eczacılık ile Tevrat ve *Talmud* konularında bilimsel çalışmalar yapan Girit Yahudileri eserlerini genelde Grekçe veya İbranîce kaleme almışlardır. İçlerinden önemli bazı din ve bilim adamları da yetişmiştir. Bu kitabın konusu olan Eliyahu'nun ailesi Kapsaliler ile Del Medigo aileleri bunların en önemlileridir.

Girit'te yetişen önemli Yahudi ilim adamlarının geleneksel dinî ilimlerden ziyade, Yahudi kelâmı ve felsefeye ilgi duymuş olmaları dikkat çekicidir.

Girit'te yetişmiş önemli Yahudi din adamlarının başında, XIII. asırda yaşamış Şemarya ben Eliyahu (1275-1355) gelmektedir. İtalya'da (Negroponte) doğan, ancak ailesi ile birlikte Girit'e yerleştiği için "Giritli" (*İkriti*) lakabıyla meşhur olan Şemarya Grekçe, İtalyanca ve Latince biliyordu. Otuz yaşlarına kadar klasik Yahudi eğitimi aldıktan sonra *Talmud* ve felsefeye yoğunlaşan Şemarya, kendi zamanına kadarki tercümelerin Arapçadan İbranîceye yapılması geleneğini değiştirmiş

---

[37] Starr, "Jewish Life in Crete under Rule of Venice", s. 60; Marcus, "Crete", *EJd*², V, 290.

[38] McKee, *Uncommon Dominion*, s. 115; Paudice, *The Life and Writings of Elia Capsali*, s. 23.

[39] Marcus, "Crete", *EJd*², V, 290.

ve Yahudi tercüme tarihinde bir ilk olarak Grekçeden İbrânîceye doğrudan tercümeler yapmıştır. 1328 yılında Napoli kralı Robert'in hizmetine giren Şemarya 1352 yılında İspanya'ya geçmiş; 1358 yılında mesihin çıkacağı kehanetinde bulunarak kendisini mesihin müjdecisi ilan etmiş; 1355 yılında da hapishanede ölmüştür. *Sefer ha-Mora* adlı eserinde felsefecilerin âlemin yaratılışı ile ilgili görüşlerini eleştiren Şemarya, *Amatsyahu* isimli eserinde de felsefeyi tenkit etmiştir. Mantık, gramer alanında eserlerinin bulunduğu ve Ahd-i Atîk'in değişik pasajlarına tefsirler yazdığı da bilinmektedir.[40]

Girit Yahudi cemaatinden yetişen bir diğer bilim adamı da Eliyahu ben Moşe Abba del Medigo'dur (1460-1497). Giritli (*İkriti*) lakabıyla meşhur olan Eliyahu, İtalya'da geleneksel Yahudi eğitimi aldıktan sonra İslâm ve Yahudi felsefesine ilgisinden dolayı bu alana yönelmiştir. Padua Yeşivası'ndaki başkanlığı sırasında İtalya'nın önemli şehirlerinde felsefe seminerleri düzenleyen Eliyahu, Pico della Mirandola gibi önemli Hıristiyan öğrenciler de yetiştirmiştir. Yetkinliği ve nüfuzu sebebiyle Venedik idaresi tarafından İtalya felsefecileri arasında moderatör seçilen Eliyahu, Yahudi din adamlarından Yahuda Mintz ile dinî konulardaki anlaşmazlığı sebebiyle Padua'dan ayrılmak zorunda kalmış; hayatının son dönemlerini Girit'te geçirmiştir. Din ve felsefe ilişkisine dair *Bihinat ha-Dat* adlı bir eser yazan Eliyahu, İbn Rüşd'ün, Eflâtun'un *Devlet*'i üzerine yazdığı şerhe de bir haşiye yazmış (Venedik 1497); Aristo'nun *Meteroloji* (Venedik 1480) ve *Metafizik*'inin bazı bölümlerini (Venedik 1560) tercüme ettiği gibi, Aristo'nun tabiat felsefesini açıkladığı bir risale de kaleme almıştır. Felsefe üzerine ayrıca Latince *Questiones Tres* (Venedik 1501) başlıklı bir kitap yazan Eliyahu del Medigo,

---

40 Hayatı ve felsefî görüşleri hakkında daha detaylı bilgi için bkz. H. Graetz, *History of the Jews*, The Jewish Publication Society of America 1891, IV, 69-70; Colette Sirat, *A History of Jewish Philosophy in the Middle Ages*, New York 1996, s. 330 vd.; Zvi Avneri, "Shemariah ben Elijah ben Jacob", *EJd*², XVIII, 457.

İbn Rüşd'ün Latinceye *De Substantia Orbis* adıyla çevrilen felsefe risalesini ise *Maamar be-Etzem ha-Galgal* adı ile İbranîceye çevirmiştir.[41] Eliyahu del Medigo, bu kitabın konusu olan Eliyahu Kapsali'nin de dayılarındandır. Kapsali'nin annesi, Del Medigo'nun amcasının kızıdır.[42]

Aynı aileden yetişen bir başka bilim adamı da Yosef del Medigo'dur (1591-1655). "Tabip" (*Yosef ha-Rofe*) lakabıyla meşhur olan Yosef, babasından aldığı geleneksel Yahudi terbiyesinden sonra Padua'ya gitmiş; burada Galileo'dan astronomi ve matematik okumuş; daha sonra tıp ve felsefe tahsili yapmıştır. 1613'te tahsilini tamamladıktan sonra Girit'e dönen ve evlenen Yosef del Medigo, *Ya'ar Levanon* isimli eserini yazmaya başlamış; mutsuz evliliğinden sıkılarak Kandiya'dan Kahire'ye gitmiş; burada Ali b. Ramazan gibi Müslüman matematikçi, Ya'kov Skandari gibi Yahudi-Karaî din ve ilim adamları ile bilimsel görüşmeler yapmıştır. Maimonides'in *Delâletü'l-Hâirîn* (*More Nevuhim*) adlı eseri ile tanışması da onun, bu Kahire günlerinde gerçekleşmiştir. Kahire'den sonra İstanbul'a geçen Yosef del Medigo, felsefede cevabını bulamadığı konuların yanıtlarını aramak amacıyla *Kabala*'ya yoğunlaşmış; İstanbul'da ikameti sırasında kaleme aldığı *Mazref le-Hohma* adlı risalesinde akrabası Eliyahu del Medigo'nun *Bihinat ha-Dat* adlı eserine eleştiriler yöneltmiştir. İstanbul'dan sonra Polonya'ya geçen Del Medigo 1620'den sonra Vilna prensi Radziwill'in özel tabipliğini yapmaya başlamıştır. Hayatının sonlarına doğru sırasıyla Amsterdam ve Frankfurt'ta kalan Del Medigo, Prag'ta ölmüştür.[43] Latince, Grekçe, İspanyolca ve İtalyanca bilen del

---

41 Jacob S. Levinger, "Delmedigo, Elijah ben Moses Abba", *EJd²*, V, 542-543; Josep Puig Montada, "On the Chronology of Elia Del Medigo's Physical Writings", *Jewish Studies at Turn of 20th Century*, II, eds. Judith Targarona-Angel Saenz Badillos, Leiden Boston Brill 1999, s. 54-56.

42 Paudice, *The Life and Writings of Elia Capsali*, s. 51-52.

43 Hayatı hakkında daha fazla bilgi için bkz. Jacob Haberman, "Delmedigo, Joseph Solomon", *EJd²*, V, 543-544; Barzilay, *Yoseph Shlomo Delmedigo*, s. 1-74.

Medigo, felsefede Platon ve Aristo çizgisini benimsemiş olup o dönemde yeni tanzim edilen logaritma tablosunu kullanan ilk Yahudi bilim adamı olma özelliğini de taşımaktadır. Otuz ila altmış kadar eser kaleme alan del Medigo, Amsterdam'da bulunduğu sırada Karaî alim Zerah ben Natan'ın felsefî sorularına cevap olarak yazdığı *Elim* kitabını yayınlamıştır (1629). Bu çalışmanın ardından öğrencisi Şmuel Aşkenazi tarafından *Kabala* üzerine yazdığı *Ta'alumot Hohma* isimli eseri yayınlanan (Basel 1631) Del Medigo, ayrıca matematik, geometri ve mantığa dair değişik konuları anlattığı *Bosmat Bat Şlomo* ile astronomi, mekanik ve eczacılığa dair konuları işlediği *'İr Giborim* adlı eserlerini yazmıştır. Hipokrat'ın tıbba dair vecizelerini içeren Latince iki risaleyi ise *Refuot Teela* ve *Mekor Bina* adlarıyla İbranîceye çevirmiştir.[44]

Girit'te ilim adamlarının yanında Yahudi şiirine katkıda bulunan bazı şairler de yetişmiştir. Bunlardan en meşhuru Kandiya'da cemaat başkanlığı da yapan Mihael Balbo'dur (1411-1484'ten sonra). Balbo'nun, 1453'te İstanbul'un Türkler tarafından fethedilmesine çok üzüldüğü ve bu üzüntüsünü dile getirdiği bir mersiye nazmettiği belirtilir.[45]

Şair olmakla birlikte, daha çok kaleme aldığı mantık risaleleriyle tanınan Giritli bir diğer Yahudi bilim adamı da Eliyahu ben Eliezer'dir. XV. asırda yaşayan Ben Eliezer'in *Sefer Higayon 'al Dereh Şeelot uTşıvot* isminde bir mantık kitabı kaleme aldığı rivayet edilir. Leiden, Paris ve Parma kütüphanelerinde yazmaları bulunan kitabın, Kategoriler bölümü hariç, Aristo mantığı esas alınarak yazıldığı belirtilir. Maimonides'in *Delâletü'l-Hâirîn*'inde bahsettiği, Hezekiel Peygamber'in rüyasına ise *Peruş Pirkey ha-Merkava* isimli bir şerh yazan Ben Eliezer, bu risalede kendisine ait *Bahir* isimli

---

44 Haberman, "Delmedigo, Joseph Solomon", *EJd²*, V, 545.
45 Bkz. Yehoshua Horowitz, "Balbo, Michael ben Shabbetai Cohen", *EJd²*, III, 84; Paudice, *The Life and Writings of Elia Capsali*, s. 36.

bir eserden daha bahsetmiştir. Eliezer'in bazı önemli günlerde okunan dinî şiirleri de mevcuttu.[46]

Girit'in en eski sakinlerinden Yahudi Kalomiti ailesinden Nehemya Kalomiti'nin *Hanhagat ha-Nefeş* isimli felsefî bir risalesi (Vatican, Ebr. nr. 278) ise neşri beklemektedir.[47]

1473 yılında Kandiyalı din adamı Almoni'nin Filistin'i ziyaret ettiği ve bu konudaki gözlemlerini kaleme aldığı da bilinmektedir.[48] Eliyahu Kapsali'nin Kandiya *yeşiva*sından öğrencisi olan Şmuel Algazi de *Talmud*'un değişik bölümlerine yaptığı şerhler yanında, *Toldot Adam* başlıklı bir tarih risalesi kaleme almıştır.[49]

Girit'in yetiştirdiği en önemli din adamı ise, şüphesiz, bu kitabın konusu olan Rav Eliyahu Kapsali'dir. Kapsali, değişik dinî konular yanında özellikle Venedik ve Osmanlı tarihine ilişkin kaleme aldığı kitaplarıyla meşhur olmuştur.

---

[46] Jefim Schirmann, "Elijah ben Eliezer", *EJd²*, VI, 339.
[47] Paudice, *The Life and Writings of Elia Capsali*, s. 35.
[48] Almoni'nin Filistin gözlemleri, Avraham Ya'ari'nin Filistin'i ziyaret eden Yahudi seyyahların gözlemlerini bir araya getirdiği derlemede neşredilmiştir. Bkz. *Masa'ot Erets Yisrael şel 'Olim ha-Yahudim*, Yeruşalayim 1977, s. 11-114.
[49] Paudice, *The Life and Writings of Elia Capsali*, s. 53.

BİRİNCİ BÖLÜM

Eliyahu Kapsali ve Seder Eliyahu Zuta

İyi bir tarih hafızasına ve şuuruna sahip Yahudilerin, bu bilinçlerine oranla çok fazla tarihî kayıt bırakmaması ilginçtir. Gerek İslâm öncesi gerekse İslâmî dönemde çok fazla kronik bırakmayan Yahudilerin *Purim, Fısıh* (*Pesah*) gibi bayramlara özel *hagada*larının (kıssa) olması, Tevrat'ın bir yönüyle tarih kitabı özelliği taşıması, kronik yazma geleneğinin önündeki engeller olarak kabul edilebilir.

Tarih kitabı yazılmasının önündeki bir başka engel de, çoğu Yahudi din adamının, din dışı meselelere dair kitaplarla ilgilenilmesine karşı çıkan tutumudur.

Kitab-ı Mukaddes dönemi sonrasında, Helenizm'in etkisi ile Yahudi tarih yazıcılığında kısmî bir hareketlenme yaşanmışsa da[1] bunun arkası gelmemiş, Helen kültürünün(*) bir ürünü kabul edilen bu kitaplar, modern dönemlere kadar

1 Bu dönemde Josephus (37-100), çağdaşı Tiveryali Justus (I. Asır) ve benzeri tarihçiler kitaplarında Haşmonay ailesi, Filistin'de Roma hâkimiyeti, Herod dönemi ve Yahudilerin Roma'ya karşı verdikleri bazı mücadeleleri kayıt altına almışlardır.

(*) Büyük İskender'in Asya'ya yaptığı seferler sonunda, Hindistan'a kadar yayılan Yunan kültürünün, Akdeniz bölgesi ve Ön Asya'da doğu kültürleriyle karışmasıyla meydana gelen yeni medeniyet devrine verilen isim.

Yahudilerin ilgisini çekmeyi başaramamış, hatta İbranîceye dahi çevrilmemiştir.[2]

Yahudi tarih yazıcılığı İslâmî dönemde Natan ha-Bavlî (X. asır) tarafından kaleme alınan *Seder 'Olam Zuta* ve II. Mabed dönemi tarihinden bahseden *Sefer Yosifon* türü birkaç kısa kronik dışında İspanya (1492) ve Portekiz sürgününe (1497) kadar da bu durağanlığını korumuştur.

Yahudi tarih yazıcılığı XVI. asrın başlarında, daha çok İtalya, Girit ve Osmanlı/Türkiye Yahudileri arasında vukû bulan yeni bir canlanma yaşamıştır.[3] Bu süreçte Yahudiler hem İspanya ve Portekiz gibi yerlerde yaşadıkları baskı, zulüm ve katliamları duyurmak hem de kaderlerinin bağlı olduğu büyük devletlerin tarihleri ile bunlarla ilişkilerini anlayarak diğer dindaşlarına anlatmak istemişlerdir.

Bu ilişkileri yakından, hem de heyecanla takip edenlerden biri de, o dönemde Osmanlı hakimiyetinde olmasa da, bu coğrafyaya çok yakın bir yerde, Girit'te yaşayan ve bunları yazıya döken Yahudi Eliyahu Kapsali'dir.

Kapsali'nin bu bağlamda kaleme aldığı kronik, Yahudi tarih yazıcılığında Osmanlı tarihi üzerine yazılan ilk hacimli eser kabul edilmektedir.[4]

---

[2] Konu ile ilgili olarak bkz. David N. Myers, "Historiography", *The Oxford Dictionary of the Jewish Religion*, eds. Zwi Werblowsky-Geoffrey Wigoder, New York-Oxford 1997, s. 326-327; Cecil Roth, "Historiography", *EJd²*, IX, 155 vd.

[3] Tarih yazıcılığı alanındaki bu uyanışın sebepleri hakkında bkz. Uriel Heyd, "Osmanlı Tarihi için İbranice Kaynaklar", *VI. Türk Tarih Kongresi*, Ankara 1967, s. 295-303.

[4] Martin Jacobs, "Exposed to All the Currents of the Mediterranean: A Sixteenth-Century Venetian Rabbi on Muslim History", *AJS Review* 29 (2005), s. 33.

I. KAPSALİ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

A. Kapsali'nin Hayatı

Rabbi Eliyahu Kapsali, cemaat içerisinde saygın yere sahip dindar bir ailenin en küçük çocuğu olarak 1483 yılında Girit'te doğmuştur. Tanınan bir aile olarak değişik meselelerde cemaatin hizmetlerine koşan Kapsaliler, kendilerini Tevrat ve *Talmud* ilimlerine vakfetmeleri ile tanınmışlardı. *Takanot Kandiya* isimli hukuk derlemesinde, Kapsali ailesinden farklı dönemlerde ve farklı seviyelerde cemaat işlerini üstlenen kimselerden bahsedilmektedir.

Kapsali doğduğu sırada babası Elkana, Venedik hakimiyetindeki Girit'te Yahudi cemaatlerinin temsilciliğini (*constable*) yapıyordu.[5] O dönem ticarî açıdan önemli bir yere sahip olan Kandiya kentinde yaşayan Yahudiler ticarî hayatta aktif olsalar da, gerek yönetim gerekse halk nezdinde aşağı bir statüye sahiptiler. *Zudeca* (Giudecca) adı verilen *getto* tipi mahallelerde yaşamaya mahkum edilmişlerdi. Herhangi bir maksatla dışarıya çıktıklarında ise, Yahudi olduklarını gösteren sarı bir şerit takmak zorunda idiler. Buna rağmen Venedik'teki diğer azınlıklarla mukayese edildiğinde Yahudiler daha iyi şartlar altında yaşıyorlardı.[6] Kapsali zamanına kadar (1541) yerel ticarette aktif olan Yahudilerin uluslar arası ticarette faaliyet göstermesi de Venedik idaresi tarafından yasaklanmıştı. İdare, Akdeniz'de ticareti, sadece Venedik seçkinlerinin bir hakkı olarak kabul ediyordu.[7]

---

[5] Jacobs, "Exposed to All the Currents of the Mediterranean", *AJS Review* 29 (2005), s. 37; Cecil Roth, "Capsali, Elijah", *EJd*², IV, 455.

[6] Jacobs, "Exposed to All the Currents of the Mediterranean", *AJS Review* 29 (2005), s. 35.

[7] Konuyla ilgili olarak bkz. Benjamin Ravid, "An Introduction to the Charters of the Jewish Merchants of Venice", *The Mediterranean and the Jews II: Society, Culture and Economy in Early Modern Times*, ed. E. Horowitz-M. Orfali, Ramat Gan 2002, s. 203 vd.

Kapsali soyadının nereden alındığına dair farklı görüşler vardır. Soyadın, bir şato ya da körfezle bağlantısı olabileceği gibi, Güney Girit'te "Kapsas Manastırı" ile de irtibatlı olabileceği düşünülmüştür. Fetvalarından birinde Kapsali, Yahudi geleneğindeki *"gematriya"* tekniğini(*) kullanarak "Kapsali"deki harflerin (קפשאלי) sayısal değerinin toplamının, *"Ariye Şaag"* (אריה שאג) ifadesindeki harflerin toplamıyla ile aynı olduğunu; dolayısıyla adının *"Kükreyen Aslan"* anlamına geldiğini ifade etmiştir.[8]

Kapsali ailesi çeşitli dönemlerde Yahudi cemaatine farklı seviyelerde hizmet etmiştir. *Takanot Kandiya* isimli, Girit Yahudi cemaatine ait fetva derlemesinde XIII. asırda Parnas Kapsali; 1433 tarihli bir dokümanda ise Geremia Kapsali isimli bir üyenin Rhetymnon'da yaşadığı belirtilir. Geremia'nın, Şemarya del Medigo'nun kayınpederi olan cemaat başkan yardımcısı olduğu bilinmektedir. 1470 yılına ait bir başka dokümanda ise Şabtay Kapsali isminde birinin Kudüs'te cemaat başkanlığı (*nagid*) yaptığı belirtilmektedir.[9] Şabtay Kapsali'nin ünü Venedik'e kadar ulaşmıştı. Tarihçi Kapsali, Venedik'te kaldığı sürede Kudüslü Rabbi Yosef'ten yakın ilgi görmesini, Şabtay ile akrabalığından kaynaklandığını belirtir. Padua'ya gidişinde kendisini karşılayan Yosef Yeruşalmi, Eliyahu Kapsali'den Şabtay Kapsali'nin kitaplarını istemiş; durumu babası Elkana'ya aktaran Eliyahu, kitapların ancak Kudüs'ten temin edilebileceği şeklinde bir cevap almıştı.[10] Kapsali ailesinin Şabtay isminde bir başka üyesi daha vardı. David Kapsali'nin oğlu olduğu belirtilen bu Şabtay, 1434 yılında Moşe del Medigo'nun öğrencisi olmuş,

(*) İbranî harflerinin -alfabedeki yerlerine göre karşılıkları olan- rakamlarla değiştirilmesine dayanan sistem.

8 Bkz. Paudice, *The Life and Writings of Elia Capsali*, s. 38.

9 Paudice, *The Life and Writings of Elia Capsali*, s. 40.

10 Kapsali, "Sipurey Venetsiya", *Seder Eliyahu Zuta* içinde, nşr. Aryeh Shmuelevitz, Şlomo Simonson-Meir Benayahu, Yeruşalayim 1977, II, 253, 254.

daha sonra da cemaat kasaplığı (*şohet*) yapmıştı. Şabtay'ın, oğlu Eliezer'i tahsil için İstanbul'a gönderdiği, Eleizer'in tahsilinden sonra bir süre İstanbul'da din adamı olarak hizmet ettiği ve ardından aile geleneğine uygun olarak Almanya'daki Aşkenaz *yeşiva*larından birine tayin edildiği belirtilir. Rav Eliezer Kapsali, İstanbul'da görev yaptığı sırada bazı Karaîlere *Talmud* öğrettiği için meşhur Moşe Kapsali tarafından da azarlanmıştır.[11]

Tarihçimiz Eliyahu Kapsali'den önce aynı isimde bir Kapsali daha vardı: Dede Eliyahu Kapsali. 1467-1477 yılları arasında Kandiya cemaatinin başkanlığını yapan dede Kapsali hakkında, tarihçimiz Venedik tarihinden bahsettiği *Divrey ha-Yamim*'de bilgi vermiştir. İfadesine göre oldukça bilgili olan dedesi, Almanya *yeşiva*larında öğrenim görmüştü. Dedesinin, Alman Yahudilerinin İtalya şehirlerine sürüldüğü dönemlerde katliamdan kurtulmak için değişik *yeşiva*larda saklandığı sırada yapılan bir baskında yakalanarak öldürülesiye dövüldüğünü belirten Kapsali, dedesi hariç bütün arkadaşlarının katledildiğini, dedesinin de yaptığı ölü taklidi sayesinde kurtulduğunu kaydeder. Tesadüfen oradan geçen tüccarlar tarafından kurtarılan dede Kapsali, Kandiya'ya dönerek cemaate hizmet etmiştir.[12] Dede Eliyahu, esasen Kapsali ailesi içerisinde Padua'da eğitim görenlerin de ilkidir. Padua o dönemde Yahuda Minz'in (1408-1506) başkanlığında kaliteli bir *yeşiva*ya sahipti. Mainzli banker bir ailenin çocuğu olan Minz, Hıristiyanların baskılarından ötürü Mainz'den sürülmelerinin ardından Padua'ya yerleşmiş; Alman Talmudist Rav Aşer Enschechim'in gözetiminde din tahsil görmüş; ilerleyen süreçte de *yeşiva*ya başkan seçilmişti.[13] 1463'te Yahudi boşanma hukukuna dair *Seder Gitin ve Halitsa* adında bir kitap yazan Minz'in, eserle-

---

[11] Paudice, *The Life and Writings of Elia Capsali*, s. 41.
[12] Kapsali, "Sipurey Venetsiya", *Seder*, II, 244.
[13] Shlomo Eidelberg, "Minz, Judah ben Eliezer ha-Levi", *EJd*[2], XIV, 303.

rinin çoğu 1509'da Yahudilere karşı baş gösteren Hıristiyan ayaklanması sırasında kaybolmuştu. Kapsali, Padua'da Yahuda Minz ile görüşmesi sırasında, Minz'in amcası Moşe Kapsali nedeniyle kendisine özel ilgi gösterdiğini belirtir.[14]

Kapsali ailesinin bir kolu da İstanbul'da yaşıyordu. Ailenin İstanbul kolundaki en meşhur şahsiyet, Moşe Kapsali'dir. Moşe Kapsali, İstanbul'da Romanyot cemaatinin başkanı idi. Çağdaşı Mordehay Komtino ile Karaî Kaleb Afendopolo gibi, Girit Yahudileri tarafından da tanınan Yahudi din adamları ile arkadaşlıkları vardı. Moşe Kapsali'nin babasının adı da Eliyahu idi. 1405-1410 yılları arasında Kandiya'da doğan Moşe, eğitimine Aşkenaz *yeşiva*larında devam etmiş; dönemin meşhur din adamlarından Moşe Landua'nun *yeşiva*sından mezun olmuştu.[15] Moşe Kapsali'nin babası Rabbi Eliyahu Kapsali ise eğitimini Padua'da tamamlayan ilk Kandiyalı din adamı olarak bilinmektedir (1380'ler). Onun bu tecrübesinden sonra ilk kez Aşkenaz bir göçmen Rabbi Yahuda Kandiya'ya davet edilmiş; Aşkenaz geleneği adada bu dönemden itibaren kökleşmeye başlamıştır.[16] Padua'daki eğitiminin ardından 1435 yılında Kandiya'ya dönen Moşe Kapsali, eğitimine on yıl süreyle burada devam ettikten sonra, 1445 yılında İstanbul'a taşınmıştır. İstanbul'daki Yahudi cemaati arasında saygın bir yere sahip olan Kapsali, İtalya, Filistin ve Akdeniz havalisindeki Yahudi cemaatleriyle irtibat halindeydi. Kandiya cemaatinin zaman zaman mektuplar yazarak günlük hayatta karşılaştıkları çeşitli meselelerde kendisinden fetva aldığı bilinmektedir. İstanbul, Fatih Sultan Mehmed tarafından fet-

---

[14] Kapsali, "Sipurey Venetsiya", *Seder*, II, 253.

[15] Israel Ta-Shma, "Rabbinic Literature in the Late Byzantine and Early Ottoman Periods", *Jews, Turks, and Ottomans, A Shared History, Fifteenth thorugh the Twentieth Century*, ed. Avigdor Levy, Syracusa University Press: 2002, s. 52. Moşe Landau hakkında bkz. Ta-Shma, "Landau, Jacob", *EJd*², XII, 462.

[16] Bkz. Israel Ta-Shma, "Rabbinic Literature...", s. 54-55.

hedildiğinde (1453) şehirde Moşe Kapsali liderliğinde değişik topluluklardan oluşan büyük bir Yahudi cemaati yaşamaktaydı. İstanbul'un fethine şahit olan Moşe Kapsali, Osmanlı idaresi tarafından Yahudi cemaatinin ilk başkanı (*rav raşi: hahambaşı*) tayin edilmiş; elli yıl süreyle cemaat başkanlığı yaptıktan sonra 1500'lerde İstanbul'da ölmüştür.[17] Eliyahu Kapsali kroniğinin 16. bölümünde, Fatih Sultan Mehmed'in "Hoca" diye hitap ettiği ve cemaat başkanlığına atadığı bu amcasının, Osmanlı sarayı ile ilişkileri hakkında kıymetli bilgiler vermiştir.[18] Çalışmanın, Osmanlı sultanları ile Yahudiler arasındaki ilişkilerden bahseden bölümünde Moşe Kapsali'nin sultan, saray, yeniçeriler ve kendi cemaati ile ilişkilerine dair örnekler verilecektir.

Eliyahu'nun babası Elkana Kapsali ise 1445 yılında Kandiya doğmuştur. Aile geleneğine uygun olarak önce İstanbul'da daha sonra da Padua'da eğitimini tamamlayan Elkana Kapsali, İstanbul'un fethiyle ilgili anlatımlarında tarihçimiz Kapsali'nin kaynakları arasındadır.[19] İstanbul'da bulunduğu sürede Moşe Kapsali'den tahsil gören Elkana, bu süreçte fethe şahit olan büyüklerinden fetih anılarını dinleme imkanı da bulmuştur. Padua'da ise Elkana, Yahuda Minz'in *yeşiva*sında eğitim görmüştü. *Yeşiva*da beraber tahsil gördüğü Hayyim Karmi, sonraki dönemlerde Venedik'in en meşhur din adamlarından biri olmuş, Rav Ya'kov'dan aldığı *Kabala* eğitiminden sonra, bu alanda otorite haline gelmişti. Elkana, Padua'da tahsilini tamamladıktan sonra Kandiya'ya dönmüş; Rav Menahem del Medigo'nun kız kardeşi Pothula (ö. 1523'ler) ile evlenmişti. Pothula, Kapsaliler gibi Girit'in önde gelen ailelerinden Del Medigos ailesine mensuptu. Del Medigos ailesi Kandiya'ya XV. asrın başlarında Alman-

---

17 Şim'on Vanunu, *Ansiklopediya le-Hahamey Turkiya*, Yeruşalayim 2006, s. 461-462.
18 Bkz. Kapsali, *Seder*, I, 82-83.
19 Kapsali, *Seder*, I, 11.

ya'dan göç etmişti. Pothula, bu aileden Moşe b. Abba del Medigo'nun kızı idi.[20] Elkana Kapsali, cemaat lideri olarak 1492 yılında İspanya'dan gelen pek çok sürgün Yahudinin Kandiya'ya yerleşmesinde etkin rol almıştı. Tarihçimiz Kapsali kronikte, babasının sürgün Yahudilerin iskân ve diğer ihtiyaçlarını sağlamak için gösterdiği olağanüstü gayretler hakkında bilgiler vermiştir. Kapsali, babasının sürgün Yahudilerin ihtiyacı için bir günde 250 Venedik dükası (*perah*) topladığını, bindikleri geminin ücretini ödeyemeyenler ile Kandiya'da köle olarak satılacak dindaşlarını kurtarmak için bazı sinagogların değerli eşyalarını sattığını kaydeder.[21] Eliyahu Kapsali hayatı boyunca babasına çok derin saygı beslemiş, ilmine hayranlığını da sık sık dile getirmiştir.

Elkana'nın babası David, annesi ise Gena idi. David-Gena çiftinin Herini ve Cali isimli kızlarından da bahsedilir. Çiftin Elkana dışında Samuelachi isminde bir erkek çocukları daha olmuştu.[22] Eliyahu Kapsali'nin naklettiğine göre bu amcası, Padua'da yaşıyordu. Kapsali, Padua'dan kaçtığı sırada amcasının orada kaldığını, bütün mallarının müsadere edildiğini; köleleştirilmekten Venedik ileri gelenlerinden Antonio Gritti'nin tavassutuyla kurtulabildiğini nakleder.[23]

Elkana'nın, tarihçimiz Eliyahu haricinde iki oğlu daha vardı: İlk erkek çocuk David (ö. 1533'ler) idi. David'in Kandiya cemaatine ait çeşitli dokümanlarda Eliyahu Kapsali ile birlikte imzaları bulunmaktadır. Aile geleneğine uygun olarak İstanbul'a gidip tahsil görenler arasında o da vardır. *Takanot Kandiya* adlı hukuk derlemesinde fetvaları bulunan on yedi kişi arasında David'in de ismi geçmektedir. Diğer oğul, Yitshak hakkında ise, evin en küçük oğlu olduğu dışında her-

[20] Paudice, *The Life and Writings of Elia Capsali*, s. 46.
[21] Kapsali, *Seder*, I, 217-218.
[22] Paudice, *The Life and Writings of Elia Capsali*, s. 46-47.
[23] Kapsali, "Sipurey Venetsiya", *Seder*, II, 291.

hangi bir bilgi kayıtlara geçmemiştir.[24] Venedik arşivlerine giren, Elkana'nın evini tamir konusunda izin istemesine dair bir belgeden, Kapsali ailesinin evlerinin 1505 yılında meydan gelen Girit depreminde zarar gördüğü anlaşılmaktadır.[25]

Eliyahu Kapsali'nin hayatı ile ilgili bilinenler genelde eğitimi ile ilgili konulardır. Onun tahsil için İtalya'ya gittiği ve bir din adamı olarak cemaate hizmetlerde bulunduğu bilinmektedir.

İlk eğitimini, iyi bir Kabalist olan babası Elkana'dan alan Kapsali, kitabında 1523 [5283] veba salgını sırasında, veba ve benzeri felaketlerin yaşandığı dönemde nasıl ibadet edileceğini babasından öğrendiğini kaydeder. Kroniğinde babası hakkında "büyük din adamı, efendim, babam rabay" (*hahaham adoni avi ve ribi*) gibi ifadeler kullanır.[26] Daha sonra aile geleneğine uygun olarak eğitim almak için Aşkenaz *yeşiva*larına devam eden Kapsali, tahsili süresince Girit ve İtalya'daki Aşkenaz rabbilerden dersler almıştır.[27]

Tahsili bağlamında Eliyahu Kapsali'nin hayatındaki önemli olaylardan biri de, *Divrey ha-Yamim* isimli eserinde anlattığı Venedik seyahatidir. 11 Kasım 1508 tarihinde, Hıristiyanlara ait, hac seferi düzenleyen bir gemiyle İtalya'ya gitmek üzere Girit'ten ayrılmış; sekiz günlük yolculuktan sonra Venedik'e ulaşmıştır. Padua'ya giden ve Yahuda Minz'in (ö. 1508) *yeşiva*sına kaydolan Eliyahu Kapsali, Rav Yahuda Minz'den bizzat ders alamamıştır; zira, Yahuda Minz, Kapsali'nin Padua'ya ulaşmasının sekizinci gününde ölmüştür. *Yeşiva*ya, onun yerine seçilen oğlu Avraham

---

[24] Roth, "Capsali, Elijah", *EJd²*, IV, 455; Paudice, "Elia Capsali", *Historians of the Otoman Empire,* eds. C. Kafadar-H. Karateke-C. Fleischer, (http://www.ottomanhistorians.com), s. 1 (07.07.2009).

[25] Paudice, *The Life and Writings of Elia Capsali*, s. 50.

[26] Kapsali, *Seder*, II, 110.

[27] Simonson, "Seder Eliyahu Zuta, Divrey ha-Yamim ve Sipurey Sıfarad", *Seder*, III, 76.

Minz'in *yeşiva* başkanlığı sırasında devam eden Kapsali, Padua'da bulunduğu sürede Rabbi İserlen'den dersler almıştır. *Divrey ha-Yamim*'inde, aldığı dersler için Rabbi İserlen'e yıllık 37 *florin* ödediğini belirtir.[28] Yine kronikten öğrendiğimize göre *yeşiva*da Sebt (*Şabat*: Cumartesi) hariç günlük dört saat ders yapıldıktan sonra öğrenciler evlerine dönüyor; o günkü dersleri tekrar ettikten sonra ertesi günün dersini mütalaa ediyorlardı.[29] Kapsali Padua'da Rabbi Yisrael Aşkenazi, Menahem del Medigo ve Meir Katznellebogen'in (ö. 1565) *yeşiva*larına da devam etmiştir. "Maharam" olarak meşhur Katznellebogen, o sırada Padua Yahudi cemaatinin başkanlığını da yürütüyordu. Cemaat, Yahuda Minz döneminde olduğu gibi, Katznellebogen'in cemaat başkanlığı sırasında da oldukça rahat günler geçirmişti.[30] Kapsali, *yeşiva*lar dışında Treviso *yeşiva*sı başkanı Rav Baruh Bendit ile Rabbi Şaul gibi din adamlarından da özel dersler almıştır.[31]

Padua'ya varışından on sekiz ay sonra, Papa II. Julius'un liderliğindeki Müttefikler ile Venedik arasında başlayan savaş üzerine (24 Mayıs 1509) Eliyahu Kapsali, hocası İserlen ve bazı akrabaları ile birlikte Venedik'e kaçmıştır. Padua, savaş sürecinde Aragon kralı Ferdinand'ın hakimiyetinde kalmıştı.[32] Kaçış sırasında sırt çantası dışında her şeyini kaybeden Kapsali'nin akrabası Menahem del Medigo ise esir düşmüştü.[33]

Kapsali *Divrey ha-Yamim*'de bu süreçte başından geçen ilginç bir olayı da nakletmiştir. Venedik idaresi, halkın silah taşımasını yasaklamıştı. Yapılan bir teftiş sırasında pazarda alışveriş yapan Kapsali'yi de kontrol eden Venedik zaptiye-

---

[28] Kapsali, "Sipurey Venetsiya", *Seder*, II, 253.
[29] Kapsali, "Sipurey Venetsiya", *Seder*, II, 256.
[30] Moses Avigdor Shulvass, *The Jews in the world of the Renaissance*, Chicago 1973, s. 109.
[31] Bkz. Kapsali, "Sipurey Venetsiya", *Seder*, II, 302.
[32] Kapsali, "Sipurey Venetsiya", *Seder*, II, 284.
[33] Kapsali, "Sipurey Venetsiya", *Seder*, II, 291.

leri, üzerinde bir bıçak (*sakin*) bulduklarında yasağa uymadığı gerekçesiyle kendisini cezalandırmak için kargatulumba daracığına çıkarmışlardı. Ancak şansı yaver giden Kapsali, boynuna geçirilen urganın kopması üzerine yere düşmüş; bunun üzerine askerler kendisini serbest bırakmışlardı. Kapsali, sonraki süreçte silah veya bıçak taşımak gibi hataya bir daha düşmediğini özellikle belirtir.[34]

Savaşın uzaması üzerine 24 Ocak 1510'da Kandiya'ya mecburî dönüş yapan Kapsali, dönüş yolunda Zara'da verilen mola sırasında, bindiği gemideki askerlerle yerel halkın çatışması üzerine, canını şehirdeki dindaşlarından birinin evine saklanarak kurtardığını belirtir.[35]

Kandiya'ya dönüşünden sonra ise tahsiline Rabbi Yitshak de İlgenheim'in rehberliğinde devam etmiş; 1518 yılında da Kandiya'nın meşhur din adamlarından Yahuda Habib'in (ö. XV. asır) en küçük kızı ile evlenmiş ve aynı yıl rabbi olmuştur. Hiç çocuğu olmayan Eliyahu Kapsali, Kandiya Rabbinik *yeşiva*sında dersler vermiş, Rabbi Şmuel Algazi gibi din adamlarının yetişmesine de emeği geçmiştir.[36]

Kapsali 1515-1516, 1519-1526 ve 1538-1541 tarihleri arasında, farklı zamanlarda üç kez cemaat başkanlığı yapmıştır. Venedik dokümanlarında kendisinden rabbi ve Yahudi cemaati başkanı (*dottor condestabile*) şeklinde bahsedilen Kapsali, görevde bulunduğu dönemlerde cemaatle Venedik idarecileri arasında dengeli ve başarılı bir politika takip etmiştir. 25 Haziran 1541 tarihinde Girit'te Türkler için ajanlık yaptıkları şayiası üzerine Yahudilere karşı baş gösteren Hıristiyan halk hareketi sırasında cemaat liderliği, Eliyahu Kapsali tarafından yürütülmekteydi. Kapsali'nin akıllı ve

---

[34] Kapsali, "Sipurey Venetsiya", *Seder*, II, 282.

[35] Bkz. Kapsali, "Sipurey Venetsiya", *Seder*, II, 311; Beneyahu, "Seder Eliyahu Zuta-Mavu", *Seder*, III, 22; Simonson, "Seder Eliyahu Zuta, Divrey ha-Yamim ve Sipurey Sıfarad", *Seder*, III, 76.

[36] Paudice, *The Life and Writings of Elia Capsali*, s. 53.

özverili gayretleri neticesinde büyük bir tehlikeyi ucuz atlatan Yahudiler, bu olayın anısına "*Purim* Kandiya" adlı bir tören ihdas etmiş, benzeri katliam teşebbüslerinin tekrar vukû bulmaması için her yıl düzenli olarak sinagoglarda dualar etmişlerdir.[37]

Kapsali, cemaat başkanlığı yaptığı dönemlerde dinî alandaki yetkinliğinden de aldığı cesaretle yeni birtakım düzenlemeleri de uygulamaya sokmuştur. Bu bağlamda göreve başladığı süreçte o güne kadar *Sebt* (*Şabat*) ve bayram günleri arifesinde Yahudi olmayanların (*goyim*) fırınlarını kullanan cemaat için iki yeni fırın yaptırmış; sonraki süreçte cemaatin diğer fırınlara gitmesini de yasaklamıştı. Kapsali'nin fırınların inşâsı için yapılan bütün masrafı kendi cebinden karşıladığı belirtilir. Benzer şekilde Kapsali o güne kadar Kandiya'da Kefâret günlerinde (*Yom Kipur*) sadece ilk üç pasajı İbranîce, kalan pasajları ise Grekçe okunan *haftara*nın tamamının İbranîce okunmasını da zorunlu hale getirmişti.[38]

Kendisinden "Cumhuriyetin Sadık Kulu" (*Servito Fideliter*) şeklinde bahsedilen Venedik dokümanlarından anlaşıldığı kadarıyla Eliyahu Kapsali Venedik hükümeti tarafından pek çok kez cemaat içi vergileri tespit, tahsil ve cemaatin sayımı ile görevlendirilmiştir.[39] Kapsali, görevde bulunduğu sürede, Yahudilere yasak olması nedeniyle, Venedik idaresi ile herhangi bir çatışma yaşanmaması için, cemaati sık sık Hıristiyan köle edinmemeleri ve Venedik vatandaşı işçi çalıştırmamaları hususunda uyarmış; cemaatten birinin yapacağı bir hatanın bütün cemaati tehlikeye sokacağını ifade etmiştir.[40]

---

37 Starr, "Jewish Life in Crete under Rule of Venice", s. 69-70; Roth, "Capsali, Elijah", *EJd*², IV, 455.

38 Paudice, *The Life and Writings of Elia Capsali*, s. 58.

39 Bkz. Venedik Devlet Arşivi (Venetian State Archives), *Memoriali del Duca di Candia (Archivio del Duca di Candia)*'da 33, 33 (mükerrer), 34, 34 (mükerrer) ve 35. dosyalar, f. 4 ve f. 397'den naklen Paudice, *The Life and Writings of Elia Capsali*, s. 30; a.mlf., "Elia Capsali", s. 2.

40 Detaylı bilgi için bkz. Paudice, *The Life and Writings of Elia Capsali*, s. 60-61.

5283 [1523] yılında *Pesah* bayramının bitimini müteakip Girit'te başlayan veba ile mücadele için Venedik hükümeti tarafından kurulan heyete Kapsali de dahil edilmiş; Yahudi cemaatinden hastalananların sevk ve idaresi ile görevlendirilmiştir. Yahudilerden vebaya yakalananlar için Badia adasının sahile yakın kısmında kurulan kampta (קרוטורי/*karotori*) hastaların karatinaya alınmasında etkin rol alan Kapsali, cemaat içerisinde topladığı yardımlarla (*tsadakot gdolot*) da hasta dindaşlarının bakımını sağlamıştır.[41]

Kapsali'nin hayatına dair yukarıda nakledilenler dışında başka bilgi bulunmamaktadır. Kroniğini Osmanlıların Rodos'u fethi ile bitiren Kapsali, hayatının sonraki dönemlerinde derin bir suskunluğa gömülmüştür. Onun bu suskunluğu, hem kendisinde hem de çağdaşlarında Osmanlı'ya sürekli direnen eski bir Hıristiyan gücün düşüşünün ardından mesihin çıkacağı şeklindeki beklentilerin boşa çıkmasına bağlanmaktadır. Kapsali'nin o güne kadar kurulan büyük hayalin kırıklığı ile yaşanan şok sonrasında kabuğuna çekildiği kabul edilmektedir.[42]

Kapsali 1555 yılında Kandiya'da ölmüştür.

Girit'in Türkler tarafından fethinden sonra Kapsali ailesinin Venedik'e taşındığı tahmin edilmektedir. XVII. asırda Venedik mahkemelerine ait bir kayıtta, Moşe isimli bir Kapsali'nin devletten müsadere edilen mallarının iadesi konusunda bir talebi olduğu belirtilmektedir.[43]

---

[41] Bkz. Kapsali, *Seder*, II, 107.

[42] Bkz. Berlin, "A Sixteenth-Century Hebrew Chronicle...", s. 40; Jacobs, "Exposed to All the Currents of the Mediterranean", *AJS Review* 29 (2005), s. 49.

[43] Paudice, *The Life and Writings of Elia Capsali*, s. 51.

B. Kapsali'nin Eserleri

Kapsali, iyi bir cemaat liderliği yapmış olmasının yanında üretken yazarlığı ile de dikkat çekmektedir. İlim dünyasında daha çok kendisi ve dindaşlarının mukadderatının bağlı olduğu milletlerin tarihleri hakkında yazdığı kıymetli eserlerle şöhret bulmuştur.

Kapsali'nin kaleme aldığı eserler şunlardır:

1. Divrey ha-Yamim le-Malhut Venetsiya (Venedik Kralları Tarihi)

Kapsali'nin Osmanlı tarihi dışında hazırladığı en önemli eseri, tebaası olarak yaşadığı Venedik Devleti'nin tarihi ile ilgili olan bu eseridir. *Divrey ha-Yamim* ya da *Sipurey Venetsiya* olarak adlandırılan kronik, başlangıçtan müellifin kendi döneme kadar meydana gelmiş olayların anlatıldığı bir Venedik tarihidir. Venedik'in kuruluşundan XVI. asra kadarki tarihi ile Kuzey İtalya ve çevresinde yaşayan Yahudilerin tarihinin anlatıldığı kitaba daha sonra bazı eklemeler de yapılmıştır.[44]

Divrey ha-Yamim'i 12 Eylül 1571 tarihinde yazmaya başlayan Kapsali, Venedik'te bulunduğu dönemde önemli pek çok Yahudi din adamıyla görüşme fırsatı bulmuş, yaşadığı toplumun siyasî ve sosyal yapısı ile bu toplumda meydana gelen önemli olayları kaydetmiştir. 11 Kasım 1508'de İtalya'ya giden hacıların gemisi ile yola çıkan Kapsali, 8 gün sonra Venedik'e ulaşmış, Venedik'te Rav Yosef Yeruşalmî tarafından karşılanmıştır. Rav Yeruşalmî, Kapsali'ye, kendi *yeşiva*sı Brescia'da tahsil görmesini teklif etmişse de o, Padua'da Yahuda Minz'in *yeşiva*sında okumak istediğini belirtmiştir.[45]

---

[44] Simonson, "Seder Eliyahu Zuta, Divrey ha-Yamim ve Sipurey Sıfarad", *Seder*, III, 75.
[45] Kapsali, "Sipurey Venetsiya", *Seder*, II, 252.

Kapsali'nin bulunduğu dönemde Venedik Devleti en güçlü dönemlerinden birini yaşıyordu. Askerî gücüne güvenen Venedik'in 1509 yılında Papa II. Julius'un önderliğindeki Müttefikler'e mağlubiyeti, yayılmacı politikasından vazgeçmesine sebep olmuştu.[46]

Venedik Yahudileri esasen Aşkenaz ve İtalyan Yahudilerinden oluşsa da, 1492 ve 1497 İspanya ve Portekiz sürgünlerinden sonra ülkedeki Sıfarad Yahudilerinin sayısı da hayli artmıştı. Kendi sinagogları etrafında kümelenen bu cemaatler, dinî liderleri tarafından yönetilmekte idiler. 1509 yılında Venedik'in Müttefikler'e mağlup olmasının ardından Almanya ve İtalya'nın değişik yerlerinden de pek çok Yahudi Venedik'e gelmişti.[47] Halkın karşı çıkmasına rağmen dönemin idarecileri Yahudi göçüne ses çıkarmamış; ekonomik güç ve irtibatlarından faydalanmak amacıyla Yahudileri kabul etmişlerdir.[48]

Kapsali'nin *Divrey ha-Yamim*'i yazmasının iki önemli sebebi vardı: İlki, Venedik krallığının büyüklüğü ile siyasî ve sosyal yapısı hakkında bilgi vermek; ikincisi ise okuyucuyu, bu yapısı nedeniyle çevresindeki güçlü krallıklarla çekinmeksizin savaşabilen Venedik'teki Yahudi cemaatleri konusunda bilgilendirmek.[49] Gerek Kapsali gerekse o dönemde yaşamış kimi Yahudi din adamlarının Venedik tarihine ve devlet yapılanmasına hayran oldukları belirtilir. Mesela Yitshak Abravanel gibi din adamlarının, ideal bir yönetim için verdikleri örnek devletin, Venedik olduğu ifade edilir. Kapsali de zaman zaman anlattığı olaylardan sonra, "*... Bütün bunlar, Venediklilerin akıl, hikmet ve tedbirleri ile yaptığı işlerdir*" şeklindeki ifadeleriyle Venedik'e yönelik hayranlık

---

[46] Paudice, *The Life and Writings of Elia Capsali*, s. 65.
[47] Paudice, *a.g.e.*, s. 66.
[48] Paudice, *a.g.e.*, s. 66.
[49] Kapsali, "Sipurey Venetsiya", *Seder*, II, 217.

duygularını dile getirmekten çekinmemiştir.[50] Kroniğin yazım sebeplerine Kapsali'ye özgü iki neden daha ilave eden Beneyahu'ya göre bunlardan biri, 1509 yılında Padua'dan bir çantayla da olsa sağ-salim kurtulabilmenin verdiği mutluluk ile Allah'a şükran duygularını dile getirmek; öteki ise ilk gençlik yıllarında tahsil için gittiği Venedik'te yeni bir ortam ve kültürle karşılaşmasından kaynaklanan bir dürtüyle göze çarpan farklılıkları kayda geçirme isteğidir.[51]

Kroniğin başında Venedik'in ortaya çıkışı ile Venedik düklerinin bir listesi verilmiştir. Diğer bölümlerin aksine, kroniğin bu bölümünde Kapsali'nin Venedik tarihi ile ilgili olarak yazılı kaynaklar kullandığı ifade edilmektedir.[52] Kapsali daha sonra Almanya ve Fransa Yahudilerinin İtalya'ya göçleri ile bu göçlerin sebepleri üzerinde durmuş;[53] göçlerin anlatımı sırasında Venedik ve Padua şehirlerinde yaşayan Yahudilerin dinî ve sosyo-kültürel tarihleri hakkında kıymetli bilgiler vermiştir. Bu bağlamda Rav Yahuda Minz *yeşiva*sının yapılanması hakkında verdiği bilgiler[54] oldukça orijinaldir. Venedik'le ilgili olarak halkın İsa Peygamber'in doğum yortusu olarak kutladıkları Noel bayramı,[55] Venedik sarayı,[56] Venedik Devleti'nin yaptığı savaşlar, Venedik-Ceneviz ihtilâfının tarihî arka planı ile 1367 ve 1385 savaşları hakkında kaydettiği bilgiler[57] ise oldukça doyurucudur.

Divrey ha-Yamim'de Girit adası ve Yahudiler hakkında da önemli bilgiler veren Kapsali, Giritli olması hasebiyle, yer yer

---

[50] Örnekler için bkz. Paudice, *The Life and Writings of Elia Capsali*, s. 71.
[51] Beneyahu, "Seder Eliyahu Zuta-Mavu", *Seder*, III, 20-21.
[52] Bkz. Simonson, "Seder Eliyahu Zuta, Divrey ha-Yamim ve Sipurey Sıfarad", *Seder*, III, 78 vd.
[53] Kapsali, "Sipurey Venetsiya", *Seder*, II, 245.
[54] Kapsali, "Sipurey Venetsiya", *Seder*, II, 246.
[55] Kapsali, "Sipurey Venetsiya", *Seder*, II, 304.
[56] Kapsali, "Sipurey Venetsiya", *Seder*, II, 305.
[57] Kapsali, "Sipurey Venetsiya", *Seder*, II, 267.

hem Kandiya hem de Kandiya Yahudilerinden bahsetmeyi ihmal etmemiştir. Venedik'in girdiği savaşların arifesinde Girit ve Yahudilere konan vergiler,[58] 1509 yılında savaş nedeniyle Yahudilere yüklenen mükellefiyetler,[59] savaş için Girit'ten Venedik'e gönderilen altı savaş gemisi ve askerî yardımlar,[60] naklettiği önemli bilgilerden sadece bazılarıdır.

Seder'in tersine *Divrey ha-Yamim* bölümler halinde tasarlanmamıştır. "Günlük" şeklinde kaleme alınan kronikte zaman zaman efsane türü, ancak insanların okumaktan zevk alacağı bilgiler nakledilse de bu anlatılar, dönem insanının kültür dünyasını yansıtması açısından da önem taşımaktadır.

Venedik'in dış politikası ve askerî seferlerine özel bir ilgi duyan Kapsali, kronikte siyasî ve sosyal düzeni şekillendiren faktörleri ortaya çıkaran politik kararları tespit etmeye ve Venedik'in dahil olduğu savaşın sebeplerini çözümlemeye çalışmıştır. Kapsali, bazen saf analiz ve politik düşünce ile siyasal gelişmelerin tespitinde muhakeme güç ve üstünlüğünün belirleyici rolüne vurgu yapmıştır.[61]

Divrey ha-Yamim, genel anlamda Kapsali'nin gözlemlerine dayanması ve olaylara sistematik şekilde değinmemesi sebebiyle, "çalışmanın tam anlamıyla olgunlaşmadığı" şeklinde bir eleştiriye de maruz kalmıştır.[62]

Kapsali *Seder*'in Venedik tarihini anlattığı bazı konularla ilgili detaylar için okuyucularına *Divrey ha-Yamim*'i tavsiye eder. Mesela, Sultan Süleyman'ın Belgrad seferinden İstanbul'a dönüşünden sonra Venedik Devleti'nden Messer Marco Minio başkanlığında gelen elçi heyetinin Yavuz zamanında akdedilen anlaşmayı yenilediklerinden bahsettik-

[58] Meselâ bkz. Kapsali, "Sipurey Venetsiya", *Seder*, II, 301, 324.
[59] Kapsali, "Sipurey Venetsiya", *Seder*, II, 324.
[60] Kapsali, "Sipurey Venetsiya", *Seder*, II, 289.
[61] Roth, "Capsali, Elijah", *EJd²*, IV, 455-456.
[62] Paudice, *The Life and Writings of Elia Capsali*, s. 88.

ten sonra, konuyla ilgili olarak *Divrey ha-Yamim*'de daha fazla bilgi verdiğini belirtir.[63] Benzer şekilde Kanunî zamanında Rodos'un kuşatılmasından sonra yardım istemek üzere Venedik'e gönderilen elçiler konusundaki detaylar için de okuyucularını *Divrey ha-Yamim*'e yönlendirir.[64]

Kroniğin dünyanın değişik kütüphanelerine dağılmış yazmaları şunlardır:[65]

1. London, British Museum, Add. 19.971. (Bkz. G. Margoliouth, *Catalogue of the Hebrew and Samaritan Manuscripts in the British Museum,* London 1915), 3. Bölüm, no. 1059).
2. London, British Museum, Gaster Collection, Ms. Or. 10.713.
3. Milan, Biblioteca Ambrosiana, X 110 sup.
4. Oxford, Bodleian Library, Opp. Add. 8 (A. Neubauer, *Catalogue of the Hebrew Mss. in the Bodleian Library,* Oxford 1886) n. 2411.

Kronik, A. Shmuelevitz, S. Simonsohn ve M. Beneyahu tarafından *Seder Eliyahu Zuta*'nın ikinci cildinde *Divrey ha-Yamim le Malhut Venetsiya* (Tel Aviv University 1983, II, 215-327) başlığı ile yayınlanmıştır.

Kapsali'nin *Divrey ha-Yamim*'i üzerine Nathan Porges (1848-1924) tarafından bazı araştırmalar yayınlanmıştır. Kapsali'nin "XVI. asrın en iyi Yahudi tarihçisi" olduğunu düşünen Porges, Venedik tarihi ile ilgili tespitlerini, hazırladığı bir makale ile ilim dünyasıyla paylaşmıştır ("Alia Capsali et sa Chronique de Venise", *Revue des Etudes Juives* 77 (1923-1924), s. 20-40; 78, s. 15-34; 79, s. 28-60). Venedik ta-

63 Bkz. Kapsali, *Seder,* II, 20.
64 Kapsali, *Seder,* II, 28.
65 Yazmalar hakkında daha fazla bilgi için bkz. Beneyahu, "Seder Eliyahu Zuta-Mavu", *Seder,* III, 39-57.

rihi bağlamında Kapsali üzerine Ann Bremer de "Portrait of the Rabbi as a Young Humanist: a Reading of Elijah Capsali's Chronicle of Venice" (*Italia, Studi e Ricerche sula storia, la cultura e la letteratura delgi ebrei Italia* 21 (1994), s. 37-60) başlıklı bir makale yazmıştır.

2. *Tarih Risaleleri*

Kapsali, hacimli tarih kitapları dışında sadece Yahudi cemaatini ilgilendiren tarih risaleleri de kaleme almıştır. Kapsali'nin konuyla ilgili iki önemli risalesi mevcuttur:

Koah ha-Şem ve *Hasdey ha-Şem.*

a. Koah ha-Şem

Kapsali'nin 1523 yılında Kandiya'da veba salgını sırasında karantinada iken *Seder*'i tamamladığı gün yazmaya başladığı risaledir.[66] Risalede salgın sırasında Yahudi cemaatinin durumunun anlatılması yanında, eski bir ilâhiyat problemi olan "afetlerde kötülerin yanında iyilerin de acı çekmesi" sorunsalının sebepleri tartışılmıştır. Anlatımında mesihî anlamlar yüklüdür. İspanya sürgününün ardından Yahudilerin sefaleti ile Yahudi olmayanların gönenci arasında meydana gelen derin uçurumdan hareketle kurtuluş gününün gelip gelmediği sorusu, o dönemde Yahudilerin bu problem üzerine yoğunlaşmasına sebep olmuştu. Kapsali bu kısa risale ile o sırada devam eden veba ile ilgili meseleler yanında, sürgün ve kurtuluş meselelerini de değerlendirmiştir. Risalenin sonunda şunları söyler: "*...Ve biz, hepimiz bugün burada, gecenin koyu karanlığı gibi üzerimize çöken sürgün hayatında-*

---

[66] Kapsali, *Seder*, I, 12, 115.

yız. 'İşte bak! Tanrı, günlerin geldiğini söylüyor'[67] *ve 'çocuklar(ı) kendi sınırlarına dönecek",*[68] *'...ve senin Rabbin sana sevinecek'*[(*)]"[69]

Risale, Aryeh Shmuelevitz, Shlomo Simonsohn ve Meir Benayahu tarafından değişik yazmalar karşılaştırılmak suretiyle Kudüs'te neşredilmiştir.[70]

b. Hasdey ha-Şem

Kapsali bu risalede ise Yahudilerin, Kanunî'nin Mısır valisi Ahmed Paşa'nın isyanı sırasında çektikleri sıkıntıları anlatmıştır. Tanrı'nın Yahudilere bahşettiği ilahî yardım sayesinde bu zor zamanların nasıl atlatıldığının hikaye edildiği risale, yine Aryeh Shmuelevitz, Shlomo Simonsohn ve Meir Benayahu tarafından tahkik edilerek neşredilmiştir.[71]

Kapsali'nin bu risalelerden başka, Yahudilerin İspanya'daki tarih ve sürgünlerini anlattığı *Sipur Sıfarad* adlı bir kitabından daha bahsedilir. Kitabın müstakil bir çalışma mı yoksa *Seder*'in bölümleri mi olduğu konusu çok belirgin değildir. Kapsali, *Seder*'de Sultan II. Bâyezid dönemini anlatırken 40. bölümünden başlayarak 83. bölüme kadar İspanya Yahudilerinin bölgeye gelişinden, Endülüs hakimiyeti de dahil sürgünlerine kadar ki tarihleri anlatmasının yanında, Portekiz, İtalya, Napoli ve Fez gibi Yahudilerin sürgün rotaları hakkında da bilgi vermiştir.[72] Genel kabul, bunun müs-

---

[67] Yeremya 30/3.
[68] Yeremya 31/17.
[(*)] İşaya 62/5.
[69] Bkz. Kapsali, *Koah ha-Şem*, nşr. Aryeh Shmuelevitz-Shlomo Simonsohn-Meir Benayahu, Jerusalem 1977 (*Seder Eliyahu Zuta* içinde), II, 142.
[70] Kapsali, *Koah ha-Şem*, nşr. Aryeh Shmuelevitz-Shlomo Simonsohn-Meir Benayahu, Jerusalem 1977 (*Seder Eliyahu Zuta* içinde), II, 113-145.
[71] Bkz. Kapsali, *Hasdey ha-Şem*, nşr. Aryeh Shmuelevitz-Shlomo Simonsohn-Meir Benayahu, Jerusalem 1977 (*Seder Eliyahu Zuta* içinde), II, 146-200.
[72] Bkz. Kapsali, *Seder*, I, 141-241.

takil bir çalışma olmadığı, İspanya ve Portekiz'den sürülen Yahudilerin Osmanlı Devleti'ne gelişlerini anlatma bağlamında, sürgünlerin dilinden tarihi olayları kayıt altına alma çabası olduğu yönündedir.[73]

C. Dinî Risaleler

Kapsali, yukarıda bahsedilen tarih çalışmalarının haricinde dinî konular, özellikle de cemaatin pratik hayatına yönelik risaleler de kaleme almıştır.

Kapsali *Me'a Şe'arim* (ed. A. Shoshana, Jerusalem 2001) isimli risalesinde ana ve babaya saygıyı işlemiştir. "Yüz Kapı" anlamına gelen risale ile Yahudi kültür tarihine yeni fikirler kazandırdığı kabul edilen Kapsali, ebeveynine hürmet etmeyenlerin gerçek anlamda Tanrısal bilgiye ve O'nun rızasına ulaşamayacaklarını belirtmiş; risalede çocuk eğitimi, ailede eş ve çocukların karşılıklı hak ve vazifeleri gibi konular üzerinde durmuştur.[74]

No'am ve Hovlim (*Ze'evim Torfim et Binyamin: ve-hi Tışuvot Rabbi Kapsali ha-nikret No'am ve Hovlim,* Tel Aviv 1990) isimli risalesinde ise Rabbi Binyamin Matatya'ya (XVI. asır) reddiye yazan *Hatsalat ha-Ro'e mi yad ha-Z'ev* müellifi Rabbi David Vital'in (XVI. asır) iddialarına cevap vermiştir.[75]

Eliyahu Kapsali, okuyanlarını tumturaklı üslubu ve şiirsel imgeleri ile hayretler içinde bırakan bazı manzum risaleler de kaleme almıştır. Bu yönüyle Yahudi dinî edebiyatında yeni bir çığır açtığı kabul edilen Kapsali'nin[76] *'Ayelet Ahavim, Hevel Havalim* gibileri de dahil, çeşitli vesilelerle nazmettiği

---

[73] Tartışmalar için bkz. Simonson, "Seder Eliyahu Zuta, Divrey ha-Yamim ve Sipurey Sıfarad", *Seder*, III, 75.
[74] Paudice, *The Life and Writings of Elia Capsali*, s. 54.
[75] Roth, "Capsali, Elijah", *EJd*², IV, 456.
[76] Paudice, *The Life and Writings of Elia Capsali*, s. 62.

çoğu şiiri, Kandiya Yahudilerinin yaşamında önemli bir yere sahip olmuştur. Kapsali, 1523 yılında veba salgınında ölen dindaşlarına da bir mersiye yazmıştı.[77]

Cemaate ait pek çok dokümanda imzası bulunan Kapsali'nin gündelik hayatı ilgilendiren *Şabat*, gıda (*kaşerut*), evlilik, nişan ve cemaat içi yaşam, hatta gündelik basit meselelere yönelik el kitabı (*ilmihal*) mahiyetindeki *Takanot Kandiya* (1549) isimli derlemeye bazı fetvaları da girmiştir. Eliyahu Kapsali'nin *Takanot Kandiya*'ya giren bu fetvalarından ondaki Alman-Aşkenaz etkisini görmek mümkündür.

Takanot'ta Kandiya cemaatine gönderilen dört mektup, aynı cemaate gönderilen beşinci mektuptan bir alıntı ve "Kapsali'nin Almanya'dan döndükten sonra" verdiği şifahî bir fetva hakkında kısa bir açıklama yer almaktadır. İlk mektup vazifede kalmak isteyen ve bu uğurda zora ve Yahudi olmayan idarecilerin gücüne başvuran bir *hazan* hakkındadır. Kapsali, erken dönem ve çağdaşı Aşkenaz Yahudilerinin bu tür durumlardaki uygulamaları hakkında bilgi verdikten sonra, benzerine Almanya'da da şahit olduğu böyle bir olay karşısında, görevinden ayrılmaması durumunda söz konusunu *hazana herem* ilân edilmesini emreder. İkinci mektup ise cemaat içerisinde uygulanagelen katı yasakların ilgâsı ile ilgilidir. Bu yasaklar, Aşkenaz kaynakları, gelenekleri ve irfanında yer alan bazı klasik konulardır. Sonraki iki mektup ise Yahudilere, dindaşlarından haksız yere müsadere edilen gayrimenkulleri satın almalarını ya da çıkarılan dindaşlarının evlerini kiralamalarını yasaklamaya dairdir. Bu mektuplar, dile getirilmese de, Fransız-Alman örnekleri esas alınarak kaleme alınmıştır. Beşinci mektupta ise Yahudi olmayanların Yahudi bağlarında çalıştırılması konusunda *Halaha*'nın (Yahudi hukuku) ön gördüğü doğru teknikler hakkında bilgi

---

[77] Bu mersiye "Kina 'al Ribi Şaul ha-Kohen ve 'al Hahame Kandiya" başlığı ile *Seder*'in sonunda (II, 205-211) yayınlanmıştır.

verilmektedir. Konu ile ilgili fetvada kökeni XI. asra dayanan katı Aşkenaz uygulaması esas alınmıştır.[78]

Kapsali'nin, Venediklilerin Yahudilere yönelik çıkardıkları birtakım yükümlülükleri içeren bir risaleyi (*lezi, ordini e terminazioni*) de İtalyancadan İbranîceye tercüme ettiği belirtilir.[79]

II. SEDER ELİYAHU ZUTA

Kapsali'nin tarih çalışmaları içerisinde en metodik ve mükemmel eseri *Seder Eliyahu Zuta*'sıdır. Kitabın mukaddimesinde kroniği, *Seder Eliyahu Zuta* şeklinde isimlendirdiğini belirten müellif, bu ismi, *Gemara*'dan[80] esinlenerek koyduğunu belirtir. "Küçük Eliyahu'nun Tertibi/Tarih Kitabı" anlamına gelen kitabı, bu şekilde isimlendirmesinin iki sebebi vardır:

Birincisi, müellifin mütevazı kişiliğinden kaynaklanmaktadır. Müellif mukaddimede, bilgi açısından fakir, daha ne yapacağını bile bilmeyen şaşkın ve hakir bir kul olarak kitabının ismini *Seder Eliyahu Raba* [Eliyahu'nun Büyük Tertibi/Tarih Kitabı] şeklinde isimlendirmekten hayâ ettiğini belirtir.[81] Kroniğin bu şekilde isimlendirilmesinin diğer sebebi ise, akrabası Del Medigo'nun (XVI. asır) "Seder Eliyahu Raba" adında bir çalışmasının mevcut olmasıdır. *Takanot Kandiya*'da insanların *Seder Eliyahu Raba*'da bulamadıkları bilgileri, *Seder Eliyahu Zuta*'da bulabilecekleri şeklinde bir bilgi notu da düşülmüştür.[82]

Özetle, kronik için olaylar belli bir formatta, okuyucunun anlayabileceği şekilde "düzen"li olarak kaydedilmesi sebe-

---

[78] Bkz. Israel Ta-Shma, "Rabbinic Literature...", s. 56-57.
[79] Paudice, *The Life and Writings of Elia Capsali*, s. 55.
[80] Bkz. Ketubot 106.
[81] Bkz. Kapsali, *Seder*, I, 20.
[82] Bkz. *Takanot Kandiya*, eds. Elia Samuel Hartom-Umberto Cassuto, Yeruşalayim 1943, s. 126'dan naklen Seder, III, 11.

biyle *"Seder"*; müellifin tevazusu ve akrabasının aynı başlıktaki bir başka çalışması ile karışmaması için de *"Zuta"* kelimelerinden oluşan bir başlık seçilmiştir.

Seder Eliyahu Zuta şeklinde şöhret bulan kronik, müellif ve bazı Yahudi tarihçiler tarafından farklı isimlerle de kaydedilmiştir. Meselâ Kapsali, Ferdinand'la İsabella'nın evlenmesi olayını İspanya'dan sürülen Rav Ya'kov'dan bizzat dinlediğini belirttikten sonra, bu bilgileri *Sefer be-Divi*'ye kaydettiğini ifade eder.[83] Benzer şekilde Osmanlıların Mısır'a girişini kendisine anlatan Yitshak el-Hakim'in ifadelerini de *Sefer be-Divi*'ye kaydettiğini belirtmiştir.[84] Venedik'in Osmanlı donanmasına karşı İnebahtı'da aldığı mağlubiyetin anlatıldığı kısımda *İgeret Divrey ha-Yamim* şeklinde bahsedilen kronik,[85] bir başka bölümde ise *Hiburey İgeret Divrey ha-Yamim [Halelu]* şeklinde kaydedilmiştir.[86] Kapsali'nin Venedik tarihi üzerine yazdığı kitapta ise kronik *Divrey ha-Yamim* şeklinde isimlendirilmektedir.[87] Kandiyalı din adamlarının hukukî görüşlerinin derlendiği *Takanot Kandiya*'da yer alan Kapsali'ye ait hukukî bir mütalada, bizzat müellif kitabını *Divrey ha-Yamim* şeklinde isimlendirmişse de, Beneyahu bu isimlendirmenin içeriğinden hareketle yapıldığı kanaatindedir.[88] XVII. asır Yahudi tarihçilerinden Sambari ise İstanbul'da yaşayan din adamlarından bahsettiği bölümde Kapsali'nin bu kroniğini *Divi Eliya* şeklinde kaydetmiş; içeriğini ise "kralların uyguladığı kurallar ve savaşlardan bahseden bir kitap" şeklinde vermiştir.[89]

---

[83] Kapsali, *Seder*, I, 185.
[84] Kapsali, *Seder*, I, 11.
[85] Kapsali, *Seder*, I, 247. Aynı isimden kroniğin başka yerlerinde de bahsedilmiştir. Meselâ bkz. *Seder*, II, 20, 109.
[86] Bkz. Kapsali, *Seder*, II, 109
[87] Bkz. Kapsali, "Sipurey Venetsiya", *Seder*, II, 217
[88] Bkz. Beneyahu, "Seder Eliyahu Zuta: Mavu", *Seder*, III, 11.
[89] Sambari, *Sefer Divrey Yosef*, nşr. Şimon Ştober, Yeruşalayim 1994, s. 390; Ayrıca bkz. "לקוטים מדברי יוסף לר' יוסף בן יצחק סמברי" (Likutim mi-Divrey Yosef le-Rav Yosef ben Yitshak Sambari) [Rav Yosef

A. Kroniğin Yazılma Zamanı

Müellif, mukaddimede olmasa da kroniğin sonunda, eseri yazma zamanı hakkında bilgi vermiştir. İfadesine göre *Ṣeder*'i 14 Sivan 5283 [28 Mayıs 1523] tarihinde yazmaya başlamış, 25 Elul 5283 [5 Eylül 1523] tarihinde de tamamlamıştır.[90] Eseri 100 gün içerisinde, Kandiya'daki veba salgını sırasında karantina altında, ölüm korkusunu zihinden atmak ve erdemli bir uğraş olan ilim tahsiliyle meşgul olmak amacıyla kaleme aldığını belirten müellif,[91] aynı gün diğer eseri *Koah ha-Şem*'i yazmaya başladığını söyler.[92]

Eser, 100 gün gibi kısa bir süre içerisinde yazılmışsa da, tarihî arka planı çok daha eskiye dayanmaktadır. Kroniğin değişik yerlerinde Kapsali, Venedik ve Padua'da bulunduğu sırada Aşkenaz din adamlarından bilgiler derlediğini kaydeder.[93] Ayrıca gençliğinden beri, Kandiya'da karşılaştığı Türkler, babasının arkadaşları, Mısır'ın Osmanlı hakimiyetine girmesine bizzat şahit olan dindaşlarının anlatımlarından oluşan tarihi malzemeyi kaydeden Kapsali, bunları günlük halinde, bir kısmını da maddeleştirmek suretiyle kaydetmiş, yazmaya karar verdiğinde de bu notlardan faydalanmıştır. Notlar salgın sırasında yeniden gözden geçirilerek kitap haline getirilmiştir.[94]

Kapsali, kısa süre içerisinde yazdığı eseri daha sonra yeniden gözden geçirmiştir.[95] Müellife ait olduğu kabul edilen tashihlerden bazıları, Vatikan ve Milano yazmalarında mevcuttur.

Sambari'nin Rivayetlerinden Bazı Parçalar], *Seder ha-Hahamim ve Korot ha-Yamim*, nşr. Adolf Neubauer, Oxford 1887, I, 154.

90 Kapsali, *Seder*, I, 110.

91 Bkz. Kapsali, *Seder*, I, 109.

92 Kapsali, *Seder*, I, 115.

93 Beneyahu, "Seder Eliyahu Zuta: Mavu", *Seder*, III, 26.

94 Kapsali, *Seder*, I, 9-10.

95 Kapsali, hızlı bir şekilde yazdığı için Tanrı'ya kendisine daha sonra tashih imkânı vermesi için çok dua etmiştir. Bkz. *Seder*, II, 109.

B. Kroniğin Yazılma Gayesi

Kapsali'nin bu şekilde bir tarih kitabı yazması, Yahudiler açısından başlı başına bir devrim kabul edilmelidir. Her şeyden önce Kapsali o dönemlerde, Yahudi din adamlarının din dışı konularda da yazmaları gerektiğini, bizzat bu eseri ile ortaya koymuş; tarih yazımında yeni bir çığır açmıştır. Zira babası başta olmak üzere, çağdaşı pek çok Yahudi din adamı, din dışı konularda (*hohmot nohriyot*), değil kitap yazılması, bu alanlarda yazılan kitapların okunmasına dahi karşı idiler. Meselâ, Kapsali, babasının İtalya'ya giderken kendisine şöyle bir tavsiyede bulunduğunu nakleder: "*...Dünyevî (beşerî/din dışı) ilimlerden sakın... Eski Ahit ve grameri ile ilgilen; ancak esas meşgalen sadece Talmud olsun... Talmud (ilimlerin) temeli ve kolonudur... Kabala ise baş tacı... Hepsinin önemlisi...*"[96] Öte yandan bu durum XIV. asırda kısmen hareketlenme yaşayan Yahudi tarih yazıcılığındaki birtakım eksiklik ya da metotsuzluğun da mazur görülmesinin bir sebebi kabul edilebilir. O dönem Yahudi dünyasındaki bu düşünceden dolayı, Kapsali başta olmak üzere Yosef ha-Kohen (1496-1578) ve Avraham Zakuto (1452-1515) gibi, hepsi de hacimli tarih kitapları yazan tarihçilerin önlerinde örnek alabilecekleri sistematik çalışmalar mevcut değildi.[97]

Orta Çağ'ın önemli Yahudi din adamlarından kabul edilen Maimonides (Moşe ben Meymûn) (1135-1204), İslâm dünyasında başta tarih alanında olmak üzere değişik alanlarda yapılan bilimsel araştırmaları, " lüzumsuzluk" olarak kabul eder. *Mişna* üzerine yazdığı şerhte, Araplar arasındaki faydasız ve lüzumsuz kitaplara genel tarih, devletler tarihi ile ensab ve şecere kitaplarını örnek gösteren Maimonides, bu tür kitaplarla meşgul olmanın da zaman

[96] Berlin, "A Sixteenth-Century Hebrew Chronicle...", s. 24.
[97] Paudice, *The Life and Writings of Elia Capsali*, s. 130.

kaybından başka bir işe yaramayacağı kanaatindedir.[98] Kapsali'nin çağdaşı Yosef Karo (1488-1588) da din dışı ilim kabul edilen tarih kaynaklarının, özellikle de "savaşları anlatan kitapların" okunmasına şiddetle karşı idi. Moşe Isserles (1530–1572) ise, yasak konusunu "yabancı dilde yazılan kitaplar" ile sınırlamıştı. Bir sonraki dönemde yaşayan Ya'kov Emden (1697–1776) ise, "dünya krallarının tarihini okumaya değer bile bulmaz"dı.[99]

Yahudi din adamlarının "diğer kültürler"e karşı geliştirdiği bu tavır, şüphesiz, *Talmud*'a dayanmaktadır. *Talmud*'ta "Yunan felsefesi" (*hohmat Yavanit*) özelinde başka kültürlere ait bilgilerin öğrenilmesi ve öğretilmesi kesinlikle yasaklanmıştır.[100]

Görece mükemmel tarih kitapları yazmasına rağmen Kapsali'de de öncelik her zaman dinî kitaplar olmuştur. Filistinli atalarından birinin Kabalistik çalışmaları olduğunu kaydeden Kapsali, kendisini bir *Kabala* talebesi ve hayranı olarak tanımlamıştır. Ona göre *Zohar*'da yer alan bilgi, doktrin ve gelenek gerçek olup *Kabala hikmeti, temel ve köktür. Ondan başka her şey boş ve anlamsızdır.* Kapsali, Rabbinik çalışmaların önemini ise, *"Görüşlerin, Mişna ile bir güzellik tacı gibi belirginleşir. (Uyuyan adam) 'Kalk!' Düzenlenmiş Halaha, Gemara, Tosefta, Sifre ve Sifra ile 'Allahını çağır!'.*[101] *'Ecnebilerin kuluçkasına (din dışı ilimler/dünyevî ilimler) rıza gösterme!.*[102] *Sadece Tora'ya razı ol. Geçici dünya hayatı uğruna, ebedî dünyanı mahvetme!*" şeklindeki sözleri ile dile getirmiştir.

---

98 Maimonides, *Mişna, im Peruş R. Moşe ben Meymûn (Şerhu'l-Mişna)*, nşr. Yosef Kafih, Yeruşalayim 1963-1968, IV, 210'den naklen Yasin Meral, *İbn Meymun'un Eserlerinde İslâm ve Müslümanlar*, [Basılmamış Doktora Tezi], AÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara 2012, s. 194.

99 Din adamlarının konu ile ilgili görüşleri için bkz. Beneyahu, "Seder Eliyahu Zuta-Mavu", *Seder*, III, 15, 32. dipnot.

100 Bkz. Bâbil Talmudu, Sota 49a-b.

101 Yunus 1/6.

102 İşaya 2/6.

Kapsali'nin Tevrat, *Talmud* ve *Kabala* gibi geleneksel ilimlere bağlılığının yazım üslubuna, İtalya'da *Talmud* akademilerinde öğrenim görmesine ve Girit'te yürüttüğü cemaat liderliğine yansıdığı bir gerçek olmakla birlikte, onun dünyevî ilimlerin tahsiline muhalefeti, dönemindeki diğer din adamlarınınki kadar katı ve şiddetli olmamıştır. Kapsali'ye göre, dünyevî ilimler de öğrenilmelidir; ancak hiçbir zaman öncelikli olmamalıdır. Öte yandan bu bilgiler Rabbinik ve geleneksel (dinî) ilimlerin emrinde olmalıdır.[103]

Ancak geleneksel ilimlerle beşerî ilimlerin mütalaasına karşı kendine özgü bir yaklaşımı olan Kapsali, dünyevî ilimlerin tahsiline temelden karşı da değildi. Onun karşı olduğu husus, dinî ilimlerle dünyevî ilimler arasında bir denge kurulmaması ve ikincisi uğruna ilkinin terk ya da ihmal edilmesi idi. O bu görüşlerini çalışmalarının değişik yerlerinde dile getirmiş ve düşüncede önceliği her zaman dinî ve geleneksel ilimlere vermiştir.

Önceliği *Tora, Talmud* ve *Kabala* olan Kapsali, dünyevî/din dışı bir ilim kabul edilen tarih alanında eser yazmasını ise farklı bir temele oturtmaktadır. Ona göre tarih, geleneğin bir parçası olup Yahudiler için bazı faydalar barındırmaktadır. Kapsali *Seder*'i yazmasını bu bağlamda şu sözlerle savunur: "*...Bu kitapta bahsedeceğim Türk ve Yahudi olmayan diğer kralların hikayelerini okuyan bir kimse 'tarih bilgisi'ni artıracak, 'anlayışı'nı da geliştirecektir....*"[104] Salt tarih sevgisi ve insanda geçmişe ait bilgileri kaydetme duygusu müellifi böyle bir kronik yazmaya sevk etmiş gözükmektedir.

Yine Kapsali'ye göre geçmişin bilgisi, geleceğin yolunu göstermesi açısından da önem taşımaktadır. Osmanlı tarihini anlatmasına rağmen, "*zarfa değil, mazrufa bakılması*"nı belir-

---

103 Konuyla ilgili olarak bkz. Berlin, "A Sixteenth-Century Hebrew Chronicle...", s. 24-25.

104 Kapsali, *Seder*, I, 9-10.

ten Kapsali, geçmiş bilgisinin aydınlatma ve ahlakî sonuçlar çıkarma gibi önemli bir işlevi olduğuna inanmaktadır. Yazım amacını *"Ahd-i Atîk'teki hikayeleri de bu maksatla okumuyor muyuz? Buradaki hikayeleri okuyan bir kimse de hikmet ve bilgi öğrenmektedir..."* sözleri ile savunan Kapsali, İsrail ya da Osmanlı, hangi milletin tarihi anlatılırsa anlatılsın, önemli olanın kurulmak istenen ahlâkî düzende verilmek istenen mesaj olduğu kanaatindedir.[105]

Kapsali, tarihi anlatımları ile Tanrısal planı da ortaya koyduğu düşüncesindedir. Kendisi esasen bu anlatımlarda sadece aracıdır. Bu sebepledir ki, belli-başlı olayların anlatımından sonra sık sık *"Tanrı, bu konuda bu şekilde olmasını takdir buyurmuştur"* şeklinde ifadeler kullanmıştır. Kapsali bu anlayışını en belirgin şekilde, İspanya sürgününü değerlendirdiği bölümde ortaya koymuştur. Buna göre tarih, bir ibret aynasıdır. Yahudilerin benzerine daha önce rastlanmayacak şekilde gördüğü baskı, zulüm ve eziyetlerin kaydedilmesi gerekir; zira Tanrı bu ibretlik olayların nesiller boyu unutulmamasını, diğer milletlerin başına gelenlerden de dersler çıkarılmasını emretmektedir.[106] Kapsali bu görüşünü delillendirmek için Ahd-i Atîk'ten sırasıyla şu pasajları nakleder: *"....Bunu çocuklarınıza anlatın; çocuklarınız kendi çocuklarına, onların çocukları da bir sonraki kuşağa anlatsın"*;[107] *"... Bakın öbür uluslara, gördüklerinize büsbütün şaşacaksınız. Sizin gününüzde öyle işler yapacağım ki, anlatsalar inanmayacaksınız"*.[108]

Kapsali, kroniğinde anlattığı konu ile doğrudan ilgisi olmayan bazı detaylara da sırf tarihin bu işlevine işaret maksadıyla değinmiştir. Meselâ, Mora'nın fethinin anlatıldığı 13. ve 14. bölümlerde İstanbul ve Mora'nın Bizans idarî taksimatındaki yerlerine işaret eden Kapsali'nin, henüz sağlığın-

105 Kapsali, *Seder*, I, 9-10.
106 Kapsali, *Seder*, I, 10, 241.
107 Yoel 1/3.
108 Habakkuk 1/5.

da İstanbul ve çevresini Kir Yanni'ye, Mora'nın yarısını Kir Toma'ya (Thomas), kalan kısmını ise Kir Timitri'ye (Demetrius) vermek suretiyle ülkeyi üç oğlu arasında taksim eden Bizans İmparatoru Mega Palologo Konstantin'in bu çocuklarının birlikte hareket etmeyerek ellerindeki toprakları kaybetmelerini anlattığını görüyoruz. Birlik ve beraberliğin önemini ise bizde de meşhur olan bir hikâyeden hareketle anlatmıştır.[109]

Kapsali, *Seder*'i yazma sebeplerinden birinin de Tanrısal iradenin daha iyi anlaşılması olduğunu söyler. İfadesine göre, insanlar etraflarına dikkatle baktıkları takdirde Tanrısal iradeyi, bu iradenin gerçekleşme şeklini ve insanların bu iradeye boyun eğme biçimlerini göreceklerdir. İnsana ve kâinata istikamet vermek üzere her yerde hâzır ve nâzır olan Tanrı, bu iradesini ya doğrudan ya da yeryüzündeki milletlerin eli ile gerçekleştirmektedir. Kapsali, bu düşüncesini şu sözlerle ifade eder: "*...Benim hikayelerimi, sözlerimi ve ifadelerimi okuyan bir kimse, Tanrı krallığının boyunduruğunu kabul edecek, nerede olursa olsun Tanrı'nın gözlerinin kendi üzerinde olduğunu, iyi ve kötü insanları her daim gördüğünü, istediğine dilediği şeyleri verdiğini, dünya halklarından birini bertaraf ederken diğerini yükselttiğini görecektir...*"[110] İfadelerden Kapsali'nin fikrî arka planında, Tanrı'nın, iradesini, İslâm ve Hıristiyan dünyasında sultanlar veya krallar eliyle tecelli ettirdiği düşüncesinin yattığını anlıyoruz.

---

[109] Hikâyeye göre İmparator Mega Pologo, aralarında toprakları taksim ettiği oğullarının her birine önce birer-ikişer kamış vererek kırmalarını istemiş, oğulları bu kamışları kırmıştır. Daha sonra imparator bir kamış demeti vererek kırmalarını isteyince, oğullar bu demeti kıramamıştır. Bunun üzerine imparator, müşterek hareket ettikleri takdirde kendilerine hiç kimsenin zarar veremeyeceğini kamış demetindeki durumu örnek vererek anlatmıştır. Bkz. Kapsali, *Seder*, I, 70-71.

[110] Kapsali, *Seder*, I, 10. Kapsali bunları anlatırken Eski Ahit'teki bazı pasajlardan (Yeşu 4/24; Tesniye 4/35, 39; Süleymanın Meselleri 58/12) ödünç ifadeler kullanmıştır.

Müellif, tarihin Tanrı iradesinin insanlara ibret olarak doğrudan yansımasının örneğini ise İspanya sürgünü ile anlattığı kısımda ortaya koymuştur. İspanya ve Portekiz sürgünlerini anlattıktan sonra, konuyu bitirmeden önce *"şimdi de bazı güzel haberler nakledeyim ki okuyucu, Tanrı'nın, halkı İsrail'e kötü davranan Portekiz ve İspanya krallarından nasıl öç aldığını görsün"* diyerek, bahsi geçen kralların akıbetleri hakkında bilgi vermiştir.[111] İspanya kralı Ferdinand'ın, dört kızından en büyüğünün, Portekiz Kralı'nın yegâne saltanat namzedi oğlu ile evlendiğini, ancak kralın biricik oğlunun Fez'in Müslüman sultanının gönderdiği bir Arap atından düşerek öldüğünü anlatan Kapsali; Tanrı'nın zalim kraldan Yahudilerin öcünü bu şekilde [Portekiz'in yegâne prensini öldürüp, İspanya kralının da kızını dul bırakarak] aldığını belirtir.[112] Tanrı, Portekiz kralı Don Juan'ı da Yahudilere çektirdiklerinden dolayı verdiği amansız bir hastalıkla [Kapsali'nin deyimi ile] "gebertmiş; geberen kral, krallar gibi değil, eşekler gibi gömülmüştür."[113] Kapsali'nin felsefesine göre bütün bunlar ancak tarih bilmek ve bu bilgileri kayıt altına almakla mümkündür.

Aslında Kapsali'nin Osmanlı tarihini anlatma sebebi de bu ifadelerde gizli olmakla beraber, onun, kendi dönemine kadarki tarihlerini mesihî bir heyecanla anlattığı Osmanlı Türklerinin tarihini önemsemesinin bir başka sebebi daha vardır: O da, o dönemlerde Yahudilerin yaşadıkları büyük çaplı sıkıntılardır.

Asırlarca Yahudi milletinin en önemli merkezi ve İslâm hâkimiyetinin ev sahipliğinde muhteşem bir İbranî-Arap kültürünün sahnesi olan İspanya'nın, 1492 yılında Hıristiyanlar tarafından istilâ edilmesinin ardından Yahudiler ya katledilmiş ya da sürülmüşlerdi. İspanya'dan, beş sene sonra da Portekiz'den sürülen Yahudilerin çoğu, İtalya'ya ve Osmanlı Devle-

111 Kapsali, *Seder*, I, 229.
112 Bkz. Kapsali, *Seder*, I, 229-232.
113 Kapsali, *Seder*, I, 232.

ti'ne göç etmişlerdi. İberya Yarımadası'nda bu eski ve büyük Yahudi merkezinin böyle fecî bir şekilde yıkılması, birçok Yahudi aydınının ruhunu sarsmış, gönüllerinde onulması güç manevî buhranlar yaratmıştı. İşte bu sebeple millî tarihlerinin mahiyetini ve manasını idrak etmeğe çabalayan bu aydınlar, kendi mukadderâtlarının bağlı olduğu büyük devletlerin tarihini ve münasebetlerini anlamak ve bunu dindaşlarına anlatmak istemişlerdi. Zira o dönemlerde Akdeniz bölgesi olağanüstü tarihî gelişmelere sahne oluyor; Batıdaki son Müslüman devletin (Endülüs) Haçlılar tarafından acımasızca yok edilmesine karşın, doğu ve merkezî Akdeniz'de yükselen Müslüman Osmanlılar, Hıristiyan dünyası karşısında gittikçe güçleniyor ve toprak kazanıyorlardı. İşte bu muazzam mücadele, kendi kaderlerini de etkilediğinden, Yahudiler tarafından da büyük bir heyecan ve ilgi ile takip edilmiştir.[114] Bu ilginin, Kapsali ve benzeri Yahudileri, o dönemde özellikle de Kandiya'ya gelen, çoğu dindaşlarına yasak olmasına rağmen, sahip olduğu prestij sayesinde tebaası Yahudi tüccarlar için başta Venedik olmak üzere bütün şehirlerde ikamet hakkı olan Osmanlıları[115] daha iyi anlama çabasına soktuğu anlaşılmaktadır.

Öte yandan Kapsali'nin Osmanlı tarihine ilgisinin özel bir sebebi daha vardır: O da Osmanlı sultanları içerisinde en hayran olduğu I. Selim'i, dünyaya tanıtmaktır. Dünya melikleri içerisinde Sultan Selim'in bir benzerinin daha olmadığını belirten Kapsali, kroniğini, "bu tür büyük insanları tanıtmak" ve (Süleyman'ın Meselleri'ne ait ilk pasajdan ödünç aldığı bir ifade ile)(*) "anlayışlı insanların bunları dinleyip bilgisini artırması yanında sağlam öğütler almasını sağlamak" üzere kaleme aldığını kaydetmiştir.[116]

---

[114] Heyd, "Osmanlı Tarihi için İbranice Kaynaklar", s. 295.
[115] Jacobs, "Exposed to All the Currents of the Mediterranean", *AJS Review* 29 (2005), s. 36.
(*) Süleymanın Meselleri 1/5.
[116] Kapsali, Seder, I, 9-10.

C. Kroniğin Yazım Metodu

Kapsali, gerek Venedik tarihi gerekse Türk tarihinden bahsettiği bu eserinde metodolojik yaklaşım, tarihî gerçekliği ortaya koyma çabası ve kaynak kullanımı gibi pek çok konuda, bir tarihçide bulunması gereken özellikleri sergilemeye çalışmıştır.

Müellif, *Seder*'in mukaddimesinde eseri yazarken takip ettiği metodu şu sözlerle açıklamıştır:

"Bilindiği üzere, tarihî rivayetlerde, özellikle de krallarla ilgili olanların anlatımında... belli bir yöntemin takip edilmesi gerekir... Bu yerli yerince yapılmadığı takdirde rivayetler karışır ve anlaşılmaz hale gelir... Bu sebeple ben kitabımı Seder Eliyahu [Eliyahu'nun Tertibi] olarak isimlendirdim. Zira kitapta anlatımlar doğru, yerli yerinde ve belli bir metotla kaleme alınmıştır ki, olaylar okuyucu tarafından gerçek yönleri ile kolayca anlaşılabilsin. Kitaptaki anlatımlarda kapalı ve muammalı ifadelerden kaçınılmıştır..."[117]

Kapsali, olayları anlatırken, farklı rivayetleri de vermeye çalışmıştır. Osmanlı kaynaklarında Yıldırım'la Timur arasında geçtiği kaydedilen Ankara Savaşı'nı yanlış bir şekilde Sultan (I.) Murad zamanı olayları içerisinde anlatsa da, sultanın bir süre sonra Anadolu'ya tekrar dönerek devletin başına geçtiğini ifade ettikten sonra, bilgi aldığı kaynakların olayı bu şekilde naklettiğini kaydeder; ardından da Osmanlı sultanının kaçarak kurtulduğu mu yoksa Timur tarafından salıverildiği mi hususunda emin olamadığı için, fazla ayrıntıya girmediğini de ifade eder. Müellif, mukaddimede işaret ettiği üzere, kendi metoduna göre, seçtiği bilgilerdeki değişik rivayetleri bu şekilde vermeyi uygun gördüğünü belirtir.[118] Kapsali benzer şekilde Ridaniye'de Memlûk ve Os-

[117] Kapsali, Seder, I, 20.
[118] Kapsali, *Seder*, I, 55.

manlı ordularının çarpışmalarının sürdüğü sırada Tomanbay'ın karargâhında yaşanan ilginç olaydan bahsederken de, bütün rivayetleri sıralayarak kararı okuyucuya bırakmıştır. Savaş devam ettiği sırada Tomanbay'ın yalnız bulunduğu bir vakit karargâhına giren erkek kılığına bürünmüş kadının orada bulunma sebebiyle ilgili farklı rivayetler bulunduğunu kaydeden Kapsali; pek çok insanın (*ve rabim amru...*), kadının, Yavuz tarafından Tomanbay'ı öldürmek, bazılarının (*ve rabim amru...*) ise ona gözdağı vermek üzere gönderildiğine inandığını; bunu da Memlûk Devleti'ni değil büyük bir orduyla, isterse, bir kadınla bile yıkabileceğini göstermek amacıyla yaptığı şeklindeki değerlendirmelere yer vermiştir.[119] Olayın anlatımından sonra Kapsali, konuyla ilgili değişik rivayetler olduğunu; ancak takdiri okuyucuya bırakmak için bütün rivayetleri verdiğini söyler. Tercih yapmama sebebini ise "*...Anlatılanlar bir güneş kadar açık ve seçik olduğu takdirde, kendisinin de olayları olduğu gibi aktaracağı*" şeklindeki sözleriyle temellendirmiştir.[120]

Ancak Kapsali bazı durumlarda kendi tercihini de açıkça ortaya koymuştur. 108. bölümde Dulkadiroğulları seferi dönüşünde Sultan Selim'in İstanbul'daki düzeni sağlamaya yönelik birtakım icraatlarından bahsetmiş; bu bağlamda yönetim boşluğunun müsebbibi kabul edilen bazı bürokratların idamını anlatmıştır. Kapsali, bunların idamı hakkında birkaç sebep sıraladıktan sonra "*...Bana göre ise makul/doğru sebep ....*" (*..hu ha-karov ki...*) diyerek kendi görüşünü ortaya koymuştur.[121]

Tarih anlatımında, az da olsa tarafsız olmaya çalışan Kapsali, Osmanlı'yı yıkılışın eşiğine getiren Timur (טבורלאקי) ile ilgili pek iyi ifadeler kullanmamakla birlikte, onun şehirlere hâkim olduktan sonra güvenliği tam anla-

---

[119] Kapsali, *Seder*, I, 340-341.
[120] Bkz. Kapsali, *Seder*, I, 341.
[121] Kapsali, *Seder*, I, 310.

mıyla sağladığını, kıymetli mallar ulu-orta durduğu halde korkudan kimsenin bunlara el süremediğini takdir duyguları içerisinde anlatmıştır.[122]

Kapsali, kroniğin değişik yerlerinde, okuyucunun olaylara vâkıf olması ve zihnindeki bilgileri toparlaması için, "daha önce anlattığı" ya da "ileride bahsedeceği" şeklinde atıflar yapmıştır. Meselâ 123. bölümde Memlûklerin, Ridaniye Savaşı'na giderken Yahudilerin mahalle kapılarını kapattıklarını kaydeden Kapsali, 127. bölümde ise Osmanlı'nın şehre hâkim olmasının ertesi gününde açtıklarını belirterek *"biz bunu daha önce yazmıştık"* (*kaaşer katavnu*) şeklinde okuyucuya hatırlatmada bulunur.[123] Müellif, Osmanlı sultanları içerisinde Fatih'e en çok benzeyenin Yavuz olduğunu belirttikten sonra, *"bunu ileride yazacağız"* (*kaaşer nihtov 'od*) şeklinde bir not düşer.[124] Mora'nın fethini anlattığı 13. ve 14. bölümlerde Fatih zamanında bölgede Modon, Koron, Apehto ve Kapalonya dışında bütün yerlerin fethedildiğini; bahsi geçen yerlerin ise Sultan Bâyezid zamanında fethedileceğini belirterek *"Tanrı çalışmayı tamamlamayı nasip ederse, bunları da yazacağım"* şeklinde bir ifade kullanır.[125] 27. bölümde yeniçerilerle *azeb*ler(*) arasındaki anlaşmazlık ve Macarların yardıma gelmesi sebebiyle Fatih'in Belgrad'ı fethedemediğini belirten müellif, ileride bahsedeceği (74. bölüm) üzere, şehrin Sultan Süleyman zamanında fethedileceğini söyler.[126] Fatih zamanında vezir Mustafa Paşa tara-

---

122 Kapsali, *Seder*, I, 55.
123 Kapsali, *Seder*, I, 349.
124 *"Ve lo haya be-Malhut Togarma kemo-hu zulti ben bino Sultan Selim şe-dome elav be-yofiyo ve be-givoroto ve be-hohmato*: ולא היה במלכות תוגרמה כמוהו זולתי בן בנו שולטאן סלים שדמה אליו ביופיו ובגבורתו ובחכמתו ..." Bkz. Kapsali, *Seder*, I, 63.
125 *"Kaaşer nihtov 'od im Adonay gomer 'alay* ... כאשר נכתוב עוד אם ה'' גומר עלי..." Bkz. Kapsali, *Seder*, I, 75.
(*) "Bekâr" anlamına gelen *"azeb"*, Osmanlı ordusunda garnizon askeri olarak görev yapan erlerdir. Evlenmemiş genç erkeklerin seçildiği bu birlik Osmanlı ordusunun Anadolu'daki piyadelerin çoğunluğunu oluştururdu. Bunlar yerel güvenlik ve kalelerin savunulmasından da sorumlu idi.
126 Kapsali, *Seder*, I, 109-110.

fından Rodos'un alınamadığını belirten Kapsali, adanın Sultan Süleyman zamanında fethedileceğini belirterek konuyu o dönemi işlediği 75. bölümde anlatacağını ifade eder.[127]

Müellif, bazı durumlarda da bölümlere atıfta bulunmuş; meselâ, Mısır'ın fethinden sonra Osmanlı donanmasının İskenderiye'ye gelişini anlattığı 135. bölümde, Yavuz'un Memlûk ileri gelenlerini affetmesinden de bahsetmiş ve konuya 128. bölümde değindiğini ifade etmiştir.[128]

D. Kroniğin Kaynakları

Osmanlı hâkimiyetinde bulunmayan bir coğrafyada yaşamış olan Kapsali'nin, İstanbul'u ziyaret ettiğine dair herhangi bir bilgi yoktur. Bu sebeple Osmanlı tarihi ile ilgili verdiği bilgiler, başka kaynaklara dayanmaktadır. Kapsali'nin herhangi bir Türkçe yazılı kaynak kullanmadığı ise kesin kabul edilmektedir.[129]

Kapsali, kroniği hazırlarken kullandığı ya da bilgi aldığı kaynakları kimi zaman belirtse de çoğu zaman açıklama gereği duymamıştır. Kullandığı kaynaklar çok çeşitli olmakla birlikte, bunları genel olarak "sözlü" ve "yazılı" kaynaklar şeklinde iki gruba ayırmak mümkündür:

1. Sözlü Kaynaklar

Kapsali, kronikteki olayların bir kısmını şifahî bilgilere dayalı anlatmıştır. Kronik için genel anlamda bir dezavantaj olan bu durum, bazı olayların bizzat olaya dahil olanların ağzından nakledilmesi yönüyle yer yer avantaja dönüşebilmiştir.

---

[127] Kapsali, *Seder*, I, 116-117.
[128] Bkz. Kapsali, *Seder*, I, 367.
[129] Bkz. Jacobs, "Exposed to All the Currents of the Mediterranean", *AJS Review* 29 (2005), s. 42.

Paudice, Kapsali'nin sözlü kaynaklar kullanmasını, eserinin orijinalliğini artırdığı düşüncesindedir. İfadesine göre o dönem Akdeniz çevresinde dedikodu mahiyetinde de olsa, yaygın pek çok bilgi, onun vasıtasıyla kaybolmaktan kurtulmuştur.[130]

Kronikteki bazı bilgiler müellife, Kandiya'ya gelen Müslüman, Hıristiyan ve Yahudi tüccar, asker, büyükelçi veya seyyah gibi çok değişik kimseler tarafından aktarılmıştır.

İlk kitapta yaratılıştan *Atalar*'ın[(*)] hayatını anlattığı kısma kadarki konuları, kendi döneminde hayatta olan Yahudi din adamlarından aldığını belirten Kapsali,[131] takıldığı konularda çağdaşı yaşlı ve bilge Yahudilere müracaat ettiğini söyler: *"Hahamların sözlerine karşı da kulaklarım hep açık oldu. Aklıma takılanları gidip onlara sordum."*[132]

Kapsali, kitabındaki bilgilerin güvenilirliğine, bilgi aldığı kaynakların güvenilir olmasına vurgu yaparak işaret etmiştir: *"... Ben kitaba aldığım bilgileri adalet ve doğruluğu ile şöhret bulan din adamlarından bizzat işiterek yazdım..."*[133]

Bir diğer önemli kaynağı da, tebaası olarak yaşadığı Venedik devleti bürokratları olan Kapsali'nin Kandiya'ya gelen veya başka münasebetlerle görüştüğü Doges gibi bazı Venedik bürokratlarından bizzat dinleyerek aktardığı bilgiler ya

---

[130] Paudice, *The Life and Writings of Elia Capsali*, s. 81.

[(*)] İbranîce *Avot*. Yahudilerin, Tanrı'nın kendileri ile ahit yaptığı üç atasına verilen isim: İbrahim, İshâk ve Ya'kûb. Daha sonraki dönemlerde Tanrı, onlara hep bu ahdi hatırlatacak veya bu ahit sebebiyle lütuflarda bulunacaktır. Meselâ Tanrı Mısır Kralı'ndan (II. Ramses) onları bu ahit sebebiyle kurtarmış (II. Krallar 13/14); Musa ile bunların Tanrısı olarak görüşmüş (Çıkış 3/6); İsrailoğulları günah işleyip de yurtlarından çıkarıldıklarında bunlarla yaptığı ahdi onlara hatırlatmış (Levililer 26/42); İlya (Elyesa') bu ahit hürmetine Allah'tan yardım istemiş (I. Krallar 18/36); İsrâiloğulları Kral Yeoahaz zamanında Suriyeliler'e karşı bu ahit hürmetine korunmuş (II. Krallar 13/24); Davut, Mabed'in, oğlu tarafından yapılması için, Tanrı'ya onu yüreklendirmesi için bunlar hürmetine dua etmişti (I. Tarihler 29/9).

[131] Meselâ bkz. Kapsali, *Seder*, I, 21, 25, 28, 35, 46, 143.

[132] Kapsali, *Seder*, I, 11.

[133] Kapsali, *Seder*, I, 11-12.

da İbranîceye çevirmeksizin verdiği İtalyanca pek çok terim, Osmanlı kaynaklarına yansımayan tarihi malumat olması yönüyle büyük önem taşımaktadır. Meselâ Kapsali, Yavuz'un tahta çıkmasından sonra tebrik amacıyla İstanbul'a gönderilen (1512) Venedik elçisi Antonio Dostonian'a (אנטוניו דושטונייאן/Guistianiani) Venedik'e dönüşünde Kandiya'ya uğradığı esnada kendisine Osmanlı Sultanı hakkında sormuş, büyükelçi (*bailo*) de Yavuz hakkındaki izlenimlerini kendisiyle paylaşmıştır.[134] Kapsali, Yavuz hakkındaki bilgiyi ilk ağızdan aldığını teyit sadedinde, *"Bu bilgileri büyükelçiden bizzat aldım; şu kulaklarım duydu, başkası değil"* cümleleriyle ifade etmiştir.[135]

Kapsali, Sultan Süleyman'ın, Belgrad'tan İstanbul'a dönüşünün akabinde, Venedik Devleti tarafından gönderilen Messer Marco Minio (מישיר מארקו מיני) başkanlığındaki elçi heyetiyle Yavuz zamanında akdedilen anlaşmayı yenileyip (1521) Venedik'e döndükleri sırada, Kandiya'da görüşmüş ve izlenimlerini kaydetmiştir.[136] Yine o, Kanunî Sultan Süleyman zamanında Rodos'un kuşatılmasından sonra, Girit için yardım istemek üzere Venedik'e gönderilen elçiler konusunu da, bizzat tarafların dilinden aktarmıştır.[137]

Türk sultanlarının hayatını, güvenilirliği ile şöhret bulmuş yaşlı Türklerden (*Togarmim zıkanim ve yadu'im*) dinlediğini ifade eden Kapsali;[138] kitabında bu Türklerin kimliğine ilişkin herhangi bir bilgiye yer vermediği gibi bunlarla nerede, nasıl ve kimler aracılığı ile buluşup hangi dilde anlaştığı ya da kendisine hangi konularda malumat verdikleri hususunda ise açıklamada bulunmamıştır. Ancak onun bu Türk-

---

134 Kapsali, *Seder*, I, 282.
135 Kapsali, *Seder*, I, 282-283.
136 Kapsali, *Seder*, II, 20.
137 Kapsali, *Seder*, II, 28.
138 Kapsali, *Seder*, I, 11.

lerle, özellikle de Girit'e ticaret için gelen tüccarlarla, Kandiya'da görüşmüş olması kuvvetle muhtemeldir.

İstanbul'un fethi ile ilgili bilgileri ise, babasının, olaya bizzat şahit olan üç ayrı arkadaşından aldığını kaydeden[139] Kapsali'nin, konuyla ilgili bir diğer kaynağı da, İstanbul'da amcası Moşe Kapsali'nin yanında eğitim gören babası Elkana'dır. Bilindiği ve Kapsali'nin de kroniğinde bahsettiği üzere, Moşe Kapsali fetih sırasında İstanbul'da yaşıyordu. Bu yönüyle babası aracılığı ile amcasından yaptığı nakiller, özellikle de fetih ve Fatih dönemi Yahudileri ile ilgili verdiği bilgiler, önem taşımaktadır. 12. bölümde (s. 68-70) fetihten sonra İstanbul'da gerçekleştirilen imar faaliyetleri, bu bağlamda sarayların [Eski Saray] inşâsı, şehre yerleşecek Türkler için yapılacak evlerin yerlerinin seçimi, hazine ve değişik hükümet binalarının inşâsı ile ilgili bilgilerin[140] kaynağı, bahsettiği bu kimseler olmalıdır.

Kapsali, Mısır'ın Osmanlılar tarafından fethi ile ilgili bilgileri ise olaya bizzat şahit olan dindaşlarından nakletmiştir. Ancak kronikte bunlardan sadece birinin adı zikredilmiştir. O da, Suriye ve Mısır'ın fethi ile ilgili bilgileri aldığı Yitshak el-Hakim'dir. Yitshak, Yavuz'un Mısır seferine iştirak etmişti. Kendisinden Yavuz'un fetihten sonra Mısır'a gelişi ile ilgili bilgileri aldığını belirten Kapsali, onun bütün bu olayları bizzat dinleyip kaydettiğini belirtir.[141] Kapsali'nin, Yahudilerin anavatan kabul ettiği Filistin'le ilgili olarak başka kaynaklardan da nakilde bulunduğu muhakkaktır. Zira Kandiya cemaat başkanı olarak görev yapması, bölgeden ticaret için gelen Yahudilerin yaşadıkları dönemde meydana gelen böyle önemli olayla ilgili anlatımları nakledecekleri muhakkaktır.[142]

---

[139] Bkz. Kapsali, *Seder*, I, 10.
[140] Kapsali, *Seder*, I, 70.
[141] Kapsali, *Seder*, I, 11.
[142] Shmuelevitz, "Seder Eliyahu Zuta: Makoratav, Mehemanoto u Haşivoto", *Seder*, III, 61-62.

İspanya tarihi ya da Yahudilerin İspanya'dan sürgünü ile ilgili bilgiler ise, yazılı kaynaklar yanında sürgünden sonra Kandiya'ya gelen ve olaya bizzat şahit olan kimselerden alınmıştır.[143] Kapsali'nin Sıfarad sürgünü ile ilgili verdiği malumat, onun gerek Kandiya'ya gerekse başka şehirlere yerleşen sürgün Yahudilerden nakillerine dayanmaktadır. Bu açıdan rivayetler, olayı doğrudan yaşayanların ağzından aktarılmaları yönüyle büyük önem taşımaktadırlar. Bu önemli bilgileri özellikle Portekiz sürgününden kaçan ve kroniği yazmasından 3 sene önce [1520] evinde misafiri olan dindaşı Rav Yosef'ten aktaran Kapsali, Fez kralının Portekiz'e gönderdiği elçi heyetinde de bulunmuş bu din adamından mesihin çıkışı, Sıfarad Yahudilerinin tarihi ve özellikle yaşadıkları sürgünle ilgili bilgiler almıştır.[144] Kapsali, Rav Yosef'ten, Kral İmanuel zamanında Yahudilere yapılan baskı, şiddet ve dinden döndürme olayları ile Portekiz'in son Yahudilerinden Rabbi Şim'on Maymi ile arkadaşlarının başına gelenleri de kaydetmiştir.[145]

Kapsali'nin sürgünle ilgili anlatımları, öznellikleri ve şifahî olmaları hasebiyle tenkide açık olduğu halde, yaygınlık kazanmıştır.[146] Ninesi Yahudi olan Ferdinand ile İsabella'nın evliliklerinin kendileri açısından çok iyi olacağını düşünen Kastilya'nın malî işler sorumlusu, aynı zamanda Yahudi cemaat başkanı olan Avram Senyör'ün, Kral Ferdinand'ı Kastilya'ya davet etmek suretiyle Rav Ya'kov'un evinde İsabella ile buluşturarak evlenmelerini sağlaması olayı ile ilgili kıymetli bilgiyi,[147] bizzat İspanya'dan sürülen Rav Ya'kov'dan dinleyen ve kaydeden Kapsali bunu şu sözlerle

---

143 Kapsali, *Seder*, I, 10.
144 Kapsali, *Seder*, I, 237-238; Simonson, "Seder Eliyahu Zuta, Divrey ha-Yamim ve Sipurey Sıfarad", *Seder*, III, 75.
145 Kapsali, *Seder*, I, 11, 237-238.
146 Jacobs, "Exposed to All the Currents of the Mediterranean", *AJS Review* 29 (2005), s. 45.
147 Kapsali, *Seder*, I, 184-186.

ifade etmiştir: *"Yanına oturdum ve bana anlatmaya başladı. Ben de bizzat ağzından duydum ve Sefer be-Divi'ye kaydettim."*[148]

2. *Yazılı Kaynaklar*

Kapsali'nin yazılı kaynaklarını ikiye ayırmak gerekir. Bunlardan ilki, tarihî kaynaklar olmayıp Yahudiliğin genel kaynakları olan ve Orta Çağ'ın diğer müellifleri gibi, anlattığı konularda zaman zaman kutsal metinlere de gönderme yapmak amacıyla kullandığı kaynaklardır. Kapsali bu bağlamda *Tevrat, Talmud, Kabala* ve *Zohar* gibi değişik dinî metinlere müracaat etmiştir. Özellikle ilk kitapta yaratılıştan Atalar'ın hayatını anlattığı kısma kadar ki konuları, bilge din adamlarına soran Kapsali, dönemle ilgili olarak hem *Tevrat*'tan hem de Abravanel gibi *Tevrat* üzerine yapılan bazı şerhlerden faydalanmıştır.[149]

Anlatımında sık sık Tevrat'a göndermeler yapan Kapsali, nadir de olsa, pasajların (batınî) yorumunda *Zohar*'a müracaat etmiştir. Meselâ Kapsali, Osmanlı'nın Mısır'a hâkimiyet dönemini Tomanbay'ın idam sehpasından indirilmesi ile başlatır ve bu noktada Sultan Selim'in mesihî bir şahsiyet olduğunu imâ etmeye çalışarak bunu da *Zohar*'dan verdiği bazı örneklerle destekler.[150] 5283 [1523] yılında Kandiya'daki veba salgını ile ilgili anlatımında ise bu ve benzerî felâketlerden kurtulmanın samimi bir tövbe (*teşuva*) ve Tanrı'ya yönelmekle mümkün olduğunu söyleyen Kapsali, felaketlerin uyarıcı rolüne dikkat çekerek ifadelerini *Talmud* ve *Zohar*'dan yaptığı nakillerle[151] desteklemeye çalışmıştır.

Kapsali, aynı zamanda bir *Kabala* tutkunudur. *Kabala* âlimlerinin Tanrı adı ile şakıdığını belirten müellif, RaMBaN

---

[148] Kapsali, *Seder*, I, 185.
[149] Meselâ bkz. Kapsali, *Seder*, I, 21, 25, 28, 35, 46, 143.
[150] Kapsali, *Seder*, I, 366-367. Bir başka örnek için bkz. Kapsali, *Seder*, I, 318
[151] Kapsali, *Seder*, II, 108.

(Moşe ben Nahman) ve RaŞbA (Şlomo ben Aderet) gibi *Kabala* ustalarının, Yahudi tarihinin kilometre taşları olduklarını; Hayy, Şerira, Natronay, Yahuda ve Paltoy gibi büyük din adamlarının (*geonim*) geleneğini sürdürdüklerini ve bunların *Amoraim, Tanaim,* büyük *haham*lar ve nebilerin dili ile konuştuklarını belirterek *Kabala* merkezli derin izahlarda bulunmuştur.[152]

Kapsali'nin mesihi düşüncesi ise başta *Zohar* olmak üzere, *Paraşa Bereşit* üzerine yazılan anonim mistik tefsir *Sefer ha-Pelia ve ha-Kana* gibi, o dönem Yahudi dünyasında çok fazla rağbet gören eserlere dayanmaktadır. XV. asrın başlarında Bizans'ta yazılan bu eserlerin, Şabtay Tsivi gibi sonraki dönem mesihî hareketlerin fikrî alt yapısının oluşmasında etkili olduğu bilinmektedir.[153]

Yahudi edebiyatına ait bazı dinî şiirleri (*piyutim*) İbn Gebirol'un *Keter Malkut* isimli eserinden nakleden Kapsali,[154] genel Yahudi tarihi ile ilgili bilgileri ise o dönem Yahudi dünyasında yaygın olarak kullanılan eserlerden nakletmiştir. Müellifin genel Yahudi tarihini, özellikle de İslâm öncesi Yahudi tarihini anlatırken kullandığı en önemli kaynak, *Sefer Yosifon* olarak şöhret bulan, Yosef ben Guryon tarafından kaleme alındığı kabul edilen İbranîce kitaptır.[155] Mısır seferinden önce Yavuz tarafından Tomanbay'a gönderilen Osmanlı elçisinin öldürülmesi olayını anlatırken, meseleyi Davud Peygamber'in Ammonoğulları'na gönderdiği elçi olayına benzeten ve olayla ilgili İsrail tarihinden başka örnekler de veren Kapsali,[156] bütün bu rivayetleri adı geçen kronikten aktarmıştır.[157] *Sefer Yosifon* edebî açıdan mükemmeliğine, ta-

---

152 Konuyla ilgili bkz. Berlin, "A Sixteenth-Century Hebrew Chronicle...", s. 19, 25. dipnot.
153 Bkz. Paudice, *The Life and Writings of Elia Capsali*, s. 154.
154 Meselâ bkz. Kapsali, *Seder*, I, 406, 122.
155 Beneyahu, "Seder Eliyahu Zuta-Mavu", *Seder*, III, 22.
156 Kapsali, *Seder*, I, 338.
157 Kapsali, *Seder*, I, 338.

rih kitabı özelliği açısından zayıflığına rağmen, İbranîce yazılması sebebiyle, Orta Çağ'da oldukça rağbet görmüş; Yahudilerin II. Mabed döneminin son devirleri için müracaat kitabı haline gelmiştir.[158] Orta Çağ'da Arapçaya da çevrilen kronik,[159] İbn Hazın (ö. 1064) ve İbn Haldun (ö. 1406) gibi bazı Müslüman müelliflerin de Yahudi tarihi ile ilgili kaynakları arasındadır.[160]

Kapsali, Hz. Muhammed'in hayatını anlatırken *Sefer Divrey ha-Yamim le-Mahmit* [(Hz.) Muhammed'in Hayatı] isimli bir kitaptan nakiller yapmıştır.[161] Onun, Siyer-i Nebi olduğu anlaşılan bu kitabın İbranîce tercümesinden mi yoksa Arapçasından bir dindaşı tarafından kendisine yapılan çevirisinden mi faydalandığı konusunda ise herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

41'den 46. bölüme kadarki kısımda, Endülüs Emevileri zamanına dek İspanya'da yaşanan önemli olaylarla ilgili anlatılarının kaynağı ise, Orta Çağ'ın ünlü tarihçisi Yahudi Avraham ben Daud'un (1110-1180) *Sefer ha-Kabala*'sıdır (*Rivayetler Kitabı*).[162] Kapsali'nin, Endülüs Emevileri zamanında Yahudilerin durumu ve o dönemde yetişen Yahudi din, bilim ve siyaset adamları ile ilgili bilgilerinin kaynağı da yine bu kitaptır.[163] 2. kitabın 40. bölümünden itibaren İspanya sürgününü anlatmaya başlayan Kapsali, Yahudilerin sürgüne kadarki İspanya tarihlerine de değinmiştir. Onun İspanya Yahudileri-

---

158 Konu ile ilgili detaylar için bkz. Solomon Zeitlin, "Josippon", *JQR*, n.s. 53 (1962-63), s. 277-297; Benzion Halper, *Post-Biblical Hebrew Literature*, Philadelphia 1948, s. 55 vd.

159 Bkz. Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn an Esmâi'l-Kütübi ve'l-Fünûn*, Beyrut 1992, I, 289.

160 Walter J. Fischel, "Ibn Khaldun and Josippon", *Homenaje a Milas-Vallicrosa*, Barcelona 1954, I, 587-598; Adolf Neubauer, "Pseudo-Josephus, Joseph ben Gorion", *JQR*, o.s. X (1898), s. 355-364. Arapça çevirinin bir nüshası Topkapı Sarayı Kütüphanesi'ndedir (Ahmed III Kit. 3009).

161 Bkz. Kapsali, *Seder*, I, 38.

162 Bkz. Kapsali, *Seder*, I, 158.

163 Kapsali, *Seder*, I, 158 vd.

nin I. Mabed döneminden sürgüne kadar ki anlatımıyla ilgili kaynağı *Sefer Zihronot Divrey ha-Yamim*'dir.[164] Sonraki dönem İspanya tarihi ile ilgili bir diğer kaynağı ise *Sefer Divrey ha-Yamim* isimli kitabın *İlk İspanya krallarının tarihinin anlatıldığı bölümü*dür.[165] Ancak Kapsali, sürgün Yahudilerinin şifahî anlatımları yanında, bu kimselerin beraberlerinde getirdikleri bir takım kitapları da okuduğunu kaydeder.[166]

Osman Gazi'nin kuruluş devresinde yaptığı fetihlerdeki toprak kazanımlarını mesihî bir coşku ile anlatan Kapsali, *Milhamot Adonay* [Tanrı Savaşları] isimli o dönem Yahudi dünyasında yaygın bir kitaba da atıfta bulunmuştur.[167]

Kapsali, Osmanlı tarihi ile ilgili olarak şifahî anlatımlar yanında, Yahudi tarihçiler tarafından telif edilen ya da İbrânîceye tercüme edilen bazı tarih kitaplarını kullandığını, bizzat kendisi ifade etmektedir. Meselâ, Fatih'in hayatını özetlediği, birinci kitabın son bölümünde (36. bölüm), Fatih hakkında *Sefer Divrey ha-Yamim le-Malhey ha-Togarmim* [Türk Sultanları Tarihi] isimli kitapta kıymetli bilgiler bulunduğunu belirtir.[168] Kapsali kronikte 5. kral olarak tasnif ettiği Sultan Gazi Hünakir (שולטאן קיזי הונקיר) (Hünkar) zamanında Osmanlı hâkimiyetine dahil edilen bazı yerlerin fethinden bahsettikten sonra, bu hükümdar zamanında yapılan icraatların, söz konusu kitapta (*Sefer Divrey ha-Yamim le-Malhey ha-Togarmim*) kayıtlı olduğunu ve bu nedenle detaylara girmediğini ifade eder.[169] Kapsali, Sultan Bâyezid'in yumuşak başlılık, kitapseverlik ve dindarlık gibi bazı özelliklerini de yine

---

164 Kapsali, *Seder*, I, 143.

165 Kapsali, İspanya tarihini anlatırken "*...Sefer Divrey ha-Yamim isimli kitabın ilk İspanyol krallarının bölümünde yazıldığına göre....* (.... וכן כתוב בספר דברי הימים אשר למלכי ספרד הקדומים)" şeklinde bir ifade kullanır. Bkz. *Seder*, I, 143.

166 Kapsali, *Seder*, I, 11.

167 Kapsali, *Seder*, I, 51.

168 Kapsali, *Seder*, I, 131.

169 Kapsali, *Seder*, I, 56.

bu kitaptan nakletmiştir.[170] Sultan Selim'in hayatı ve oğlu Süleyman'ın başa geçtiği ilk dönemlerle ilgili bilgilerin *Sefer Divrey ha-Yamim le-Malhey ha-Yişma'elim ve ha-Togarmim* [Arap ve Türk Sultanları Tarihi] adlı kitapta yazılı olduğunu belirten müellifin,[171] konuları anlatımında bu kitaptan da faydalandığı anlaşılmaktadır.

Osmanlı kaynakları yanında, kendi tarihlerini ilgilendiren yönüyle Osmanlı tarihinden bahseden, diğer milletlere ait bazı kitaplara da müracaat eden Kapsali, meselâ, Fatih dönemi ile ilgili olarak *Sifrey ha-Yavanim uha-Lo'azim* [Yunan ve Yabancılar Tarihi] ve *Sifrey Med uParas* [Med ve Pers Tarihi] gibi bazı kitaplarda da kıymetli bilgiler bulunduğunu kaydeder.[172]

Kapsali, tebaası olduğu Venedik kaynaklarını da okumuştur. 22. bölümde (s. 98-100) Papa Piu Segundo'nun [II. Pius: 1458-1464] 1464 yılında Osmanlı Devleti'ne karşı Fransa, İspanya, Venedik ve Alman güçlerinden bir Haçlı ittifakı oluşturmasını anlatırken, ittifaka dahil olan devletler ve yöneticileri ile ilgili verdiği bilgilerden,[173] onun konuyu Avrupa kaynaklarından okuduğu anlaşılmaktadır.

İspanya'dan sürüldükten sonra ülkelerine sığınan Yahudilere kucak açan Napoli kralları Ferando [I. Ferdinand: 1458-1494] ile oğlu [II] Alfonso'nun [1494-1495] Yahudilere karşı muamelesini ise, bu krallardan bahseden *Sifrey Melehey Napoli di Rome* [Roma-Napoli Kralları Tarihi] isimli kitaptan nakletmiştir.[174]

Sultan Bâyezid döneminde Venedik amirali Grimani'nin İnebahtı mağlubiyeti üzerine görevden alınışı ve sürgüne gönderme kararı veren Venedik senatosunun işleyişini an-

[170] Kapsali, *Seder*, I, 262.
[171] Kapsali, *Seder*, I, 409.
[172] Kapsali, *Seder*, I, 131.
[173] Bkz. Kapsali, *Seder*, I, 98.
[174] Kapsali, *Seder*, I, 214.

latması yönüyle orijinal bilgilerin bulunduğu kısım, *Sefer Divrey ha-Yamim le-Malhey Venetzia* [Venedik Kralları Tarihi] isimli eserden alınmıştır.[175]

Kapsali, Kandiya'da cemaati ilgilendiren meselelerin arşivlendiği cemaat kayıtlarından da yararlanmış olmakla birlikte bu kayıtları daha çok tebaası bulunduğu Venedik ve bu devletteki tarihlerini yazarken kullanmıştır.[176]

Kapsali'nin müracaat ettiği kaynaklardan biri de *Takanot Kandiya* [Kandiyalı Din Adamlarının İçtihatları] isimli, günlük hayatta karşılaşılan meselelerle ilgili dinî hükümlerin derlendiği kitaptır. Kandiya cemaatine ait bu hukuk derlemesinde [*Takanot Kandiya*] Kapsalinin de dahil olduğu ve daha önce cemaatte dinî liderlik yapmış 17 civarında din adamının kararları/fetvaları bulunmaktadır. Bu derlemede cemaatin sosyokültürel yönlerine dair kıymetli bilgilere de yer verilmiştir.

Bazı önemli konulara ya hiç girmeyen ya da bunları çok kısa geçen Kapsali, meselâ Fatih zamanında Trabzon seferi, II. Bâyezid döneminin önemli olaylarından Cem Sultan'ın Rodos ve Fransa macerasını detayları ile anlatmış;[177] ancak onun Mısır'a kaçışı ve hacca gidişinden hiç bahsetmemiştir. Bu sebeple söz konusu meseleler hakkında herhangi bir kaynağa ulaşamadığı anlaşılmaktadır.

E. Kroniğin Dil ve Üslûbu

Yahudi bir tarihçinin mahsulü olan kronik, anadili İbranîce ile kaleme alınmıştır. Hatta zaman zaman kronikte "vezir" ve "kadı" gibi Türkçe terimlerin karşılığı dahi İbranîce

---

175 Kapsali, *Seder*, I, 245-246.

176 Kapsali Yahudilerin İspanya'dan sürülüşü ile ilgili bir konuyu anlatırken: "*...Bu konuda eski bir kayıtta (be-sefer yaşan) şöyle bir bilgi buldum. Buraya kelimesi kelimesine aynen kaydediyorum...*" der. Bkz. *Seder*, II, 226.

177 Bkz. Kapsali, *Seder*, I, 138-139.

verilmiş, "vezir" için "*mişne*" (משנה),[178] "kadı" için ise "*dayan*" (דיין)[179] ifadeleri kullanılmıştır.

Farsça, Türkçe ve Arapça bilmeyen Kapsali,[180] İtalyancayı çok iyi bildiği için, Venedik'te konuşulan İtalyancadan pek çok kelime kullanmıştır. Kronikte az da olsa Türkçe, Yunanca ve bazı Arapça kelimelere yer verilmiştir.

Kronikte kullanılan İtalyanca kelimelerin İbranice telafuzuna dair pek çok örnek vermek mümkündür. Bunlardan bazıları şöyledir:

- Anbasadir (אנבאסדיר/Ambassador): Elçi (Rodos'un kuşatılması üzerine yardım istemek üzere Fransa, Venedik ve diğer Avrupa ülkelerine gönderilen Rodos elçileri),[181]
- Armadori (ארמדורי): Armatör (Rodos'un kuşatılması üzerine adaya yüklü miktarda yardımda bulunan Venedikli gemi sahipleri),[182]
- Artileria (ארטילריאה): Silahlı asker (Eflak ordusunun silahlı askerleri);[183] Sultan II. Bâyezid zamanında Venedik ordusuna yardıma gelen Fransa'nın silahlı askerleri[184] ile Memlûklerin silahlı asker kadrosu),[185]
- Bazilişka (בזילישקי): Büyük top (Kanunî zamanında Rodos kuşatması esnasında Venedik Devleti'nin, ada savunmasında kullanılmak üzere şövalyelere gönderdiği büyük top. Kapsali, o dönem dünyasında bu topların sadece Venediklerin elinde olduğunu özellikle belirtir),[186]

---

178 Kapsali, *Seder*, I, 335 (Yavuz'un veziri Şinan Paşa için kullanılmıştır).
179 Kapsali, *Seder*, I, 270.
180 Paudice, *The Life and Writings of Elia Capsali*, s. 11.
181 Kapsali, *Seder*, II, 28.
182 Kapsali, *Seder*, II, 28.
183 Kapsali, *Seder*, I, 109.
184 Kapsali, *Seder*, I, 251-252.
185 Kapsali, *Seder*, I, 343.
186 Kapsali, *Seder*, II, 31.

- Brigadin (ברגדין/Brigantino): Küçük gemi (Rodos'a ulaşan Kanunî'nin karargâhına gitmek üzere bindiği kayık),[187]
- Fortetza (Fortezza) (פורטיצא): Yüksek kale (Fatih'in Eflak krallığını kuşattığı yüksek kale),[188]
- İnparador (אינפרדור): İmparator (Osman Gazi'nin topraklarında fetihler gerçekleştirdiği (Bizans) kralı ile İspanya kralı),[189]
- Kapitan Zeneral (קפידן זיניראל): Kronikte "amiral" için hep bu ifade kullanılmıştır (Fatih'e karşı Papa II. Pius tarafından oluşturulmaya çalışılan Haçlı deniz kuvvetleri komutanı,[190] Osmanlı[191] ve Memlûk[192] amiralleri). Kelime bazı durumlarda "vezir" anlamında da kullanmıştır.[193]
- Karkiş (קרקיש/Carragne): Savaş gemisi (Rodos'un Osmanlılar tarafından kuşatılması sırasında adaya yardım amacıyla gönderilen büyük savaş gemileri),[194]
- Kastilya (קשטליא): Kale (Fatih tarafından fetihten sonra şehrin muhtemel muhasarası esnasında lojistik merkezi olarak kullanılmak üzere inşâ edilen kale),[195]
- Konsey (קונשי): Venedik konseyi,[196]

---

187 Kapsali, *Seder*, II, 36.
188 Kapsali, *Seder*, I, 109.
189 Kapsali, *Seder*, I, 51.
190 Meselâ bkz. Kapsali, *Seder*, I, 99.
191 Meselâ bkz. Kapsali, *Seder*, I, 317 (Yavuz'un Suriye sahilinde çıkarma yapan amirali).
192 Kapsali, *Seder*, I, 332-333 (Osmanlıları Gazze'den çıkartmak üzere Mısır'dan gönderilen Memlûk amirali).
193 Yavuz'un veziri Yunus Paşa hakkında kullanması için bkz. Kapsali, *Seder*, I, 354.
194 Kapsali, *Seder*, II, 40.
195 Kapsali, *Seder*, I, 70.
196 Kapsali, *Seder*, I, 244-245.

- Kostanir (קוסטניר): Cellat (Fatih zamanında içlerinde bir Yahudinin de bulunduğu otuz kimseyi idam etmekle görevlendirilen kimse),[197]
- Parte (פארטי): Mahkeme kararı (Eğriboz yenilgisinden sonra Venedik amiraline verilen mahkeme kararı[198] ile İnebahtı yenilgisi üzerine Venedik senatosu tarafından amiral Grimani'ye verilen konsey kararı),[199]
- Partriş (פרטריש) ve postiş (פושטיש):[200] Fatih'in İstanbul'u denizden kuşatmak için Gelibolu'da yaptırdığı gemiler (Partrişin ne olduğu bilinmemekle beraber, Postiş'in (*fusta*) o dönemlerde Akdeniz ve Ege'de yaygın olarak kullanılan hız ve manevra kabiliyeti yüksek savaş gemisi olduğu belirtilir.[201] Kapsali, Rodos'un fethi için gönderilen Osmanlı gemilerinden bazıları için de "partriş" ifadesini kullanmıştır),[202]
- Platzo (פלאצו/Palazzo): Saray (Napoli krallarının sarayı),[203]
- Polviri (פולוירי/Polver): Barut (Osmanlı ordusu ve Rodos şövalyelerinin ateşli silahlarda kullandıkları yanıcı madde),[204]
- Porto (פורטו): Liman (Rodos ve Kandiya limanları),[205]
- Provididor (פריוידידורי/Proveditore): Venedik eyalet valileri,[206]

---

[197] Kapsali, *Seder*, I, 85.
[198] Kapsali, *Seder*, I, 246
[199] Kapsali, *Seder*, I, 103.
[200] Kapsali, *Seder*, I, 34.
[201] Bkz. *Seder*, III, 85 (Neşredenlerin girişi).
[202] Bkz. Kapsali, *Seder*, II, 27.
[203] Kapsali, *Seder*, I, 214.
[204] Kapsali, *Seder*, II, 40.
[205] Kapsali, *Seder*, II, 35-36.
[206] Kapsali, *Seder*, II, 38-39.

- Puştit (פושטיט/Fustae): Yan taraflarında iki büyük topun bulunduğu uzun gemi (Kanunî zamanında Rodos'un fethi için gönderilen Osmanlı gemileri),[207]
- Ritor (ריטור/Rettare): Siyasî temsilci (Venedik'in Sitia temsilcisi Andrea Giriti için kullanılmıştır),[208]
- Sakupayta (שקופיטא): Yahudi gençlerden oluşan gönüllü askeri birlik,[209]
- Solidin (שולדין): Para birimi (5236 [1476] yılında İspanya'da fakir ya da zengin olduklarına bakılmaksızın Yahudilerin ödedikleri para),[210]
- Sukadron (שקדרון): Süvari birliği,[211]
- Tributo (טרבוטו): Haraç (Venedik Devleti'nin Kıbrıs için Osmanlıya ödediği vergi).[212]

Kapsali'nin İtalyanca'dan sonra en fazla ödünç kelime aldığı dil ise Türkçedir. Müellif her ne kadar Türkçe bilmese de, konusu Türk tarihi olan bir kitap yazmasından dolayı bu dilden kelimeler kullanmak zorunda kalmıştır. Ancak Kapsali Türkçede kullanılan pek çok kelimeyi yanlış, eksik veya farklı telaffuzla kaydetmiştir. Bu durumun kısmen aldığı yazılı kaynaklardan, çoğunlukla da şifahî anlatımlar sırasındaki telaffuzdan kaynaklandığını anlamak zor değildir.

Müellif, Osmanlı tarihi ile ilgili özel isimler konusunda pek dikkatli davranmamıştır. Bu sebeple kronikte pek çok özel isim yanlış kaydedilmiştir. Osmanlı'nın çağdaşı devletlerden Dulkadiroğulları Andoblot (אנדובלאט);[213] Memlûkler

---

207 Kapsali, *Seder*, II, 27.
208 Kapsali, *Seder*, I, 399.
209 Kapsali, *Seder*, I, 340-341.
210 Kapsali, *Seder*, I, 188-189.
211 Kapsali, *Seder*, I, 340.
212 Kapsali, *Seder*, I, 374.
213 Kapsali, *Seder*, I, 284.

Sultano (שולטאנו);[214] Safevîler ise Savefî (שופי) olarak kaydedilmiştir.[215]

Osmanlı ailesinden Ertuğrul Gazi'nin üç oğlundan Osman dışındakiler, Hirman (הירמ"אן) ve Nebozboz (נבוז"בוז) şeklinde kaydedilmiştir.[216] Keza, Fatih Sultan Mehmed, Mahmid (שולטאן מחמיט) şeklinde;[217] Cem Sultan ise Zumzumi (זומזומי)[218] olarak kaydedilmiştir.

Osmanlı Devleti ile mücadeleleri bağlamında değinilen Uzun Hasan, Zohazan (זוכא זאן),[219] Timur ise Tiburlekî (טבורלאקי)[220] şeklinde yazılmıştır. Kendilerine yaptığı işkence ve eziyetten dolayı Yahudiler arasında *"ha-Raşa'"* şeklinde "Kötü" sıfatı ile anılan Memlûklerin İskenderiye valisi Emir Ali ise, Emir Yali (אמיר יילי) olarak kaydedilmiştir.[221] Yavuz'un Mısır'ı fethinden sonra çölde yol kesip kervan basan bir bedevî şeyhi de Sihi (veya Seyhi) (סיכי) şeklinde verilmiştir.[222]

Fatih'in İstanbul'un fethinin üçüncü gününde idam ettirdiği veziri Çandarlı Halil, "Ali Paşa" olarak kaydedilirken,[223] bürokratlardan, "defterdar" "דפטרדאר" şeklinde doğru,[224] "bostancıbaşı" ise "bostazibaşi" (בושטזי בשיא) şeklinde kaydedilmiştir.[225]

Filistin bölgesindeki Yeruşalayim (Kudüs), Aşkelon (Askalan), Sidon, Ekron, Damasek (Dimaşk), Hamat (Hama),

214 Meselâ bkz. Kapsali, *Seder*, I, 45, 313.
215 Meselâ bkz. Kapsali, *Seder*, I, 41, 45, 105, 283-284.
216 Kapsali, *Seder*, I, 41-42.
217 Bkz. Kapsali, *Seder*, I, 61.
218 Kapsali, *Seder*, I, 136.
219 Kapsali, *Seder*, I, 41; 105.
220 Kapsali, *Seder*, I, 55.
221 Bkz. Kapsali, *Seder*, I, 334.
222 Kapsali, *Seder*, I, 367.
223 Bkz. Kapsali, *Seder*, I, 69.
224 Kapsali, *Seder*, I, 347.
225 Kapsali, *Seder*, I, 309.

'Aze (Gazze),[226] Tiverya (Taberiye), Hevron (el-Halîl) ve Şekem (Nablus)[227] gibi şehirlerin isimlerini Yahudi kültüründeki şekliyle kaydeden Kapsali, Kemah'ı "Kamaşi" (קמאשי),[228], Remle'yi ise "Rumle" (רומלה) şeklinde kaydetmiştir.[229]

"Tebriz" gibi bazı şehirleri ise aynı paragrafta hem "Tebriz" (תבריז: *tav* ile), hem "Tavriz" (טאוריז: *ted* ve *alef* ile) hem de "Toriz" (טוריז: *ted*li ancak *alef*siz) şeklinde farklı farklı yazmıştır.[230] Benzer şekilde kronikte Dulkadiroğlu Alâüddevle için kullanılan "Andoblot" kelimesi ise bazen sonu "*alef*"li (אנדובלאט), bazense "*alef*"siz (אנדובלט) yazılmıştır.[231]

Kapsali'nin doğru şekilde kaydettiği kelimeler de yok değildir.

"Saray" (שרי) [Eski Saray][232] ve sarayda kule şeklinde inşa edilen "hazine" (hazinediş/כזינאדיש),[233] Fatih'in, fetihten sonra cemaat lideri tayin ettiği Moşe Kapsali'ye hitabı olan "Hoza/Hoca" (כוזא),[234] Osmanlı ordusundaki muharip güçlerden "azebler" (azefeti/אזאפידי),[235] "ulûfe" (האלופא)[236] ve "bedesten" (בוזאשטני)[237] gibi kelimeler Türkçedeki gibi kaydedilmiştir.

Tespitimize göre Kapsali'nin kullandığı yegâne Yunanca kelime "*andralomasya*" dır. (אנדרלומסיאה/Homoseksüellik).

---

226 Bkz. Kapsali, *Seder*, I, 334-335.

227 Kapsali, *Seder*, I, 338; Canbirdi Gazâlî'nin isyanını anlatırken de onun Beyrut'tan sonra Şekem'i (Nablus) ele geçirdiğini kaydeder. Bkz. *a.g.e.*, II, 11-12.

228 Kapsali, *Seder*, I, 302.

229 Kapsali, *Seder*, I, 334.

230 Bkz. Kapsali, *Seder*, I, 295.

231 Meselâ bkz. Kapsali, *Seder*, I, 284, 303

232 Kapsali 12. bölümde Fatih'in İstanbul'da gerçekleştirdiği imar faaliyetlerinden bahsederken, onun şehrin kuşatma sırasında yıkılan binaların taşlarından kendisine bir saray (שירי) [Eski Saray] inşâ ettirdiğini kaydeder. Bkz. *Seder*, I, 69-70.

233 Kapsali, *Seder*, I, 70.

234 Kapsali, *Seder*, I, 82.

235 Kapsali, *Seder*, I, 110. Ayrıca bkz. *a.g.e.*, I, 119.

236 Kapsali, *Seder*, I, 136-137.

237 Kapsali, *Seder*, I, 270.

Kapsali bu terimi, Fatih zamanında amcası Moşe Kapsali'nin cemaat liderliği sırasında bu işi yapan bir Yahudi için kullanmıştır.[238]

Arapça bilmeyen Kapsali, kronikte Arapçayı da yalnızca bir yerde kullanmıştır. O da, yakalanıp Kahire'ye getirilen Tomanbay'ın, Bâbü Züveyle'ye getirilip atından indirildiği sırada kullandığı *"Zimmetî fi'llah"* (ذمتي فى الله/Ben, Allah'ın korumasındayım) cümlesidir. Kapsali bu ifadeyi İbranî harfleri ile Arapça yazmış (ד׳מיתי פיל אלה...), okuyucularının anlaması için de İbranîceye "... דמי יהיה מוטל על האוּמה שלי: *"Kanım, halkımın üzerine sıçrayacak"* şeklinde tercüme etmiştir.[239]

Değişik kısımları oldukça beliğ, şiirimsi bir tarzda yazılan kroniğin pek çok bölümü açık-seçik ve anlaşılır bir şekilde kaleme alınmış, yer yer ise edebî ve anlaşılması güç bir üslup kullanılmıştır. Eski Ahit'in gerek dili gerekse üslubunun kendisini cezp etmiş olduğu görülen müellif, anlattığı olay ile Eski Ahit'te anlatılan herhangi bir olay arasında küçük de olsa bir benzerlik yakaladığı vakit, olayın neredeyse tamamını Eski Ahit'teki ifadelerle anlatmayı tercih etmiştir. Bu durum dikkatsiz bir okuyucuyu, anlatılan hadisenin Osmanlı tarihinden mi yoksa Kitab-ı Mukaddes dönemindeki bir olaydan mı bahsettiği konusunda, zaman zaman yanıltabilmektedir. Meselâ müellif, Sultan (II.) Murad'ın Macarların başkanlığındaki orduya karşı (1444 yılında) Dunabi (דונבי/Tuna) nehri kıyısında kazandığı zaferi müteakip nehre dökülen Haçlı ordusunu, Hakimler döneminde Kişon ırmağına dökülen İsrail düşmanlarına[240] benzetir.[241] Uzun Hasan'ın 1473 yılında Fatih Sultan Mehmed'le giriştiği savaşta oğlunu kaybetmesi üzerine gösterdiği tepkiyi, Eski Ahit'te

---

238 Kapsali, *Seder*, I, 83.
239 Kapsali, *Seder*, I, 365.
240 Bkz. Hakimler 5/21.
241 Kapsali, *Seder*, I, 60.

Kral Davud'un oğlu Avşalom'un ölümüne gösterdiği üzüntünün dili ve üslubu ile kaydetmiştir.[242] Portekiz kralı Alfonso'nun kızkardeşi İsabella'yı [Jezebel: 1474-1504] Eski Ahit'te bahsi geçen Yezebel'e benzeterek asırları farklı olsa da kötülükte ikisinin de birbirine denk olduğunu söylemiştir.[243] Ridaniye'de Memlûk ve Osmanlı ordularının karşılıklı çarpışmalarının sürdüğü sırada Tomanbay'ın yalnız olduğu bir esnada karargâhına erkek kılığında giren kadın olayını, Eski Ahit'teki Yabin ordusu komutanı Sisera'nın yanına giren kadına[244] benzetmiştir.[245]

Kapsali'nin olayın kahramanlarını, Ahd-i Atîk'te en fazla özdeşleştirdiği şahsiyet ise Ester kitabında bahsi geçen Hâmân'dır. Kapsali, 5253 [1493] yılında Portekiz kralının [Kuzey Afrika'daki] Yahudileri sürdüğü sömürgesi Arziliya'nın (ארזיליא/Arcila) valisi Borba kontunu, icraatları sebebiyle Hâmân'a benzetmiştir. Yaptığı baskılarla pek çok Yahudinin dinini terk edip Hıristiyanlığa geçmesine sebep olan vali, 18 yaşından küçük Yahudi çocukları ailelerinden alarak vaftiz ettirmiş; din değiştirmeyen Yahudileri ise gemilere doldurarak rotası ve hedefi belli olmayan uzun yolculuklarda telef olmalarını sağlamıştır.[246] Kapsali, 15-18 yaş arasındaki Yahudi çocukların ailelerinden alınarak Hıristiyanlaştırılmalarını emreden, Yahudileri canları ile inançları arasında tercihe zorlayarak Hıristiyanlığa geçmeyenleri işkenceler altında öldüren Portekiz kralı Don İmanuel'i [1495-1521] de Hâmân'a benzetmiştir.[247]

Bazen aynı şahsiyet değişik yönleri ile Ahd-i Atîk'teki iki ayrı kötü şahsiyetle de özdeşleştirilebilmiştir. Kapsali,

---

242 Kapsali, *Seder*, I, 107.
243 Kapsali, *Seder*, I, 180.
244 Bkz. Hakimler 4/9.
245 Kapsali, *Seder*, I, 340.
246 Kapsali, *Seder*, I, 227-228.
247 Kapsali, *Seder*, I, 234.

Tomanbay'ın yakın bürokratlarından ve Kahire'nin zenginlerinden, Ridaniye savaşı sırasında darphane amiri olarak görev yapan Samirî Muallim Tsadeka'nın zenginliğini Karun'a (*Koreah*); Tomanbay'a 50 bin altın verme karşılığında Yahudilere istediğini yapabilme izni istemesini ise kötü niyetinden dolayı Hâmân'a benzetmiştir.[248]

İfade ve betimlemelerini Ahd-i Atîk'ten seçen Kapsali, zaman zaman *Talmud*'a da müracaat etmiştir. Meselâ, babasının ölümünden 17 gün sonra İstanbul'a gelen Bâyezid, tahta ancak yeniçerilere ulûfelerini dağıttıktan sonra çıkabilmiştir. Kapsali, yeniçerilerin yeni sultanın tahta oturmasına müsaade etmesini, *Talmud*'un *"'onurlu ol ve tahta otur' diyerek onu tahta geçirdiler"* ifadesi[249] ile anlatmıştır.[250]

Bunlara ilave olarak kronikteki olayların anlatımında tasavvurî, ancak çok çarpıcı betimlemeler de kullanılmıştır. Çoğu secîli olacak şekilde sıralanan bu anlatım, tarihî gerçeklerin anlaşılmasını zorlaştırdığı gibi, çalışmayı, tarihi kıymetinin anlaşılmasını engelleyen zor bir metin haline de dönüştürmüştür. Meselâ müellif ilk kitabı, son bölümdeki (36. bölüm) *"Hamdolsun ilk kitabı tamamladık"* anlamına gelen şu secîli ifadelerle bitirir: *"...Ehalel be-po ulaşon, be-haşlima ha-sefer ha-rişon"* (אהלל בפה ולשון, בהשלימי הספר הראשון...: *İşte ağız, işte lisan, tamamlandı ilk kitap heman"*.[251]

Kapsali'nin secîli anlatımının güzel bir örneği, Yavuz Sultan Selim zamanında, samimiyete dayanmayan, sadece aldığı yevmiyeyi artırmaya yönelik dünyevî gayelerle Müslüman olan bir Yahudi tabip hakkında anlatımında görülür. Kapsali, sultanın sarayında 30 akçe (*lavanim*) yevmiye ile ta-

---

[248] Kapsali, *Seder*, I, 341-342.
[249] Bkz. Bâbil Talmudu, Mo'ed Katan 17a.
[250] Bkz. Kapsali, *Seder*, I, 136.
[251] Kapsali, *Seder*, I, 132.

biplik yapan, ancak ücretini azımsayan bu "açgözlü" Yahudiyi şu secîli ifadelerle betimler:

"İş Yahudi haya be-Kostandina (איש יהודי היה בקוסטדינה)

Min ha-peritsim ve hatsvo'im (מן הפריצים והצבועים)

Mer'im tome ve tahteya tum'a (מראים תומה ותחתיה טומאה)

Mer'im nefeş nehderet (מראים נפש נהדרת)

Ve tahteya te'amod ha-beheret (ותחתיה תעמוד הבהרת)

Mer'im 'anava ve tahteya nefeş rehava (מראים ענוה ותחתיה נפש רחבה)

Mer'im tısadeka ve tahteya aneka (מראים צדקה ותחתיה אנקה)

Mer'im tifila ve tahteya tifla (מראים תפלה ותחתיה תפלה)

Mer'im hasidut ve tahteya has'idut (מראים חסידות ותחתיה חסידות)

Mer'e 'etsma ve tahteya mirma" (מראה עצמה ותחתיה מרמה)

"İstanbul'da bir Yahudi vardı:

Görünürde dürüst, Gerçekte kötü niyetli,

Görünürde asil bir ruha sahip, Gerçekte çirkin ruhlu,

Görünürde mütevazı, Gerçekte kibirli,

Görünürde âdil, Gerçekte hilekâr,

Görünürde âbid, Gerçekte şaşkın,

Görünürde iyi biri (hesed), Gerçekte hasûd (hasetçi),

Görünürde olduğu gibi çalışan, Gerçekte ise riyakâr."[252]

---

[252] Kapsali, *Seder*, I, 273.

Fatih Sultan Mehmed'in şeytanla giriştiği (iman) mücadele(si) ve Tanrı'nın yardımı sayesinde bu mücadeleden başarıyla çıkışı (32. bölüm);[253] Mısır'ın fethi ve İbn Haniş isyanının bastırılmasında Tanrısal iradeye vurgu için hazırlanan secîli bölümler (143-144 bölüm);[254] Sultan Selim'in hem hastalık dönemlerinde hem de ölüme yaklaştığı son demlerinde kendisini yoldan çıkarmaya çalışan şeytan ile yaptığı mücadele (146-147 bölüm);[255] Rodos'un Osmanlı eli ile fethine sevincini izhar etmek üzere kaleme alınan üç "secîli nesir" (müseccâ/*halatsot*): *"Hatan ve kala"* (162. bölüm),[256] *"Rabot Banot"* (163. bölüm)[257] ve "mem" ile başlayan secîli metinler (164. bölüm),[258] bu tarz anlatımın dikkat çeken diğer örnekleridir. Gerçekte bahsi geçen bu metinlerde edebî yeteneğin konuşturulması dışında hemen hiçbir tarihî gerçekliğe yer verilmemiştir. Benzer şekilde 1523 yılında vukû bulan vebanın, 6 ay süre ile eve kapanmasına sebep olması da, kronikte böyle bir üslupla anlatılmıştır.[259]

Aslında müellifi bu yönü ile mazur görmek de gerekmektedir; zira daha başta, kitabın önsözünde böyle bir üslup benimsediğini dile getirmiştir: *"Bu kelimeleri sadece harika bilgilere sahip ehil kimseler anlayabilir; ancak bunu tecrübe etmeyenler okuduğunu ve anladığını düşünür; hakikatte ise ne okumuş ne de anlamıştır..."*[260]

Venedik Tarihi'nin (*Sipurey Venetsiya*) tersine, *Seder*'de olaylar, bazı yanlışlıklara rağmen kronolojik anlatılmaya gayret edilmiştir. Ancak kronolojiye zaman zaman dikkat de edilmemiştir. Meselâ 1471 yılındaki Eğriboz Seferi 23. bö-

---

253 Bkz. Kapsali, *Seder*, I, 122-123.
254 Kapsali, *Seder*, I, 388-397.
255 Kapsali, *Seder*, I, 402 vd.
256 Kapsali, *Seder*, II, 45-67.
257 Kapsali, *Seder*, II, 67-87.
258 Kapsali, *Seder*, II, 87-105.
259 Kapsali, *Seder*, I, 109.
260 Kapsali, *Seder*, I, 20.

lümde,[261] 1466 yılındaki Eflak Seferi ise 25. bölümde[262] anlatılmıştır.

Osmanlı sultanları zamanında yapılan fetihlerin çoğunun tarihini vermeyen Kapsali, bazen kronolojik sırayı da takip etmemiştir. Meselâ, kronikte Osmanlı'nın üçüncü kralının (sultan), Orhan'ın oğlu Yıldırım (ילדרים) olduğu şeklinde bariz kronolojik hatalar yapılmıştır.[263]

Kapsali olayları anlatırken, olayların geçtiği tarihleri farklı takvimlere göre kaydetmiştir. Fatih zamanında, İstanbul'a ilk taarruzların başlaması (19 Nisan 1453),[264] yine Fatih zamanında Papa Piu Segundo'nun [II. Pius: 1458-1464] Osmanlı Devleti'ne karşı ittifak oluşturma çabaları (1464),[265] Eğriboz'un fethi (1471),[266] Cem Sultan'ın ölümü (1499),[267] Yavuz'un doğu seferi[268] gibi hadiselerin tarihi miladî olarak verilirken; Vezir [Mesih] Mustafa Paşa'nın Rodos seferi (14 Nisan 5240/1480),[269] İspanya Yahudilerine ağır vergilerin konması (5236 [1476])[270] şeklindeki kimi hususlar Yahudi takvimine göre kaydedilmiştir. Zaman zaman İbranî ve miladî takvimleri aynı anda kullanabilen Kapsali, meselâ Ferdinand'ın Yahudilerin ülkeden çıkarılmaları için emir verdiği tarihi, 1 Adar [5]252, Şubat 1492 şeklinde her iki takvime göre kaydetmiştir.[271] Kapsali'nin Yahudi tarihiyle bağlantılı olayları İbranî takvimine, salt Osmanlı'yı ya da batı

---

261 Bkz. Kapsali, *Seder*, I, 100-103.
262 Bkz. Kapsali, *Seder*, I, 105 vd.
263 Bkz. Kapsali, *Seder*, I, 54.
264 Kapsali, *Seder*, I, 65. Kuşatma sırasında Bizans İmparatoru Pelolos ailesinden XI. Konstantin idi.
265 Kapsali, *Seder*, I, 98-99.
266 Kapsali, *Seder*, I, 100.
267 Kapsali, *Seder*, I, 241.
268 Kapsali, *Seder*, I, 283-284.
269 Kapsali, *Seder*, I, 116.
270 Kapsali, *Seder*, I, 188-189.
271 Kapsali, *Seder*, I, 206.

ülkelerinin tarihini ilgilendiren olayları ise miladî takvime göre kaydettiğini söylemek mümkündür.

Kapsali'nin yazım tekniğinde, Orta Çağ Yahudi tarih yazıcılığında yaygın Kitab-ı Mukaddes üslubu hakim olsa da, gerek kapsamlı anlatımı gerekse rivayetlerin detayına inmesi açısından kroniği kendisinden önceki tarih kitaplarından oldukça farklılık arz eder. Bu yönüyle Kapsali, sonraki dönem Yahudi tarihiçilerinden Yosef ha-Kohen veya Yosef Sambari gibi, Osmanlı tarihi üzerine kronik kaleme alan haleflerine de örnek olmuştur.[272]

F. Kroniğin Kaynaklık Değeri

Kapsali'nin alemin yaratılışından Osmanlı dönemine kadar anlattığı dünya tarihinin herhangi bir orijinalliği yoktur. Alemin yaratılişı, Âdem-Havva, Habil-Kabil meseleleri, Nuh ve İbrahim gibi insanlık tarihinde önemli yere sahip peygamberler hakkında verdiği bilgiler ile Sami ve Yafesîlerin ataları gibi konular tamamen Ahd-i Atîk merkezli anlatılmıştır. Kapsali kroniğinde İbrahim'le ilgili anlatımın Tevrat'tan çok, Kur'ân ve diğer İslâmî kaynaklardaki rivayetlerle örtüşen *midraş*lardan nakletmesi ise dikkat çekicidir. Bu anlatımı, Kur'ân'a uygunluğu sebebiyle, Müslüman Osmanlıların sempatisini kazanmak amacıyla tercih ettiği söylenebilir.

Türklerin, İslâmiyet'i Araplar yoluyla öğrenmesi sebebiyle değindiği Hz. Muhammed ve dönemi ile ilgili verdiği bilgilerin ve bu bağlamda naklettiği Hz. Muhammed'e gelen bir güvercinin kulağına bir şeyler fısıldadığı, O'nun (as.) da bunun sözde vahiy olduğunu söyleyerek etrafındakileri kandırması(!), şarabın yasaklanma süreci ve Rahip Bahîra'nın öldürülmesi, Hz. Ebû Bekir ve Ali'nin Yahudi

---

[272] Jacobs, "Exposed to All the Currents of the Mediterranean", *AJS Review* 29 (2005), s. 33-34.

kökenli, hatta Hz. Peygamber'in Romalı bir kardinal olduğu(!) şeklindeki iddialarının,[273] tarihi gerçeklikle hiç mi hiç ilgisi yoktur. Polemik amaçlı yer verilen bu bilgilerin kaynağı ya din bağnazlığından doğan uydurma eğilimi ya da içinde yaşadığı Hıristiyan toplumda benzer dürtülerden hareketle oluşturulan asılsız iddialardır. Jacobs, bu tür bilgilerin Kapsali'nin kültür dünyasında yer almasının, Venedik vatandaşı olması ile yakından ilgili olduğunu; baştan beri Haçlı seferlerine destek veren Venedik Devleti'nin, seferlerden sonra da Filistin'e yapılacak hac yolculuklarında aktif rol aldığını; bu sebeple de Venedik'e bağlı bölgelerde İslâmiyet ve Hz. Muhammed hakkında buna benzer pek çok hikayenin uydurulduğunu belirtir.[274]

Kapsali İslâmiyet'in doğuşundan Türklerin bu dine iman edişleri sebebiyle bahsetmiştir. Ancak Kapsali'nin Hz. Muhammed ve ilk dönem İslâm tarihiyle ilgili rivayetleri ile Osmanlı tarihine dair anlatımları ve bu anlatımlardaki Müslümanlara bakış açısı, birbiriyle taban tabana zıddır. İlk dönem İslâm tarihine, diğer bir deyişle, rakip bir dinin oluşum sürecine çok mutassıp ve garazkârane yaklaşan Kapsali,[*] Müslüman bir devlet olan Osmanlı tarihine ise oldukça sempatik bir yaklaşım sergilemiştir.

Kapsali'nin Fatih'e kadar anlattığı kısa Osmanlı tarihinin de herhangi bir orijinalliği yoktur. Kapsali bu kısımlarda, yaşadığı dönemde gerek İslâm gerekse Batı dünyasında özellikle de yaşadığı kültür havzasında yaygın olan İtalyan

---

[273] Bkz. Kapsali, *Seder*, I, 38.

[274] Jacobs, "Exposed to All the Currents of the Mediterranean", *AJS Review* 29 (2005), s. 53.

[*] Kapsali ve Orta Çağ'ın diğer Yahudi tarihçilerinin Hz. Muhammed ve ilk dönem İslâm tarihine yaklaşımları, kroniklerin ilgili bölümlerinin İbranîceden tercümeleri ile verdikleri bilgilerin değerlendirilmesi müstakil araştırma olarak yayınlanmıştır. Bkz. Nuh Arslantaş, *Yahudilere Göre Hz. Muhammed ve İslâmiyet*, İz Yayıncılık: İstanbul 2011.

tarih yazıcılığına ait yazım üslubunu benimsemiş;[275] kendi zamanına kadarki sultanların kısa biyografilerini vererek yalnızca önemli gördüğü, özellikle de Yahudileri ilgilendiren konularda detaya girmiştir. Müellifin zamanına yaklaşıldıkça anlatılan olaylar da detaylanmaya başlamıştır. Çoğunlukla şifahî bilgilere dayalı kaydettiği bu bölümlerde, özel isimler yanlış yazıldığı gibi, Osmanlı'nın üçüncü padişahının, "Orhan'ın oğlu Yıldırım" olduğu şeklinde bariz bilgi hataları da yapılmıştır.

Kapsali kroniğinin esas kısmını, Fatih Sultan Mehmed (1451-1481), II. Bâyezid (1481-1512) ile ana şahsiyet Yavuz Sultan Selim dönemi (1512-1520) ve Kanunî Sultan Süleyman'ın ilk dönemleri (1520-1523) oluşturduğu için, bu dönemler kronikte detaylı olarak anlatılmıştır. Fatih'ten önceki olaylara, sonraki gelişmelerin sebeplerini ortaya koyma amaçlı değinildiğini söylemek mümkündür. Fatih'ten itibaren Osmanlı sultanları ile ilgili bilgiler detaylandırılmış, kaç yaşında padişah oldukları, ne kadar süreyle padişahlık yaptıkları kaydedildiği gibi, kişisel özellikleri hakkında da önemli bilgiler verilmiştir.

Kapsali'nin Osmanlı sultanlarının Yahudi tebaaları ile ilişkilerine dair verdiği bilgilerin çok kıymetli olduğu belirtilmelidir. Bilindiği üzere, gerek İslâm tarihi gerekse Osmanlı tarihi kaynaklarında gayri müslimlerin cemaat içi yaşantılarından neredeyse hiç bahsedilmemektedir. Bu, Müslüman/Türk tarihçilerin onlarla ilgilenmedikleri ya da onlardan bilinçli olarak bahsetmedikleri anlamına gelmemektedir; zira aynı metot üslup dönemin gayri müslim tarihçileri için de geçerlidir. O dönemde her tarihçi, olayların kendi cemaatlerini ilgilendiren yönleri ile ilgilenmiştir. Dolayısıyla Kapsali'nin Osmanlı dönemi Yahudileri ile ilgili verdiği bilgiler, büyük önem taşımaktadır.

---

275 Konuyla ilgili bkz. V. J. Parry, "Renaissance Historical Literature in Relation to the Near and Middle East", *Historians of the Middle East* içinde, ed. Bernard Lewis and P.M. Holt, Oxford: Oxford University 1962, s. 277-289.

Kronikte özellikle Fatih dönemi Yahudileri ile ilgili önemli bazı bilgiler verilmesinin, ailenin bir kolunun İstanbul'da yaşamasından ve şehrin Bizans'tan Osmanlı'ya geçiş sürecine tanıklık eden aile üyelerinin şahit oldukları ya da bizzat yaşadıkları bilgileri Kandiya'daki akrabalarıyla paylaşılmalarından kaynaklandığını söylemek mümkündür.

Osmanlı sultanlarının Yahudileri çok sevdiğini her fırsatta dile getiren Kapsali, Osmanlı ülkesinde Yahudilere her türlü özgürlüğün sağlandığını, Türkler sayesinde dini gereklerini rahatça yerine getirebilen Yahudilerin ekonomik zenginliğe her şeyden önemlisi de, Hıristiyanlar tarafından aşağılanıp, zulmedilerek dinlerinden döndürüldükleri bir dünyada yine Türkler sayesinde saygınlığa kavuştuklarını belirtmiş; Yahudiler –Kapsali'nin kendi ifadesi ile- (Türkler sayesinde) *"... semereli olup çoğalmış, gittikçe büyümüş ve Türk ülkesini doldurmaya başlamışlardır."* Osmanlı sultanları hem sarayda hem de bürokrasinin değişik kademelerinde pek çok Yahudi istihdam etmişlerdir.

Kapsali'nin, İstanbul'daki ilk hahambaşı (*rav raşi*) Moşe Kapsali, Fatih'in Ahd-i Atîk'in bazı kitaplarını orijinal dilinden okumak için İbranîce öğrenmeye başlaması, Yeniçerilerin Yahudi gençlerle gayri ahlakî ilişkisi, sarayla ticarî bağlantı içerisinde bulunan Yahudiler, Osmanlı sultanlarının Yahudi mahallelerini ziyareti, Yahudi sanatkârlarını ödüllendirmeleri, Yahudi tebaaları ile kendi tebaaları arasında gözettikleri adaletli tutum, iyi günlerde olduğu gibi, kötü günlerde de Yahudilerin Türklerle paylaştıkları ortak kader, II. Bâyezid döneminde İspanya, Portekiz ve Napoli'den sürülen Yahudilerin Osmanlı ülkesine kabulü, Osmanlı fethi arifesinde Mısır'daki Yahudilerin durumu, bunların Memlûklerle ilişkileri ve Osmanlı fethine karşı tavırları, Rodos'un fethiyle birlikte adadaki Yahudilerin dinî gereklerini rahatça yaşayabilmiş olmaları gibi çeşitli konular hakkında naklettiği cemaat içi bilgiler, oldukça kıymetli olup bu bilgi-

leri başka kaynaklarda bulmak mümkün değildir. Meselâ Kapsali'nin, Mısır'ın Osmanlılar tarafından fethi ile ilgili anlattığı bazı olaylar, İbn İyâs (ö. 1522'ler) ve İbn Tolun (ö. 1522) gibi çağdaşı diğer Mısırlı tarihçilerin kroniklerinde yer almamaktadır.[276] İspanya'dan sürülerek Portekiz, Napoli ve Korfu gibi değişik yerlere giden Yahudilerin sonunda Türkiye'ye gelmeleri de[277] kendi ifadesi ile "Türkiye'de güvenli bir sığınak bulmaları"ndan kaynaklanmaktadır.[278]

Okuyucuya her fırsatta, Türkler ile diğer milletlerin Yahudilere muamelelerini kıyaslayan örnekler aktaran Kapsali, İspanya'dan sürülen ve Napoli kralının iyi bir biçimde karşıladığı Yahudilerin halk tarafından istenmemelerini anlattığı bölümde, Napolililerle Türkleri kıyas sadedinde, Türkiye'ye giden dindaşlarının büyük bir misafirperverlikle karşılandığını, müsamahakâr Sultanın Yahudilerin rahatı için gerekli her şeyi sağladığını ve onları asla onursuz işlerde çalıştırmadığını özellikle kaydetmiştir.[279]

Yahudiler ise, efendileri Türklerin bu iyiliklerini karşılıksız bırakmamışlardır. Onlara savaş silahlarının yapımını öğretmiş, bu silahlar sayesinde Türkler dünyanın efendisi olmuşlardır.

Zaman zaman abartıya kaçmasına ve gerçeklikle ilgisiz olma ihtimalini de barındırmasına rağmen, bu bilgiler, o dönem Yahudilerinin zihin dünyasındaki Türk ve Osmanlı sultanlarıyla ilgili düşünceleri yansıtması açısından büyük önem taşımaktadır.

Aslında bu durum bizi, kroniğin bir başka yönüne işaret etmeye de sevk etmektedir: Müellifimizin, Osmanlı tarihi ile

---

276 Konuyla ilgili değerlendirme için bkz. Aryeh Shmuelevitz, "The Jews in Cairo at the Time of the Ottoman Conquest: the Account of Capsali", *The Jews of Egypt*, ed. Shimon Shamir, Boulder Colorado, 1987, s. 6.

277 Bkz. Kapsali, *Seder*, I, 217-218; 220-221.

278 Kapsali, *Seder*, I, 221.

279 Kapsali, *Seder*, I, 213.

bağlantılı milletlere karşı tutumu ile bunlar hakkında verdiği bilgilerin güvenilirliği meselesi.

Anlatımlarında çok fazla objektif olmadığı gibi, objektif olma gayretinde de bulunmayan Kapsali; övgü, yergi ve yargı bildiren ifadeleri çok rahat bir şekilde kullanmış, duygularını yansıtmaktan çekinmemiştir. Bu tür konularda "kötü" ve "iyi" şeklinde iki bakış açısına sahip olan müellife göre hâkimiyeti altında yaşadığı Venedikliler dışında, Osmanlı'ya düşman olan yahut karşı gelen herkes günahkâr, alçak ya da dalaverecidir.

Kapsali, kitabında, Osmanlı ile harp halinde olan ve değişik dönemlerde kendileriyle savaşılan Venedikliler hakkında herhangi eleştirel bir yaklaşım sergilememiştir. Bu tutumun, onun Venedik hâkimiyetinde bulunan bir adada (Girit/Kandiya) yaşamasından kaynaklandığını tahmin etmek zor değildir. Bilindiği üzere, stratejik bir konumda bulunan Girit, 25 yıllık uzun bir mücadelenin ardından IV. Mehmed döneminde Osmanlı hâkimiyetine giren son Venedik kolonisidir. Bu sebeple Kapsali'nin Venedik'ten bahsettiği yerlerdeki tavrı, "olanı tasvir"den öte geçmemektedir. Meselâ Şehzade Cem'in ölümünden sonra, kendilerinden çekincesi kalmayan Sultan Bâyezid'in Venedik hâkimiyetindeki Korfu üzerine yürüyerek fethedilemese de, Andria Lordan komutasındaki Venedik donanmasını perişan ettiği savaşı anlattığı kısımda Kapsali, Venediklilerden: "*...Venedikliler zeki, deniz savaşlarını bilen, pek çok gemiden oluşan büyük donanmaya sahip bir millettir*" şeklinde bahsetmiştir.[280]

Yukarıda da işaret edildiği üzere, kroniğin hemen her bölümünde Venedik dışında, Osmanlıya karşı gelen milletler hakkında olumsuz ifadeler kullanılmıştır.

[280] Kapsali, *Seder*, I, 242.

Kapsali'ye göre, Yavuz Sultan Selim'e Memlûkler üzerine gitmesini Tanrı emretmiş, kendisine düşman olan bu milletin bertaraf edilmesini bizzat Tanrı istemiştir.[281] Kroniğin bir başka bölümünde İran-Memlûk ittifakına çok kızan Kapsali, Memlûklerden "Köpekler"(!) (*ha-kelevim ha-Mamlukim*) şeklinde bahsetmiştir.[282] Hatta Osmanlı sultanlarının ikamet ettiği yerler için "saray" tabirini kullanan Kapsali, Müslüman olmalarına rağmen, Memlûk sultanlarının sarayı için Hıristiyan krallarının sarayı için kullandığı "kesıl" (קשטליא/*castle*) terimini kullanmıştır.[283] Kapsali, Memlûk emiri (daha sonra Şam beylerbeyi olarak Osmanlıya isyan eden) Canbirdi Gazâlî'yi hiç sevmediği gibi, Filistin'i rahatsız eden ve gittiği yerlerde zulmeden Gazâlî'nin isminin (גזילי), İbranîcede "soymak", "çapul etmek" anlamına gelen "gazal" (גזל) fiilinin harfleri ile yazarak onun "yağmacı" ve "çapulcu" biri olduğunu ima etmeye çalışmıştır.[284] Buna karşılık Mısır seferinde şehit olan Vezir Sinan Paşa'ya çok üzülen Kapsali, Paşa'nın büyük ve cengaver bir insan olması yanında kabiliyetli de bir komutan olduğunu özellikle belirtmiştir.[285]

Kapsali kroniği, Kansu Gavri'nin hanımının ölümü münasebetiyle Memlûklerin cenaze ve defin âdetlerine,[286] Yavuz'un elçisinin gidişi bağlamında Memlûk sarayı, elçi kabul protokollerine[287] değinmesi, Osmanlı'nın Mısır'ı fethi sırasında tedavüldeki para Eşrefiye'den (שרפיא)(*) bahsetmesi,[288] Memlûklerin darphane amiri Samirî Tsadeka ve bunun Ya-

---

[281] Kapsali, *Seder*, I, 312.
[282] Kapsali, *Seder*, I, 316.
[283] Bkz. Kapsali, *Seder*, I, 335.
[284] Kapsali, *Seder*, II, 11-12.
[285] "*Sinan Başa ha-gibor, iş milhama ve sagen gadol* סינן בשיא הגבור אש מלחמה וסגן גדול". Bkz. Kapsali, *Seder*, I, 344.
[286] Kapsali, *Seder*, I, 332.
[287] Bkz. Kapsali, *Seder*, I, 337.
(*) Melik Eşref Baybars (1422-1439) ile Kayıtbay'ın (1468-1495) darp ettirdiği para.
[288] Kapsali, *Seder*, I, 339.

hudilere düşmanlığını[289] anlatması ve bunlara ilişkin izahatlarda bulunması açısından da kıymet taşımaktadır.

1514 yılında İran üzerine yürüyen Yavuz, Bâbil'in muhteşem krallarına benzetilirken, Savafidi (השופידי) olarak kaydettiği Safevî sultanı ile Andoblot (אנדובלאט) olarak kaydettiği Dulkadiroğlu Alâüddevle ise Med ve Pers'in zalim krallarına benzetilmiş; bunlardan Yahudilerin, Yahudi olmayanlar için kullandığı "goy kralları" şeklinde bahsedilmiştir.[290]

Kapsali, asıl hedefi Mısır olan Sultan Selim'i, İran'a gidiş ve dönüş yolunda taciz edip meşgul etmek suretiyle Mısır'ın fethini geciktiren Dulkadiroğlu Alâüddevle'yi hiç sevmediği gibi kendi ifadesi ile "büyük ve muhteşem Sultan Selim"in barış teklifini geri çeviren, müfrezeler göndererek Osmanlı ordusunu taciz eden Dulkadir beyliği,[291] hataen kurulmuş bir beyliktir (*memleha ha-hataa*). Andoblot olarak isimlendirdiği Alâüddevle'ye gelince, o korkunç bir Şeytan (*Aşmeday*),[*] ömrü savaş ve fesatla geçmiş, seksenine merdiven dayamış kötü ve bunak bir ihtiyardır.[292] Bu sebeple kronikte Alâüddevle'den de Osmanlının Hıristiyan düşmanları için kullanılan "kötü goy" (*ha-goy ha-ra'a*) şeklinde bahsedilmiştir.[293] Dulkadiroğlu yaptığının cezasını da çekmiştir: "Tanrı'nın, kalbini ilim ve hikmetle doldurduğu büyük Sultan Selim" onun üzerine bir bulut gibi çökmüş, onu ve oğullarını öldürmüştür.[294]

---

289 Kapsali, *Seder*, I, 341.
290 Kapsali, *Seder*, I, 283-284.
291 Kapsali, *Seder*, I, 283-284.
(*) Aşmeday (Asmodeus) Yahudi literatüründe kötü ruhlara verilen bir addır. Apokrif (Kutsal kitap listesine sonradan eklenen) *Tobit* kitabında "şeytanların kralı" şeklinde anlatılan Aşmeday, sonraki dönemlerde, Talmud, özellikle de *hagada* literatüründe bu anlamından çok, "düzenbaz" ve "hilekâr"lar için kullanılan bir tabir haline gelmiştir. Bkz. Joseph Dan, "Asmodeus", *The Oxford Dictionary of the Jewish Religion*, eds. Zwi Werblowsky-Geoffrey Wigoder, New York-Oxford 1997, s. 73.
292 Kapsali, *Seder*, I, 301, 306.
293 Kapsali, *Seder*, I, 306.
294 Kapsali, *Seder*, I, 307-308.

Araplara karşı da sevecen olmayan Kapsali'nin kitapta İspanya Arapları dışındaki Araplarla ilgili verdiği örnekler genelde olumsuzdur. Sultan Selim'in ferasetini anlattığı bir olayda, bir Arabın (*Yişma'elî*) üçkâğıtçılığından bahseder.[295] Mısır Araplarını sevmez; zira kahramanı Yavuz Selim'e karşı koyan, onun göz bebeği vezirini öldürenler bunlardır.[296] İsyancı Canbirdi Gazâlî'yi destekleyenler ile onun ölümüne günlerce yas tutanlar yine bu Araplardır.[297] Osmanlıya isyan eden İbn Haniş, medeniyetten nasibini almamış basit bir bedevî, sıradan bir Araptır.[298]

Ancak Kapsali, belki de Hıristiyanlara karşı Yahudilerle kader birliği yaşadıklarından dolayı İspanya Arapları için övgü dolu ifadeler kullanmıştır. 1486 yılında Ferdinand'ın Gırnata üzerine düzenlediği seferde, ona Müslümanların karşı koyduğunu belirten Kapsali, Gırnatalıların da Arap olduğunu; ancak bunların Mısır'daki aptal Araplar gibi (korkak) değil, savaşçı insanlar olduğunu ve Ferdinand'a karşı kahramanca savaştıklarını kaydeder.[299] Kapsali, bunların kaderi ile Yahudilerin kaderini de tevhit eder. İspanya Yahudilerinin sürülmelerini anlattığı 67. bölümde (s. 204-206), Müslüman Gırnata'nın düşmesiyle birlikte artık Tanrı'nın Yahudilerin İspanya sayfasını kapatmayı irade buyurduğunu kaydetmiştir.[300] Yine Fez gibi, İspanya'dan sürülen Ya-

---

295 Kapsali, *Seder*, I, 271.

296 Kapsali, *Seder*, I, 344-345.

297 Kapsali, Gazâlî'nin ölümünün Türkler için bir sevinç, Araplar için ise büyük bir hüzün olduğunu da kaydeder. Bkz. *Seder*, II, 14.

298 Kapsali, İbn Haniş'in, Sultan Selim'in gönderdiği altın, gümüş ve develerden sadece develeri beğendiğini, bunların kendisine altın, gümüş ve değerli taşlardan daha kıymetli olduğunu söylediğini naklederek (*Seder*, I, 382-383) bedevîlik yönüne vurgu yapar.

299 *"ha-Yişmaelim halelu lo hayu kemo ha-'Aravim ha-tipşim ha-yoşvim be-Mısrayim, aval hayu mi-lomdey milhama..* הישמעאלים הללו לא היו כמו הערביים הטפשים הישבים במצריים, אבל היו מלומדי מלחמה" Bkz. Kapsali, *Seder*, I, 192.

300 Kapsali, *Seder*, I, 204-206.

hudileri ülkesine kabul eden Müslüman emirler için de olumlu ifadeler kullanmıştır.[301]

Müslümanlara bakışı, Hıristiyanlara bakışından çok daha yumuşak ve olumlu olan Kapsali, İspanya'da Yahudilere zulmeden Hıristiyanları putperest anlamında *"Edom"* olarak isimlendirirken, Müslümanlardan hep *"Yişma'elim"* şeklinde bahsetmiştir.[302]

Kronikte Hıristiyanlardan söz edilirken hep Yahudilerin "öteki" (Yahudi olmayanlar) için kullandığı *"goyim"* tabiri kullanılmıştır. Papa Piu Segundo'nun [II. Pius: 1458-1464] M. 1464 yılında Osmanlı Devleti'ne karşı ittifaka çağırdığı Fransızlar, İspanyollar, Venedikliler, Almanlar[303] ve Rodos Şövalyeleri,[304] Kapsali nazarında hep *"goy"*dur.

Kapsali, Hıristiyanların birtakım uygulamalarından da bahsetmiştir. Meselâ Rodos'un fethi münasebetiyle Hıristiyanların Noel bayramından bahsetmiş *(hoga şel goyim, hanikre No(z)el)*, bu bayramın Hıristiyanlar tarafından ilahlarının [İsa] doğumu anısına kutlandığını kaydetmiştir.[305]

Hıristiyanlara nazaran, Osmanlı düşmanı olmayan diğer Müslümanlara bakışı çok yumuşak olan Kapsali, kroniğinin hiçbir yerinde, Orta Çağ'ın diğer kroniklerinde olduğu üzere, Müslümanlar için *"goy"* tabirini kullanmamıştır. Bunun sebebi de gayet açıktır. İspanya ve Portekiz'den sürülen Yahudilerin yegâne sığınağı Müslümanlar olmuştur. 1493 [5253] yılı İyar ayında gemilerle göz göre göre Portekiz'den ölüme gönderilen Yahudilerin insafsız Hıristiyan gemicilerden tek istekleri vardır: Kendilerini herhangi bir Müslüman ülkesinin kıyısına bırakmaları.[306]

---

301 Kapsali, *Seder*, I, 225-226.
302 Kapsali, *Seder*, I, 171.
303 Bkz. Kapsali, *Seder*, I, 98.
304 Kapsali, *Seder*, II, 44.
305 Kapsali, *Seder*, II, 44.
306 Kapsali, *Seder*, I, 223.

Kapsali'nin Osmanlı tarihi ile ilgili verdiği bilgilerin Osmanlı tarih kaynaklarındaki bilgilerle mukayese edilerek okunması, kroniğin kaynaklık değerini daha iyi ortaya koyacaktır. Bu bağlamda sultanların kişisel özellikleri, yönetim tarzları, tebaaları ile ilişkileri, iktidar kavgaları, şehzadeler arasında yaşanan taht mücadeleleri ve isyanlar gibi iç meseleler ile sultanların düzenledikleri seferler, İstanbul, Mora, Eğriboz, Macaristan seferleri, Otlukbeli, Eflak, Belgrad, Mısır, İran, Rodos ve Osmanlı Venedik savaşları gibi dış meselelerde yapılacak karşılaştırmalı araştırmalar, kronikte bu konularla ilgili verilen bilgilerin kıymetini daha iyi ortaya koyacaktır.

Kapsali'nin; Ankara Savaşı kahramanını, Yıldırım değil de Sultan (I.) Murad,[307] Akkoyunlu Uzun Hasan'ı da Safevî (eserde Savefî) olarak kaydetmesi[308] gibi, ilk bakışta göze çarpan bazı hatalar kroniğin değerini düşürse de; İspanya sürgünü[309] ve Mısır'ın fethini, olaylara iştirak eden kahramanların dilinden nakletmesi, tenkit yolu açık olmak üzere, ilk elden kaynak olarak önemini artırmaktadır.

Kroniğinin belki de en önemli kısmı, müellifin bizzat tanık olarak kaydettiği olaylardır. İstanbul'un fethiyle alakalı bilgileri ailenin İstanbul kolundaki akrabalarından alan Kapsali, Rodos Şövalyeleri'nin dindaşlarına yaptığı zulüm, işkence ve dinden döndürmeleri,[310] Mısır ganimetlerinin İstanbul'a naklinde kullanılacak bazı gemilerin Kandiya'dan kiralanması,[311] Mısır'ın fethini müteakip Osmanlıyı tebrik ve Kıbrıs haracını tevdi etmek amacıyla üzere gönderilen Ve-

---

307 Kapsali, *Seder*, I, 56.
308 Kapsali, *Seder*, I, 107.
309 Kapsali, 1 Adar [5]252, Şubat 1492 tarihinde Ferdinand'ın Yahudilerin ülkeden çıkarılmaları ilân ettiği fermanın tam metnini vermiştir. Bkz. *Seder*, I, 206-207.
310 Kapsali, *Seder*, I, 118.
311 Kapsali, *Seder*, I, 373.

nedik elçileri,[312] Yavuz'un vefatından önce büyük bir sefere çıkmak üzere ordu teşkil ettiği haberinin duyulması üzerine Kandiya'da yaşanan büyük korku,[313] Sultan Süleyman'ı tebrik için gönderilen Venedik elçileri,[314] Rodos kuşatması üzerine korkuya kapılan Venedik Devleti'nin Girit'i korumak üzere gönderdiği asker ve donanma,[315] Rodos yenilgisinden sonra Roma'ya giden şövalyelerin Kandiya'da adayı kaybetmelerine üzüntüleri (ki, Kapsali, bunların hüngür hüngür ağladıklarını nakleder)[316] ve adada kaldıkları sırada bunlar için hazırlanan yatak ve örtüleri ile tabure, masa ve şamdanların Yahudi cemaatinden temin edildiği,[317] 1523 [5283] yılındaki veba salgınında Girit'te alınan önlemler ve Yahudi cemaatinin bu salgın sırasındaki durumu[318] gibi Osmanlı tarihini de doğrudan ilgilendiren konularda verdiği bilgiler, müellifin bizzat olayın içerisinde bulunması sebebiyle kaynaklık açısından fevkalade önem taşımaktadır. Yavuz'un tahta çıkışının ardından tebrik amaçlı İstanbul'a gönderilen Venedik elçisi Antonio Dostonian (אנטוניו דושטונייאן/Guistianiani) ile İstanbul'dan dönüşü sırasında Kandiya'da görüşerek büyükelçinin Yavuz hakkındaki izlenimlerini aktarması,[319] Eğriboz'dan sonra sıranın kendilerine geldiğinden endişe eden Kandiya halkının, limana demir atan Venedik donanmasının çıkardığı gürültüyü ülkeyi fethetmek üzere limana yanaşan Osmanlı ordusu zannedip yaşadıkları büyük korku,[320] Yahudilerin bu süreçte yapabilecekleriyle ilgili olarak Venedik otoritelerine sundukları rapor,[321] sürgünlerin Kandiya'ya yerleştirilmeleri,[322] Osmanlı

[312] Kapsali, *Seder*, I, 374.
[313] Kapsali, *Seder*, I, 400 vd.
[314] Kapsali, *Seder*, II, 20.
[315] Kapsali, *Seder*, II, 27.
[316] Kapsali, *Seder*, II, 45.
[317] Kapsali, *Seder*, II, 45.
[318] Kapsali, *Seder*, II, 107.
[319] Kapsali, *Seder*, I, 282.
[320] Kapsali, *Seder*, I, 282.
[321] Kapsali, *Seder*, I, 101-103.

karşısında İnebahtı yenilgisini alan Venedik amiralinin yargılanıp sürülmesi[323] gibi kitapta yer alan çeşitli bilgiler de Venedik ve Osmanlı kaynaklarındaki bilgilerle karşılaştırılmaları yönüyle önem taşımaktadırlar.

Osmanlı tarihi ile ilgili olarak ise; Osmanlı sultanların özellikleri ve faaliyetlerinin, devletin sınırları dışından bir tarihçinin gözüyle anlatılması, Kapsali'yi değerli kılan önemli bir özelliktir. Osmanlı tarihi açısından vakanüvislerin kayıtları önemli olmakla beraber, sarayda ve saray merkezli anlatımlar olmaları dolayısıyla sultanlarla ilgili anlatımlar onları nerdeyse hiç tenkide tabi tutulmadan, daha çok olumlu yönleri ile aktarmıştır.[324] Oysa devletin hâkimiyetinde yaşamayan Kapsali, çok olmasa da zaman zaman tenkit mekanizmasını işletebilmiştir. Osmanlı sultanlarına aşırı derecede hayranlık besleyen Kapsali'nin bu duygusu onu, sultanları tenkitten ve olumsuz yönlerini anlatmaktan da alıkoymamıştır.[325] Meselâ Kapsali'nin gözünde gerçekten bilgili, akıllı, anlayışlı, adil ve devletin güvenliği ile bizzat ilgilenen bir kimse olan Yavuz, bütün bu meziyetlerine rağmen, (Sinan Paşa hariç) vezirlerini aşırı derecede küçümsemektedir. Kapsali bunu açıklarken Yavuz'un çok sayıda veziri azledip idam ettirdiğinden bahseder. Öte yandan Yavuz aşırı derecede de cimridir. Kapsali onun karakteristik özellikleri ile ilgili başka örnekler de vermektedir.[326] Yavuz'un bu yönleriyle ilgili anlatımları diğer kroniklerde bulmak zordur.

Kronikte değişik vesilelerle Osmanlı Devleti'nde tedavüldeki paralar hakkında da bilgi bulmak mümkündür.

---

322 Kapsali, *Seder*, I, 217-218.
323 Kapsali, *Seder*, I, 245-246.
324 Konuyla ilgili bkz. Ziya Kazıcı, "Osmanlı Müesseselerinin Yazılı Kaynakları", *İSTEM: İslâm Sanat Tarih Edebiyat ve Musikisi Dergisi* 5 (2005), s. 122-124.
325 Shmuelevitz, "Seder Eliyahu Zuta: Makoratav, Mehemanoto u Haşivoto", *Seder*, III, 67.
326 Kapsali, *Seder*, I, 265-272; 308-312; 366-367.

Kapsali'den Osmanlıda altın Venedik *dükası* (*perah*),[327] *dobla* (büyük altın para/דובליש), *akçe*[328] veya *akçe*nin Yahudiler arasındaki ismi olan *lavan-im*[329] şeklinde paraların kullanıldığını öğreniyoruz.

Benzer şekilde Girit adasında, denizle iç içe yaşayan bir tarihçi olarak onun özellikle denizci millet Venediklilerin kullandıkları gemiler hakkında verdiği bilgiler de denizcilik tarihi açısından önem taşımaktadır. XVI. asırda *"partriş"* (פרטריש), *"postiş"* (פושטיש)[330] veya *"oniya"* (אנייה)[331] gibi büyük savaş gemileri ile *"burkay"* (בורקאי) ve *"postiş"* (פושטיש) gibi nehir gemilerinin[332] o dönemde yaygın bir şekilde kullanıldığını bu kronikten öğreniyoruz.

Öte yandan kronikte Osmanlı sancakları,[333] "sultanın hazinesinden yeniçerilere verilen gönüllü bağış" olarak tarif edilen "ulûfe"(האלופא),[334] Osmanlı ordusu ile ilgili verdiği bazı bilgiler,[335] Osmanlı Devleti'nde şehrin güvenliğinden

---

327 Kapsali, *Seder*, I, 96 (Fatih'in *Pesah* kutlamasına iştirak ettiği Yahudi ailesine verdiği hediye para); Kapsali, *Seder*, I, 139 (Sultan Bâyezid'in Cem Sultânı ellerinde tutmalarına karşılık Rodos şövalyelerine ödediği para).

328 Fatih zamanında tedavüldeki paralar. Bkz. Kapsali, *Seder*, I, 121.

329 Kapsali, *Seder*, I, 86.

330 Kapsali, *Seder*, I, 65 (Fatih'in İstanbul'u denizden kuşatmak için Gelibolu'da inşa ettirdiği gemiler).

331 Kapsali, *Seder*, I, 66 (İstanbul kuşatması sırasında Osmanlı donanmasına saldıran Cenevizlilere ait büyük gemi).

332 Kapsali, *Seder*, I, 361. Postiş daha çok nehir gemisi gibidir; zira Kapsali bunlardan Mısır'ın fethinden sonra Yavuz'a son hamle gerçekleştirmek üzere Nil'i geçmek isteyen Tomanbay'ın nehri geçişini anlatırken bahsetmiştir.

333 6 Sivan 5241 (m. 1481) yılında Fatih'in Mısır seferine çıkacağında önceki sultanlara ait bütün sancakların çıkarılmasını emrettiğini kaydeden Kapsali'nin sancaklarla ilgili verdiği bilgiler de orijinal gözükmektedir. Bkz. Kapsali, *Seder*, I, 119.

334 *"...Ratsoni sahar şelahem şe-notlin mi-bet ha-meleh....*: כר שלהם שנוטלין מבית המלך רצוני. Bkz. Kapsali, *Seder*, I, 136-137.

335 Kapsali, Sultan (II.) Murad dönemini anlatırken Sultan'ın Macar seferi ile bilgi verdiği kısımda, Osmanlı ordusunun oruçlu olduğunu belirttikten sonra, Sultanın karargâha girince karşılanması ve ordunun halka zarar vermemesi konusunda da bazı bilgiler vermiştir. İfadesine göre Türk Sultanı karargâha girince, askerler etrafına toplanır, Sultan da kendilerin lütuflarda bulunurdu. Ayrıca, orduya ait at, deve, eşek vb. hayvanların çevrede-

sorumlu birimler[336] ile Mezalim mahkemesi[337] gibi kurumlar hakkında verilen bilgiler de dışarıdan bir tarihçinin dikkatini çekmesi yönüyle önem taşımaktadır.

Kapsali, Osmanlı Devleti'nde bir savaş geleneği olan fetih sonrası yağma hakkında da bilgi vermiştir. Kahire'ye giren Osmanlı ordusuna 3 günlük yağma izni verildiğini belirten Kapsali,[338] bu uygulamanın Osmanlılarda bir savaş âdeti olduğunu; bir yerin ele geçirilmesinden sonra askerlere üç gün boyunca yağma izni verildiğini; üçüncü günden sonra halka en ufak huzursuzluk verenlerin ise şiddetle cezalandırıldığını belirterek o günden sonra o yerdeki her şeyin sultana (devlete) ait kabul edildiğini kaydeder.[339]

Kronikten fetihler sonrası yapılan bir başka uygulamayı daha öğreniyoruz. Kapsali, üçüncü günden itibaren fethedilen yerlerdeki kıymetli taş, mücevher, altın ve gümüş gibi değerli eşyaların defterdar tarafından kaydedilerek hazineye irat kaydedildiğini belirtir.[340]

Kapsali'nin Osmanlı ordusunda kullanılan ateşli silahlar ile bunların kullanım metotları ile ilgili verdiği bilgiler de önemlidir. İfadelerinden Kapsali'nin ateşli silahlara hayli aşina olduğu anlaşılmaktadır. Onun ateşli silahlarla ilgili bu malumâtı, İspanya'dan sürülüp Kandiya üzerinden Osmanlı

---

ki halkın mallarına zarar vermemesi için de ayaklarının bağlanıp ağızlarına torba geçirildiği de kaydedilmiştir. Bkz. *Seder*, I, 59.

336 Kapsali, Fatih zamanında İstanbul'da ortaya çıkan 40 kişilik haramî grubun 4 ay boyunca şehri yaşanmaz hale getirmesinin, şehrin gece güvenliğinden sorumlu *"subaşı"*nın işini ihmal etmesinden kaynaklandığını ifade eder. Bkz. Kapsali, *Seder*, I, 112.

337 108. bölümde Dulkadiroğulları seferinden sonra Sultan Selim'in İstanbul'a dönüşü ve şehirdeki aksayan düzenin yeniden tesisine yönelik bazı icraat ve yargılamalarından bahsedilmiştir. Bu amaçla, bostancıbaşı, yeniçeri ağası ve bazı vezirlerden oluşan bir mahkeme kurulmuştur. Kapsali, bu mahkeme hakkında kısa da olsa bazı bilgiler vermiştir. Bkz. *Seder*, I, 309.

338 Kapsali, *Seder*, I, 346.

339 Kapsali, *Seder*, I, 346.

340 Kapsali, *Seder*, I, 347.

Devleti'ne giden Yahudi silah uzmanlarından edindiğini söylemek mümkündür. Zira Kapsali'den öğrendiğimize göre, İspanya sürgünlerinin ateşli silahlarla ilgili gelişmelere büyük katkı sağladığı anlaşılmaktadır. Hatta kroniğin birkaç yerinde Yavuz Sultan Selim'in ateşli silahların gelişimine katkı sağlayan sürgün Yahudilerin katkısına teşekkür ettiği nakledilmiştir.[341] Bu irtibatların bir neticesi olarak müellifin konuya ilgisi, bu alanda faaliyet gösteren çeşitli orduları, belirgin vasıflarını ve savaş meydanlarındaki kapasitelerini öğrendikçe artmış gözükmektedir. Kapsali'nin değişik ordular arasında karşılaştırma yapması ilginç olmakla beraber, onun mukayeseli anlatımı, Venedik ve dönemin diğer ordularının karşılıklı nasıl etkin hale geldiklerine kıyas imkânı vermesi açısından da önemlidir. İran ordusu ile Osmanlı ordusunu mukayese sadedinde, İran ağır süvarilerinin savaş meydanında yakın düzen hareket ettiğini; Osmanlı hafif süvarilerinin ise savaş meydanında yüksek hareket kabiliyetine sahip olduklarını belirten Kapsali, bu orduların manevra ve kuşatma kapasiteleri hakkında da kıymetli bilgiler vermiştir.[342]

Öte yandan Kapsali'nin ateşli silahların savaş meydanlarındaki etkinliği ile ilgili başka hiçbir kronikte yer almayan betimlemeleri, bu alana katkı açısından daha bir önem arz etmektedir. Meselâ müellif, 1453'te İstanbul kuşatması esnasında ağır topların nişan almalarını şöyle tasvir eder: "... *Her ağır topun yanına küçük toplar yerleştirilmiş olup hedefin doğru tespiti için önce küçük toplar ateşleniyor, ardından ise büyük toplar faaliyete geçiriliyor*".[343] Kronikte yeniçerilerin ateş metodu ile ilgili de bilgi verilmiştir: "*Kurşun yağmurunun dinmemesi için bir grup yeniçeri silahını ateşlerken, diğer grup ise silahlarını doldurmaktadır*".[344] Benzer şekilde kronikte Osmanlıların

---

341 Meselâ bkz. Kapsali, *Seder*, I, 303.

342 Konuyla ilgili değerlendirme için bkz. Shmuelevitz, "Seder Eliyahu Zuta: Makoratav, Mehemanoto u Haşivoto", *Seder*, III, 68-69.

343 Kapsali, *Seder*, I, 66-67.

344 Kapsali, *Seder*, I, 290.

1522'de Rodos kuşatması sırasında kullanıma soktuğu baruttaki farklılıklara da işaret edilmiştir (Kuşatma esnasında hem kuşatanlar hem de kuşatılanlar barut kullanmışlardı).[345] Kronikteki bu bilgilerin, sadece bahsi geçen yönleriyle değil, savaşla ilgili kaydedilen diğer rivayetlerin teyidi açısından da önem arz ettiği muhakkaktır. Memlûk ordusu ile Vezir-i Azam [Hadım] Sinan Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu arasında meydana gelen Han Yunus savaşı ile ilgili anlatımın, Avrupa ve Mısır kaynaklarındaki anlatımlarla örtüştüğü belirtilmiştir.[346]

Kapsali, Osmanlı Devleti'ndeki gayri müslim tebaa ile ilgili uygulamalara da değinmiştir. Sultan Selim'in Yahudileri çok sevdiğini belirterek onun Yahudiler sayesinde güçlü kralları yendiğini; zira Yahudilerin Osmanlı ordusuna yeni istihkam, taarruz ve savunma silahlarının yapımını öğrettiklerini kaydeden Kapsali,[347] Yahudilerin bu iyiliğine karşılık Selim'in de, daha sultanlığının üçüncü gününde babası Bâyezid zamanında kapatılan sinagogların tekrar açılmasına izin verdiğini belirtir. Kapsali, burada Osmanlı Devleti'ndeki gayri müslim mabetlerinin inşâsı ile ilgili bir uygulamayı da kaydetmiştir. İsmailî hukuka (İslâm ve Osmanlı) göre fetih sırasında mevcut sinagogların aynen kaldığını belirten Kapsali, yenilerinin açılmasının ise ancak sultanların iznine tâbi olduğunu; Sultan Bâyezid'in de bu hükme binaen İstanbul'un fethinden sonra inşâ edilen sinagogları yıktırdığını kaydeder.[348] Kapsali'nin gayri müslimlerle ilgili verdiği bir diğer bilgi de o dönemde Yahudi ve diğer din mensuplarının at ve

---

345 Kapsali, *Seder*, II, 35-40.

346 Bu ve yukarıda anlatılan hususlarla ilgili değerlendirme için bkz. Shınuelevitz, "Seder Eliyahu Zuta: Makoratav, Mehemanoto u Haşivoto", *Seder*, III, 69.

347 Kapsali, *Seder*, I, 272.

348 Kapsali, *Seder*, I, 272-273.

benzeri bineklere rahatça binebildikleridir[349] ki, bu bilgi, özellikle müsteşrıkların "gayri müslimlerin Osmanlı Devleti'nde ata binmelerinin yasak olduğu" şeklinde bazı istisnaları genelleştiren iddialarına da bir cevap niteliği taşımaktadır.

Müellifin, halklar, gruplar ve milletlerin Yahudilere muameleleri hakkındaki yargıları ise hayli karmaşıktır. Meselâ, müellif o dönemde asker olarak mühim bir mevki işgal eden Yeniçerilere pek itibar etmez.[350] Yeniçerilere karşı bu tutumunun sebebi de açıktır: Çünkü Yeniçeriler, kendileriyle Yahudi gençlerin yakın ilişki içerisine girmesini engellemek amacıyla onlara ağır cezalar koyan büyük amcasına bir suikast planlamışlardır. Yine onlar çok sevdiği Osmanlı padişahlarına zorluk çıkaran,[351] her padişah değişikliğinde toplumsal kargaşa yaratarak hem Müslümanları hem de Yahudileri rahatsız eden veya Yahudi cemaatinden ayarttıkları gençlerle ahlak dışı ilişkilere giren kimselerdir.[352] En küçük bir iktidar boşluğundan istifade ile şehirde yağma girişiminde bulunarak[353] Yahudilere ait dükkânları yağmalayanlar da

---

[349] Sarayda etkin ve nüfuzlu bir Türk görevlinin haksız yere bir Yahudiyi dövdüğünü öğrenen Yavuz Sultan Selim, görevliyi çağırarak sebebini sorar. Görevli yolda giderken Yahudinin atı ile önünden geçtiğini, bu sırada sıçrattığı çamurun üzerini kirlettiğini, bu sebeple de kendisini dövdüğünü söylemesine fena halde kızan sultan, haksız yere elinde olmayan sebeplerle hata yapan masum Yahudiye zulmeden bu görevlinin evinin kapısına asılmasını emreder.

[350] Bunun kronikteki tek istisnası, 124. bölümde Mısır'ın fethindeki kırılma noktası olan savaşı anlatırken Yeniçerilerin cansiperane gayretlerini övmesidir. Kapsali, Tanrı'nın Osmanlılara yardımını "... *O gün Mısırlılarla savaşan onlar değil, Tanrı idi.*" (Çıkış 14/25) sözleri ile dile getirir. Bkz. *Seder*, I, 343.

[351] Sultan Bâyezid'in başa geçişini anlattığı bölümde (37. bölüm) Kapsali, onun şehzade olarak görev yaptığı şehirden İstanbul'a ulaştığında Yeniçerilerin yeni sultandan ulûfe ve bazı haksız taleplerde bulunduklarını, hatta sarhoş bir vaziyette Sultanın yanına gelerek şarap içmesini teklif edecek kadar terbiyesizleştiklerini nakleder. Bkz. *Seder*, I, 136-138.

[352] Kapsali, *Seder*, I, 83.

[353] Meselâ bkz. Kapsali, *Seder*, I, 124-130 (Fatih'in vefatı üzerine, Karamanî Mehmet Paşa'yı hunharca katletmeleri ile sonuçlanan kargaşa); *a.g.e.*, II, 8 (Sultan Selim'in vefatı ile Süleyman'ın tahta oturma sürecinde, çok gizli tu-

yine yeniçerilerdir.[354] Benzer şekilde masum insanların dükkanlarına girerek satın aldıkları elmanın ücretini ödemeyen,[355] yolda giden bir kadının yüzünü açıp fahişe olduğu gerekçesiyle tecavüze kalkışan,[356] kritik savaşlarda Osmanlı ordusunun zayıf yönlerini düşmana bildirenler[357] de yine bunlardır.

Hakikaten Sıfarad kültüründe günümüzde dahi "zorba ve otoriter baba" ya da "yaramaz çocuklar"ın bulunduğu haneler için, *"Evde cinisaro (yeniçeri) var"* şeklinde bir deyim kullanılmaktadır. Hatta Ermeni kültüründen, bize *"Haydan gelen huya gider"* şeklinde geçtiği anlaşılan, *"Haya'dan gelen Huyun'a gider"* şeklindeki atasözünün ortaya çıkması da yeniçerilerin hoyrat tavırları ile irtibatlandırılmaktadır. Anlatıldığına göre o dönemlerde yeniçeriler bakırcı Ermenilerden [*Haya*: Ermenicede Ermeni] aldıkları haracı Rumların [*Huyun*: Ermenicede Rum] meyhanelerinde şarap içerek harcarlarmış. Bu durum zamanla gayri müslimler arasında darb-ı mesel haline gelmiştir.(*)

Yahudilerin kültürel arka planları ve kodlarında belirgin izler bırakmış yeniçeriler, gerek Kapsali'de gerekse Osmanlı döneminde kaleme alınan diğer Yahudi kroniklerde genelde toplumsal kargaşa yaratan, Osmanlı sultanlarına ayaklanan, bürokratları rahat bırakmayan, halkı taciz eden ve zaman

---

tulmasına rağmen bir yolunu bulup öğrenen yeniçerilerin yarattığı küçük çaplı kargaşa).

354 Kapsali, Bâyezid'in başa geçişini anlattığı bölümde (37. bölüm) bu tür serkeşlikler sırasında şehirde Yahudi ve Hıristiyanların da zarar gördüğünü kaydeder. Bkz. *Seder*, I, 135.

355 Kapsali, *Seder*, I, 115.

356 Kapsali, *Seder*, I, 115.

357 Kapsali, Rodos kuşatmasında, Yeniçerileri kast ederek, Osmanlı ordusundaki bazı Hıristiyanların (*goyim*) ordu hakkında bilgileri kağıtlara yazarak oklarına bağlayıp şövalyelerin bulunduğu yere fırlattıklarını, Osmanlı ordusunun zayıf noktalarını bildirdiklerini belirtir. Bkz. *Seder*, II, 37-38.

(*) Bu kıymetli bilgiyi veren Yusuf Altıntaş Bey'e teşekkür ederim.

zaman İstanbul'u çekilmez hale getiren kimseler şeklinde olumsuz yönleri ile tasvir edilmişlerdir.[358]

Kapsali, Avrupa tarihi ile ilgili de önemli bilgiler vermiştir. Bunların bir kısmı muhtemelen bu olayların yaşandığı sırada İspanya'dan sürgün olarak gelen Yahudilerden alınan şifahî anlatımlara ya da bölge ve devletler tarihinden bahseden yazılı kaynaklara dayanmaktadır. Meselâ Kapsali, Napoli'ye gelen sürgün Yahudilerin tarihini anlatırken, Fransa'nın Napoli'yi işgali ve işgalden sonraki icraatlarıyla ilgili önemli bilgiler nakletmiştir.[359]

Kapsali'nin Doğu Akdeniz bölgesinin ticarî ve ekonomik durumu ile ilgili verdiği bilgiler de kıymetlidir. Kronikte verilen bilgilerin belki de en önemlisi, Hindistan'dan Osmanlı kanalıyla Venedik'e yapılan baharat ticareti ile ilgili olanıdır. Kapsali 142. bölümde,[360] Mısır'ın fethinden sonra Sultan I. Selim tarafından gönderilen Osmanlı donanmasının Kalküta yakınlarında Portekiz donanmasına saldırdığını; Osmanlı'nın zaferinden sonra baharat ve parfümün Osmanlı'dan Avrupa'ya yeniden Venedik gemileri ile transfer edilmeye başladığını kaydeder. Kandiya gibi önemli bir ticaret limanında yaşayan birinin 1523'te Portekizlilerin gelişiyle birlikte baharat ticaretinin kesintiye uğradığı ve bu zaferden sonra tekrar Akdeniz üzerinden yapıldığı şeklinde tarihe kayıt düşen tanıklığı şüphesiz atlanacak bir bilgi değildir. Bu tanıklığa göre, Sultan I. Selim döneminin sonlarında (baharat) tica-

---

[358] Konu ile ilgili olarak Sultan II. Osman'ın tahttan indirilmesi ile başlayan, Sultan II. Mustafa'nın çok kısa süren saltanatına değinildikten sonra IV. Murad döneminin başlarının anlatıldığı (5382-5385 İbranî, 1031-1033 hicrî, 1622-1624 miladî yıllar arasında Osmanlı tarihi) müellifi meçhul bir Yahudi kronikte yeniçerilerle ilgili anlatımlar buna güzel bir örnektir. Bkz. Aryeh Shmuelevitz, "MS Pococke No. 31 as a Source for the Events in Istanbul in the years 1622-1624", *International Journal of Turkish Studies* III (1985-86), s. 107-121.

[359] Kapsali, *Seder*, I, 216 vd.

[360] *A.g.e.*, I, 386.

ret(i) yeniden canlanmış; Kanunî Sultan Süleyman döneminin ilk yıllarında da bu şekilde devam etmiştir.[361]

Kapsali kroniğinin değerini düşüren yönlerine gelince;

Müellifin belki de tenkit edilebilecek en önemli yönü, olayları anlatırken objektiflikten uzak olarak çok sık bir şekilde övgü ve yergi bildiren ifadelere başvurmasıdır. Gerçi bu tutum, Kapsali'ye özgü bir durum olmadığı gibi kronik bu yönüyle genel anlamda dönemin, özel anlamda ise XVI. asırda İtalya'da yazılan kroniklere oldukça benzemektedir.[362]

Kroniğin değerini azaltan önemli hususlardan diğeri ise anlattığı bazı önemli olayların tarihini vermemesi; verdiği tarihlerin de bir kısmının diğer kaynaklarda aynı olayla ilgili verilen tarihlerle örtüşmemesidir.

Benzer değerlendirme coğrafî konular için de yapılabilir. Meselâ, Orhan Gazi zamanında Cenevizlilerden alınan iki gemi ile Rumeli'ye geçilerek fethedilen "Dişi" (דישי)[363] [Çimbi?] gibi bazı yerleşim birimlerinin neresi olduğu bilinmemektedir. Bazı bölümlerde de Edirne Gelibolu'da yer alan bir şehir olarak verilmiştir.[364] Yavuz'un 6 aylık uzun ve meşakkatli bir yolculuktan sonra ulaştığı Fırat nehri[365] ile Doğu seferinde civarında karargâh kurduğu Tebriz'in tarihi, coğrafi ve iktisadi yapısı hakkında verdiği bilgiler[366] kıymetli olmakla beraber, Kansu Gavri'nin Mısır'dan Suriye'ye giderken önce Safed'e sonra Kudüs'e ardından da Dimaşk'a ulaştığı bilgisi[367] onun coğrafî konularda çok fazla bilgisinin olmadığını göstermektedir. Yine, Kahire-Ridaniye arasını 3

---

[361] Değerlendirme için bkz. Shmuelevitz, "Seder Eliyahu Zuta: Makoratav, Mehemanoto u Haşivoto", *Seder*, III, 68 (Neşredenin girişi).

[362] Bkz. Paudice, *The Life and Writings of Elia Capsali*, s. 97.

[363] Kapsali, *Seder*, I, 53.

[364] Meselâ bkz. Kapsali, *Seder*, I, 64.

[365] Kapsali, *Seder*, I, 285.

[366] Kapsali, *Seder*, I, 294-295.

[367] Kapsali, *Seder*, I, 322-33.

mil olarak vermesi,[368] Mısır'ın, Filistin'in (*Erets Yisrael*) güney kısmında yer aldığı bilgisi de[369] basit coğrafi malumat olmaktan öteye geçmemektedir.

Yahudilerin özel ilgilerinin olduğu Filistin'deki şehirlerle ilgili bilgileri de Ahd-i Atîk'teki anlatımlarla sınırlı olduğu anlaşılan Kapsali, bu şehirlerin isimlerini o dönemde bilinen yaygın adları ile değil de, Tevrat'taki şekliyle verse de, bunların tam olarak nerede bulundukları konusunda da bilgi sahibi olmadığı anlaşılmaktadır. Meselâ, Remle'yi Yukarı Galile'de verir.[370] Benzer şekilde Osmanlı sultanı ile savaşmak üzere Kansu Gavri'nin Ridaniye'den sonra, önce çok kuzeydeki Safed'e sonra da güneydeki Kudüs'e geldiği şeklindeki bilgi de,[371] coğrafî konulara ilgisizliğini ya da konuyla ilgili yetersizliğini göstermektedir.

Kapsali kroniğinin bir diğer zor yanı da, Ahd-i Atîk'te benzeri bulunan bir olayı naklettiği vakit, hadiseyi kutsal kitapta anlatıldığı formatta vermesidir. Bu durum kroniğin okunması ve anlaşılmasını zorlaştırdığı gibi, zaman zaman okuyucuların meseleden uzaklaşmalarına, hatta farklı dönemlerdeki bu olayları birbirine karıştırmalarına sebep olabilmektedir.

G. Kroniğin Bölümleri

Kapsali, eserin mukaddimesinde kroniğin, kolay okunması ve aranan konularının rahatça bulunması için kitaplar ve bölümler halinde kaleme alındığını belirtir.[372] Ancak bölümlemelerin eserin tamamlanmasından sonra gerçekleştirildiği ifade edilmelidir. Meselâ, Milano nüshasında bölümlerin daha önce başka bir şekilde olduğu, eserin tamamlan-

368 Kapsali, *Seder*, I, 322.
369 Kapsali, *Seder*, I, 332.
370 Kapsali, *Seder*, I, 334.
371 Kapsali, *Seder*, I, 323.
372 Kapsali, *Seder*, I, 12.

masından sonra, ilk tasnifin silinerek farklı bir yazı stili ile yeniden yapıldığı görülür.[373] Ancak bunun müellif tarafından mı yoksa sonraki dönemlerde müstensihler tarafından mı yapıldığı bilinmemektedir. Bölümlemelerin her zaman tam ve isabetli olmaması bir yana,[374] tashih sırasında pek dikkatli davranılmadığı, olaylara atıf yapılırken de önceki bölümlerin esas alındığı anlaşılmaktadır. Meselâ, 30. bölümde Rodos'un fethedilemediğini belirten Kapsali, buranın Sultan Süleyman zamanında alınacağını kaydeder ve konuyu 75. bölümde o dönemle ilgili bilgi verdiği sırada anlatacağını ifade eder.[375] Ancak mevcut tasnifte 75. bölümde Portekiz Yahudilerinin sürgünü anlatılmıştır.[376] Bu sebeple tashih sırasında bölümlerde yapılan kaydırmalarda bu ve benzeri bilgilerin yeniden gözden geçirilip düzeltilmediği anlaşılmaktadır.

Seder, dört kitapta yer alan 166 bölümden oluşmaktadır. Aslında bölümlerin muhtevası çalışmanın girişinde özetlenmiştir.[377] Ancak aşağıda biz kendi okumalarımız sırasında aldığımız notlardan hareketle, kitaplar ve bölümlerin daha detaylı muhtevalarını vermek istiyoruz:

I. Kitap: ***Alemin yaratılıştan ilk Osmanlı sultanları da dahil Fatih döneminin sonuna kadar meydana gelen olaylar (1-36. bölümler).***

1. Bölüm: Alemin yaratılışı, yer, gök ve diğer varlıkların yaratılışı. Bahşettiği nimetlerden dolayı Tanrı'ya şükür.[378]

---

[373] Meselâ mevcut neşirdeki 84. bölümün, ilk başta 38; 87. bölümün 41; 155. bölümün ise 99. bölüm olarak hazırlandığı, ancak daha sonra mevcut neşirdeki bölümlere alındığı belirtilmektedir. Bu tespit için bkz. Beneyahu, "Seder Eliyahu Zuta-Mavu", *Seder*, III, 14 (Neşredenin girişi).

[374] Meselâ Beneyahu, 61 ve 62. bölümlerin hiç de isabetli olmadığı kanaatindedir. Bkz. *Seder*, III, 14 (Neşredenin girişi).

[375] Kapsali, *Seder*, I, 116-117.

[376] Bkz. Kapsali, *Seder*, I, 221-223.

[377] Bkz. *Seder*, I, 12-19.

[378] Kapsali, *Seder*, I, 25-30.

2. Bölüm: Âdem'in yaratılışı. İnsanoğlunun yeryüzünde çoğalması, Bâbil kulesinin inşâsı ve dillerin karışması olayı.[379]

3. Bölüm: Türklerin İslâmiyet'i Araplar kanalıyla öğrenmesi sebebiyle bu dinin kurucusu Hz. Muhammed'in mensup olduğu Samiler hakkında bilgi. Sam'dan İbrahim'e (Avraham) kadarki şecere.[380]

4. Bölüm: Hz. Muhammed'in ortaya çıkışı, peygamberlikle görevlendirilmesi, vahiy, vahiy alış şekli. Hz. Ali ve Osman'ın Kur'ân'ın tertip edilmesinde(!) kendisine yardımı. Sahâbenin İslâmiyet'i yayma gayreti.[381]

5. Bölüm: (Güya) Hz. Muhammed'e yeni din getirmesi konusunda yardım eden Rahip Bahîra (Kapsali, Bahîra'yı Hiyya olarak kaydetmiştir). Dindaşlarının bu rahip sebebiyle eziyet görmesine üzülen Ebû Bekir'in (ki, Kapsali Ebû Bekir'i Yahudi cemaatinin lideri *re'sü'l-câlût*un oğlu olarak kaydeder) Rahip Bahîra'yı katli. Şarabın haram kılınma sebebi. Hz. Muhammed'in dinine mensup Osmanlıların atası olan Osman Gazi.[382]

6. Bölüm: Osman Gazi'nin rüyası, döneminde yapılan bazı fetihler.[383]

7. Bölüm: Osman'ın yerine geçen oğlu Orhan'dan sonra sırasıyla üçüncü Osmanlı sultanı olarak verdiği Yıldırım, dördüncü sultan olarak kaydettiği Sultan Murad ile beşinci sultan Sultan Gazi Hünakir dönemleri.[384]

8. Bölüm: Sultan (II.) Murad dönemi, bu dönemde Haçlılar'a karşı kazanılan zaferler ve yapılan fetihler.[385]

---

379 Kapsali, *Seder*, I, 30-33.
380 Kapsali, *Seder*, I, 33-36.
381 Kapsali, *Seder*, I, 36-38.
382 Kapsali, *Seder*, I, 38-43.
383 Kapsali, *Seder*, I, 43-53.
384 Kapsali, *Seder*, I, 53-56.
385 Kapsali, *Seder*, I, 57-60.

9. Bölüm: Sultan (II.) Mehmed'in, tahttan çekilen babası (II.) Murad tarafından Osmanlı Devleti'nin başına getirilmesi, ancak gerek bürokratların baskısı gerekse dış gelişmeler üzerine (II.) Murad'ın görevi tekrar devralması.[386]

10. Bölüm: Fatih'in Osmanlı Devleti'nin başına geçmesi, İstanbul'u fetih hazırlıkları, İstanbul'un kısa tarihi, Bizans'ın şehrin savunmasına yönelik çabaları.[387]

11. Bölüm: İstanbul'un kuşatılması, şehre yapılan taarruzlar, Osmanlı gemilerinin Galata üzerinden denize indirilmesi, Cenevizlilere ait büyük bir geminin Osmanlı donanmasına saldırısı.[388]

12. Bölüm: İstanbul'un düşüşü, Fatih'in fethi müteakip İstanbul'da gerçekleştirdiği imar faaliyetleri, vezir Çandarlı Halil'in idamı ve başkentin Edirne'den İstanbul'a taşınması.[389]

13 ve 14. Bölüm: İstanbul ve Mora'nın Bizans'ın idarî taksimatındaki yeri ile Mora'nın fethi.[390]

15. Bölüm: O dönem Yahudi düşüncesinde İstanbul'un fethinin önemi, Roma'nın yıkılışının ilk müjdesi kabul edilmesi sebebiyle İstanbul'un fethinde gerçekleşen olağanüstü durumlar, Bizans'ın yıkılması, fetih sırasında Tanrı'nın Türklere yardımı gibi konuların "secîli bir nesir"le (*müseccâ*) anlatımı.[391]

16'dan 21. bölüme kadarki kısımlarda Fatih'in Yahudilerle ilişkisi anlatılmıştır.

16. Bölüm: Fetihten sonra Fatih'in Yahudileri başkent İstanbul'a yerleşmeye daveti. Yeni başkentte Yahudilere sağla-

---

386 Kapsali, *Seder*, I, 60-63.
387 Kapsali, *Seder*, I, 63-65.
388 Kapsali, *Seder*, I, 65-67.
389 Kapsali, *Seder*, I, 67-70.
390 Kapsali, *Seder*, I, 70-75.
391 Kapsali, *Seder*, I, 75-80.

nan imkânlar, Yahudilerin devlet görevlerine tayini, fetih sırasında Yahudi cemaatinin büyüklerinden olan müellifin büyük amcası Moşe Kapsali'nin Osmanlı sultanı ile münasebetleri.[392]

17. Bölüm: Fatih nezdinde nüfuzlu bir Yahudi ile bu Yahudinin dindaşlarından birini ölümden kurtarması ile ilgili bir olay.[393]

18. Bölüm: Fatih'in Venedik'e elçi tayin ettiği bir Yahudinin gidiş yolunda öldürülmesi, buna üzülen sultanın elçisinin intikamını alacağına dair yemini, Fatih'in halkın güvenlik, refah ve mutluluğuna yönelik yaptığı icraatlara örnekler.[394]

19. Bölüm: Fatih'in halkın emniyet ve asayişine yönelik tedbirleri ile ilgili diğer örnekler. Sultanın, sokağa çıkma yasağını ihlâl eden bir Yahudi kadın ile Müslüman bir kadınla ilgili tutumu.[395]

20. Bölüm: Fatih'in tebdil-i kiyafet ile şehri dolaşarak halkın yönetim hakkındaki kanaatlerini öğrenmeye yönelik icraatları. Bu bağlamda uğradığı Yahudi mahallesinde Sıfarad sürgünü Avraham Şandor isimli Yahudi mûsikişinasla tanışması.[396]

21. Bölüm: Fatih'in Yahudi mahallesinde yaşayan bir Yahudi ailenin *Pesah seder*ine iştiraki.[397]

22. Bölüm: Papa Piu Segundo'nun [II. Pius: 1458-1464] önderliğinde tertip edilmeye çalışılan Haçlı ittifakının, Papa'nın ölümü sebebiyle ittifakın sonuçsuz kalması. Fatih'in Cenevizlileri itaat altına alması.[398]

---

[392] Kapsali, *Seder*, I, 81-83.
[393] Kapsali, *Seder*, I, 83-85.
[394] Kapsali, *Seder*, I, 85-88.
[395] Kapsali, *Seder*, I, 88-90.
[396] Kapsali, *Seder*, I, 90-93.
[397] Kapsali, *Seder*, I, 93-98.
[398] Kapsali, *Seder*, I, 98-100.

23. Bölüm: Eğriboz adasının fethi (1471), Eğriboz'dan sonra sıranın kendilerine gelebileceği endişesi taşıyan Kandiya halkının yaşadığı korku.[399]

24. Bölüm: Fatih'in Macaristan'a düzenlediği bir sefer.[400]

25. Bölüm: [Akkoyunlu] Uzun Hasan'ın Osmanlı topraklarına girme teşebbüsü, Eflakların liderliğinde oluşturulan Hıristiyan ittifakı, Eflak kralının bu süreçte ülkesindeki Yahudilere yaptığı baskı.[401]

26. Bölüm: [Akkoyunlular üzerine düzenlediği] Doğu seferinden dönen Fatih'in Eflak seferi.[402]

27. Bölüm: Fatih'in Belgrad seferi. Osmanlı ordusundaki anlaşmazlık ve Macarların yardıma gelmesi sebebiyle fethin gerçekleşememesi.[403]

28. Bölüm: Ev basıp hane halklarını öldüren ve insanların mallarını yağmalayan kırk kişilik bir çetenin İstanbul'daki taciz ve yağmaları.[404]

29. Bölüm: Subaşı'nın bir Yahudi kasabın yardımı ile bu çetenin yerini tespit ederek yakalaması. Gaspedilen malların sahiplerine iadesi ve haramilerin öldürülmesi.[405]

30. Bölüm: [Mesih] Mustafa Paşa komutasında Rodos'a düzenlenen başarısız bir sefer. Hıristiyanlığın bir kalesinin kurtulduğunu gören Papa'nın, Grand Maestro'yu tebriki.[406]

31. Bölüm: Fatih'in Mısır'a yürümek üzere ordu hazırlaması. Anadolu yakasına geçtiğinde Yahudi âlim Yeşe'yahu

[399] Kapsali, *Seder*, I, 100-103.
[400] Kapsali, *Seder*, I, 103-105.
[401] Kapsali, *Seder*, I, 105-107.
[402] Kapsali, *Seder*, I, 108-109.
[403] Kapsali, *Seder*, I, 109-111.
[404] Kapsali, *Seder*, I, 111-113.
[405] Kapsali, *Seder*, I, 113-115.
[406] Kapsali, *Seder*, I, 116-118.

Meseni'yi çağırarak Daniel kitabını okutmak suretiyle fethin gerçekleşmesi *tefeül*ünde[*] bulunması. Daniel kitabını orijinal dilinden okumak isteyen Fatih'in Yahudi dilini de öğrenmek için Rav Eliya Karpokopo'dan İbranîce dersleri alması.[407]

32 ile 36. bölümler arasında Fatih'in ölümü anlatılmıştır.

32. Bölüm: (Kapsali'ye göre) Mısır'a gitmek üzere Anadolu yakasına geçen Fatih'in hastalanması, ölüm döşeğinde şeytanla giriştiği (iman) mücadele(si).[408]

33-36. Bölüm: Fatih'in vefâtı. Büyük bir gayretle gizlenmesine rağmen vefatının Yeniçeriler tarafından öğrenilmesi üzerine İstanbul'da çıkan kargaşa.[409]

36. Bölüm: Önceki bölümlerin özeti mahiyetinde Fatih'in kişisel özellikleri, fetihleri ve Yahudilerle ilişkilerinin tekrarı.[410]

II. Kitap: ***Sultan Selim'e kadar Osmanlı tarihi. Yahudilerin İspanya ve Portekiz'den sürgünü, (Müslüman) Gırnata'nın düşüşü, Modon, Koron ve İnebahtı (Nevpaktos) fetihlerinin yapıldığı Sultan Bâyezid dönemi.*** *(37-92. bölümler).*

37. Bölüm: II. Bâyezid'in tahta geçişi ve kişisel özellikleri.[411]

38. Bölüm: Tahta çıkan Bâyezid'in karşılaştığı ilk problem: Cem Sultan meselesi. Cem'le mücadele. Mağlup olan Cem'in Rodos Şövalyeleri'ne sığınması, Rodos ve Fransa (*Tsarfat*) günleri.[412]

39. Bölüm: Sultan Bâyezid'in huzursuzluk kaynağı yeniçerilere yönelik disiplin çalışmaları.[413]

(*) Tefeül: Uğur sayma, hayra yorma.
407 Kapsali, *Seder*, I, 118-121.
408 Kapsali, *Seder*, I, 121-123.
409 Kapsali, *Seder*, I, 123-130.
410 Kapsali, *Seder*, I, 131-132.
411 Kapsali, *Seder*, I, 135-137.
412 Kapsali, *Seder*, I, 137-139.
413 Kapsali, *Seder*, I, 139-141.

İkinci kitabın bu bölümünden itibaren Yahudilerin İspanya ve Portekiz'den sürülmeleri anlatılmaya başlamıştır.

40. Bölüm: Yahudilerin İspanya'daki sürgüne kadar kısa tarihleri. Yahudilerin bölgeye gelişi, Hıristiyanlığın İspanya'ya girişi ve Yahudilere yapılan zulümler.[414]

41-46. Bölümler: Endülüs Emevîlerinin bölgeye hâkim oluşlarına kadarki dönemde İspanya'da yaşanan önemli olayların kısa kısa anlatımı.[415]

47. Bölüm: Endülüs Emevîleri zamanında Yahudiler, İspanya Yahudilerinin Abbasî hilafetinden kopuşu, *re'sü'l-câlût*luğa alternatif olarak İspanya'da kurulan *Nagid*lik kurumu.[416]

48. Bölüm: İlk *nagid* Bar Hanoh ile ikinci *nagid* Samuel b. Nagrela'nın hayatı ve cemaat başkanlıkları.[417]

49. Bölüm: İbn Nagrela'dan sonra *nagid*lik yapan Yehosof ha-Levi, Bar Yitshak Rav Baruh, Yitshak bar Yahuda, Yitshak bar Tısadek, Rav Yosef ha-Levi ve Rav Meiri'nin *nagid*likleri. İbn Gebirol, Avraham ben Ezra, Moşe ben Ezra ile kardeşleri Yitshak, Yahuda ve Yosef, Avraham bar David ve Avraham bar Hayy ve Ya'kov Romerok gibi Endülüs'te yetişmiş Yahudi din adamlarının hayatı ve ilmî faaliyetlerinin kısa anlatımı.[418]

50. Bölüm: Yahudi tarihinin II. Moşesi, Moşe ben Meymûn'un (Maimonides: 1135-1204) hayatı. Kurtuba'dan kaçışı, Fustat'a (Mısır) yerleşmesi.[419]

51-52. Bölümler: Yahudi tarihinin meşhur şahsiyetlerinden Moşe ben Nahman'ın (Nahmanides: 1194-1270), Meir

---

[414] Kapsali, *Seder*, I, 141-145.
[415] Kapsali, *Seder*, I, 145-157.
[416] Kapsali, *Seder*, I, 157-160.
[417] Kapsali, *Seder*, I, 160-161.
[418] Kapsali, *Seder*, I, 161-163.
[419] Kapsali, *Seder*, I, 163-166.

ha-Levi bar Todros ile Şlomo ben Aderet'in hayatları ve cemaat liderlikleri.[420]

53. Bölüm: Endülüs'ün Müslümanların elinden çıkma süreci ile Yahudilerin bu süreçte çektiği sıkıntılar.[421]

54-55. Bölümler: İspanya'da Yahudilere karşı başlatılan baskı, şiddet, zulüm ve dinden döndürmeler. Cemaatin bu baskılara karşı tavrı ve yaşanan ölümler.[422]

56. Bölüm: Yahudilerin İspanya kralı II. John (1406-1454) ile oğlu Henry (1454-1474) zamanındaki durumları. Henry'nin ölümünden sonra Yuana ile sabık kral Don [II] Juan'ın kızı arasında yaşanan iktidar kavgası.[423]

57. Bölüm: Ninelerinden biri Yahudi olan Aragon kralı Ferdinand'ın ailesi.[424]

58-59. Bölümler: Ninesi Yahudi olan Ferdinand ile İsabella'nın evliliklerinin cemaat için çok iyi olacağını düşünen Yahudilerden, Kastilya'nın malî işlerinden sorumlu Avram Senyör ile cemaat başkanı Rav Ya'kov'un bu ikisinin evlenmeleri için gösterdiği gayretler.[425]

60. Bölüm: Ferdinand ile İsabella'nın evlilikleri. İsabella'nın Yahudilere kini ve Yahudilere konan haksız vergiler, *anusim*e karşı başlatılan baskılar.[426]

61-66. Bölümler: Ferdinand-İsabella ikilisinin Endülüs Müslümanları ile yaptığı mücadeleler, Gırnata'nın düşüşüne kadarki son yirmi yıllık tarihinde Ferdinand'ın elinde oyuncak haline gelen Endülüs emirlerinin acıklı durumu.[427]

---

420 Kapsali, *Seder*, I, 166-170.
421 Kapsali, *Seder*, I, 170-173.
422 Kapsali, *Seder*, I, 174-180.
423 Kapsali, *Seder*, I, 180-182.
424 Kapsali, *Seder*, I, 182-184.
425 Kapsali, *Seder*, I, 184-188.
426 Kapsali, *Seder*, I, 188-189.
427 Kapsali, *Seder*, I, 189-204.

62-65. Bölümler: Gırnata'ya sıkışıp kalan Müslüman emirlere yapılan saldırılar, bunların kendi aralarındaki iktidar kavgaları, XI. Muhammed'in (1482-1483) babası ve Muhammed Zağal ile mücadelesi, XII. Muhammed (1485-1486) ile Ebü'l-Hasen'in iktidar mücadelesi, Ferdinand'ın Malaka'ya hâkim olması ve bu sırada Yahudilerin durumu.[428]

66. Bölüm: Gırnata'nın düşüşü ve Endülüs Emevî Devleti'nin yıkılması.[429]

67. Bölüm: İspanya Yahudilerinin ülkeden sürülme emrinin çıkışına kadarki süreçte durumu.[430]

68. Bölüm: Şubat 1492'de Yahudilerin ülkeden sürülme fermanının çıkması. Meşhur sürgün fermanı.[431]

69. Bölüm: Fermanın ülkenin dört bir yanında ilânı, kraliyet nezdinde nüfuzlu Yahudilerin fermanın iptaline yönelik başarısız gayretleri. Yahudilerin mallarına yönelik tecavüz ve müsadereler.[432]

70. Bölüm: Kendi dininde sebat eden Yahudilerin Alcasar, Bougie ve Kartaca'ya göçleri. Aragon, Valensiye, Katalonya ve Kastilya'dan sürülen Yahudilerin Napoli'ye gelişi.[433]

71. Bölüm: Napoli'ye gelen Yahudilerin ülkeye yerleşme sürecinde çektiği sıkıntılar, gelişlerinden 6 ay sonra Napoli'de başlayan kolera salgını.[434]

72. Bölüm: Napoli kralının ölümü, oğlu [II] Alfonso'nun (1494-1495) krallığı, Fransa'nın Napoli'ye saldırması.[435]

---

[428] Kapsali, *Seder*, I, 192-202.
[429] Kapsali, *Seder*, I, 202-204.
[430] Kapsali, *Seder*, I, 204-206.
[431] Kapsali, *Seder*, I, 206-207.
[432] Kapsali, *Seder*, I, 207-210.
[433] Kapsali, *Seder*, I, 210-212.
[434] Kapsali, *Seder*, I, 212-214.
[435] Kapsali, *Seder*, I, 214-216.

73. Bölüm: Kral Alfonso'nun, adamlarının ihaneti üzerine Napoli'yi terki. Fransızların Napoli hâkimiyeti, Alfonso'nun oğlu Fernando'nun Fransızlarca kral yapılması, Fransız ordusunun Napoli'ye girmesi üzerine katliamdan korkan pek çok Yahudinin Türkiye ve Girit'e kaçışı.[436]

74. Bölüm: II. Bâyezid'in İspanya'dan sürülen Yahudileri ülkesine daveti, Türklerin Yahudilere iyi muamelesini duyan on binlerce Yahudinin Osmanlı topraklarına akını. Napoli Yahudilerinin ilerleyen süreçteki durumları, Napoli'de baş gösteren İspanya-Fransa mücadelesi ve İspanyolların Napoli hâkimiyeti ile Yahudilerin yaşadığı bir başka sürgün.[437]

75. Bölüm: İspanya'dan karayolu ile Portekiz'e geçen Yahudilerin Portekiz macerası. Portekiz kralının Yahudileri dinlerinden döndürme çabaları ve yaptığı müsadereler. Kralın çıkardığı zorluklara rağmen Yahudilerin Fez ve Mağrib'e göçleri.[438]

76. Bölüm: Göç etmeyip Portekiz'de kalan Yahudilerin kral tarafından konan vergiyi ödeyememeleri ile asimile edilmek üzere Portekiz sömürgesi Arcila adasına götürülmeleri ve köle pazarlarında satışa çıkarılmaları.[439]

77. Bölüm: Fez'e kabul edilen Yahudilerin ülkede iskânları için Müslüman sultanın gösterdiği gayretler.[440]

78. Bölüm: Arcila'daki Yahudilerin Fez'deki dindaşlarının durumunun iyi olduğunu öğrenmeleri üzerine buraya gelme çabaları, gemilere doldurularak kasıtlı olarak yolda telef edilmeleri.[441]

---

436 Kapsali, *Seder*, I, 216-218.
437 Kapsali, *Seder*, I, 218-221
438 Kapsali, *Seder*, I, 221-223.
439 Kapsali, *Seder*, I, 223-225.
440 Kapsali, *Seder*, I, 225-226.
441 Kapsali, *Seder*, I, 227-229.

79. Bölüm: Tanrı'nın, seçkin milleti İsrail'e yaptıklarından dolayı zalim kralın yegâne prensini atından düşürüp öldürmek suretiyle Portekiz kralından öç alması.[442]

80. Bölüm: Portekiz kralı Don Juan'ın da Yahudilere çektirdiklerinden dolayı, yakalandığı bir hastalıktan dolayı ansız bir ölümle acılar içerisinde ölmesi. Yerine geçen (Portekiz) kral(ı) Don İmanuel'in Yahudileri yeni bir sürgüne tabi tutması.[443]

81. Bölüm: Kral İmanuel'in Yahudi çocukların ailelerinden alınarak Hıristiyanlaştırılmalarını emreden fermanı, Hıristiyanlığa girmeleri konusunda Yahudilere uygulanan şiddet politikası.[444]

82. Bölüm: Yahudilerin kiliselerde zorla vaftiz edilmesi, her şeye rağmen dinlerinde kalmayı tercih edenlerin işkencelerle öldürülmesi.[445]

83. Bölüm: İspanya ve Portekiz'in yaptığı sürgünle ilgili yapılan nefis muhasebesi ve Yahudileri dinî yaşantıya dönüşe (*teşuva*) ve mesihin gelişine hazırlanmaya teşvik.[446]

84. Bölüm: Sultan Bâyezid'in Korfu üzerine yürümesi. Korfu fethedilemese de Venedik donanmasının aldığı büyük mağlubiyet.[447]

85. Bölüm: İnebahtı'nın Osmanlı donanması tarafından fethi.[448]

86. Bölüm: İnebahtı'nın Osmanlı hâkimiyetine girişine engel olamayan Venedik amiralinin senatoda yargılanması ve sürgüne gönderilmesi.[449]

---

442 Kapsali, *Seder*, I, 229-232.
443 Kapsali, *Seder*, I, 232-233.
444 Kapsali, *Seder*, I, 233-235.
445 Kapsali, *Seder*, I, 235-238.
446 Kapsali, *Seder*, I, 238-239.
447 Kapsali, *Seder*, I, 241-243.
448 Kapsali, *Seder*, I, 244-245.

87-88. Bölümler: Modon, Koron ve Navarra'nın [Navarin] Osmanlı hâkimiyetine girişi.[450]

89. Bölüm: Venediklilerin Modon ve Koron'u alma teşebbüsü ve başarısızlıkları. Hersekoğlu Paşa [Hersekzade Ahmed Paşa] komutasındaki Osmanlı ordusunun başarısızlıkla sonuçlanan Memlûk seferi.[451]

90. Bölüm: Bâyezid'in son dönemleri ve şehzadeler meselesi.[452]

91. Bölüm: Şehzade Selim'in tahta çıkma süreci ve bu süreçte gösterdiği gayretler. Asker ve önde gelen bürokratları kendi lehine çevirme teşebbüsleri.[453]

92. Bölüm: Şehzade Selim'in İstanbul'a gelerek idareyi babasından devralması. Sultan Bâyezid'in Edirne'ye çekilmesi ve vefâtı.[454]

III. Kitap: ***Yavuz Selim'in Sultanlık dönemi, Safevîler ve Dulkadiroğulları ile Mücadelesi, Mısır Seferi, Sultanın Bilgeliği, Kurnazlığı, Sahip Olduğu Silahlar: Sultan Süleyman'ın Padişahlığına Kadar [Osmanlı Tarihi]*** *(93-147. bölümler)*

93. Bölüm: Sultan Selim'in tahta çıkışı, kişisel özellikleri, Şehzade Süleyman'ın Kefe'den İstanbul'a dönüşü.[455]

94. Bölüm: Sultan Selim'in tahta oturmasından sonraki ilk icraatları, bu bağlamda yeniçeri ocağını ıslah çalışmaları. Başkentte nizam ve intizamı sağlamaya yönelik aldığı önlemler.[456]

---

[449] Kapsali, *Seder*, I, 245-247.
[450] Kapsali, *Seder*, I, 247-250.
[451] Kapsali, *Seder*, I, 250-254.
[452] Kapsali, *Seder*, I, 254-256.
[453] Kapsali, *Seder*, I, 256-259.
[454] Kapsali, *Seder*, I, 259-262.
[455] Kapsali, *Seder*, I, 265-266.
[456] Kapsali, *Seder*, I, 267-269.

95. Bölüm: Sultan Selim'in adaletli yönetimi ile ilgili örnekler. Kefe'de, kendisine emanet edilen parayı inkâr eden iki ortak arasındaki bir ihtilâfı çözmesi; İstanbul'a gelen bir Arabın (*Yişma'elî*) kurnazlığını feraseti ile anlaması.[457]

96. Bölüm: Sultan Selim'in Yahudi tebaası ile ilişkileri, Yahudilerin, Sultanın başarısı için askerî alana yaptıkları teknik katkılar, yevmiyesini yükseltmek amacıyla Müslüman olan Yahudi bir tabiple Sultan arasında yaşanan bir olay.[458]

97. Bölüm: Sultan Selim'le Yahudiler arasında yaşanan bazı olaylar. Sultanın, İspanya sürgünü bir Yahudinin hatasını affetmesi, Yahudilere haksızlık yapanları cezalandırması.[459]

98-100. Bölümler: Sultanın, kardeşleri Ahmed ve Korkut ile mücadelesi. Venedik elçisi Antonio'nun yeni sultanı tebrik ziyareti.[460]

101. Bölüm: Sultan Selim'in Doğu seferi, Safevîler üzerine yürümesi.[461]

102. Bölüm: Basra ve Tebriz'in Osmanlı hâkimiyetine alınması. Şah ile yapılan kanlı [Çaldıran] savaş[ı].[462]

103. Bölüm: Şah'ın savaşta yenilmesi, Osmanlı ordusunun İran topraklarında Şah'ı yakalama gayretleri.[463]

104. Bölüm: Tebriz'de karargâh kuran Sultan Selim'in bölgede Osmanlı hâkimiyetini sağlamaya yönelik yaptığı icraatlar, Tebriz Yahudileri.[464]

---

[457] Kapsali, *Seder*, I, 269-272.
[458] Kapsali, *Seder*, I, 272-275.
[459] Kapsali, *Seder*, I, 275-276.
[460] Kapsali, *Seder*, I, 276-283.
[461] Kapsali, *Seder*, I, 283-286.
[462] Kapsali, *Seder*, I, 286-290.
[463] Kapsali, *Seder*, I, 290-293.
[464] Kapsali, *Seder*, I, 293-298.

105. Bölüm: Zafer kutlamaları, Osmanlı ordusunun Amasya'ya dönüşü, Dulkadiroğulları Beyliği üzerine yürümek üzere yapılan hazırlıklar.[465]

106-107. Bölümler: Dulkadiroğlu üzerine yapılan sefer ve topraklarına hâkim olma. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Osmanlı hâkimiyetini pekiştirmeye yönelik faaliyetler.[466]

108. Bölüm: Dulkadiroğulları seferinden sonra İstanbul'a dönen Sultan Selim'in şehirde nizam ve intizamı sağlamaya yönelik icraatları.[467]

109. Bölüm: Sultan Selim'in Mısır seferi. Seferin bir Yahudi gözü ile değerlendirilmesi. Mısır seferinin mesihî yönü.[468]

110. Bölüm: Sultan Selim'in Safevî-Memlûk ittifakının olup olmadığına dair yaptığı araştırma.[469]

111. Bölüm: Memlûklere karşı yapılacak savaşa hazırlık. Donanmanın Suriye sahiline gönderilmesi.[470]

112. Bölüm: Osmanlı ile karşılaşmaya hazırlanan Memlûk ordusu ve savaş hazırlıkları.[471]

113. Bölüm: Kansu Gavri'nin savaşmak üzere Kahire'den hareketi, tam bu sırada hanımının ölümü (9 Av 5276/1516), cenazenin teçhiz, tekfin ve defni. Memlûk ordusunun hareketi.[472]

114. Bölüm: Sultan Selim'in Kansu Gavri ile karşılaşmak üzere yol çıkışı.[473]

---

465 Kapsali, *Seder*, I, 298-301.
466 Kapsali, *Seder*, I, 302-308.
467 Kapsali, *Seder*, I, 308-312.
468 Kapsali, *Seder*, I, 312-314.
469 Kapsali, *Seder*, I, 315-316.
470 Kapsali, *Seder*, I, 316-318.
471 Kapsali, *Seder*, I, 318-321.
472 Kapsali, *Seder*, I, 321-323.
473 Kapsali, *Seder*, I, 323-324.

115. Bölüm: Ümeranın, Müslümanların birbiri ile savaşmalarının doğru olmadığını bildirmek üzere gönderdiği heyetin Sultan Selim tarafından kabulü.[474]

116. Bölüm: Mercidabık Savaşı. Memlûk ordusunun mağlubiyeti. Kansu Gavri'nin ölümü ve Sultan Selim tarafından defni.[475]

117. Bölüm: Tomanbay'ın Memlûk sultanlığına seçilişi ve savaş hazırlıklarına başlaması.[476]

118. Bölüm: Suriye ve Filistin bölgesinin Osmanlı hâkimiyetine girmesi. Dimaşk'ın fethi. Gazze ve Safed'in Osmanlı hâkimiyetine girmesi.[477]

119. Bölüm: Filistin'de Osmanlı hâkimiyetine alınan diğer şehirler. Emîrlerin Filistin'i tekrar Memlûk hâkimiyetine alma çabaları ve bu çabaların boşa çıkması.[478]

120. Bölüm: Filistin bölgesine hâkim Osmanlıların Mısır üzerine yürümek üzere yaptığı hazırlıklar. Tomanbay'a teslim olması için elçi gönderilmesi.[479]

121. Bölüm: Memlûklerin elçi kabulü. Elçinin hapsedilmesi ve öldürülmesi.[480]

122. Bölüm: Yavuz'un Mısır'a gitmek üzere Dimaşk'tan hareketi. Gazze'de ikâmeti, Taberiye, Nablus, Kudüs ve el-Halîl temsilcilerinin bağlılık arz etmek üzere Sultan tarafından kabulü. Tomanbay'ın Osmanlı ordusu ile karşılaşmak üzere Ridaniye'ye gelişi.[481]

---

[474] Kapsali, *Seder*, I, 325-327.
[475] Kapsali, *Seder*, I, 327-329.
[476] Kapsali, *Seder*, I, 329-331.
[477] Kapsali, *Seder*, I, 331-333.
[478] Kapsali, *Seder*, I, 333-334.
[479] Kapsali, *Seder*, I, 334-336.
[480] Kapsali, *Seder*, I, 336-338.
[481] Kapsali, *Seder*, I, 338-340.

123. Bölüm: Tomanbay'ın karargâhında yaşanan ilginç bir olay. Tomanbay'ın yalnız olduğu bir sırada karargâhına erkek kılığında bir kadının girmesi. Tomanbay'ın Ridaniye'ye çıkma hazırlığı yaptığı sırada dönüşte Yahudileri cezalandıracağı şeklinde tehdidi. Tomanbay'ın Samirî Muallim Tsadeka'nın Yahudilerle hesaplaşmak üzere kendisine bırakma teklifi.[482]

124. Bölüm: Sultan Selim'in Mısır'a girmek üzere hareketi. Tomanbay'ın yanındaki adamlarından birinin gizlice gelerek Sultan Selim'e güvenli bir geçiş güzergâhı göstermesi. Tomanbay'ın birlikleri ile yapılan kanlı çarpışmalar.[483]

125. Bölüm: Sinan Paşa'nın ölümü. Askerlerinin çoğunu kaybeden Tomanbay'ın çöle kaçışı. Sultan Selim'in Kahire'ye girişi.[484]

126. Bölüm: Fethinden sonra Kahire'de alınan güvenlik önlemleri. İlk gece Memlûklerle Osmanlı askerleri arasında vukû bulan çatışmalar.[485]

127. Bölüm: Kahire Yahudilerinin Mısır'ın Osmanlı hâkimiyetine girmesinden sonraki durumları. Safed'te Yahudilere karşı girişilen yağma olayı. Mısır Yahudilerinin dindaşlarına yardımı.[486]

128. Bölüm: Yahudilerin Kahire'ye gelen Türk sultanını karşılama hazırlıkları, Canbirdi Gazâlî'nin Sultan tarafından affedilmesi. Memlûk ileri gelenlerinin Sultandan af dilemesi, bağlılık yeminleri ve daha sonra ihanet etmeleri.[487]

---

[482] Kapsali, *Seder*, I, 340-342.
[483] Kapsali, *Seder*, I, 342-344.
[484] Kapsali, *Seder*, I, 344-347.
[485] Kapsali, *Seder*, I, 347-348.
[486] Kapsali, *Seder*, I, 349-350.
[487] Kapsali, *Seder*, I, 351-354.

129. Bölüm: Savaş sırasında ölen Memlûk bürokratlarının gizli hazinelerinin hanımları tarafından sultana teslimi.[488]

130-131. Bölümler: Tomanbay'ın Kahire'ye baskın hazırlığı, bunun bedevîler tarafından Sultana haber verilmesi. Sultan Selim'in onu Bulak'ta karşılama planı. Tomanbay'ın askerlerini hazırlayarak Nil üzerinden Bulak'a gelişi ve Osmanlı ordusu tarafından mağlup edilmesi.[489]

132. Bölüm: Mağlup olan Tomanbay'ın çöle kaçışı, Benî Bekirli bedevîler ile Canbirdi Gazâlî tarafından uzun süren kovalamacadan sonra yakalanması.[490]

133. Bölüm: Tomanbay'ın Kahire'ye getirilişi ve idamı.[491]

134. Bölüm: Sultan Selim'in, Tomanbay'ın idamı ile Mısır'a tam anlamı ile hâkim olması. Mısır'da âdil bir idare oturtmak için yaptığı icraatlar.[492]

135. Bölüm: Kaptan-ı Derya (Piri Paşa) komutasındaki Osmanlı donanmasının Mısır'a gitmek üzere İstanbul'dan hareketi. Rodos'u tacizi. Donanmanın Girit'te yarattığı korku. İskenderiye'ye ulaşması ve Sultan tarafından karşılanması.[493]

136. Bölüm: Kansu Gavri'nin gizli hazinesinin ele geçirilme öyküsü.[494]

137. Bölüm: Ganimetlerin İskenderiye'ye gelen Osmanlı gemileri ile İstanbul'a gönderilmesi. Mısır'ın fethini tebrik etme ve Kıbrıs haracını vermek üzere Venedik elçilerinin gelişi. Hayır Beg'in Mısır, Canbirdi Gazâlî'nin Dimaşk beylerbeyliğine tayini.[495]

---

488 Kapsali, *Seder*, I, 354-357.
489 Kapsali, *Seder*, I, 357-361.
490 Kapsali, *Seder*, I, 361-363.
491 Kapsali, *Seder*, I, 363-365.
492 Kapsali, *Seder*, I, 366-367.
493 Kapsali, *Seder*, I, 368-370.
494 Kapsali, *Seder*, I, 370-373.
495 Kapsali, *Seder*, I, 373-374.

138. Bölüm: Sultan Selim'in Filistin ve Mısır'ı fethinin Yahudiler cephesinden önemi ve değerlendirilmesi. Mısır'da Osmanlı idaresi ile beraber Yahudilerin durumunda meydana gelen düzelmeler.[496]

139. Bölüm: Sultan Selim'in Mısır'dan ayrılışı. Yunus Paşa'nın idamı. Sultan'ın Kudüs'ü ziyareti.[497]

140. Bölüm: Sultan Selim'in Dimaşk'a gelişi. İbn Haniş isyanı.[498]

141. Bölüm: Sultan Selim'in isyanı bastırmak için çıktığı sefer. İbn Haniş'in kaçışı. İstanbul'a geçmeye karar vererek isyanı bastırma görevini Gazâlî'ye vermesi. Sultan'ın Dimaşk'tan ayrılmak üzere iken İbn Haniş'in yakalanıp öldürülmesi.[499]

142. Bölüm: Sultan Selim'in Dimaşk'tan ayrılıp İstanbul'a gelmesi. Portekizliler ile savaşmak üzere Hind Okyanusu'na bir donanma gönderilmesi.[500]

143-144. Bölümler: Mısır'ın fethi ve İbn Haniş isyanının bastırılmasındaki Tanrısal iradenin secîli bir dille anlatılması.[501]

145. Bölüm: Mısır ve Filistin fatihi Sultan Selim'in dünya kralları ile mukayesesi. Sultan Selim'in başarısız Belgrad seferi. Gelibolu'ya dönüşü.[502]

146-147. Bölümler: Sultan Selim'in büyük bir sefere çıkma hazırlığı, haberin Kandiya'da yaşattığı korku. Sultanın Gelibolu dönüşü hastalanması. Sultan Selim'in son deminde şeytan ile yaptığı mücadele.[503]

---

[496] Kapsali, *Seder*, I, 375-377.
[497] Kapsali, *Seder*, I, 378-379.
[498] Kapsali, *Seder*, I, 379-382.
[499] Kapsali, *Seder*, I, 382-385.
[500] Kapsali, *Seder*, I, 385-388.
[501] Kapsali, *Seder*, I, 388-397.
[502] Kapsali, *Seder*, I, 397-400.
[503] Kapsali, *Seder*, I, 400-409.

IV. KİTAP: *KANUNÎ SULTAN SÜLEYMAN VE FETİHLERİ (148-166. BÖLÜMLER).*

148. Bölüm: Sultan Süleyman'ın [Manisa'dan] gelip İstanbul'da tahta geçişi (5280/1520).[504]

149. Bölüm: Sultan Selim'in defin işlemleri. Sultan Süleyman'ın yolsuzluk yapan vezirlerinden birini cezalandırması.[505]

150. Bölüm: Canbirdi Gazâlî isyanı ve bastırılması.[506]

151. Bölüm: Sultan Süleyman'ın Macaristan seferi ve Belgrad'ın fethi.[507]

152-153. Bölüm: Belgrad'a Gazi Balı Bey'in tayini. Sultan'ın İstanbul'a dönüşü, tebrike gelen Venedik elçilerinin kabulü.[508]

154. Bölüm: Osmanlı'nın Rodos seferi. Rodos seferinin Kandiya'da duyulması. Rodos'un Fransa, Venedik ve diğer bazı Avrupa ülkelerinden acil yardım talebi.[509]

155. Bölüm: Sultan Süleyman'ın Rodos'a elçi göndermesi. Elçinin adayı teslim talebi. Osmanlı'nın Rodos'a ticaret için gidip-gelen tüccarlardan istihbarat toplaması.[510]

156. Bölüm: Rodos Şövalyeleri'nin adada yaptığı tahkimat.[511]

157. Bölüm: Teslim çağrısında bulunmak üzere yeni bir Osmanlı heyetinin Rodos'a gönderilmesi (Mayıs ayı). Heyete yapılan kötü muamele.[512]

---

[504] Kapsali, *Seder*, II, 7-9.
[505] Kapsali, *Seder*, II, 9-11.
[506] Kapsali, *Seder*, II, 11-14.
[507] Kapsali, *Seder*, II, 14-18.
[508] Kapsali, *Seder*, II, 18-25.
[509] Kapsali, *Seder*, II, 25-28.
[510] Kapsali, *Seder*, II, 28-31.
[511] Kapsali, *Seder*, II, 31-33.

158. Bölüm: Sultan'ın özel askerleri ile Rodos'a gelmesi. Rodos çevresindeki bazı adaların fethi. Papa öncülüğünde Hıristiyan ülkelerden Rodos'a gönderilen yardımlar.[513]

159. Bölüm: Rodos kuşatması sırasında Girit'te yaşanan Osmanlı korkusu. Venedik Devleti'nin halkı eğitmek üzere subaylar ve adayı korumak üzere donanma göndermesi.[514]

160. bölüm: Rodos kuşatmasında savaşın en yoğun devresi. Hayır Beg'in Şam'dan gönderdiği lojistik destek.[515]

161. Bölüm: Şam bölgesinden ulaşan lojistikle Rodos'un düşmesi. Üstad-ı a'zam ve şövalyelerin Sultandan afları ve bağışlanmaları. Rodos'un teslim şartları. Şövalyelerin adayı terki ve Kandiya'ya gelişi.[516]

162. Bölüm: Rodos'un Osmanlılar eli ile fethine sevinci izhar için kaleme alınmış ilk "secîli nesir" (müseccâ/*halatsot*): "*Hatan ve Kala*" (Gelin ve Damat). Osmanlı'nın Rodos'u fethinin gelinle (Rodos) damadın (Kanunî) birbirine kavuşmasına benzetilmesi.[517]

163. Bölüm: Rodos'un Osmanlılar eli ile fethine sevinci izhar için kaleme alınmış ikinci "secîli nesir": "*Rabot Banot*" (Sevinç Defteri). Rodos'un yeni kocası Kanunî'ye giden bir kadına, etrafındaki adaların ise analarını (Rodos) takip eden güzel kızlara benzetilmesi.[518]

164. Bölüm: Rodos'un Osmanlılar eliyle fethine sevinci izhar için kaleme alınmış üçüncü "secîli nesir". Hepsi de "*mem*" ile başlayan secîli metinle Rodos'un Osmanlı hâkimiyetine girme sevincinin anlatımı.[519]

---

512 Kapsali, *Seder*, II, 33-35.
513 Kapsali, *Seder*, II, 35-38.
514 Kapsali, *Seder*, II, 38-40.
515 Kapsali, *Seder*, II, 40-42.
516 Kapsali, *Seder*, II, 42-45.
517 Kapsali, *Seder*, II, 45-67.
518 Kapsali, *Seder*, II, 67-87.
519 Kapsali, *Seder*, II, 87-105.

165. Bölüm: Venedik'e gidiş yolunda Kandiya'da mola veren Rodos Şövalyeleri'nin, Roma'ya gitmek üzere adadan ayrılmaları ve Papa tarafından karşılanmaları. Kandiya'daki (Girit) veba salgını ve Yahudilerin bu salgın sırasındaki durumu. Salgınla mücadele.[520]

166. Bölüm: Müellifin veba salgını sırasında çekilen sıkıntı ve verilen kayıplar sebebiyle psikolojik bunalıma giren üyeleri tesellisi, cemaati tövbeye (*teşuva*) daveti.[521]

Müellif, büyük ve kudretli (*ha-rama uha-'atsoma*) Osmanlı sultanlarına dair yazdığı kitabı 14 Sivan 5283 [28 Mayıs 1523]'te hazırlamaya başladığını, 25 Elul 5283 [5 Eylül 1523] tarihinde de tamamladığını belirttikten[522] sonra, kroniği, başlama ve tamamlama güç ve fırsatı veren Tanrı'ya şükür sadedinde nazmettiği bir dörtlükle bitirmiştir.[523]

H. Literatür (*)

Kapsali kroniğinin değişik kütüphanelerde mevcut olan yazmalarının bulunduğu yer ve tasnifleri, yukarıda Kapsali'nin eserlerinden bahsedilirken verildiği için burada tekrarına girilmeyecektir.

Kapsali'nin eserleri XIX. asra kadar gereken ilgiyi görmemiştir. XVII. asırda Joseph del Medigo'nun (1591-1655) bir satırla bahsettiği çalışma, uzun süre Venedik Scuole Israelitiche Kütüphanesi'nde neşredilmeyi beklemiştir. Kapsali'nin çalışmasına dikkat çeken ilk kişi Moshe Lattes olmuştur. Kronikten seçtiği değişik bölümleri, İbranîce ola-

---

520 Kapsali, *Seder*, II, 106-108.
521 Kapsali, *Seder*, II, 108-110.
522 Kapsali, *Seder*, II, 110.
523 Kapsali, *Seder*, II, 110.
(*) Bkz. Beneyahu, "Seder Eliyahu Zuta: Mavu", *Seder*, III, 55-57; Paudice, *The Life and Writings of Elia Capsali*, s. 2-3; a.mlf., "Elia Capsali", s. 6-7.

rak yayınlayan[524] Lattes'in esere ilgisi şüphesiz, kendisinin de Venedikli olmasından, hatta Kapsali gibi Padua *yeşiva*sında eğitim görmesinden kaynaklanmaktadır.[525]

Sonraki dönemlerde çok farklı bağlamlarda araştırmacıların ilgisine mazhar olan kronikle ilgili yapılan çalışmalar esere daha çok Osmanlı-Türk ve Yahudi tarihi araştırmaları ile Rönesans dönemi tarih yazıcılığı bağlamında yoğunlaşmıştır.

Kapsali üzerine ilk doktora tezi Charles Berlin tarafından hazırlanmıştır. Berlin, *Elia Capsali's Seder Eliyahu Zuta* (Harward University 1962) başlıklı henüz neşredilmemiş tezinde, çalışmanın British Library (Londra) (iki farklı yazma) ve Oxford'taki (bir nüsha) üç nüshasını bir araya getirerek tenkitli neşrini yapmıştır. Milan yazmasına ulaşamayan Berlin, Kapsali ve kroniği ile ilgili düşüncelerini, hazırladığı bir makale ile de ilim dünyasıyla paylaşmıştır.[526] Kapsali üzerine bir doktora tezi de İsrailli araştırmacı Meir Benayahu tarafından yapılmıştır. *Rabbi Eliyahu Kapsali İş Kandiya: Rav, Manhig ve Historyan [Kandiyalı Rabbi Eliyahu Kapsali, Rav, Rehber Din Adamı ve Tarihçi]* (Tel Aviv 1983) başlığıyla neşredilen tezde Kapsali'nin ailesi, o dönem Yahudi cemaatinin dinî ve sosyo-kültürel durumu, cemaat içi ihtilaflar ile Kapsali'nin cemaat üyeliği, cemaat liderliği ve tarihçiliği konu edilmiştir. Tezin Eliyahu Kapsali'den ziyade, Kapsali ailesinin tarihi açısından önemli olduğu ifade edilmektedir.[527]

Kapsali'nin eserlerinin tam-tekmil tenkitli neşri ise Aryeh Shmuelevitz, Şlomo Simonson ve Meir Benayahu tarafından

---

[524] Moshe Lattes, *Likutim Şonim [De Vita et Scriptis Eliae Capsali-Kapsali Kroniğinden Seçmeler]*, Padua 1869.

[525] Lattes'in, Kapsali kroniği ve Venedik Yahudilerine ait diğer İbranîce eserlere ilgisi için bkz. Paudice, *The Life and Writings of Elia Capsali*, s. 2-4.

[526] Charles Berlin, "A Sixteenth-Century Hebrew Chronicle of the Ottoman Empire: *the Seder Eliyahu Zuta* of Elijah Capsali and its Message", *Studies in Jewish Bibliography History and Literature in Honor of I. Edward Kiev*, New York 1971, s. 21-44.

[527] Değerlendirme için bkz. Paudice, *The Life and Writings of Elia Capsali*, s. 11.

yapılmış, *Seder Eliyahu Zuta: Hiburo Ribi Eliyahu Bar Elkana Kapsali, Toldot ha-'Osmanim u Venetsiya u Korot im Yisrael be-Mamlahot Türkiya u Venetsiya* (I-III, Yeruşalayim 1975, 1977, Tel Aviv 1983) adıyla, *Hasdey ha-Şem* (*Seder Eliyahu Zuta* içinde, II, 146-200) ve *Koah ha-Şem* (*Seder Eliyahu Zuta* içinde, II, 113-145) ile birlikte üç cilt halinde neşredilmiştir (Yeruşalayim 1977)

Kronikle Umberto Cassuto[528] ile Nathan Porges,[529] İtalya Yahudi cemaatleri ve Rönesans bağlamında ilgilenirken; Zvi Ankori[530] ile Joshua Starr[531] ise Girit Yahudi cemaati tarihine dair verdiği bilgiler bağlamında değerlendirmeler yapmıştır.

Kroniğin Osmanlı-Türk tarihini ilgilendiren yönleri ile ilgili olarak A. Mayer Halevy, Fatih ile Uzun Hasan ilişkilerini bir makalede değerlendirmiştir.[532] Aryeh Shmuelevitz'in kroniğin Osmanlı tarihi açısından önemini değerlendirdiği önemli makalesinden[533] başka, kronik bağlamında Yahudi-Müslüman ilişkileri[534] ile Mısır'ın Osmanlı hâkimiyetine girmesini[535] konu edinen iki kıymetli makalesi daha mevcut-

---

528 Umberto Cassuto, "I Manoscritti Palatini Ebraici della Biblioteca Apostolica Vaticana e la Loro Storia", *Studi e Testi* 66 (1935); *Codices Vaticani Hebraici*, Roma 1956.

529 Nathan Porges, "Alia Capsali et sa Chronique de Venise", *Revue des Etudes Juives* 77 (1923-1924), s. 20-40; 78, s. 15-34; 79, s. 28-60

530 Zvi Ankori, "Jews and Jewish Community in the History of Medieval Crete", *Second International Congress of Cretological Studies*, Atens 1968, s. 312-367

531 Joshua Starr, "Jewish Life in Crete under Rule of Venice", *Proceedings of the American Academy of Jewish Research* 12 (1942), s. 59-115.

532 A. Mayer Halevy, "Les Guerres d'Etienne le Grand et de Uzun-Hassan contre Mahomet II, d'apres la 'Chronique de la Turquie', du Candiote Elie Capsali (1523)", *Studia et Acta Orientalia* I (1957) s. 189-198.

533 Aryeh Shmuelevitz, "Capsali as a Source for Ottoman History, 1450-1523", *International Journal of Middle East Studies* 9 (1978), s. 339-345. Çalışmanın yeniden neşri için bkz. Aryeh Shmuelevitz, *Ottoman History and Society, Jewish Sources*, İstanbul 1999, s. 29-35.

534 Aryeh Shmuelevitz, "Yahasey Yahudim Müslimim be-kitve Eliyahu Kapsali", *Peamim* 61 (1994), s. 75-82.

535 Aryeh Shmuelevitz, "The Jews in Cairo at the Time of the Ottoman Conquest: the Account of Capsali", *The Jews of Egypt*, ed. Shimon Shamir, Boulder Colorado, 1987, s. 3-8. Aynı çalışmanın bir başka neşri için bkz.

tur. Kronik bağlamında Balkanlar'da Osmanlı hâkimiyeti, Katherine E Fleming'in bir makalesinde değerlendirilirken,[536] İslâm tarihine dair verdiği bilgiler ise Martin Jacobs'un iki ayrı makalesinde ele alınmıştır.[537]

Kandiya'da cemaat içi yaşam Katherine E. Fleming[538] ile Kostas G. Tsiknakis'in[539] makalelerinde değerlendirilirken; cemaatin takip ettiği Yahudi geleneğine dair uygulamalar ise Elia Samuel Hartom ile Umberto Cassuto'nun ortak çalışması *Takanot Kandiya ve Zihronoteha [Kandiya'ya Özgü Hukuki Uygulamalar]* (Yeruşalayim 1943) adı ile biraraya getirilmiştir.

Kapsali'nin genel tarih, Yahudi ve Osmanlı tarihleri açısından önemi ile Rönesans dönemi Yahudi tarih yazıcılığı açısından değeri, Robert Bonfil'in bazı makale ve kitaplarında ortaya konmaya çalışılmış,[540] benzer konular Hayyim Yeruşalmi'nin bir makalesi[541] ile Yahudi tarih ya-

---

Aryeh Shmuelevitz, "The Jews in Cairo at the Time of the Ottoman Conquest: the Account of Capsali", *Ottoman History and Society, Jewish Sources*, İstanbul 1999, s. 37-42.

536 Katherine E. Fleming, "South Balkan Rabbinic Readings of Ottoman Rise and Decline: Eliyahu Kapsali of Crete and Yehuda Alkalai of Zemlin", *Greece and Balkans: Identities, Perceptions and Cultural Encounters since the Enlightment*, ed. Dimitris Tziovas, Ashgate 2003, s. 101-113.

537 Bkz. Martin Jacobs, "Das Ambivalente Islambild eines Venezianischen Juden des 16. Jahrhunders: Capsali's Osmanische Chronik", *Judaica* 58 (2002), s. 2-17; a.mlf., "Exposed to all the Currents of the Mediterranean-A Sixteenth Century Venetian Rabbi on Muslim History", *Association for Jewish Studies Review* 29 (2005), s. 33-60.

538 Katherine E. Fleming, "'Walls' around the Torah: The 16th Century Candia Kahal", *The Jews of Crete* içinde, Hania 2002, s. 30-36.

539 Kostas G. Tsiknakis, "The Jews in Candia in the 16th Century", *Proceeding of the Conference on Hellenic Judaism*, Athens 1999, s. 225-249.

540 Bkz. Robert Bonfil, "How Golden was the Age of the Renaissance in Jewish Historiography?", *History and Theory Beiheft 27 Essays in Jewish Historiography* (1988) içinde, s. 78-102; a.mlf., "Jewish Attidudes toward History and Historical Writing in pre-modern Times", *Jewish History* 11, no.1 (1997), s. 7-40; a.mlf, *Rabbis and Jewish Communities in Renaissance Italy*, Oxford 1990 (s. 110 vd.).

541 Hayyim Yeruşalmi, "Clio and the Jews: Reflections on Jewish Historiography in the sixteenth Century", *Essentail Papers on Jewish Culture in Renaissance and Baroque Italy*, ed. David Ruderman, New York 1992, s. 191-218.

zıcılığını anlattığı *Zahor* (*Jewish History and Jewish Memory*, Seattle-London 1982) isimli çalışmasında (s. 57 vd.) da ele alınmıştır.

Kroniğin, İslâm Peygamberi Hz. Muhammed, getirdiği İslâmiyet ve Kur'ân ile Hz. Muhammed'in arkadaşları (*Ashâb-ı Kirâm*) hakkında verdiği bilgiler, Nuh Arslantaş'ın *Yahudilere Göre Hz. Muhammed ve İslâmiyet (İbranice Tarihi Kitapları Açısından Bir İnceleme)* başlıklı çalışmasında, kaynakları tespit edildikten sonra benzer konulara yer veren diğer Yahudi kroniklerle mukayese edilmiş; nakledilen bilgiler değerlendirilerek ilgili kısımlar İbranîceden Türkçeye çevrilmiştir.[542]

Kroniğin İspanya ve Portekiz sürgünlerinin anlatıldığı 66-82. bölümleri ise *Chronique de l'Expulsion* (Paris 1994) başlığı ile Simon Sultan Bohbot tarafından Fransızcaya çevrilmiştir. Bohbot kroniği yalnızca tercüme etmekle kalmamış, ona giriş mahiyetinde nitelikli bir değerlendirme yazısı da yazmıştır. Shlomo Simonsohn ise hazırladığı bir makalede kroniğin Avrupa Yahudileri ile ilgili verdiği bilgileri değerlendirmiştir.[543]

Kapsali'nin kroniklerinde yer verdiği İbranîce bazı şiirler, Giritli diğer şairlerin şiirleri ile birlikte Leon Weinberger tarafından derlenerek tahlil edilmiştir.[544] Kapsali'nin aldığı dinî eğitim ve hukukî görüşleri ise Jeffrey R. Woolf'un nitelikli bir makalesinde değerlendirilmiştir.[545]

---

542 Bkz. Nuh Arslantaş, *Yahudilere Göre Hz. Muhammed ve İslâmiyet*, İz yayınları: İstanbul 2011.

543 Bkz. Shlomo Simonsohn, "The Jews in Christian Europe according to the 'Seder Eliyahu Zuta'", *Scritti in Memoria di Leone Carpi* içinde, Jerusalem 1967, s. 64-71.

544 Leon Weinberger, *Şirat Yisrael ba-İy Keretim*, Cincinnati, Ohio 1985, s. 176-178.

545 Jeffrey R. Woolf, "Lidmuto ha-Halahtit uha-Terbutit şel Rav Eliyahu Kapsali", *Tarbits* 65/1 (1995), s. 173-187.

İKİNCİ BÖLÜM

Kapsali'ye Göre Osmanlı Tarihi

Kapsali, hem Tevrat üslubunun hem de Orta Çağ'a hâkim olan tarih yazıcılığının bir gereği olarak kroniğe âlemin yaratılışı ile başlamış; Osmanlı tarihinden bahsettiği eserin ilk beş bölümünü giriş mahiyetinde kısa dünya tarihine ayırmıştır.

Tarihçilik açısından herhangi bir orijinalliği olmayan bu bölümlerdeki bilgiler genelde Tevrat ve *midraş*lardaki anlatımlara dayanmaktadır.

I. YARATILIŞTAN OSMANLI DÖNEMİNE KISA DÜNYA TARİHİ

Kroniğe âlemin yaratılışı ile başlayarak gökler, yer, denizler, gece-gündüz, sular ve bazı canlı varlıkların yaratılmasından bahseden Kapsali, bu anlatımında Tevrat'ın Tekvin kitabının ilk 3 babında âlemin yaratılışı ile ilgili bölümleri özetlemiş gibidir.

Bu kısmın dikkat çeken bir özelliği, Tanrı'nın bahşettiği nimetlerin sıralanarak şükredildiği "dua" mahiyetinde bir metin olmasıdır. Her biri "*Yüce Tanrım*! (*Adonay*!)" şeklinde başlayan cümlelerde Tanrı'nın insanoğluna bahşettikleri sıralanmış; bunlara şükür ve İsrailoğulları'nın hata ve günah-

larına son vererek Tanrı'ya dönmeleri (*teşuva*) temennisi ile bitirilmiştir.[1]

Kroniğin hem ilk bölümünün[2] hem de 1523 yılında Kandiya'daki salgın hastalıktan bahsedilen son bölümünün[3] tövbe (*teşuva*) temennileri ile bitmesi, günümüz ve o dönem Yahudi dinî edebiyatının en belirgin özelliklerinden biridir.[4]

Kapsali, 2. bölüme ise insanoğlunun yaratılışını anlatmaya başlamıştır. Âdem'in Havva'yı tanıması,[5] Kabil (*Kayin*) ve Habil'in doğumu, insanlığın ilk nesli Şit ve Enoş'un dünyaya gelişi, Enoş zamanında insanlarda başlayan sapmalar, Keynan, Mahalel ve Hanoh'un doğumu ile Azazel'in durumunun anlatıldığı bu kısım da Tekvin kitabının 4 ve 5. baplarının özeti mahiyetindedir.[6]

Yeryüzünün bozulmaya yüz tutması ile başlanan[7] 3. bölümde ise Nuh Tufanı anlatıldıktan sonra, Tufan'ı müteakip Nuh'un üç oğlu (Ham, Sam ve Yafet/Yafes) ile insanların çoğalması ve Bâbil kulesinin inşâsı ve dillerin karışması olayı anlatılmıştır.[8]

Bu bölüm (3.) aslında Türklerin mensup oldukları soyu açıklamak üzere kaleme alınmıştır. Türkler için Türklük ka-

---

[1] Kapsali, *Seder*, I, 25-30.
[2] Kapsali, *Seder*, I, 30.
[3] Kapsali, *Seder*, II, 108.
[4] Aynı gelenek bugün dahi devam etmektedir. Günümüzde yazılan bir Yahudi ilmihalinin önsözü *"Tanrı, tüm Bene-Yisrael'i (İsrailoğullarını) Teşuva'ya (pişmanlığa, dini yaşamaya) döndürsün, Meşiah (Mesih) gelsin ve üçüncü ve ebedi Bet ha-Mikdaş (Süleyman Mabedi) bir an önce inşâ edilsin; Amen"* şeklinde; cemaat ileri gelenlerinden birinin bu ilmihale yazdığı takdim yazısı da *"... Goel* (גואל: *kurtarıcı, Mesih) bizim günlerimizde bir an önce gelsin, Amen"* şeklinde bitirilmektedir. Bkz. Rabi Nisim Behar'ın *Dini Uygulama Rehberi-El Gid Para El Pratikante* (trc. Mordehay Yanar, İstanbul 2004) adlı kitabının mütercimi Mordehay Yanar'ın çeviriye önsözü (s. 5) ve Rabi Yitshak Rofe'nin takdim yazısı (s. 9).
[5] Tekvin 4/1.
[6] Kapsali, *Seder*, I, 30-33.
[7] Bkz. Tekvin 6/11.
[8] Kapsali, *Seder*, I, 33.

dar Müslümanlığın da önemli olduğunun farkında olan Kapsali, önce Türklerin mensup olduğu ırktan, daha sonra ise tâbi oldukları din hakkında bilgi verme gereği duymuş; ardından da (6. bölümden itibaren) Osmanlı sultanlarını anlatmaya başlamıştır.

Kroniğin 3. bölümünde ise Türklerin İslâmiyet'i Araplar kanalıyla öğrenmeleri sebebiyle,[9] İslâmiyet'in kurucusu Hz. Muhammed'in mensup olduğu Samîler hakkında bilgi verildikten sonra Nuh'un oğlu Sam'dan İbrahim'e (*Avraham*) kadarki şecere de kısaca kaydedilmiştir.[10]

Kapsali'nin bu bölümde İbrahim'le ilgili malumâtı Tevrat'tan çok, Kur'ân ve diğer İslâmî kaynaklardaki rivayetlerle örtüşen *midraşik* anlatımlardan nakletmesi ise dikkat çekicidir.

Kroniğe alınan *midraşik* anlatıma göre, İbrahim'in doğduğu gece müneccimleri Nemrud'a (Yahudi geleneğinde Nimrod) soyu ileride dünyaya hâkim olacak bir erkek çocuğun dünyaya geldiğini haber verirler. Nemrud, İbrahim'in babası Terah'a (İslâmî rivayetlerde Âzer) vereceği altınlar karşılığında, doğan erkek çocuğunu öldürmek zorunda olduğunu söyler; ancak durumdan önceden haberi olan Terah oğlunu doğar doğmaz bir mağaraya saklar; Nemrud'a ise çocuğunun ölü doğduğunu ya da doğduktan hemen sonra öldüğünü söyler. Terah üç yıl gizli gizli giderek mağaradaki İbrahim'i besler ve büyütür. Üç yaşından sonra mağaradan çıkmaya başlayan İbrahim yıldızlara, aya, güneşe etrafına bakarak bunları da var eden bir yaratıcı olduğuna kanaat getirir. İlerleyen yaşlarda babası ile putlar konusunda tartışmaya başla-

---

[9] Türklerin İslâmiyet'e girişleri hakkında detaylı bilgi için bkz. Osman Turan, "Türkler ve İslâmiyet", *AÜDTCFD (AÜ. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi)* 4 (1946), s. 457-485; Necdet Sevinç, "Türklerin İslâm'a Girişini Kolaylaştıran Sebepler", *Türk Dünyası Araştırmaları* 4 (Şubat 1980), s. 5-30; Emel Esin, "Türklerin İslâmiyet'e Girişi", *Tarihte Türk Devletleri*, Ankara 1987, I, 287-320; Salim Koca, "Türkler ve İslâmiyet", *ERDEM* 22 (1996), s. 263-286.

[10] Kapsali, *Seder*, I, 34.

yan İbrahim, putların önüne yemek koyarak yemediklerini görünce aciz varlıklara tapmanın saçmalığını ortaya koyar. Halk bayram için kutlamaya çıktığında puthanedeki bütün putları yakarak(*) halkın tepkisini çeker. Oğlunun tutum ve davranışlarını beğenmeyen Terah durumu Nemrud'a haber verir. İbrahim, bildiği doğruları Nemrud'un huzurunda da korkusuzca haykırır. Nemrud, kendisinde yaşam ruhu (*ruah hayyim*) gördüğü İbrahim'in durumunu müneccimlerine sorar. Müneccimler, onun, nesli ileride dünyaya hâkim olacak milletin dini üzere olduğunu söylerler. Kapsali olayları naklederken bu ifadeleri ile aslında bir yandan da soyu İbrahim'e dayanan Hz. Muhammed'e ırken olmasa da dinen (ümmeti) bağlı olan Türklerin dünyaya hâkim olacaklarını ima etmiş gözükmektedir.

Kronikte İbrahim'in Nemrud'la mücadelesi de anlatılmıştır. İbrahim, Nemrud'tan kendi Rabbi (Allah) gibi, ölüleri diriltmesini, güneşi batıdan doğurmasını söyler; ancak Nemrud, İbrahim'in söyledikleri karşısında aciz kalınca çareyi onu ateşe atmakta bulur. Fakat Tanrı onu ateşten kurtarmıştır.[11]

Buraya kadar olayları *midraş*tan[12] nakleden Kapsali, bu noktadan sonraki anlatımına Tevrat'tan yaptığı nakille[13] devam eder. İbrahim'in Ken'an diyarına gelişini ve buradaki faaliyetlerini anlatır. Bu noktada İsmail ve İshak'tan bahseder. Türklerin dinini anlatacağı için de İsmail, annesi ve çocukları hakkında bilgi verdikten sonra Türklerin, soyundan geldiği Yafet'i (Yafes) ve neslini anlatır. Tekvin 10/2-5'teki Nuh-Yafet-Gomer-Togarma'nın şeceresini veren Kapsali,[14]

(*) İslâm geleneğinde ise putları kırdığı şeklindeki bilgi daha yaygındır.
[11] Kapsali, *Seder*, I, 34-35.
[12] Bilginin geçtiği *midraş* ve kaynakları için bkz. *Pereşiyot ha-Şavu'a le-fi Haza'l (The Midrash Says)*, der. Moshe Weissman, New York 1999, s. 116 vd.
[13] Bkz. Tekvin 12. bap.
[14] Kapsali, *Seder*, I, 35-36.

Türklerin, Yafet'in soyundan geldikleri halde İsmail ben Sam ben Nuh'un soyundan gelen Muhammed'in dinini (*Dat Yişma'elim*) kabul ettiklerini söyler.[15]

Bu durum Kapsali'yi, İslâmiyet'in ortaya çıkışını anlatmaya sevk etmiş, bu sebeple de Osmanlı Devleti'nin ilk sultanına geçmeden önce, Hz. Muhammed ve İslâmiyet'in doğuşu hakkında detay sayılabilecek bilgiler vermiştir. Kapsali'nin Türklerin inandığı dini "semavî din" olarak isimlendirmesi[16] ise dikkat çeken hususlardan biridir.

Gomer ben Yafet ben Noah (Nuh) soyundan gelen Türklerin, Sam ben Noah soyundan gelen İsmailîler (*Yişmae'lim*/Araplar) eliyle Tanrı dinine (*Dat Adonay*) girdiklerini belirten Kapsali,[17] Hz. Muhammed hakkında bilgi vermeye başlamış, ancak kroniğin hiçbir yerinde "Muhammed" ifadesini kullanmamış; Hz. Muhammed'ten hep "Mahmit" ya da "Mahomati" şeklinde bahsetmiştir. Onun bu tercihinin, kutsal kitaplarında "Muhammed" şeklinde bahsedilen son peygamberin nübüvvetini gölgeleme amacıyla bilinçli olduğu söylenebilir.

Müellifin anlatımına göre, doğuda "Muhammed" (Kapsali'de ifadenin "Mahmit" şeklinde yazıldığı tekrar hatırlanmalıdır) adında güçlü, muktedir, çok ama çok kurnaz bir adam türemiş; Ali ve Osman (Kapsali Torozmani der) adlı kimseler de kendisine tâbi olmuştur. Ali'nin Yahudi olduğunu belirten Kapsali, onun, Muhammed'i desteklemek ve güçlendirmek için memleketinden gelerek adamları arasına girdiğini söyler. Dünyada yeni bir din ihdas ederek bunu halkın gözünde yüce gösteren Muhammed, eskiden beri var olan dinleri de neshetmiştir (hükmünü ortadan kaldırmıştır).[18]

[15] Kapsali, *Seder*, I, 36.
[16] Kapsali, *Seder*, I, 36.
[17] Kapsali, *Seder*, I, 37.
[18] Kapsali, *Seder*, I, 36-37.

Hz. Muhammed'in çok entrikacı, halkın aklını çelmeyi iyi bilen kurnaz biri olduğunu ifade eden Kapsali, eğittiği bir kumrunun sabah-akşam yanına gelerek kulağına bir şeyler fısıldadığını; onun böylelikle halkı, vahiy aldığı şeklinde kandırdığını belirtir.[19]

Arkadaşları ile Müslüman olanların (*mitaslemim*) bir kısmını doğuya ve batıya gönderen Muhammed'in halkı, dünyaya yeni bir din tebliğ etmek üzere Tanrı tarafından görevlendirdiği ve kendisinin peygamberlerin sonuncusu olduğu iddiasıyla kurnazca kandırdığını belirten Kapsali, binlerce insanın peşinden koşarak onu peygamber olarak kabul etmesine ise şaşırmıştır; zira O [as.], mecnûn (*meşuga*) ve psikolojisi bozuk (*iş ha-ruah/ruh adamı, deli*) biridir.[20]

Kapsali'ye göre halkın Muhammed'e tâbi olması ve sevmesinin en önemli sebebi, O'nun [as.] halka hoşlarına gidecek pek çok şeyi yapmalarına müsaade etmesidir.[21]

Hz. Muhammed, Ali ve Osman'a dini ve hükümleri ağzından çıktığı şekli ile kaydettirmiş, netice de Kur'ân (Kapsali'de *il-Furan* [אילפורן]) adı verilen bir kitap tertip etmiştir.[22]

Kapsali'nin ilk dönem İslâm tarihi ile ilgili kaynağının XIII. asırda Provence'de yaşayan Rav Ya'kov ben Eliyahu tarafından kaleme alınan *İgeret Vikuah* isimli polemik kitabı olduğu belirtilse de[23] onun *"...çoğu insanın naklettiğine göre Ali bir peygamber, Muhammed ise onun öğrencisi idi. Bunu da, il-Furan'ın [Kur'ân] Ali tarafından yazılmış olmasından dolayı iddia etmiş ve Ali'nin peşinden gitmişlerdir"*, şeklindeki ifadeleri,[24] bazı Şiî kaynaklardan da beslendiğini göstermektedir.

---

19 Kapsali, *Seder*, I, 37.
20 Kapsali, *Seder*, I, 37.
21 Kapsali, *Seder*, I, 37.
22 Kapsali, *Seder*, I, 37.
23 Bkz. Shtober, *Sefer Divrey Yosef*, Mavu (Giriş), s. 32 (Neşredenin Girişi).
24 Kapsali, *Seder*, I, 37.

Kapsali, Safevîlerin Ali'nin takipçileri olduğunu, bunun da Türklerle Safevîler arasında o güne kadar süregelen en belirgin fark olduğunu özellikle belirtir.[25]

Kapsali, o dönem dünyasında yaygın olduğu anlaşılan bazı iddiaları da kitabına almıştır. *"Bazı insanların dediğine göre..."* şeklinde başlayan naklinde, Hz. Muhammed'in Rum büyüklerinden, hatta Papa'ya bağlı kardinallerden biri olduğunu; Roma tarafından, fethettiği topraklara vali tayin edilmeyince doğuya dönerek krallığını ilân ettiğini; peygamberlik iddiası ile etrafına topladığı boş ve avare insanlarla da topraklarını genişlettiğini kaydetmiştir.[26]

Kapsali, 5. bölümde şarabın yasaklanma sebebi ile ilgili de bilgi vermiştir. İfadesine göre, Yahudilerin siyasî lideri *re'sü'l-câlût*un oğlu olan Ebû Bekir'in, Hz. Muhammed'e Yahudilere kötülük yapması telkininde bulunan Rahip Bahîra'ya (Kapsali Hiyya der) olan nefreti ve Muhammed'in diğer arkadaşlarının Bahîra'nın O'nun katındaki saygınlığını kıskanmaları sebebiyle, rahibi kurdukları bir komplo ile öldürmüşlerdir. Bahîra, Hz. Muhammed'i görmek için geldiğinde yanında şarap getirmiş, Ebû Bekir dışındaki herkes sarhoş oluncaya kadar şarap içerek kendinden geçmiş, bu sırada Ebû Bekir Muhammed'in kılıcı ile Bahîra'yı öldürmüştür. Muhammed ayıldığı zaman sarhoş iken(!) en sevdiği insanı öldürdüğünü görerek şarabı haram kılmıştır. Fakat daha sonra öldürme işini yapanın Ebû Bekir olduğunu anlayınca onu huzurundan kovmuş; (Ebû Bekir) kendini Hz. Muhammed'e ancak 60 şehri müslümanlaştırdıktan sonra affettirebilmiştir. Kapsali, Yahudi kökenli Ebû Bekir'in bu durumunun *Gemara*'da[27] çok önceleri Raba Bar Bar Hana tarafından haber verildiği kanaatindedir.[28]

---

[25] Kapsali, *Seder*, I, 37.
[26] Kapsali, *Seder*, I, 37-38.
[27] Bâbil Talmudu, Berahot 57a.
[28] Kapsali, *Seder*, I, 38-39.

Muhammed'in dininin zamanla her tarafa yayıldığını belirten Kapsali, O'na inanan insanların "İsmailî" (*Yişma'elî*) olarak adlandırıldığını, Togarma soyundan olan Türklerin de Muhammed'in dinine tâbi olmaları ve onun ahdine bağlanmaları sebebiyle "İsmailî" olarak isimlendirildiğini belirtir.[29]

Kapsali'nin putperest veya Şamanist Türkleri ahit geleneği ile ilişkilendirmemesi dikkat çekicidir.

Türklerin güçlenmesine *"üzerlerine adalet ve sağlık güneşi doğdu, semereli olup çoğaldılar"* ifadesi ile işaret eden Kapsali, İslâmiyet'in doğuşundan da Türklerin bu dine iman edişleri sebebi ile bahsetmiştir.[30]

Türkler Anadolu'ya geldiğinde burada Medler ile Zohazan (זוכא זאן/Uzun Hasan) olarak isimlendirilen Perslerin bulunduğunu söyleyen Kapsali, Perslerin kendi zamanında Safevî olarak isimlendirildiğini söyler.[31]

II. FATİH'E KADAR OSMANLI SULTANLARI

Kapsali, kroniğinde Osmanlı'dan soyuna nisbetle hep "Togarma" şeklinde bahsetmiştir. Osmanlı'ya düşman olan milletlerden ise Yahudilerin, "Yahudi olmayan"lar için kullandığı terim olan "*goy*" (çoğ. *goyim*) tabirini kullanmıştır.[32] Bu kullanım dahi onun Osmanlı'ya beslediği büyük sevginin en belirgin tezahürüdür.

Türklerin başlangıçta herhangi bir krallarının olmadığını belirten Kapsali, "Bey" ifadesini kullanmasa da, Ertuğrul'un üç oğlunun olduğunu belirterek bunların isimlerini şöyle

---

[29] Kapsali, *Seder*, I, 40-41.
[30] Kapsali, *Seder*, I, 41.
[31] Kapsali, *Seder*, I, 41.
[32] Meselâ bkz. Kapsali, *Seder*, I, 46 (Bizans tekfurları); *a.g.e.*, I, 51 (*meleh goyim*/Bizans imparatoru).

kaydetmiştir: Osman, Hirman (הירמ״אן) ve Nebozboz (נבוז״בוז).[33]

Müellif, Osmanlı Beyliği'nin kuruluşu hakkında bilgi vermeye "Togarma'nın (Osmanlı) ilk kralı" olarak ifade ettiği **Osman (אוטמן) (Gazi)** ile başlar. Bölümde Osman Gazi'nin gördüğü rüyadan da bahsedilmiştir. İfadesine göre bir keresinde uykuya dalan Osman, rüyasında başından göğe doğru bir ağacın yükselerek dallarının kara ve denizleri kapladığını görmüş, uyanınca etrafındakilere rüyasını yorumlatmıştır. Adamlarının kendisine hükümranlığının yer, gök ve yıldızlara (dünyaya) yayılacağını söylemeleri üzerine Osman buna çok sevinmiştir.[34]

Kapsali Osman Gazi'nin rüyasını, Ahd-i Atîk'te kendi adına nispet edilen kitapta anlatılan Daniel Peygamber'in rüyası ile irtibatlandırır. Daniel'de bahsi geçen son canavardan çıkacak on boynuzdan güçlü olanın, diğer dört krallıkla yapacağı mücadele,[35] Osmanlı'nın dönemindeki güçlü sultanlıklar Pers (Safevî), Rum (Bizans), Andoblot (Dulkadiroğulları\אנדובלאט) ve Sultano (Memlûk\שולטאנו) ile yapacağı mücadele şeklinde yorumlanmıştır.[36]

[33] Kapsali, *Seder*, I, 41-42. Kapsali'nin Ertuğrul Gazi'nin üç oğlu olduğu şeklindeki bilgisi doğru olmakla beraber, Osman (Gazi) dışındaki diğer iki ismi hangi kaynaktan aldığı bilinmemektedir. Ancak, ilk dönem Osmanlı kroniklerinde Ertuğrul'un Osman dışında Gündüz ile daha çok Savcı olarak şöhret bulan Saru Yatıy isminde iki oğlundan daha bahsedilmektedir. Bkz. Âşıkpaşazade, *Tevârîh-i Âl-i Osman*, nşr. Çiftçioğlu N. Atsız, İstanbul 1949, s. 93.

[34] Kapsali, *Seder*, I, 42.

[35] Kitabın yedinci babında Daniel Peygamber Bâbil Kralı Belşatsar'ın başa geçtiği yıl rüyasında 4 canavar görür. Bunlardan üçü aslan, ayı ve kaplana benzemektedir. Rüyasında gördüğü korkunç, ürkütücü ve çok güçlü dördüncü canavar ise öncekilere benzememektedir. Büyük demir dişleri ile yiyip parçalıyor, artakalanı ise ayakları altında çiğniyordu. Bu son canavarın on boynuzu vardır (Daniel 7/1-12). Bu dört büyük canavar aslında yeryüzünde ortaya çıkacak dört kraldır; ancak krallığı, Yüceler Yücesi'nin gözünde mukaddes olan alacaktır (Daniel 7/17).

[36] Kapsali, *Seder*, I, 45.

Kapsali, rüyayı tabir eden kişinin Osmanlı kaynaklarında geçtiği üzere, Şeyh Ede Balı olduğu şeklindeki bilgiye[37] yer vermese de, rüya ile ilgili anlatımı Osmanlı kroniklerindekilerle hemen hemen aynıdır.[38] Kapsali'nin rüyayı vermesindeki en önemli gaye, Yahudilerin hâmîsi olan Türklerin başarısının tesadüfî değil, Tanrısal irade ile gerçekleştiğini ispatlamak içindir.[39]

Osman Gazi'nin, kuruluş döneminde yaptığı fetihlerle kazandığı toprakları mesihî bir coşku ile anlatan Kapsali, Osmanlı'nın ilk dönemlerinde hızla büyümesini ise iki sebebe bağlar: Biri, devletin (Bizans) sınır(ın)da yaptığı fetihlerle gelişerek büyümesi;[40] diğeri ise Bizans'ın, ilk toprak kazanımları sırasında çapulcu olarak gördüğü Osmanlı kuvvetlerini ciddiye almayarak kendisine bağlı devletçiklerin (*tekfurlar*) büyük bir ordu gönderip Osmanlı'yı ortadan kaldırma tekliflerine olumsuz cevap vermesi ve işi bunlara havale etmesidir. Kapsali, Bizans'ın bu umursamazlığını *"Tanrı, onların aklına Osman üzerine bir ordu hazırlayıp göndermeyi getirmedi"* şeklinde ifade eder[41] ve ilk dönem Osmanlı fetihlerindeki ilahî yardıma dikkat çeker.

Kapsali, Osman Gazi'nin kuruluş aşamasında yaptığı cihat faaliyetlerini öne çıkarmış ve söz konusu faaliyetlerin bu süreçteki önemine işaret etmiştir: *"...Türklerin ilk kralı olan Osman, savaş (cihat) yapmayı seven (iş milhama), üzerine yürüdüğü her yeri cezalandıran büyük bir insandı."* Kapsali, Osman Gazi'yi Tevrat'taki şu ifade ile tanımlamıştır: *"...Rabbin katında kudretli avcı."*[42]

---

[37] Bkz. Âşıkpaşazade, *Tevârîh-i Âl-i Osman*, s. 95.
[38] Meselâ bkz. Âşıkpaşazade, *Tevârîh-i Âl-i Osman*, s. 95.
[39] Jacobs, "Exposed to All the Currents of the Mediterranean", *AJS Review* 29 (2005), s. 41.
[40] Kapsali, *Seder*, I, 51.
[41] Kapsali, *Seder*, I, 53.
[42] Kapsali, *Seder*, I, 42. "Kudretli avcı" ifadesinin Ahd-i Atîk'teki yeri için bkz. Tekvin 10/9.

Osmanlı fetihlerinin gerçekleştiği bölgelerdeki Hıristiyanların korkusu o kadar büyüktür ki, bunlar Osmanlı Türklerini "adam yiyen kimseler" (*yamyam/oheley basar*) olarak isimlendirmişlerdir.[43]

Kapsali, Osman'ın ardından yerine oğlu **Orhan**'ın geçtiğini söyledikten sonra, onun zamanında da Bizans'a yapılan fetihlerin devam ettiğini belirterek "Orhan" ismi ile ilgili bir kelime oyunu da yapmıştır. İfadesine göre "Orhan" kelimesi, "*OReah lifenav le-dereH yAvaN*" [**אורח** לפניו...לדרך יון/Bizans'a Giden Yolu Açan Sultan] şeklindeki İbranîce ifadenin kısaltmasından oluşmaktadır.[44]

Kapsali, Orhan döneminde, Bizanslıların Teoroto (Tanrı'nın gördüğü yer) dediği, Osmanlıların ise ilerleyen zamanlarda Bizans'a yapılan seferler sonucu Orhancık olarak isimlendirecekleri tepenin üs edinildiğini, saldırılarda buranın kullanıldığını ve ganimetlerin de burada saklandığını belirtir.[45]

Orhan zamanında (Marmara) deniz(i) kıyılarına ulaşılmış, Cenevizlilerden alınan iki gemi ile Rumeli'ye geçilmiş, "Dişi" (דישי) kalesi [Çimbi?] fethedilerek üs edinilmiştir. Dişi'den sonra ise önemli bir stratejik nokta olan Polipilo (פוליפילו) kasabası [Gelibolu?] ele geçirilmiştir.[46] Orhan'ın faaliyetleri Bursa'nın fethinin anlatımı ile bitirilmiştir.[47]

Kapsali kronolojik bir hata yaparak Osmanlı'nın üçüncü sultanını, Orhan'ın oğlu **Yıldırım** (ילדרים) şeklinde yanlış vermiştir. Osmanlı tarihi kitaplarına göre, Orhan'dan sonra tahta Murad Hüdavendigâr çıkmıştır. Kapsali, Yıldırım zamanı ile ilgili olarak Romanya'nın fethedildiği dışında her-

---

[43] Kapsali, *Seder*, I, 52.
[44] Kapsali, *Seder*, I, 53.
[45] Kapsali, *Seder*, I, 53.
[46] Kapsali, *Seder*, I, 53.
[47] Kapsali, *Seder*, I, 54.

hangi bir bilgi vermediği[48] gibi, Osmanlı sultanları içerisinde en kısa anlattığı hükümdar, Yıldırım'dır.

Kapsali, Osmanlı sultanlarının dördüncüsünü ise **Sultan Murad Bey** (מוראט שולטאן ביי) [Hüdavendigâr] olarak verir. Yukarıda da belirtildiği üzere, kronolojik yanlışlıktan dolayı, Yıldırım zamanında meydana gelen olayları "Murad Bey zamanında meydana gelen olaylar" içerisinde anlatmıştır. İfadesine göre, atalarına kıyasla başarı ve büyüklüğü sebebiyle idareciler içerisinde "Sultan" olarak isimlendirilen ilk Osmanlı kralı, Murad Bey'dir.[49]

Yukarıda belirtilen kronolojik hata sebebiyle Kapsali, Osmanlı kaynaklarında Yıldırım'la Timur arasında geçtiği kaydedilen Ankara Savaşı'nı da, Sultan (I.) Murad zamanı olayları içerisinde anlatmıştır. Onun zamanında Doğudan gelen Tatar Kralı Timurlek (Kapsali farklı bir telaffuzla "Ṭiburlekî-טבורלאקי" der) Batıda Ankara'yı alarak Bizans sınırına, güneyde ise Memlûk sınırına kadar dayanmıştır. Sultan (I.) Murad'la yaptığı savaşta onu yenmiş, esir ederek memleketine götürmüştür. Kapsali, Osmanlı'yı yıkılışın eşiğine getiren Timur ile ilgili olumlu ifadeler kullanmaz. Osmanlı'ya zarar veren bu çelimsiz, kısa boylu, aksak adamın(*) çok merhametsiz olduğunu, istilâ ettiği şehir ve kasabaları yağmalayıp masum insanları katlettiğini belirterek onun Anadolu'da yaptığı acımasız katliamlara da değinmiştir.[50] Ancak Timur'un Anadolu'daki idaresi çok sürmemiş, bir süre sonra memleketine dönerek Anadolu'yu kendi haline bırakmıştır.[51] Fakat Kapsali, Sultan (I.) Murad'ın bir süre sonra Anadolu'ya tekrar dönerek devletin başına geçtiğini nakleder.[52]

---

48 Bkz. Kapsali, *Seder*, I, 54.
49 Kapsali, *Seder*, I, 55.
(*) "*Meleh Tatari nannas ve katsar koma ve iş nahe raglayim* :... מלך טטארי ננס וקצר קומה ואיש נכה רגלים"
50 Kapsali, *Seder*, I, 55.
51 Kapsali, *Seder*, I, 56.
52 Kapsali, *Seder*, I, 55.

Kapsali'nin tasnifinde Murad Bey'in ölümünden sonra Osmanlı saltanatına 5. sultan olarak oğlu **Sultan Gazi Hünakir** (שולטאן קיזי הונקיר) (Hünkâr) geçmiştir. Büyüklüğü ve cihat severliği nedeniyle Türklerin bu sultanı "Gazi Hünkar" olarak isimlendirdiklerini belirten Kapsali, onun zamanında Osmanlı hâkimiyetine dahil edilen Semendire ve Vidin gibi yerlerin fetihlerinden bahsetmiştir.[53] Kapsali, Gazi Hünkâr'ın icraatları *Sefer Divrey ha-Yamim le-Malhey ha-Togarmim* [*Türk Sultanları Tarihi*] adlı kitapta kaydedildiği için, detaylar hakkında bu kitaba müracaat edilmesini söyleyerek detaya girmemiştir.[54]

Kapsali Gazi Hünkâr'ın ölümünden sonra yerine karıştırarak oğlu **Sultan (II.) Murad Bey**'in (שולטאן מוראט ביי) geçtiğini belirtir.[55] Gelibolu ve Edirne'nin onun zamanında fethedildiğini, fethin ardından, şehrin (Edirne) başkent ilân edildiğini belirten Kapsali, Sultan Murad'ın Macarlarla yaptığı savaşa da değinmiştir. Sultan Murad'ın başarıları Hıristiyanların bir araya gelerek ona karşı bir ordu hazırlamasına sebep olmuştur. Macar kralı Re di-Ungarya (רי דיאו[נ]גריאה) zamanında Zofarko (זופרקו) komutasındaki Haçlı birlikleri ile karşılaşan Osmanlı ordusu ilk karşılaşma sırasında yenilip geri çekilse de, Sultan Murad tarafından yeniden organize edilerek Dunabi (דונבי) nehri [Tuna] kıyısında yapılan ikinci savaşta Haçlı ordusunu kesin bir yenilgiye uğratmıştır.[56]

Kapsali, Sultan (II.) Murad'ın Macarların başkanlığındaki orduya karşı (1444 yılında) Dunabi nehri kıyısında kazandığı zaferi müteakip nehre dökülen Haçlı ordusunu, Hakimler döneminde Kişon ırmağına dökülen İsrailoğulları düşmanlarına benzetir.[(*)][57]

---

[53] Kapsali, *Seder*, I, 56.
[54] Kapsali, *Seder*, I, 56.
[55] Kapsali, *Seder*, I, 57.
[56] Kapsali, *Seder*, I, 57-58.
(*) Hakimler 5/21.

Osmanlı sultanları içerisinde bir şehri başkent olarak seçenlerin ilki de, Kapsali'ye göre, Edirne'yi başkent ilân eden Sultan (II.) Murad'tır.[58]

Kronikte, Sultan (II.) Murad'ın daha hayatta iken, on dört yaşındaki oğlu (II.) Mehmed'i (שולטאן מחמיט) tahta geçirişi de anlatılmıştır. Sultan Murad'ın tahtından gönüllü olarak çekilerek yerine oğlunu getirdiğini ve bunu da bir mektupla o dönemdeki bütün bey ve komutanlara bildirdiğini belirten Kapsali, mektubun metnini de vermiştir.[59]

Ancak Sultan Murad'ın adamlarından bazılarının sultanlığın bir çocuğa bırakılamayacak kadar önemli olduğunu dillendirmeye başlaması, bazılarının ise yeni sultanın idarî zafiyeti olduğuna dair şayialar çıkarması üzerine Sultan Murad, Selanik'ten tekrar Edirne'ye döner; oğlunun akıllı ve iyi bir yönetici olduğunu bildiği halde, dedikoduların artarak toplumu kargaşaya sürüklemesini önlemek için, tekrar tahtına geçer.

Sultan (II.) Mehmed, padişah olabilmek için 3 yıl daha, yani babasının vefâtını beklemek zorundadır.[60]

III. FATİH SONRASI OSMANLI SULTANLARI

Kapsali'nin Fatih'ten itibaren Osmanlı sultanları hakkında verdiği bilgiler daha detaylıdır. Fatih'ten sonraki sultanların kaç yaşında padişah olduğu, ne kadar süre ile padişahlık yaptığı kaydedilmiş, kişisel özellikleri hakkında da önemli detaylar verilmiştir.

---

57 Kapsali, *Seder*, I, 60.
58 Kapsali, *Seder*, I, 60.
59 Bkz. Kapsali, *Seder*, I, 61.
60 Kapsali, *Seder*, I, 62-63.

A. Fatih Sultan Mehmed

Türklerin 7. sultanı olan Sultan (II.) Mehmed, 17 yaşında padişah olmuş ve 40 yıl sultanlık yapmıştır. Osmanlı toprakları bu padişah zamanında bir hayli genişlemiştir.[61] Kapsali, Fatih'in Avrupalı Hıristiyanlar tarafından "Türklerin İl Gran Senyoru" (איל גראן שיניור) (Büyük Efendi), Bizanslılar tarafından ise aynı anlamda Mega[s] Efendi[si] (מיגא אפידי) şeklinde isimlendirildiğini kaydeder.[62]

Kapsali'ye göre Osmanlı sultanları içerisinde iyilik, güzellik, büyüklük, bilgelik açısından, torunu Yavuz Sultan Selim hariç, Fatih'in benzeri bir başka sultan daha yoktur.[63] O, imkânsız gözüken fetihleri gerçekleştirdiği için "güçlü", "kudretli" ve "fevkalâde" bir sultandır.[64] Ona göre Fatih'in büyüklüğü, İstanbul'un fethi konusundaki kararlılığından daha iyi anlaşılır; zira yaşlı ve tecrübeli vezir ve komutanlar dahi zorluğunu düşünerek İstanbul'un fethini imkânsız görürken, (genç) sultan şehri alma konusunda kararlı davranmış ve bunu da başarmıştır.[65]

Kapsali'nin, Fatih dönemini anlatmaya başladığı 10. Bölüm'de (s. 63-65), İstanbul'un fethi hazırlıkları bağlamında şehrin adını aldığı kurucusu Konstantin'e değinmesi ve onun Hıristiyanlığa geçerek (Yahudiler de dahil) idaresi altındakilere yeni dine girmeleri için baskı ve şiddet uygulaması ile ilgili rivayetleri nakletmesinin,[66] kanaatimize göre,

---

[61] Kapsali, *Seder*, I, 63.

[62] Kapsali, *Seder*, I, 64.çç

[63] *"Ve lo haya be-Malhut Togarma kemo-hu zulti ben bino Sultan Selim şe-dome elav be-yofiyo ve be-givoroto ve be-hohmato*: ולא היה במלכות תוגרמה כמוהו זולתי בן בנו שולטאן סלים שדמה אליו ביופיו ובגבורתו ובחכמתו ..." Bkz. Kapsali, *Seder*, I, 63.

[64] *"ha-meleh ha-adir*/המלך האדיר". Kapsali, Fatih Sultan Mehmed için bu sıfatı Mora'nın fethi (*Seder*, I, 70) ve Uzun Hasan'a karşı kazandığı başarılar (*Seder*, I, 105) bağlamında kullanmıştır.

[65] Kapsali, *Seder*, I, 64.

[66] Kapsali, *Seder*, I, 64.

iki sebebi vardır: Biri, Hıristiyanların tarih boyunca Yahudilere yaptığı önemli zulümlerden birini hatırlatmak, diğeri ise, biraz ileride anlatacağı, Osmanlı'nın ilk imparatorlarından Fatih'in Yahudilere muamelesi ile Roma ve Bizans'ın muamelesi hakkında okuyuculara ve dindaşlarına mukayese imkânı sağlamak.

Bir sonraki bölümde (11. Bölüm) Kapsali, Bizans idaresini "Zalim Roma Yönetimi" (*Malhut Yavan ha-Raşa'*) olarak tanımlamış, bu yönetimin baştan (Roma döneminden) beri Yahuda ve İsrail'e zulmettiğini ifade etmiştir.[67]

Kapsali, açıkça dile getirmese de, Fatih'in bir özelliğine de anlattığı bir olayla işaret etmeye çalışmıştır: Kindarlık. 12. bölümde Fatih'in veziri Çandarlı Halil'in [kronikte bu vezir Ali Paşa olarak kaydedilmiştir][68] İstanbul'un fethinin üçüncü gününde idam edildiğini belirten Kapsali, idamın sebebini ise Fatih'in tahttan feragat eden babasına (II. Murad) baskı yaparak kendisini sultanlıktan el çektirenlerden biri olması olarak gösterir.[69]

Kapsali 12. bölümde Fatih'in İstanbul'da gerçekleştirdiği imar faaliyetlerinden bahsederken, onun kuşatma sırasında yıkılan binaların taşlarından kendisine bir saray [Eski Saray] yaptırdığını, sarayı ihata eden duvarların içine köşkler inşâ edip ağaçlar ve çiçeklerle yeşillendirdiğini kaydederek[70] Sultanın çevre düzeni, doğa ve yeşile olan düşkünlüğüne de ışık tutmuştur. O ayrıca Fatih'in gül yetiştiriciliği yaptığını, yetiştirdiği bu güllerin her yıl ıtriyatçılar çağırılarak saraydaki görevliler eliyle satıldığını da belirtir.[71]

---

67 Kapsali, *Seder*, I, 65.
68 Bkz. Kapsali, *Seder*, I, 69.
69 Kapsali, *Seder*, I, 69.
70 Kapsali, *Seder*, I, 69-70.
71 Kronikte bir gül devşirme mevsiminde gül satışı sırasında saraydaki görevlilerle ıtriyatçılar arasında bir tartışma da nakledilmiştir. Bkz. Kapsali, *Seder*, I, 84.

Fatih'in, dönemindeki insanların en zeki ve bilgesi olduğunu belirten Kapsali,[72] onun halkın güvenlik, refah ve mutluluğu için gece gündüz gayret ettiğini, bu bağlamda zaman zaman tebdil-i kıyafetle halkın arasına karıştığını, bu suretle onların padişah hakkındaki düşünce ve kanaatlerini öğrendiğini belirterek[73] konuyla ilgili icraatlarına bazı örnekler de vermiştir.

Geceleyin sokağa çıkma yasağının ilân edildiği, ekmek gibi hayatî bir ihtiyaç için dahi olsa asla dışarıya çıkılmayacağının duyurulduğu bir dönemde, bu yasağa uyulup uyulmadığını teftişe çıkan Fatih, önce bakkal dükkânı olan bir Yahudi kadının evine gider. Bütün ısrarlarına rağmen kadın, Fatih'in dükkânı açtırma isteğini kesin bir dille reddeder.[74] Fatih daha sonra o civarda bakkallık yapan bir Türk kadına uğrar. Ancak kapısına gelen bu kimseye acıyan Türk bakkalın sonu hiç de iyi olmamıştır. Kapanması emrine rağmen, dükkânı açtığı için Fatih, kadını dükkânının kapısına astırır.[75] Kapsali, Fatih'in bu idamı adaletinin gereği olarak yaptığını, *"İstanbul'un herhangi bir semtinde sıradan bir kadına bunu yapan sultan bize ne yapmaz"* diye düşünen zengin ve nüfuzlu kimselerin bundan ders alarak sultanın emirlerine uymaya çalıştıklarını kaydeder.[76]

Bu tür teftişlerinden birinde de Fatih, şehrin gece güvenliğinden sorumlu kişilerin görevlerini yerine getirip getirmediklerini denemek amacıyla şüpheli gibi davranır. İki görevliden biri, Fatih'in para (*akçe/lavan*) vererek kendini salıvermesini kabul eder; bir başka görevli ise, kanunu uygulayarak onu hapishaneye gönderir. Ertesi gün Fatih her iki görevliyi de çağırır ve rüşvet karşılığı görevini ihmal eden

---

[72] Kapsali, *Seder*, I, 85.
[73] Kapsali, *Seder*, I, 85.
[74] Kapsali, *Seder*, I, 88-89.
[75] Kapsali, *Seder*, I, 89.
[76] Kapsali, *Seder*, I, 89.

memuru cezalandırır; kendisini hapse gönderen diğer görevliyi ise, Arap (*Yişma'elî*) olduğu halde şehir valisi yapar.[77]

Bir başka seferde ise Fatih şehirden gizlice ayrılarak geceleyin şehre girmek ister. Şehrin bir kapısına gelen Fatih, kapıdaki muhafızlara rüşvet teklif eder. Nöbetçiler parayı alarak tanımadıkları bu kimseyi şehre kabul ederler. Fatih aynı gece bir başka kapıya gelerek şehre girmek ister. Ancak bu kapıdaki muhafız, teklif edilen on altını almadığı gibi, dünyayı verseler dahi kanuna aykırı hareket etmeyeceğini, dolayısıyla kendisini şehre sokamayacağını ifade ederek gelenleri uzaklaştırır. Ertesi sabah her iki kapı görevlisini de çağıran Fatih, bir önceki gece rüşvet karşılığında kendisini şehre sokan muhafızı sorguladıktan sonra darağacında sallandırmış; rüşvet almayıp görevini hakkıyla yerine getiren diğer muhafızı ise 1.000 altınla ödüllendirmiştir.[78]

Kapsali bu iki örneği verdikten sonra hikmetli sultanın (*ha-meleh ha-haham*) bu tür yerli yersiz teftişleriyle şehirde olup bitenlerden haberdar olduğunu ve halkın güvenliğini sağladığını kaydeder.[79]

Kroniğin 28. ve 29. bölümlerinde de Fatih zamanında İstanbul'da meydana gelen ilginç bir olaydan, evlere gece baskınları düzenleyerek insanları öldüren, malları yağmalayan kırk kişilik bir çetenin halka ve başkente yaşattığı zor anlar ile Fatih'in bu olayı halletmesinden bahsedilmiştir. Kapsali'nin anlatımından yağmaların, Sultan'ın bir sefer sırasında, muhtemelen de Belgrad seferinde bulunduğu esnada yönetim boşluğundan istifade ile başladığı anlaşılmaktadır. Kronikteki anlatıma göre bu harami grup yağmaladıkları kıymetli eşyaları götürüp bir mağaraya gizliyor, geceleri saklandıkları mağaradan çıkarak halka zor anlar yaşatıyor-

---

[77] Kapsali, *Seder*, I, 86.
[78] Kapsali, *Seder*, I, 87.
[79] Kapsali, *Seder*, I, 88.

lardı. 4 ay boyunca bu yağmacı grup yüzünden halk evinden dışarı adım atamaz olmuş, hatta evlerinde bile can korkusu taşır hale gelmişlerdi.[80] Kapsali, işin bu raddeye gelmesinin, şehrin gece güvenliğinden sorumlu "subaşı"nın ihmalinden kaynaklandığını ima eder.[81] (Belgrad seferinde olduğu için olayı dönüşünde öğrendiği anlaşılan) Fatih olanları duyunca öfkelenir ve subaşını çağırarak üç gün içerisinde bu haramileri bulmasını, bulmadığı takdirde kellesini alacağı ihtarında bulunur. Haydutların yerinin tesadüfen bir Yahudi tarafından keşfedilip ihbar edildiğini belirten Kapsali, yapılan baskınla haydutların tutuklanarak malları ile birlikte şehre sevk edildiğini; Fatih'in, İstanbul'a uzun süredir korkulu anlar yaşatan bu haydutların acımasızca öldürülmesini; çaldıkları malların ise tek tek sahiplerine iade edilmesini emrettiğini kaydeder.[82]

Haramileri ortadan kaldıran Fatih'in, "kötülerin korkulu rüyası, iyilerin şefkatli hamisi" olduğunu ifade eden Kapsali,[83] acımasızca görünen bu katlin, kamu düzeni için yapıldığını belirterek Sultanı savunur ve onun toplumsal düzeni korumak için sadece haydutları değil, sokak ortasında bir kadını taciz eden yeniçeriler ile manav dükkânından aldığı elmaların parasını ödemeyen bir başka yeniçeriyi de, yani kendi askerlerini bile öldürttüğünü belirtir.[84]

Kapsali, sultanın "acımasız" görülmemesi gerektiğini belirterek, bu tür icraatların toplumsal hayatın düzen içerisinde devam edebilmesinin en önemli unsuru olduğunu; Fatih'in bu davranışını eleştiren Venedik Senatosu kâtibi Giovanni Dario arasında geçen diyalogda, Sultanın sarf etti-

---

[80] Kapsali, *Seder*, I, 111.
[81] Kapsali, *Seder*, I, 112.
[82] Kapsali, *Seder*, I, 113-114.
[83] *"Ki haya ahzari 'al ha-raşa'im ve rahaman 'al ha-tsadikim...* כי היה אכזרי על הרשעים ורחמן על הצדיקים" Bkz. Kapsali, *Seder*, I, 115.
[84] Kapsali, *Seder*, I, 115.

ği sözlerle desteklemeye çalışır. Rivayete göre senato kâtibi, Venedik tarafına baskı yapan Fatih'e onun zaaflarından birinin de çok zalim ve kan dökme heveslisi olduğunu söylemiş; Fatih ise, kâtibin bu sözlerine şu cevabı vermiştir:

"... Kendi askerlerimi bile-isteye öldürdüğümü mü zannedersin!? Hayır! Halkım kime müracaat edecek? Kanunsuzlukları dolayısıyla ibret-i âlem öldürülenler, halkın tamamı için bir rahmettir. Buna şahit olan ve kötülük yapmayı düşünenler, ola ki, bu niyetlerinden vazgeçerler. Acımasızlık (gibi görünen bu durum) aslında onlar için bir merhamettir."[85]

Kapsali, benzer teftişleri "çok sevdiği Yahudi tebaası" arasında da yaptığını belirterek konuyla ilgili bazı örnekler de vermiştir.[86]

Kapsali, döneminin en büyük hükümdarlarından olan Fatih'in mütevazılığına ise, vefâtından hemen önce Doğu'ya düzenleyeceği sefer için Anadolu yakasına geçişi sırasındaki durumunu aktararak işaret etmiştir. Seferden önce Sultanın, seleflerine ait bütün sancakların çıkarılmasını emrettiğini kaydeden Kapsali, Fatih'in Anadolu yakasında askerleri ile buluşmaya giderken oldukça mütevazı, sıradan bir asker gibi yeşiller giyindiğini, başında küçük bir sarık, üzerinde de sade bir elbise bulunduğunu belirtir.[87]

Osmanlı kaynaklarında Fatih'in Mısır'a bir sefer düzenleyip düzenlemeyeceği bilinmemekle beraber, onun Mısır'a gitmek üzere Anadolu yakasına geçtiğini kesin ifadelerle kaydeden Kapsali, seferin Fatih'in vefatı sebebiyle sonuçsuz kaldığını, Sultanın bir veya iki gün sonra vefat ettiğini söyler.[88]

Kapsali, Fatih'in ölüm döşeğindeki durumunu, dünyadan ayrılmak üzere olduğu son demlerinde koca Sultanın

[85] Kapsali, *Seder*, I, 115.
[86] Kapsali, *Seder*, I, 98.
[87] Kapsali, *Seder*, I, 118-119.
[88] Kapsali, *Seder*, I, 121-122.

şeytanla giriştiği [iman] mücadeleyi ve Tanrı'nın yardımıyla bu mücadeleden başarı ile çıkışını da tumturaklı ve oldukça edebî bir dille anlatmıştır.[89]

1. İstanbul'un Fethi

Kapsali, Fatih'in tahta geçmesinden itibaren İstanbul'un fethine yoğunlaştığını belirtir.[90] Ancak müellif, 11-12 ve 13. bölümlerde anlattığı fetihten önce, İstanbul tarihi hakkında kısa bir bilgi vermiştir.

İfadesine göre, Bizans İmparatoru Konstantin tarafından kurulan şehir, İskenderiye ve Mısır gibi kurucusuna nisbetle "Konstantina" [Kostantiniye] olarak isimlendirilmiştir. Başlangıçta <l şeklinde üçgen biçiminde kurulan şehrin, iki tarafı altı, kalan tarafı ise on sekiz mil genişliğinde inşâ edilmiştir.[91] Kapsali, Konstantin'in Hıristiyanlığa geçişi ve bu dine girmeleri hususunda idaresi altındakilere, bu arada Yahudilere yaptığı baskılar hakkında da bilgi vermiştir.[92]

10. bölümde, önceki Osmanlı sultanlarının İstanbul üzerine yaptığı seferlere değinildikten sonra, fetih hazırlıkları hakkında bilgi verilmiştir. Fatih, şehri denizden kuşatmak için Gelibolu'da altmış kadar gemi inşâ ettirmiştir. Buna karşılık Bizans ise, şehrin surlarını onartarak muhtemel gemi baskınlarına karşı denizi (Haliç) büyük zincirlerle kapatmıştır.[93]

Kronikte 11. bölümden itibaren İstanbul kuşatması ve şehre yapılan taarruzlarla ilgili bilgi verilmeye başlanır. 19 Nisan 1453 tarihinde, Bizans İmparatoru Kir Yanni (קיר יני)

---

[89] Bkz. Kapsali, *Seder*, I, 122-123.
[90] Kapsali, *Seder*, I, 63.
[91] Kapsali, *Seder*, I, 64.
[92] Kapsali, *Seder*, I, 64.
[93] Kapsali, *Seder*, I, 65.

zamanında[94] İstanbul'a deniz tarafından (Haliç) taarruz yapan Osmanlı donanması, denizin hiç beklenmedik bir şekilde zincirle kapatılmış olduğunu görünce, Sultan, gemilerin Galata üzerinden denize indirilmesini emretmiştir. (Haliç'e) İndirilen gemiler surları toplarla dövmeye başlar. Pek çok gedik açılmasına rağmen surlar Bizans tarafından hemen onarılmaktadır. İlk taarruz sırasında Bizans askerlerinin Cenevizlilere ait büyük bir gemi ile Osmanlı donanmasına yaptığı şiddetli bir hücum ise püskürtülmüştür.[95]

Kuşatmanın kırkıncı gününe gelindiğinde bizzat İmparator Kir Yanni'nin komuta ettiği taarruzda Bizans ordusu dağılmış, İmparator da bu sırada öldürülmüştür. Türkler, kuşatmanın kırkıncı gününde şehre girmiş; bazı saray ve köşkler ateşe verilmiş; karşı koyanlar ise katledilmiştir. Sultan şehre fatihlerden sonra girmiştir.[96]

Fatih'in Bizans üzerine yürümesini "Tanrı'nın takdiri" olarak takdim eden Kapsali, Yahudilerin Bizans'tan intikamının Türkler eli ile alındığını ima eder. Zira, ifadesine göre, Bizans İmparatoru, Fatih'le anlaşma taraftarıdır; ancak Tanrı'nın, şehrin fethini kalbine ilham etmiş olmasından ötürü Fatih, imparatorun teklifini reddetmiştir.[97] Gemilerin Galata üzerinden denize indirilmesi ile de ilk defa karşılaşan Bizanslılar, bundan dolayı hem çok şaşırmışlar hem de çok korkmuşlar; kendileri ile savaşanın Türkler değil, Tanrı olduğunu anlamışlardır.[98] Ancak Türklerden kurtuluş yoktur. Tanrı, Hıristiyan Bizans'ın defterini çoktan dürmüştür. Kapsali, fethi şu heye-

---

[94] Kapsali, *Seder*, I, 65. Kuşatma sırasında Bizans İmparatoru Pelolos ailesinden XI. Konstantin idi.
[95] Kapsali, *Seder*, I, 66.
[96] Kapsali, *Seder*, I, 66-67.
[97] Kapsali, *Seder*, I, 65.
[98] *"Ki kalta ha-Ra'a alehem ha-Şem yilahem la-hem: ...* כי כלתה הרעה עליהם, ה'' ילחם להם" Bkz. Kapsali, *Seder*, I, 66. Mora'nın fethini anlattığı 13. bölümde de Kapsali Fatih'in göklerden (ilahî) yardım aldığını kaydetmiştir: *"Ki min ha-Şamayim 'azeruhu: ...* כי מן השמים עזרוהו..." Bkz. *Seder*, I, 70.

canlı ifadelerle anlatır: *"19 Nisan 1453 günü gelince... Ceza günleri, İstanbul'daki Bizanslı Hıristiyanların yoklanma, yaptıklarının hesabını verme günleri (şilum) geldi, çattı; barış (şalom) şehirden uçup gitti. Tanrı, Sultan Mehmed'e Bizans üzerine yürümesini emretti; zira Rum yönetiminde (ba-Melhut Yavan) kötülük almış başını gidiyordu. Yahuda ve İsrail'e [Yahudilere] olmadık kötülük yapılıyordu. Tanrı haykırdı: Konstantinopol üzerine gazap ateşimi kusacağım ve onları yakıp kül edeceğim; çünkü onlar benim halkıma (Yahudiler) kötülük etmişlerdir."*[99]

Fatih'in şehre girdikten sonraki ilk icraatı, Bizans ileri gelenlerinden Mega Dukas'ı [Notaras] öldürmek olmuştur. Müellifin anlatımına göre, Sultanın şehre girdiğini öğrenen Mega Dukas altın, gümüş ve değerli kumaşlarla huzuruna çıkmıştır. Sultan, gelen kimsenin kimliğini öğrenince, elindeki imkânları efendisine (Bizans İmparatoru) tahsis etmeyip şehrin savunmasında kullanmadığı için öldürülmesini emretmiştir.[100]

Kroniğin 12. bölümünde Fatih'in veziri Çandarlı Halil'in [Kapsali bu veziri Ali Paşa olarak kaydetmiştir][101] idamı anlatılmıştır. Kapsali, İstanbul'un fethinin üçüncü gününde gerçekleştirilen bu idamın sebebini, Halil Paşa'nın, Fatih'in tahttan feragat eden babasına (II. Murad) baskı yaparak kendisini sultanlıktan aldıranlar arasında olması olarak gösterir.[102] Halil Paşa, bir kulede idam edilir. Kule, adına nisbetle o dönemde dahi "Halil Paşa [Kapsali Ali Paşa der] Kulesi" olarak isimlendirilmiştir.[103]

Kapsali, Fatih'in fetihten sonra İstanbul'da gerçekleştirdiği imar faaliyetlerinden de bahsetmiştir. Fatih ilk etapta gemileri indirdiği Galata'ya bir kule inşâ eder. Bu kulenin

---

99 Kapsali, *Seder*, I, 65.
100 Kapsali, *Seder*, I, 67-68.
101 Bkz. Kapsali, *Seder*, I, 69.
102 Kapsali, *Seder*, I, 69.
103 Kapsali, *Seder*, I, 69.

inşâsındaki amaç, kendisinin yaptığı gibi, düşmanlarının da şehre bu taraftan yapacağı muhtemel bir saldırıya engel olmaktır. Sultan daha sonra kuşatma sırasında yıkılan binaların taşlarından bir saray [Eski Saray] yaptırmış, sarayı ihata eden duvarların içine de köşkler inşâ ederek yeşillendirmiştir. Denize nazır yapılan saray, 24 mil genişliğinde bir alana oturmuştur.[104]

Saray denize nazır yapılırken, denizden gelecek muhtemel saldırılara karşı Türklerin ikâmet edeceği evler, şehrin iç taraflarına doğru inşâ edilmiştir. Sarayda kule şeklinde bir hazine (hazinediş/כזינאדיש) binası da yaptıran Fatih,[105] muhtemel bir muhasarada lojistik merkez olarak kullanılmak üzere, Bizans zamanında Sitino (Stenon/שטינו) olarak isimlendirilen yerde de etrafı surlarla çevrili, içinde köşk ve karargâhın bulunduğu bir kale (Kastila/קשטליא) inşâ ettirmiştir.[106]

Bütün bu faaliyetlerden sonra devletin başkenti, Edirne'den İstanbul'a taşınmıştır.[107]

2. *Mora'nın Fethi*

Kapsali, kroniğin 13. ve 14. bölümlerinde Mora'nın fethini anlatmıştır. Bölümün girişinde İstanbul ve Mora'nın, Bizans idarî taksimatındaki yerine değinen Kapsali, Bizans İmparatoru Mega Palologo (פלולוגו/Palaiologos) Konstantin'in daha sağlığında iken ülkeyi 3 oğlu arasında taksim ettiğini; Kir Yanni'ye İstanbul ve çevresini, Kir Toma'ya (Despot Thomas) Mora'nın yarısını, Kir Timitri'ye (Despot Demetrios) ise Mora'nın kalan kısmını verdiğini; ancak bir-

104 Kapsali, *Seder*, I, 69-70.
105 Kapsali, *Seder*, I, 70.
106 Kapsali, *Seder*, I, 70.
107 Kapsali, *Seder*, I, 70.

likte hareket etmedikleri için topraklarının çok geçmeden ellerinden çıktığını belirtir.[108]

Kapsali, Palologo ailesinden iki kardeşe verilen Mora'nın, kardeşler arasındaki ihtilaf sebebi ile fethedildiğini ifade eder. Mora'nın Kir Timitri'ye ait kısmının sulhla; Kir Toma'ya ait kısmının ise savaşla kazanıldığı kaydedilmiştir. İfadesine göre Kir Toma ile sürtüşme halinde olan, biricik kızını Fatih'e vererek akrabalık bağı ile Mora'daki hükümranlığını Osmanlı hâkimiyetinde de devam ettirmek isteyen Kir Timitri'ye ait kısım, Yusuf Paşa [Mahmud Paşa] tarafından fethedilmiştir. Daha sonra adaya intikal eden Fatih, Mora'nın kalan kısmını da Osmanlı hâkimiyetine katmıştır.[109]

Bölgede Modon, Koron, Apehto [İnebahtı?] ve Kapalonya [Kefalonya] dışındaki yerlerin Fatih zamanında Osmanlı hâkimiyetine alındığını belirten Kapsali, söz konusu yerlerin Sultan Bâyezid zamanında fethedileceğini söyler.[110]

3. Eğriboz Seferi

Kapsali, 23. bölümde (s. 100-103) Eğriboz adasının Venediklilerden alınmasını anlatmıştır. Fatih, 1471 yılında (בשנת אתי״ע) Eğriboz Adası'nı almak üzere hem karadan hem de denizden harekete geçer. Ada valisi Osmanlı kuşatması karşısında acilen yardım talebinde bulunur ancak, bekledikleri yardım kendilerine ulaşmadan Osmanlı ordusu Eğriboz Boğazı üzerine kurduğu büyük bir köprü ile adaya geçmeyi başarmıştır. Amiral Dikanali (דקאנלי) [Niccolu Canale] komutasında Kandiya'dan yardıma giden Venedik güçleri, Türklerin kurduğu bu köprünün bir kısmını tahrip etmeyi başarsa da, Osmanlı güçleri köprüyü hemen eski haline geti-

[108] Kapsali, *Seder*, I, 70-71.
[109] Kapsali, *Seder*, I, 73-75.
[110] Kapsali, *Seder*, I, 75.

rerek kuşatmanın şiddetini daha da artırmıştır. Kuşatma sırasında Kapsali'nin ismini vermediği bir vezir,[111] Fatih'in huzuruna çıkarak emrine gözü pek askerlerin verilmesi durumunda adayı alacağını, başarısız olması halinde ise kellesini vermeye razı olduğunu arz eder. Sultan'dan gerekli izin ve desteği alan vezir, kalenin en zayıf yerini keşfederek saldırır ve kaleyi ele geçirmeyi başarır.[112]

Kapsali'nin Kandiya'dan yardıma giden Venedik güçlerinin geri dönüşü ile ilgili verdiği bilgi, ilk ağızdan (muhtemelen ailesi veya akrabaları) nakledilmesi açısından önemlidir. İfadesine göre, Dikanali komutasındaki Venedik ordusu büyük bir üzüntü içerisinde Kandiya limanına gelmiş, fakat utancından karaya ancak geceleyin ayak basabilmiştir. Ertesi gün halk, yeterli gayreti göstermedikleri gerekçesiyle Venedik ordusuna büyük tepki göstermiştir.[113]

Orduya gösterilen tepkinin sadece Girit'le sınırlı olmadığı, başarısızlığın bütün Venedik'te tepkiyle karşılandığı, Amiral Dikanali'nin akıbetinden anlaşılmaktadır. Kapsali, Eğriboz yenilgisinden sonra Venedik'ten gelen bir teftiş ekibinin amirali alıp götürdüğünü, kurulan mahkemede yargılanan amiralin mahkeme kararı (*parte*/פארטי) ile Sakbonya'ya (שקבוניאה) sürüldüğünü ve orada öldüğünü kaydeder.[114]

Kapsali'nin, Eğriboz'dan sonra sıranın kendilerine geleceğinden endişe duyan Kandiya halkındaki Osmanlı korkusu ile ilgili naklettiği bir bilgi de, Girit'te yaşanan kaosu yansıtması açısından önemlidir. Eğriboz'un akıbetine uğramaması için Dük Jeronimo Demolin'in (הדוקוס ירונימו דמולין) Kandiya Limanı'na önlem sadedinde büyük donanmayı demirlemesi sırasında çıkan gürültüden dolayı halk, Osman-

---

111 Osmanlı kaynaklarında bu vezirden Mahmud Paşa olarak bahsedilmektedir.
112 Kapsali, *Seder*, I, 100-101.
113 Kapsali, *Seder*, I, 101.
114 Kapsali, *Seder*, I, 103.

lı ordusunun kenti fethetmek üzere limana yanaştığını zannederek büyük bir korkuya kapılmış; o geceyi de korku içerisinde geçirmiştir.[115]

Bu arada Yahudiler, Venedik otoritelerine bu süreçte yapılabilecekler hakkında bir rapor sunmuş; her konuda yardıma hazır olduklarını ifade etmişlerdir.[116]

Kapsali'nin verdiği bu bilgiden Hıristiyan halkın muhtemel bir Osmanlı kuşatması sırasında Yahudilerin kendilerine ihanet edebileceği şüphesine düştüğü, Yahudilerin de şüphelerini gidermek için böyle bir raporla Venedik'e bağlılıklarını bildirmek istedikleri anlaşılmaktadır.

4. Akkoyunlulara Sefer

Kapsali, Fatih'in Uzun Hasan üzerine düzenlediği seferi 25. bölümde (s. 105-107) anlatmıştır. Hıristiyan Avrupa ülkelerinin, Uzun Hasan'ın Osmanlı'ya karşı düzenleyeceği sefere çok sevindiğini belirten Kapsali, onun bu tutumunun Fatih'e zor anlar yaşattığını; Uzun Hasan'ın Osmanlı topraklarına girdiği sırada, Eflakların liderliğinde kurulan Hıristiyan ittifakın, savaşa ikinci bir cephe açma teşebbüsünde bulunduğunu kaydeder.[117]

Bu bölümde Eflak kralının Yahudilere yaptığı baskılardan da söz eden Kapsali, (Osmanlı'ya düzenleyeceği sefer hazırlıkları bağlamında olsa gerek) kralın, ülkesindeki zengin Yahudileri tutuklayarak, her Yahudi için 1.000 altın ve gümüş şeklinde takdir edilen paranın ödenmesinden sonra salıverileceklerini bildirdiğini kaydeder.[118] Durum İstanbul'da öğrenildiğinde, Uzun Hasan'a karşı sefere çıkmak üzere olan Fatih'in yolunu kesen Yahudiler, kendisinden Ef-

---

[115] Kapsali, *Seder*, I, 102.
[116] Kapsali, *Seder*, I, 102.
[117] Kapsali, *Seder*, I, 105.
[118] Kapsali, *Seder*, I, 105-106.

lak üzerine de bir sefer düzenleyerek sadık bendelerinin (Yahudilerin) intikamını alma ricasında bulunmuşlardır.[119] Ancak Fatih, Uzun Hasan sebebiyle Eflak seferini, bu seferden sonra düzenleyebilecektir.

Fatih, Uzun Hasan'a karşı tertip ettiği bu seferde onu kesin bir mağlubiyete uğratmış, oğlunu öldürmüş ve askerlerini dağıtmıştır.[120]

5. *Eflak Seferi*

Kapsali Fatih'in Eflak seferini 26. bölümde (s. 108-109) anlatmıştır. Ancak müellif, Osmanlı'nın Eflak üzerine düzenlediği seferin sebebini, Eflak kralının hapse attığı Yahudi tüccarlar ve ileri gelenlerinin intikamını alma amaçlı olarak göstermiştir.[121]

Akkoyunlular üzerine düzenlediği Doğu seferinden dönen Fatih, doğrudan Eflak üzerine gitme niyetindedir; ordu ise yorgun olduğu için İstanbul'a gitmek istemektedir. Kapsali'nin ifadelerinden Fatih'in askerlerinin isteksizliğine rağmen doğrudan Eflak'a geçtiği anlaşılmaktadır.[122]

Osmanlı ordusu Eflak'a girse de Romanya ordusunun, Türk ordusunun gittiği her yönün aksi istikametine kaçması sonucu - tabiri caizse- tam bir köşe kapmaca yaşanmıştır. Uzun bir koşuşturmaca ve takipten sonra Eflak Kralı'nın [Osmanlı kaynaklarında Kazıklı Voyvoda/III. Wlad Tepes 1456-1462] yüksek bir kalede kaldığı öğrenilince, gizlice kuşatılmış, kaleden çıktıktan sonra saldırılarak mağlup edilmiştir.[123]

---

119 Kapsali, *Seder*, I, 106.
120 Kapsali, *Seder*, I, 107.
121 Kapsali, *Seder*, I, 108.
122 Kapsali, *Seder*, I, 108.
123 Kapsali, *Seder*, I, 109.

6. Belgrad Seferi

Kroniğin 24. bölümünde (s. 103-105) Fatih'in Macaristan'a düzenlediği bir seferden bahsedilmiştir. Uzun süren, bu sebeple İstanbul'da huzursuzluk yaratan bu seferde Macarları mağlup eden Osmanlı ordusunun başkente zaferle döndüğünü kaydeden Kapsali, sefer hakkında detaylı bilgi vermemiştir.[124] Sefer, Fatih'in Belgrad'a düzenlediği seferlerden biri olmalıdır.

27. bölümde (s. 109-111) ise Belgrad seferi anlatılmıştır. Şehri almak üzere kuşatan Osmanlı ordusundaki yeniçerilerle *azeb*ler arasında meydana gelen anlaşmazlık ve Macarların yardıma gelmesi sebebiyle Fatih şehri almakta başarısız olmuştur.[125] Kapsali, Belgrad'ın ileride bahsedeceği (74. bölüm) üzere Sultan Süleyman zamanında fethedileceğini kaydeder.[126]

7. Cenevizlilerin İtaat Altına Alınması

Kapsali, kroniğin 22. bölümünde (s. 98-100) Papa Piu Segundo'nun [II. Pius: 1458-1464] tahrik ve teşviki ile tertip edilmeye çalışılan bir Haçlı ittifakı girişiminden bahsetmiştir. 1464 yılında Papa, İstanbul ve Mora'nın geri alınması ve sıra kendilerine gelmeden bir an evvel Osmanlı Devleti'ne karşı güçlü bir ittifak kurulması gerekçeleriyle Fransa, İspanya, Venedik ve Alman güçlerini bir Haçlı ittifakında toplamaya çalışmış ise de henüz ittifakı oluşturma gayretleri içerisinde iken ölmüştür. Halefi de [II. Paul: 1464-1471] benzer şekilde bazı beyhude gayretlerde bulunmuş, ancak ittifak girişimi başarısız kalmıştır.[127]

---

124 Kapsali, *Seder*, I, 103-105.
125 Kapsali, *Seder*, I, 109-110.
126 Kapsali, *Seder*, I, 110.
127 Kapsali, *Seder*, I, 98-99.

Fatih ise Haçlı ittifakının bu hazırlıkları sırasında Cenevizlileri itaat altına almıştır.[128]

8. Rodos Seferi

14 Nisan 5240 yılında (M. 1480) yılında vezir [Mesih] Mustafa Paşa Fatih'e gelerek emrine gemi ve asker tahsis edilmesi durumunda Rodos'u kendisine takdim edeceğini belirtmiş; bunun üzerine Sultan her türlü desteği sağlayarak kendisini Rodos'a göndermiştir. Osmanlı ordusu Rodos açıklarına geldiğinde, adadan Osmanlı donanmasına yönelik yoğun bir top ateşi başlar. Türk ordusu, gemilerden Rodos'un St. Nicola limanına bir köprü kurarak adaya asker çıkarır. Osmanlı askerleri o gün akşama kadar çarpışmalarına rağmen herhangi bir başarı elde edemezler. Bu arada esen kuvvetli rüzgârın gemilerle liman arasındaki köprüyü tahrip etmesi; öte yandan İspanya ve Fransa donanmalarının da Rodos'a ulaşması üzerine Osmanlı ordusu geri çekilmek zorunda kalır. Başarısızlığından dolayı vezir Mustafa Paşa'ya çok kızan Fatih ise görevden azlederek paşayı sürgüne gönderir.[129]

Rodos'un alınamadığını belirten Kapsali, buranın Sultan Süleyman zamanında fethedileceğini kaydederek konuyu o dönem olayları içerisinde anlatacağını ifade eder.[130]

Eğriboz'un aksine, Hıristiyanlığın bir kalesinin son anda kurtulduğunu gören Papa, Osmanlı ordusunu çekilmeye mecbur bırakan Rodos'un başarılı valisi Grand Maestro'yu [Üstad-ı A'zam] tebrik için kardinallerinden birini gönderir.[131]

Kapsali, tebrik için Rodos'a gelen Hıristiyan kardinalin adada Yahudilere yaptığı baskılar hakkında da bilgiler ver-

[128] Kapsali, *Seder*, I, 99.
[129] Kapsali, *Seder*, I, 116.
[130] Kapsali, *Seder*, I, 116-117.
[131] Kapsali, *Seder*, I, 117.

miştir. Rodos Şövalyeleri önce adada yaşayan her Yahudinin kurtulma bedeli (*fidye-yi necat*) olarak belli bir miktar ödeme yapmasını istemiş, bir süre sonra da dinden döndürmeler, zorla Hıristiyanlaştırmalar başlamış; Yahudilikten dönmeyenler ise öldürülmüşlerdir. Kapsali, imanları uğruna ölen bu dindaşlarını "şehit" (*kodaşim*) olarak isimlendirir. Onların sebatlarını ise şu cümlelerle över:

"...O gün her bir Yahudi diğer din kardeşine şunları söyledi: 'Tanrımızın Torası'na (Tevrat) sımsıkı sarılalım; ölelim, ancak iman gömleğini üzerimizden asla çıkarmayalım. Tanrı korusun! Eğer böyle bir şey yaparsak, yolumuzu şaşırmış oluruz... Ruh(umuz) Tanrı'ya dönecektir.'"[132]

9. Mısır Seferi

Kapsali, Fatih'in 1481 yılında (6 Sivan 5241) vezirler, kadıasker, yeniçeriler ve *azeb*leri yanına alarak bir sefere çıktığını, Anadolu yakasına geçtiğinde Yahudi âlim Yeşe'yahu Meseni'yi (ר. ישעיה מישיני) huzuruna çağırarak Ahd-i Atîk'in Daniel kitabını okuttuğunu belirtir.

Kapsali, kutsal kitap okunurken Mısır'ı fethedeceği belirtilen (11/40-42) "kuzey kralı" ile ilgili kısma gelince Rav Yeşe'yahu'nun, İstanbul'un Mısır'ın kuzeyine düşmesinden hareketle pasajda bahsi geçen kralın, "İstanbul kralı" olduğu şeklinde bir yorum yaptığını nakleder.[133]

Bilgiyi cemaat içi kaynaklardan aldığı anlaşılan Kapsali, Rav Yeşe'yahu'nun bu ifadelerinden hareketle Fatih'in vefatı ile yarım kalan bu seferin Mısır üzerine olacağı sonucunu çıkarmıştır. Zira, onun bildiği Fatih, kesinlikle bunun için harekete geçmiştir. Öte yandan Fatih dönemindeki gelişmeler

---

132 Kapsali, *Seder*, I, 118.
133 Kapsali, *Seder*, I, 120.

de bunun en büyük göstergesidir. Kapsali bu durumu şu sözlerle ifade eder: "... *Şayet Fatih biraz daha yaşasaydı, Mısır'ı belki, hayır, belki değil, kesinlikle fethedecekti. Zira o gücünün zirvesindeydi. Ancak, ölümü sebebiyle bu mümkün olmamıştır.... Mısır, ihtişamda kendisine benzeyen torunu Selim tarafından fethedilmiştir. Onun döneminde devletin sınırları, Fatih dönemindeki sınırların 10 katı genişliğe ulaşmıştır...*"[134]

B. II. Bâyezid

Kapsali, ikinci kitabın bu ilk bölümünde (37. bölüm) tahta geçişi ve kişisel özellikleri hakkında bilgi verdiği II. Bâyezid'in 40 yaşında sultan olduğunu ve 30 yıl padişahlık yaptığını söyler. Bâyezid'in savaştan pek hoşlanmayan, sessiz-sakin bir sultan olduğunu belirten Kapsali, bu konuda babası Fatih ile arasındaki farka şu şekilde işaret eder: "... *Babası ne kadar kan dökücü ve savaş sever ise, Sultan Bâyezid de o kadar savaştan nefret eden biri idi.*"[135]

İlim ve hikmete düşkün, çok dindar ve iyi kalpli Sultanın, bu hasletleri sebebiyle Türkler tarafından "Şeyhî" [Osmanlı kaynaklarında Veli] olarak isimlendirildiğini belirten Kapsali,[136] Sultan Bâyezid'in dindarlığı, yumuşak başlılığı ve kitapseverliği ile ilgili özelliklerinin Türk sultanlarından bahseden *Sefer Divrey ha-Yamim le-Malhey ha-Togarmim* isimli kitapta kaydedildiğini ifade eder.[137]

Fatih, Sivan ayının 5. günü vefat eder. Vezirler, yeniçerilerin serkeşlik yapmalarından koktukları için, Sultanın İstanbul'a dönme kararı aldığını; ancak sebebini bilmediklerini söyleyerek ölümünü gizlemek istemişlerse de, durum bir

---

[134] Kapsali, *Seder*, I, 131.
[135] Kapsali, *Seder*, I, 135.
[136] Kapsali, *Seder*, I, 135.
[137] Kapsali, *Seder*, I, 262.

süre sonra duyulmuş ve korkulan olmuştur: Yeniçeriler, İstanbul'da bazı katil ve yağma işlerine başlamışlardır bile.

Kapsali, başta Karamanî [Mehmed] Paşa'nın hunharca katledilmesi olayı olmak üzere[138] yeniçerilerin İstanbul'da yaptıkları serkeşlikleri detaylıca anlatmıştır.[139] Müellif, bu serkeşlikler sırasında şehirdeki Yahudi ve Hıristiyanların da zarar gördüğünü kaydeder.[140]

Bâyezid şehre ulaşınca Yeniçerilerin sadece *ulûfe* baskısı ile değil, başka talepleri ile de karşılaşır. Kapsali bu taleplerin ne olduğunu açıklamaz; fakat Bâyezid'in tahta ancak bu istekleri yerine getirmeyi kabul etmesinden sonra çıkabildiğini belirtir.[141] Sultan Bâyezid duruma hâkim olur olmaz, yeniçeri ocağı da disiplin altına alınır.[142]

II. Bâyezid, babasının ölümünden sonra vezirler, kadı askerler ve diğer bürokratların görüş birliği ile tahta çıkmıştır. Cem Sultan (Kapsali Cem'i Zumzumi/זומזומי olarak kaydeder) ise uzakta olduğu için hızlı davranamamış, Bâyezid 17 gün sonra İstanbul'a gelerek tahta oturmuştur. Bâyezid'in gelmeme ihtimaline karşı vezirler 7 yaşındaki oğlunu (Korkut) "sultan namzedi/nâibi" ilân etmişlerdi. Kapsali, Bâyezid'in saltanatı oğlu Korkut'tan devralmasını, II. Murad'ın saltanatı oğlu Fatih'ten devralmasına benzetir.[143]

1. Cem Sultan Meselesi

Yeniçerilere haddini bildiren Sultan Bâyezid'in halletmek zorunda kaldığı en önemli problem, kardeşi Cem meselesidir. Bâyezid'in tahta çıkış sürecinde Cem Sultan harekete

138 Kapsali, *Seder*, I, 123-124.
139 Bkz. Kapsali, *Seder*, I, 124-130.
140 Kapsali, *Seder*, I, 135.
141 Kapsali, *Seder*, I, 136-137.
142 Kapsali, *Seder*, I, 139-141.
143 Kapsali, *Seder*, I, 136.

geçmiş, Bursa'ya hâkim olarak devlet hazinesine el koymuş; şehirde bulunduğu süre içerisinde sultan gibi hareket ederek şehirde yağma işlerine karışan 10 kişiyi meydandaki ağaçlara astırmıştır.[144]

Cem Sultan Bursa'dan Bâyezid'e haber göndererek tahtı kendine bırakması ihtarında bulunsa da Sultan Bâyezid, meseleyi bitirmek için Cem'in üzerine yürümüştür. Yapılan savaşta yenilen Cem, Antalya'ya kaçarak şehir limanındaki Venedik gemilerine sığınmak istemiş, ancak muhtemel bir Osmanlı saldırısı ile Modon, Koron ve İnebahtı'nın (Lepanto) ellerinden çıkmasından korkan Venedikliler, Cem'in sığınma talebini reddetmişlerdir.[145]

Osmanlı hanedan ailesi içerisindeki çekişmeden faydalanmayı düşünen Rodos şövalyeleri ise gönderdikleri bir gemi ile Cem'i Antalya'dan alarak Rodos'a götürmüşlerdir. Bir müddet Rodos'ta kalan Cem, daha sonra Fransa'ya (*Tsarfat*) gönderilmiş, Fransa'da sultanlar gibi karşılanıp muamele görmüştür. Kapsali, Cem'in orada kaldığı sürece hizmetine bir baron tahsis edildiğini kaydeder.[146]

Rodos şövalyelerinin Cem'i Osmanlı Devleti'ne karşı kullanmalarından çekinen Sultan Bâyezid, onlara Cem'i ellerinde tuttukları müddetçe kendilerine saldırmayacağına dair teminat vererek bu hizmetlerine karşılık yıllık 40 bin Venedik dükası (*perah*) ödemeyi kabul eder.[147]

Kapsali, (bu anlaşma gereği) Cem'in 10 yıl süre ile Fransa'da kaldığını ve kendisine kimsenin yardım etmediğini özel bir bilgi olarak kaydeder.[148]

---

[144] Kapsali, *Seder*, I, 137.
[145] Kapsali, *Seder*, I, 137-138.
[146] Kapsali, *Seder*, I, 138.
[147] Kapsali, *Seder*, I, 138-139.
[148] Kapsali, *Seder*, I, 139.

Rodos ve Fransa macerasını detayları ile anlatan Kapsali, Cem'in Mısır'a kaçışı ve Mekke'ye gidişinden ise hiç bahsetmemiştir. Onun sadece Fransa macerasına değinen Kapsali, dönemin kendi açısından önemli diğer olayı İspanya sürgününü anlattıktan sonra, akıbeti hakkında verdiği kısa bir malumatla Cem Sultan olayını kapatmıştır. İfadesine göre Sultan Bâyezid, 1499 yılında Cem Sultan'ın ölümüne çok sevinmiş ve büyük bir rahatlama duymuştur. Kapsali, sultanın, kardeşi hayatta iken üzerine gidemediği kâfirlere (*goyim*) karşı artık rahatça sefer düzenlemeye karar verdiğini kaydeder.[149]

Kapsali, hayatta olduğu müddetçe Sultan Bâyezid Hıristiyanlar üzerine herhangi bir sefer düzenleyemediği için, Cem Sultan'ı sevmemektedir.

2. *Osmanlı Venedik Savaşları*

Kroniğin 84-89. bölümleri, Bâyezid dönemi Osmanlı Venedik mücadelesine ayrılmıştır.

Kapsali, Cem'in ölümünden sonra çekincesi kalmayan Sultan Bâyezid'in Venedik hâkimiyetindeki Korfu üzerine yürüdüğünü; Korfu fethedilemese de, Andria Lordan komutasındaki Venedik donanmasının perişan edildiğini kaydeder.[150]

Kronikte Venedik'le yapılan ve İnebahtı'nın fethi ile sonuçlanan savaştan da bahsedilmiştir. Venedik'le yapılan savaşlar sırasında Osmanlı donanması, Amiral Grimani [גרימאני/Antonio Grimaldi] komutasındaki donanma tarafından yakılmış, Osmanlı gemilerinden kurtulabilenler İnebahtı'ya (Nevpaktos) gelerek buraya hâkim olmuşlardı. İnebahtı'nın tesadüfen fethedildiğini ifade eden Kapsali, ye-

---

[149] Kapsali, *Seder*, I, 241.
[150] Kapsali, *Seder*, I, 242.

ni bir yardım gelinceye kadar donanmanın bir yıl süre ile burada beklediğini kaydeder.[151]

Andria Lordan'ın mağlubiyeti ve Grimani'nin galibiyetine rağmen Osmanlı'nın İnebahtı hâkimiyetine engel olamayışı, Venedik'te büyük bir tepkiye neden olmuştur. Senato toplanarak Grimani'yi görevden almış, yerine Markavan Trivizan'ı amiralliğe getirmiş, sabık amiral ise sürgüne gönderilmiştir.[152]

Kroniğin 87. (s. 247-248) ve 88. bölümlerinde (s. 248-250) Modon, Koron ve Navarra'nın [Navarin] Osmanlı hâkimiyetine girişi anlatılmıştır. Modon'un Osmanlılar tarafından fethi sırasında Venedik ordusuna yardım eden ve onlarla beraber savaşan pek çok Yahudi de öldürülmüştür.[153] Venedikliler daha sonra Modon ve Koron'u almak için Osmanlı üzerine bir donanma göndermişlerse de teşebbüsleri başarıya ulaşamamıştır.[154]

Bu sırada Papa'nın teşviki ile Venedik'e yardım etmek üzere Midilli'yi kuşatmak isteyen Fransızlara, İspanyollar'dan ve Rodos'tan destek gelmiştir. Haçlı ittifakının duyulması üzerine İstanbul'daki bütün gemilerin Midilli'ye sevk edildiğini belirten Kapsali, Osmanlı'dan çekinen müttefik güçlerin herhangi bir çatışmaya girme cesareti gösteremediklerini kaydeder.[155]

3. *Mısır Seferi*

Kapsali, 89. bölümün sonunda Memlûk seferine de değinmiştir. Hersekoğlu Paşa [Hersekzade Ahmed Paşa] ko-

---

[151] Kapsali, *Seder*, I, 244-245.
[152] Kapsali, *Seder*, I, 245-246.
[153] Kapsali, *Seder*, I, 250.
[154] Kapsali, *Seder*, I, 251.
[155] Kapsali, *Seder*, I, 251-252.

mutasındaki Osmanlı ordusu bu seferde pek çok esir ve kayıp vermişti. Şehitler arasında Hersekzade'nin de bulunduğu sefer, başarısızlıkla sonuçlanmıştı.[156]

Yenilgiden sonra Sultan Bâyezid'in bizzat Mısır seferine çıktığını, ancak başarılı olamadığını belirten Kapsali, Mısır'ın Sultan Selim tarafından fethedileceğini söyler.[157]

4. *Şehzadeler Arası Taht Kavgası*

Kapsali, ikinci kitabın son üç bölümünü (90-93) Sultan Bâyezid'in vefatına yakın dönemde yaşanan şehzadeler meselesine ayırmıştır.

90. bölümde (s. 254-256) Şehzade Korkut'un gücünü göstermek amacıyla Mısır ziyareti ve İstanbul'a nümayiş ile dönüşünden bahseden Kapsali, Sultan Bâyezid'in Şehzade Ahmed'i; asker ve bürokratın ise mutedil ve kardeşlerine kıyasla daha sakin gördükleri Şehzade Korkut'un sultan olmasını istediklerini kaydeder.[158]

Kapsali, şehzadelerin [özellikle de Selim'in] sultan olabilmek için İstanbul'da askerler ve bürokratlar nezdinde yürüttükleri yoğun kulis faaliyetlerini de anlatmıştır.[159] Selim'in tahta çıkma sürecinde çok gayret gösterdiğini belirten Kapsali, başlangıçta, Sultan Bâyezid'e karşı güç/zor ile iktidarı ele geçirebileceğini düşünen Selim'in, çok geçmeden bunun güçlüğünü anlayarak taktik değiştirdiğini; asker ve bürokratların önde gelen temsilcileri ile temasa geçip kamuoyunu lehine çevirme sürecini de detaylarıyla anlatmıştır.[160]

---

156 Kapsali, *Seder*, I, 252.
157 Kapsali, *Seder*, I, 253.
158 Kapsali, *Seder*, I, 254-255.
159 Kapsali, *Seder*, I, 255-256.
160 Kapsali, *Seder*, I, 256-259.

Nihayet gerekli koşulları hazırlayan Şehzade Selim İstanbul'a gelerek idareyi babasından devralır. Sultan Bâyezid'in Edirne'ye gitmek üzere ayrılışını da anlatan Kapsali, onun kendisini uğurlayan yeni sultana tavsiyelerini de aktarmıştır.[161]

Sultan Bâyezid'in vefatı ile sona eren ikinci kitabın son bölümü, Sultan Selim'in tahta oturduktan sonra dağıttığı cülus bahşişi, Bâyezid'in İstanbul'dan ayrılışından dört veya beş gün sonra vefât etmesi, cenaze merasimi ve Bâyezid'in şahsiyeti ile ilgili verilen bilgilerle sona ermiştir.[162]

C. Yavuz Sultan Selim

Kapsali, 93. bölümden itibaren (s. 265 vd.) Yavuz Sultan Selim dönemini anlatmaya başlamıştır. 3. kitabın bu ilk bölümünde tahta geçişi, kişisel özellikleri ve yeniçerilere dağıttığı cülus bahşişinden bahseden Kapsali, onun Türklerin (*Togarmim*) dokuzuncu kralı olduğunu, 36 yaşında tahta çıktığını, 8 yıl 4 ay süreyle sultanlık yaptığını belirterek zamanında Osmanlıların İran'a, Dulkadiroğulları'na ve Mısır'a hâkim olduğuna işaret eder.

Kapsali, Yavuz'un tahta çıkmasından sonra tebrik amacıyla İstanbul'a gönderilen Venedik Elçisi Antonio Dostonian (אנטוניו דושטונייאן/Guistianiani) ile Venedik'e dönüşü sırasında Kandiya'ya uğradığı esnada görüşmüştür. Bu süreçte elçiye yeni Osmanlı Sultanı hakkındaki izlenimlerini sormuş, elçi ona Yavuz'dan çok etkilendiğini, büyük bir sultan olduğunu, bilgelik, büyüklük ve ihtişam açısından dünyada ondan başka sultan tanımadığını ifade etmiştir.[163]

---

161 Kapsali, *Seder*, I, 259-260.
162 Kapsali, *Seder*, I, 261-262.
163 Kapsali, *Seder*, I, 283.

Kapsali'ye göre doğu ve batıdaki bütün krallar, büyük Sultan Selim'den korkardı. Kalbi cihat aşkı ile dolu (*levo sameah bemilhamot*) olan Selim, paraya ve pahalı şeylere de düşkündü.[164]

Kapsali nazarında Yavuz, Mısır gibi daha önce fethedilebileceği zannedilmeyen bir memleketi Osmanlı hâkimiyetine kazandırdığı için babası Bâyezid'ten dahi büyüktür.[165]

Allah'ın kendisini her zaman desteklediği bu Sultan, güçte Persli Koreş, Medli Darius ve Makedonyalı İskender gibi muhteşemdir.[166]

Kısa, öz, serinkanlı ve hikmetli kelimelerle konuşan Yavuz,[167] aynı zamanda çok da yufka yüreklidir. Mısır seferinde veziri Sinan Paşa'nın şehit olduğu haberi kendisine ulaştığında çok üzülmüş, gözünden iki damla yaş süzülüvermiştir.[168] Kapsali'ye göre bu yufka yürekte kindarlık da mevcuttur. Sinan Paşa'ya çok üzülen Yavuz, bu değerli komutanının kanının yerde kalmayacağına, öcünün Tomanbay'dan muhakkak alınacağını ahdetmiştir.[169]

Yargı, tartı ve ölçüde dünya krallarından önde gelen Türk Sultanının, iyi, güzel ve adaletli bir dünya oluşturmak için gece gündüz gayret ettiğini her fırsatta dile getiren Kapsali,[170] Fatih gibi Yavuz'un da tebaasının huzur, sükûn ve refahına yönelik yaptığı icraatlardan bahsetmiştir.

Sultanın saltanatının ilk aylarında, başkentte nizam ve intizamı sağlamak için sokağa çıkma yasağı ilân ettiğini belirten Kapsali, onun bir gece teftişinde yasağa riayet etmeyen bir genci boğdurduğunu nakleder.[171]

---

164 Kapsali, *Seder*, I, 265.
165 Kapsali, *Seder*, I, 387.
166 Kapsali, *Seder*, I, 265.
167 Kapsali, *Seder*, I, 345.
168 Kapsali, *Seder*, I, 344.
169 Kapsali, *Seder*, I, 344-345.
170 Kapsali, *Seder*, I, 397.
171 Kapsali, *Seder*, I, 268.

Sultan Selim'in kamunun nizam ve intizamını sağlamak için kan dökmekten ve zor kullanmaktan çekinmediğini kaydeden Kapsali, halkın bu sebeple onu "acımasız ve kan döken sultan" (*meleh ahzari ve sofeh damim*) olarak isimlendirdiğini belirtir.[172]

Kapsali, Yavuz'un o günlerde sokağa çıkma yasağını bilmeyerek ihlal eden bir Yahudiyi affı ile ilgili bir anekdot da nakleder.[173]

Halkın rahat ve huzuru için her şeyi yapan Sultan, dedesi Fatih gibi, zaman zaman tebdil-i kıyafet ile bazen bir fakir bazen de bir papaz kılığında halk arasında dolaştığını, bu yolla halkın kendisi hakkındaki kanaatlerini öğrenmeye çalıştığını belirtir. Yavuz bazen din adamlarına, bazen Tanrı misafiri gibi girdiği evlere, bazen de şehir kapılarına giderek taşradan gelenlere, sultanın icraat ve adaletinden memnun olup olmadıklarını sorarak onların kendisi hakkındaki düşünce ve beklentileri dinlerdi.[174]

"*Tanrı*(nın) *adaleti hâkim kılsın ve güzel icraatlar yapabilsin*" diye Sultan Selim'e "hikmet ihsan ettiği"ni belirten Kapsali, onun adaletli yönetimi ile ilgili bazı örnekler de vermiştir:

Kefe'de, kendisine emanet edilen parayı inkâr eden iki ortak arasındaki ihtilâfı, yaptırdığı özel teftiş ile ortaya çıkaran Selim,[175] Halep'ten İstanbul'a gelen bir Arabın (*Yişma'elî*) üçkağıtçılığını da feraseti ile çözmüştür. Rivayete göre sokağın birinde içinde para ve değerli taşlar bulunan fistanını düşüren bu Arab, tellal çıkararak fistanını bulup getirene 3.000 altın (*perah*) vereceğini vaat eder. Fistanı bir Türk bulur ve getirerek kendisine teslim eder. Ancak, vaat ettiği ödülü vermek istemeyen gözü açık Arab, fista-

[172] Kapsali, *Seder*, I, 269.
[173] Kapsali, *Seder*, I, 268-269.
[174] Kapsali, *Seder*, I, 269.
[175] Kapsali, *Seder*, I, 269-270.

nını, getiren Türk'ün çaldığını söyleyerek kendisine iftira atar. Durum mahkemeye intikal eder. Önce bir kadıya [Kapsali kadıyı *dayan* olarak verir] gidilir. Kadı, meselenin karışık olduğunu söyleyerek davayı bir üst mahkemeye, üst mahkeme de aynı gerekçe ile kadıaskere, o da sultana havale eder.[176] Olayın kendisine intikalinden sonra Sultan, "hikmet ve feraseti" ile Arabın iftira attığını hemen anlamış; ona, fistanın kendisinin olduğuna dair herhangi bir alamet bulunmadığı için ona ait olamayacağını söylemiş, Türkü de doğru davranışından dolayı hazineden verdiği 3.000 altın ile ödüllendirmiştir.[177]

Kapsali daha sonra Sultan Selim dönemindeki olayları anlatmaya başlar.

Sultanlık makamına oturan Yavuz, o sırada henüz 18 yaşında olan oğlu Süleyman'ı acilen görev yaptığı sancaktan İstanbul'a çağırır. Kefe'den 120 gemi ile yanında Selim'in orada iken biriktirdiği altın ve gümüşleri de getiren Süleyman, [cülus bahşişi olarak] yeniçerilere binlerce altın dağıtır.[178] Kapsali, şehzade Süleyman'ın Kefe dönüşü ve İstanbul'a girişi ile ilgili önemli bilgiler vermiştir.[179]

Bâyezid gibi, Yavuz Sultan Selim'in de ilk icraatı Yeniçerilere yönelik olmuştur. Onun yeniçeri ocaklarında nizam ve intizamı sağlamaya yönelik önemli tedbirler aldığını belirten Kapsali, Yeniçerilerin Sultan Bâyezid zamanında da halkı rahatsız, kadın ve kızları ise ulu orta taciz ettiklerini Bâyezid'in ise, rahatlığı ve merhametin nedeniyle kendilerine engel olmadığını belirterek Sultanın bu davranışını şu sözlerle eleştirir: "*Kötülere merhamet, iyilere zulümdür*".[180]

---

176 Kapsali, *Seder*, I, 270.
177 Kapsali, *Seder*, I, 271.
178 Kapsali, *Seder*, I, 265-266.
179 Bkz. Kapsali, *Seder*, I, 266.
180 "*ha-Rahmanuṭ 'al ha-raşa'im ahzariyut 'al ha-tsadikim*: הרחמנות על הרשעים אכזריות על הצדיקים". Bkz. Kapsali, *Seder*, I, 267.

Sultan Selim daha sultanlığının ikinci gününde yeniçerileri toplayarak davranışlarına dikkat etmeleri konusunda uyarmış, dikkat etmeyenlerin cezalandırılacağı ihtarından bulunmuştu. İlerleyen günlerde de halkı rahatsız eden yeniçerilere acımamış, bu tür işlere bulaşan yeniçerileri, ağaları ile birlikte idam ettirmişti.[181]

1. Şehzadeler Meselesi

Kapsali, Yavuz'un tahta geçmesinden sonraki ilk icraatını, yeniçerileri zapt u rabt altına almasını ve Yahudilerle ilişkisini anlattıktan sonra, 98-100. bölümlerde şehzadeler meselesini, yani, onun kardeşleri Ahmed ve Korkut ile mücadelesini anlatmaya başlar.

Sultan Selim, Şehzade Ahmed'in kendisine göndermek üzere bir ordu tertip ettiği haberini duymasından sonra, buna diğer gücün, yani Şehzade Korkut'un da iştirak edip etmediğini denemek için ona Ahmed'in ağzından bir mektup yazarak "Selim'e karşı ortak hareket etme" teklifinde bulunur. Korkut, Şehzade Ahmed'ten gelen sözde elçiye teklifi kabul ettiğini bildiren bir mektup gönderir. Kapsali, her iki mektubun metnini de vermiştir.[182] Bu yolla Yavuz, kardeşleri Korkut ve Ahmed'in kendisine karşı ortak hareket etme kararında olduklarını öğrenmiş olur.[183]

Kapsali, Yavuz'un kardeşleri ile mücadelesini, babası Bâyezid'in, kardeşi Cem ile mücadelesine benzetir.[184]

Sultan Selim, önce kardeşi Ahmed üzerine yürümeye karar verir. İstanbul'da yerine oğlu Süleyman'ı bırakarak Gelibolu'ya hareket eder. Gelibolu'da Şehzade Ahmed ile karşılaşır.

---

181 Kapsali, *Seder*, I, 267.
182 Bkz. Kapsali, *Seder*, I, 277-278.
183 Kapsali, *Seder*, I, 278.
184 Kapsali, *Seder*, I, 278.

Ahmed'in ordusu mağlup olarak dağılır. Şehzadenin kendisi kaçsa da bir süre sonra yakalanarak İstanbul'a getirilir; idam edildikten sonra babası Bâyezid'in yanına defnedilir.[185]

Şehzade Ahmed'in öldürülmesinin ardından, sıra, Antalya yöresini kendisine merkez edinen Şehzade Korkut'la hesaplaşmaya gelmiştir. Şehzadenin Anadolu'nun bu coğrafyasında olduğunu öğrenen Selim, bölgeye gelirse de, Korkut kaçarak dağlık bölgede bir mağaraya sığınır. Sultan, kardeşini bütün uğraşlara rağmen bulamayınca İstanbul'a döner. Yavuz'un bölgede bıraktığı adamları, uzun bir takipten sonra Korkut'un yerini şehre alışveriş yapmaya gelen adamlarını takip etmek suretiyle tespit ederler. Yaptıkları ansız bir baskınla Şehzade Korkut'u adamları ile birlikte öldürürler. Cesedi İstanbul'a gönderilen Şehzade Korkut da babası Bâyezid'in yanına defnedilir.[186]

Sultan Selim, daha sonra, yazdığı mektuplarla saltanat iddialarında bulunabilecekleri endişesi ile yeğenlerinin de öldürülmesini emreder. Emir üzerine değişik bölgelerden İstanbul'a 16 kadar ceset gönderilir.[187]

2. *İran Seferi*

Yavuz Selim'in doğu seferi, yani Safevîler [Kapsali kronikte hep Savafidi (השופידי) olarak kaydetmiştir] üzerine düzenlediği sefer, kroniğin 101-105. bölümleri arasında anlatılmıştır.

1514 yılında İran üzerine yürümeye karar veren Sultan Selim, 6 aylık uzun ve meşakkatli bir yolculuktan sonra Doğuya ulaşır. Sultan Selim bir yandan Safevîler üzerine yürümek üzere son hazırlıklarını yaparken diğer yandan da, Kapsali'nin Andoblot (אנדובלאט) olarak kaydettiği Dulkadi-

185 Kapsali, *Seder*, I, 278-280.
186 Kapsali, *Seder*, I, 280-281.
187 Kapsali, *Seder*, I, 281.

roğlu Alâüddevle'ye barış dileklerini bildiren bir elçi gönderir. Ancak, Alâüddevle, Selim'in bu teklifini reddettiği gibi, Osmanlı ordusuna taciz müfrezeleri göndermek suretiyle düşmanca davranışlar da sergiler; ancak İran üzerine yürümek hedeflendiği için, Dulkadiroğlu ile hesaplaşma sonraya ertelenir.[188] Sultan Selim'in düşmanı olan Alâüddevle'yi "gâvur" (*goy*)! olarak isimlendiren Kapsali, Osmanlı ordusunun, İran'a karşı zafer kazanacağından emin bir ruh hali içerisinde hareket ettiğini kaydeder.[189]

Ülkesine girerek Basra ve Tebriz gibi iki önemli şehri ele geçiren Sultan Selim'in karşısına çıkmaya cesaret edemeyen Şah'a Türk Sultanı, kadın elbisesi ve takılar göndererek sultanlıktan çekilip kadınlar gibi evinde oturmasını tavsiye eden aşağılayıcı bir mektup gönderir. Bölümde Şah ile yapılan kanlı [Çaldıran] Savaş[ı] da anlatılmıştır.[190]

Kroniğin ilerleyen bölümlerinde Şah'ın yenildikten sonraki kaçış sürecine de değinilmiştir. Şah'ı kovalamaktan ve düzenli bir ordu ile nizamî savaş yapamamaktan yorulan Osmanlı ordusunda psikolojik bir bıkkınlık da başlamıştır. Kapsali, Sultan'ın orduyu savaşa yeniden motive etmeye yönelik icraatlarıyla ilgili kıymetli bilgiler de vermiştir.[191]

Savaştan sonra Tebriz'de karargâh kuran Sultan Selim, asker ve bürokratlarına halka iyi davranmalarını emrederek eziyet edenlerin idam edileceğini duyurmuştur. Kapsali, o sırada Tebriz'de 4.000 Yahudinin yaşadığını ve bunların can ve mal emniyetlerinin garanti altına alındığını kaydeder.[192]

Kapsali bu bölümde Tebriz'in tarihi, coğrafyası ve iktisadi durumu hakkında da kıymetli bilgiler vermiştir.[193]

---

188 Kapsali, *Seder*, I, 283-284.
189 Kapsali, *Seder*, I, 283-284.
190 Bkz. Kapsali, *Seder*, I, 286-290.
191 Kapsali, *Seder*, I, 290-293.
192 Kapsali, *Seder*, I, 293.
193 Kapsali, *Seder*, I, 294-295.

Tebriz'de bir hafta kalan Sultan, Şah'ın hazineleri ile bazı ilim adamları, sanatkârlar ve kabiliyetli zanaatkârları İstanbul'a göndermiştir.[194]

Kapsali bu noktada Yavuz'un büyüklüğüne ve dünya tarihindeki muhteşem krallar ile imparatorlar arasındaki yerine, onun İran topraklarında adımladığı yerlerden bir zamanlar Koreş ve Ahoşveroş gibi Med ve Pers krallarının geçtiği şeklinde hatırlatıcı ifadelerle işaret eder.[195]

İran'a karşı kazanılan zafer, bütün ülkede sevinçle karşılanmış, 3 gün 3 gece süren kutlamalar yapılmıştır.[196]

3. Dulkadiroğlu Beyliği'nin Ortadan Kaldırılması

Yavuz'un Dulkadiroğulları üzerine düzenlediği sefer, kroniğin 106-108. bölümlerinde anlatılmıştır.

Sultan Selim, İran dönüşü İstanbul yerine Amasya'ya gider. Amacı, ayağının tozu ve savaş psikolojisinden henüz çıkmamış olan ordusu ile İran'a gidiş yolunda kendine zorluk çıkaran Dulkadiroğulları Beyliği üzerine yürümektir.[197]

Sultan Selim, gerekli hazırlıkları yaptıktan sonra Dulkadiroğlu Beyliği üzerine yürür. Yapılan savaşta Alâüddevle ve iki oğlu da dahil pek çok adamı öldürülür. Böylece Osmanlılar Dulkadiroğulları topraklarına hâkim olurlar.[198]

Kapsali, Selim dönemini anlattığı kitabın girişinde bu dönemin dört önemli olayından biri olarak takdim ettiği bu fetih hareketini gerçekleştiren Sultan Selim'i "Büyük Sultan,

---

194 Kapsali, *Seder*, I, 294-295.
195 Kapsali, *Seder*, I, 294-295.
196 Kapsali, *Seder*, I, 298-301.
197 Kapsali, *Seder*, I, 298-301.
198 Kapsali, *Seder*, I, 301-302.

Büyük Sultan Selim"(*) olarak tavsif eder.[199] Kapsali'ye göre Sultan Selim, Dulkadiroğulları üzerine kendi kafasına göre değil, Tanrı'nın emri üzerine yürümüştür.[200]

Dulkadiroğulları'nın hâkimiyet altına alınmasının ardından Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Osmanlı hâkimiyetini pekiştirmeye yönelik önemli fetih ve taarruz hareketleri yapılmıştır. Bölgede stratejik önemi bulunan Kemah'ta (Kapsali burayı *Kamaşi* olarak kaydeder) konuşlanan halk, çevre bölgelere yaptıkları taciz seferleri ile problem olmaya başlayınca, Sultan Selim'in gönderdiği birlik tarafından etkisiz hale getirilir.[201]

Sultan Selim, İran ve Dulkadiroğlu Beyliği gibi iki önemli hedefte başarılı olmasından dolayı Allah'a şükreder; kendisine yeni zaferler ihsan etmesi için dualar eder. Bu zafer ve başarılarda yapımını öğrettikleri yeni ateşli silah ve taarruz topları ile Yahudilerin de payını hatırlayarak kendilerine teşekkür eder.[202]

İran seferinde başarılı olan ve Dulkadir Beyliği'ni ortadan kaldıran Sultan Selim'in sıradaki hedefi Mısır'dır. Bütün zaferlerinde Sultan Selim ile beraber olan Tanrı, Mısır üzerine yürümeyi düşünen sultana Dulkadiroğulları toprağında şöyle seslenir: "*.... İşte her şeyi senin eline veriyorum; almak için uzatman yeterli. Ele geçirdiğinde istediğini yap!*"[203]

Kapsali, asıl hedefi Mısır olan Sultan Selim'i İran'a gidiş ve dönüş yolunda taciz edip meşgul ederek Mısır fethini geciktiren Dulkadiroğlu Alâüddevle'yi hiç sevmemektedir. Bu

(*) *"ha-Meleh ha-Gadol: Sultan Selim ha-Gadol:* המלך הגדול שולטאן שלים הגדול"

[199] Kapsali, *Seder*, I, 302.
[200] Kapsali, *Seder*, I, 299.
[201] Kapsali, *Seder*, I, 302.
[202] Kapsali, *Seder*, I, 303.
[203] Kapsali, *Seder*, I, 306. Kapsali bu ifadeyi Eyüb 1/12'den ödünç almıştır.

sebeple Osmanlı düşmanı diğer sultanlar ve krallar gibi ondan da "kötü gâvur" şeklinde bahsetmiştir.[204]

Bu özelliğinden dolayı "Tanrı'nın, kalbini ilim ve hikmetle doldurduğu büyük Sultan Selim", Alâüddevle'nin üzerine bir bulut gibi çökmüş; onu ve oğullarını ortadan kaldırmıştır.[205]

Kronikte Dulkadiroğulları seferinden sonra Sultan Selim'in İstanbul'a dönüşü ile şehirde nizam ve intizamın sağlanışına yönelik birtakım icraatlarından da bahsedilmiştir. Başkentten uzak olduğu dönemde yönetimde meydana gelen boşluğun müsebbibi ve devlet çarkının dönmesinin aksatıcısı olarak gördüğü bazı bürokratlar, kurulan (*mezalim*) mahkeme(sin)de yargılanır ve cezalandırılır. Bir vezir [muhtemelen Mustafa Paşa] ve sekbanbaşı [muhtemelen Balyemez Osman Ağa] da idam edilenler arasındadır.[206]

Kapsali, Sultan Selim'in acımasız gibi gözüken bütün bu icraatlarının, devletin düzeni için yapıldığını belirterek Sultanı savunmaya çalışır.[207]

4. Mısır Seferi

Kapsali'nin, kroniğinde anlattığı Osmanlı seferlerinin en detaylısı, Mısır'ın fethidir. Yavuz Selim'in Mısır'a hâkimiyetinin, kurtuluş zamanının bir işaretçisi ve mesihin çıkışının yaklaşmasının bir müjdesi olarak kabul edilmesi dolayısıyla,[208] Mısır'ın fethi kronikte uzun bir şekilde anlatılmıştır.

Kroniğin 109-138. bölümleri (s. 312-378) Osmanlı-Memlûk mücadelesine ayrılmıştır.

---

204 *"ha-Goy ha-Ra' ha-ze:* הגוי הרע הזה". Bkz. Kapsali, *Seder*, I, 306.
205 Kapsali, *Seder*, I, 307-308.
206 Kapsali, *Seder*, I, 309-310.
207 Kapsali, *Seder*, I, 308.
208 Mısır'ın Osmanlı hakimiyetine girişi bir başka Yahudi kronik Sambari'de de mesihî bir coşku ile anlatılmıştır. Bkz. Sambari, *Sefer Divrey Yosef*, s. 271-272.

İfadelerinden anlaşıldığı üzere müellif, kroniğinde heyecanla anlattığı bu sefere ilahî bir anlam yüklemektedir. Kapsali, Tanrı'nın, kralların kralı Sultan Selim'e (*meleh hamelehim*) Memlûkler üzerine gitmesini ilham (ile emr)ettiğini söyler.[209]

Mesih anlayışının bir dışavurumu olarak Kapsali, Osmanlı fethinden önce Mısır'da kötülüğün fevkalade yayıldığını, bu sebeple de Tanrı'nın Selim'in kalbine fetih fikrini koyduğunu; daha sefere çıkmadan Mısır'ın hazineleri ve diğer nimetlerini kendisine vaat ettiğini kaydeder. Kapsali'ye göre Mısır'da erdem, doğruluk ve bilgi namına hiçbir şey kalmamış, bu sebeple Mısır, Tanrısal gazabı hak etmiştir; ancak Tanrı, gazabını doğrudan değil, Sultan Selim eliyle göstermek istemiştir.[210]

Sultan Selim, önce, Şah İsmail'in ağzından Kansu Gavri'ye bir mektup yazarak Safevî-Memlûk ittifakının varlığına dair nabız yoklaması yapar. Kapsali, Yavuz'un yazdığı mektubu kısmen vermiştir. Sözde mektupta Şah, Kansu Gavri'ye aynı anda Osmanlı'ya iki cepheden savaş açmayı teklif etmiş; Kansu Gavri'nin Şah'ın elçisine (gerçekte Yavuz'un ajanı) verdiği cevapta *"halkım senin halkın, ordum da senin ordun"* diyerek hazırlıklara başlamasını, saldırı zamanını kendisine ayrıca bildireceğini belirtmiştir.[211]

a. Mercidâbık Savaşı

Memlûklere karşı yapılacak savaş için Sultan Selim 300 gemiden oluşan bir donanmayı, Kaptan-ı Derya ile Suriye sahiline gönderir.[212]

---

209 Kapsali, *Seder*, I, 312.
210 Kapsali, *Seder*, I, 313-314.
211 Kapsali, *Seder*, I, 316.
212 Kapsali, *Seder*, I, 317.

Kapsali, Kansu Gavri'nin Osmanlı ile savaşa çıktığında seksen yaşında olduğunu kaydeder. Yavuz'a karşı geldiği ve Osmanlı'yı uğraştırdığı için kendisinden nefret eden Kapsali, onun ismini oluşturan harflerin sayısal değerinin,(*) Firavun'un yazıldığı harflerle(**) aynı olduğunu, onun bu şekilde isimlendirilmesinin tesadüfî değil, Tanrı'nın bir takdiri olduğunu; zira kötülük ve yanlış işler yapma konusunda Firavun'dan aşağı kalır bir yanının bulunmadığını kaydeder.[213]

Kansu Gavri'yi aslan gibi güçlü bir köpeğe (*kelev*) benzeten Kapsali, Memlûkleri de İbranîcede aynı harflerle yazılan "*kaleb*" ve "*kelev*"e nispetle "Kalebliler" veya "ona tâbi olan köpek sürüsü"ne(!) benzetir. "Kalebliler" ifadesi ile bir başka söz oyunu daha yapar. Yahudi tarihinde Kaleb, Firavun'un kızı (Bithiah) ile evlenmişti.[214] Bu sebeple kronikte genelde Mısırlılar'ın, özelde ise Kansu Gavri'nin, Firavun'un soyundan geldiği imasında bulunulmuştur.[215]

Memlûklerin güçlü ve savaşçı insanlar olduklarını belirten Kapsali, onların Dimaşk [Şam] yapımı silahlar, çelik zırhlar hatta altından miğferlere sahip olduklarını; her biri 300 ila 500 düka altın (*perah*) kıymetinde savaş atlarına, savaşın ve çarpışmanın inceliklerini bilen 25 bin cengâvere sahip bulunduklarını kaydetmiştir.[216] Memlûk ordusu ile ilgili bu bilgiler, onların Ridaniye savaşına girecekleri sırada yaptıkları hazırlıklar anlatılırken de tekrar edilmiştir.[217]

Memlûk ordusu 9 Av 5276 [1516] tarihinde Kahire'den hareket etmek üzere iken, Kansu Gavri'nin hanımı ölür. Cenazenin defin işlemlerinin tamamlanması için biraz daha

---

(*) Kansu Gavri: 355 = 20+50+60+6+3+6+200+10 : כנסו גורי.
(**) Par'a: 355 = 80+200+70+5 : פרעה.
213 Kapsali, *Seder*, I, 318.
214 Konuyla ilgili olarak bkz. Yohanan Aharoni, "Caleb, Calebites", *EJd*2nd, VI, 353-354.
215 Anlatımın geçtiği yer için bkz. Kapsali, *Seder*, I, 318.
216 Kapsali, *Seder*, I, 318-319.
217 Bkz. Kapsali, *Seder*, I, 326.

beklemek zorunda kalan ordu, cenaze defni ve taziyelerin kabulünden sonra Kahire'ye 3 mil uzaklıktaki Ridaniye'de mola verir. Mola sırasında Memlûk sultanının yeğeni Tomanbay gelerek Kansu Gavri'ye Sultan Selim ile savaşmak yerine makul şartlarda anlaşmanın daha uygun olacağı tavsiyesinde bulunur. Ordudaki müneccimler de benzer tavsiyelerle Sultanın Yavuz'a karşı başarılı olamayacağı kehanetinde bulunurlar. Ancak Kansu Gavri, hiçbirinin sözünü dinlemez ve orduya hareket emri verir.[218]

Ordu sonraki süreçte Safed'te, ardından da Kudüs'te mola verir. Kansu Gavri, burada Osmanlı'ya karşı başarı vermesi için Allah'a bol bol dua eder, sadakalar dağıtır ve kurbanlar keser. Kudüs'ten sonra Dimaşk'a geçen Gavri, buradan önemli miktarda lojistik destek sağlar.[219]

Bu sırada Sultan Selim de Kansu Gavri ile karşılaşmak üzere harekete geçmiştir. Osmanlı Sultanı, Kansu Gavri'nin akıbetini bildirmek üzere, Dulkadirli Alâüddevle ve oğullarının başlarını altın bir sandık içerisinde kendisine gönderir.[220] Kapsali bu süreçte bazı emirlerin *"Müslümanların birbiri ile savaşmasının doğru olmadığını"* bildirmek üzere bir heyet halinde Sultan Selim'e geldiğini kaydeder. Kronikte açıkça ifade edilmese de, heyetin gelişinin Kansu Gavri'nin Halep'e ulaşmasından sonra vukû bulduğu anlaşılmaktadır. Yavuz'la Kansu Gavri'nin aynı dinden olduğunu söyleyen emirler bir türlü ikna edemedikleri Türk sultanını, görüşmenin bir safhasında *"kan dökmeyi seven, savaştan başka bir şey düşünmeyen birisin"* diyerek itham etmişler, öfkelendiği halde kızgınlığını belli etmeyen Yavuz, bu ithamlara Kansu Gavri'nin Şah ile bir olup kendi kuyusunu kazdığı şeklinde cevap vermekle yetinmiş, ancak onların Gavri'nin emin ve güvenilir bir insan olduğu şeklindeki

218 Kapsali, *Seder*, I, 322.
219 Kapsali, *Seder*, I, 323.
220 Kapsali, *Seder*, I, 323-324.

sözleri üzerine küplere binerek Şah ile yaptığı gizli yazışmaları önlerine fırlatmıştır. Bu anlatımla Yavuz'un savaşa gelmekteki haklılığını ispatlamaya çalışan Kapsali, mektupları göstermesi üzerine Müslüman emirlerin utanarak sultanın huzurundan ayrıldıklarını kaydeder.[221]

İlerleyen süreçte savaş kaçınılmaz hale gelir. Her iki ordu da savaşmak üzere hazırlanır. Sırtlarını karşılıklı tepelere dayayan ordular yavaş yavaş birbirine yaklaşır. Kapsali, "cenk adamı (*iş milhama*)" ve "savaş meydanında yüksek sadalı komutanı" olarak tasvir ettiği[222] Yavuz'un, ordusu içerisinde dolaşarak cesaret verdiğini ve askerlerini savaşa teşvik ettiğini nakleder.[223]

Elul ayının başında [Mercidâbık] savaş[ı] başlar. Kapsali'nin "muazzam bir savaş" (*milhama 'atsoma*) olarak tarif ettiği muharebenin ilk dört saatlik bölümünde pek çok Memlûk askeri öldürülür. Kapsali, savaşın ilerleyen safhasında direnen Memlûkler karşısında gevşeklik gösteren Osmanlı ordusunun Sultan Selim tarafından büyük bir ustalık ve komutanlık dehası ile derlenip toparlandığını heyecanlı bir üslupla anlatır. Osmanlı ordusu savaşta yenilmemiştir, zaten yenilmeyecektir de. Zira o gün savaşta Osmanlı ordusuna bizzat yardım eden Rab, Kansu Gavri'nin tepesine çökmüştür.[224]

Ordusunun dağılması üzerine kendisi de kaçan Kansu Gavri, bir müddet sonra dinlenmek üzere çekildiği mola yerinde düşüp ölmüş; cesedi, kendisini takip eden Osmanlı askerleri tarafından alınarak Yavuz'un kampına getirilmiştir. Sultan Selim, Kansu Gavri'ye sultanlara yaraşır bir cenaze

---

[221] Kapsali, *Seder*, I, 325-326.
[222] Bu ifadeyi Kapsali İşaya 42/13'ten almıştır.
[223] Kapsali, *Seder*, I, 326-327.
[224] *"ve yaşav Adonay lo be-roşo:* וישב י״י לו בראשו" Bkz. Kapsali, *Seder*, I, 327-328.

töreni düzenlemiş; türbemsi bir bina yaptırıp etrafını da demir çitlerle çevirerek defnettirmiştir.[225]

Bu sırada bir ulak, Memlûk ordusunun Osmanlılar tarafından korkunç bir mağlubiyete uğratıldığını haber vermek üzere Mısır'a ulaşmıştır.[226]

Sultan Selim bu süreçte Mısır'ın yüksek bürokratlarından Hayır Beg'le irtibata geçer. Bunun vasıtasıyla diğer Mısır/Memlûk emirlerine ulaşmaya ve bunlarla anlaşmaya çalışsa da, pek başarılı olamaz; ancak Hayır Beg, Mısır'da meskun Abbâsî halifesini göz hapsinde tutmaya başlar.[227]

b. Filistin'in Osmanlı Hâkimiyetine Geçişi

Kansu Gavri'nin ölümünden sonra Mısır ileri gelenleri oy birliği ile yeğeni Tomanbay'ı (טוממבי) Memlûk sultanlığına getirirler. Kapsali, Tomanbay'ı "büyük" (*iş gibor*) ve "zeki" (*haham*) bir adam olarak tasvir eder. Ancak Tomanbay, sultanlığı, Memlûk emirlerinin "kendisini her hal ve şartta destekleyecekleri"ne dair kesin bir söz aldıktan sonra kabul eder. Kapsali, onun tahta Ekim (7 Tişri) 1516'da oturduğunu kaydeder. Yeni Memlûk sultanı, vakit kaybetmeden ülkesine doğru ilerlemekte olan Osmanlılara karşı savaş hazırlıklarına başlar.[228]

Bu süreçte ise Osmanlı ordusu Dimaşk'a hâkim olur. Dimaşk halkı, âlimleri ve emirleriyle birlikte, Sultan Selim ve ordusunu sevinç içerisinde karşılar. Şehri kendisine teslim ederler. Kapsali, Dimaşk'ın krallık gibi büyük bir şehir, halkının da çok seçkin olduğunu kaydeder.[229]

---

[225] Kapsali, *Seder*, I, 328.
[226] Kapsali, *Seder*, I, 329.
[227] Kapsali, *Seder*, I, 329.
[228] Kapsali, *Seder*, I, 330.
[229] Kapsali, *Seder*, I, 330-331.

Sultan, Dimaşk'ta iken veziri Sinan Paşa'yı Filistin bölgesinin fethi ile görevlendirir. Sinan Paşa, Gazze ve Safed'i Osmanlı hâkimiyetine katarak bölgede Osmanlı otoritesinin kurulması için gerekli önlemleri alır.[230] Sinan Paşa daha sonra Dimaşk ve Filistin'in Osmanlı idaresine girdiğini haber vermek üzere Sultan tarafından Mısır'a elçi olarak gönderilmiştir.[231]

Kapsali, bu bölümde Canbirdi Gazâlî ile ilgili kısa da olsa bazı bilgiler vermiştir. Memlûklerin Gazze valisi olan Canbirdi'nin o sırada 50 yaşlarında bulunan Tomanbay'a sadık, büyük bir asker olduğunu söylemiş, cengâverliğini ise "girdiği savaşlarda bindiği atların öldüğü" ifadeleri ile övmüştür.[232]

Memlûk ordusu, Mısır'a geçişteki en mühim stratejik mevzi olan Gazze'yi tekrar ele geçirebilmek için yeni bir hamle yapar. Tomanbay, Canbirdi Gazâlî ile Dimaşk'ın eski yöneticisi Emir Kebir'i Osmanlı güçlerini bölgeden atmaları için Han Yunus'a; amiralini de deniz tarafından çıkarma yapmak üzere Gazze'ye göndermişse de bunlar, herhangi bir başarı elde edememişlerdir.[233]

Ancak Gazze'deki bu başarısızlık Memlûkleri yıldırmaz. Emirler Canbirdi Gazâlî (Gazze emiri), Emir Ali (İskenderiye emiri) ve Emir Kebir (Dimaşk emiri), Filistin bölgesini kurtarmak üzere yeniden harekete geçer. Sinan Paşa, bu 3 Memlûk emirine, Kapsali'nin deyimiyle, kahramanca karşı koyar. Bunlardan Emir Ali öldürülür, Gazâlî ise esir edilir. Ancak Sinan Paşa'nın Gazze'de olmadığı bir sırada Gazâlî, şehirdeki Memlûkler tarafından gizlice kaçırılır. Yavuz, Gazâlî'nin kaçırılmasına çok kızmasına rağmen, herhangi

230 Kapsali, *Seder*, I, 331-332.
231 Kapsali, *Seder*, I, 332.
232 Kapsali, *Seder*, I, 332.
233 Kapsali, *Seder*, I, 332-333.

bir ihmalden kaynaklanmaması sebebiyle veziri Sinan Paşa'yı affeder.[234]

Gazze ve Safed'ten sonra Filistin bölgesinde Kudüs, Remle, Hama ve Ekron ile Askalan, Trablus ve Sidon gibi Gazze'nin kuzey ve güneyindeki diğer sahil kentleri de tamamen Osmanlı hâkimiyetine alınmıştır.[235]

c. Ridaniye Savaşı

Filistin bölgesinde hâkimiyetini tesis eden Osmanlılar Mısır üzerine yürümek üzere hazırlıklara başlar.

Sinan Paşa'nın Filistin'de gerçekleştirdiği fetihler sırasında Yavuz hep Dimaşk'taki karargâhında kalmıştır. Kapsali, Yavuz'un Memlûklerin iki kudretli emiri, Emir Ali ile Emir Kebir'in öldürüldüğü haberinin ulaşması üzerine, Mısır'a yürüme kararı aldığını kaydeder.[236]

Bu karara rağmen Sultan, işin kan dökülmeden halledilmesi için Tomanbay'a son bir kere elçi göndermeye karar verir. Fakat elçiler yolda Memlûkler tarafından yakalanarak öldürülür. Bu sırada Sinan Paşa'nın da öldürüldüğü şayiası, Yavuz'u telaşlandırmış ise de, yapılan tahkikatta ölmediği anlaşılmıştır. Memlûklere son kez bir elçi daha gönderen Yavuz, elçiye, öncekilerin akıbetine uğramaması ve yakalanmaması talimatını verir.[237] Elçi, öncekilerden farklı bir güzergâh takip ederek Tomanbay'ın sarayına ulaşır.[238] Kapsali burada Memlûk sarayının fiziksel özellikleri yanında, elçi kabul usulü hakkında da kıymetli bilgiler vermiştir. İzni olmaksızın Memlûk sultanının huzuruna kimsenin giremediğini, bu şekilde

---

[234] Kapsali, *Seder*, I, 333-334.
[235] Kapsali, *Seder*, I, 334-335.
[236] Bkz. Kapsali, *Seder*, I, 335.
[237] Kapsali, *Seder*, I, 335-336.
[238] Kapsali, *Seder*, I, 336-337.

giren birinin cezasının ise sorgusuz sualsiz ölüm olduğunu belirten Kapsali, saraya küçük bir bahçeden girildiğini, bahçe ile saray arasında 16 kapı, her kapıda da eli silahlı nöbetçilerin bulunduğunu, gelenlerin ancak kapıdan eğildikten sonra girebildiğini kaydettikten sonra, kapıların, girenlerin eğilebileceği şekilde yapılmasının sebebini ise, gelenlerin kibirlerinin kırılmasına yönelik olduğunu belirtir.[239] Bu bilgilerin Memlûk teşkilat tarihi kitapları ile karşılaştırılması ilginç olacaktır.

Osmanlı elçisi Tomanbay'ın huzuruna çıkar. Kapsali, Osmanlı'nın büyüklüğüne vurgu için, Yavuz'un elçisinin Tomanbay'ın huzuruna kahramanlara yaraşır bir tavırla, atından inmeden çıktığını ve Sultanlar Sultanı Büyük Sultan Selim'in Memlûklere teslim olmaları çağrısını içeren mektubu ilettiğini kaydeder. Tomanbay, Osmanlı elçisinin bu pervasız tavrına çok kızar ve öldürülmesini emreder. Ancak müşavirleri bu tutumun işleri daha da içinden çıkılmaz hale getireceğini belirterek bu tavrından vazgeçirirler. Bunun üzerine Osmanlı elçisi hapsedilir. Ancak elçi bir süre sonra bizzat vezirlerin kışkırtması ile öldürülmüştür.[240]

Teslim çağrısına olumlu yanıt alamayan Yavuz Selim, Mısır'a gitmek üzere Dimaşk'tan hareket eder. Gazze'de bir süre konakladıktan sonra Mısır'a geçer. Sultan Selim Gazze'de bulunduğu sırada Taberiye, Nablus, Kudüs ve el-Halîl'den gelen temsilciler, bağlılıklarını arz etmek üzere Sultanın huzuruna çıkarlar.[241]

Sultan Selim'in Mısır'a gelmekte olduğunu öğrenen Tomanbay ise onu karşılamak/savaşmak üzere Kahire'den

---

[239] Kapsali, *Seder*, I, 337.

[240] Bkz. Kapsali, *Seder*, I, 337-338. Kapsali, Osmanlı elçisinin bu şekilde öldürülmesini, Ahd-i Atîk'in II. Samuel kitabının 10. babında anlatılan, Davud Peygamber'in Ammonoğulları'na gönderdiği elçi olayına benzetir ve olaya gönderme yapar. Ayrıca İsrail tarihinden de Herod'un elçilerinin okudukları mektubu hatırlatır. Bkz. *Seder*, I, 338.

[241] Kapsali, *Seder*, I, 338.

hareket ederek Ridaniye'ye gelir. Kapsali, Ridaniye'den bahsettiği bu bölümde Tomanbay'ın, sâbık sultan Kansu Gavri'nin yaptığı hatanın aynının kurbanı olduğunu da ima eder; zira Tomanbay, Gavri'nin Yavuz'la karşılaşmak üzere Kahire'den hareketinden sonraki bu ilk konak yerinde (Ridaniye) hem kendisi hem de müneccimleri vasıtasıyla Sultanı makul şartlarla Osmanlı ile anlaşmaya ikna etmeye çalışmış, ancak dinletememişti.[242]

Tomanbay, Ridaniye'de kamp kurar ve ordusuna, büyük-küçük kim olursa olsun, getirilen her Osmanlı kellesi için 100 *Eşrefiye* (שרפיא) vereceği şeklinde duyurular yapar. Tomanbay'ın Mısır'ın bütün hazinelerini savaş için seferber ettiğini belirten Kapsali, çok geçmeden Memlûk otağına ödül avcıları tarafından katledilen Osmanlı kellerinin ulaşmaya başladığını kaydeder.[243]

Ridaniye'de Osmanlı ile Memlûk süvari birliklerinin ilk çarpışmaları da başlar. Ancak ilk şiddetli çarpışma, Ridaniye'ye gelişin dördüncü gününde vukû bulmuştur. Askerlerinde gevşeme gören Tomanbay, kendileriyle bir toplantı yaparak uyarır ve koyduğu ödülü hatırlatır.[244]

Kapsali, bu süreçte Tomanbay'ın karargâhında yaşanan ilginç bir olaydan da bahseder. İfadesine göre, savaşın sürdüğü esnada Tomanbay yalnız iken karargâhına erkek kılığında bir kadın girer. Kadının ne amaçla geldiği konusunda değişik rivayetleri sıralayan Kapsali, onun Tomanbay'a Yavuz tarafından gözdağı verme amaçlı gönderildiğini, bununla da Memlûk devletini, değil büyük bir orduyla, arzu etmesi durumunda bir kadınla bile yıkabileceğini göstermek istediği şeklindeki değerlendirmelere de yer vermiştir.[245]

---

242 Kapsali, *Seder*, I, 338-339. Tomanbay'ın Kansu Gavri'yi ikna çabaları için bkz. *a.g.e.*, I, 322.
243 Kapsali, *Seder*, I, 339.
244 Kapsali, *Seder*, I, 340.
245 Kapsali, *Seder*, I, 340.

İlerleyen süreçte Osmanlı-Memlûk savaşı giderek şiddetlenmiş, Memlûkler savaşın en çetin aşamasında kahramanca savaştıkları halde, Osmanlı ordusunu durduramamışlardı. Tomanbay ve askerleri Mısır'ın içlerine doğru çekilmişlerdi.

Bu başarının ardından Sultan Selim Memlûkleri takip etmeye karar verir. Sultan Selim'in Kahire'ye gitmek üzere harekete geçtiği bir sırada, Tomanbay'ın yanındaki adamlarından biri gizlice Yavuz'un yanına gelir. Ona gitmeyi düşündüğü yerden değil de bir başka güzergâhtan gitmesini; bu durumda hem zayiat vermeyeceğini hem de ansızın yakaladığı Memlûkleri etkisiz hale getirebileceğini söyler. Sultan Selim, Osmanlı ordusunu zor durumda kalmaktan kurtaran bu adamı binlerce altın ile ödüllendirir. Hakikaten de adamın tavsiye ettiği yol takip edildiğinde Memlûkler sürpriz bir şekilde arkadan kuşatılarak silahları ile birlikte etkisiz hale getirilir. Daha sonra Tomanbay'ın diğer birlikleri ile çok kanlı çarpışmalar yapılır. Kapsali, bu çarpışma sahnelerini etkileyici bir üslupla anlatmıştır. Çarpışmalar sırasında hem Memlûklerden hem de Osmanlı tarafından pek çok kimse şehit olur. Osmanlı tarafında şehit olanların en önemlileri ise Yunus Bey ve Sinan Paşa'dır. Yeniçerilerin cansiperane gayretlerinden övgü ile bahseden Kapsali, Tanrı'nın o gün Osmanlılara yardımını Ahd-i Atîk'teki bir pasajla şu şekilde ifade eder: "*... O gün Mısırlılarla savaşan onlar (Osmanlılar) değil, Tanrı idi*"(*).[246]

Yavuz, Sinan Paşa'nın ölüm haberi kendisine ulaştığında çok üzülür. Gözlerinden iki damla yaş süzülür ve Tomanbay'a bu değerli komutanının kanının yerde bırakılmayıp öcünün muhakkak alınacağına dair bir mektup yazar.[247]

(*) Çıkış 14/25.

[246] Kapsali, *Seder*, I, 342-344.

[247] Kapsali, *Seder*, I, 344-345.

Askerlerinin çoğunu kaybeden Tomanbay, hayatta kalan adamlarıyla çöle çekilir. Ancak takip edildikleri sırada, Kansu Gavri'nin o sırada 16 yaşlarında olan oğlu Abdullah, yanındaki bazı vezirler ve Memlûk ileri gelenleriyle birlikte Osmanlı askerleri tarafından yakalanır.[248]

Yavuz, 1 Adar [5]277'de [24 Ocak 1517] Kahire'ye girer. Şehre girildikten sonra askere 3 günlük yağma izni verilir. Asker Cumartesi gününden Pazartesi gününe kadar Kahire'yi yağmalar.[249] Üçüncü günden sonra halkı rahatsız edenlerin şiddetle cezalandırıldığını belirten Kapsali, yağmadan sonraki günlerde Mısır'da yükte hafif, pahada ağır kıymetli taş, altın, gümüş, mücevher ve benzeri eşyaların toplanarak defterdara teslim edildiğini kaydeder.[250] Defterdâr bu malları Kansu Gavri'nin, oğlu Abdullah için yaptırdığı muhteşem köşkte toplamıştır.[251]

Kahire'nin fethinden sonra, ilk geceden itibaren şehrin güvenliğini "subaşı" temin etmiş, emrindeki atlı ve yaya muhafızlarla Osmanlı idaresinin şehirdeki emniyet ve asayişini sağlamıştı. Sultan Selim, o gece şehir merkezinde kalmamış, fetihten önce karargâhını kurduğu Bulak'a geri dönmüştü.[252]

Öte yandan o gece Emir Kebir komutasındaki Memlûklerle Osmanlı askerleri arasında sabaha kadar süren çatışmalar yaşanmış; emir ve arkadaşlarının Kahire kalesini ele geçirme teşebbüsü başarılı olamamıştı. Kapsali, o geceki çarpışmalarda 30 kadar kişinin öldürüldüğünü; kalanların ise, kale civarında sadece Memlûklerin bildiği bir geçitten kaçarak çöle, Tomanbay'ın yanına gittiklerini kaydeder.[253]

---

248 Kapsali, *Seder*, I, 345-346.
249 Kapsali, *Seder*, I, 346.
250 Kapsali, *Seder*, I, 347.
251 Kapsali, *Seder*, I, 347.
252 Kapsali, *Seder*, I, 347.
253 Kapsali, *Seder*, I, 347-348.

Kahire'nin, dolayısıyla da tüm Memlûk ülkesinin Osmanlı hâkimiyetine girdiği kesinlik kazanınca, değişik bölgelere dağılan Memlûklerin kesin bir mağlubiyete uğradığını ve bölgenin artık Osmanlıya ait olduğunu bildirmek üzere elçiler gönderilmiştir.[254]

d. Mısır'da Osmanlı Hâkimiyeti

Yavuz'un Ridaniye'ye dönüşünün hemen ardından otağına gelen Memlûk Emiri Canbirdi Gazâlî, Sultanın affını dilemiş, kendisine övgü dolu sözler söylemişti. Yavuz, paşalarına ve askerlerine yaptıklarını tek tek hatırlattıktan sonra Gazâlî'yi affetmiş, kurdurduğu mükellef bir sofra ile de kendisine ziyafet çekmişti.[255]

Daha sonra genel bir af çıkaran Sultan Selim üç gün içerisinde gelip bağlılık bildiren herkesin can ve mal emniyetinin garanti edileceğini duyurmuştur. İlân üzerine Memlûk ileri gelenlerinin çoğu Sultanın huzuruna çıkarak elini tutmuş ve bağlılık yemini etmiştir. Kapsali, Hayır Beg ve Gazâlî ile birlikte 56 kadar Memlûk bürokratının bağlılık yemini yaptıklarını kaydeder.[256] Ancak Yavuz, bunların huzurdan ayrılmasından sonra kendisine samimi manada bağlanıp bağlanmadıklarını denemek için her birine Şah İsmail'in ağzından, Kansu Gavri'nin intikamını almalarında kendilerine yardım edeceği, büyük bir ordu ile Mısır'a gelebileceğinin belirtildiği mektuplar yazmış, o gece özel elçilerle bunlara tek tek dağıttırmıştı. Kapsali'nin ifadesine göre bunlardan sadece Hayır Beg ile Gazâlî, Yavuz'a verdiği sözde sadık kalmış; Şah İsmail'in ağzından yazılan düzmece mektuba olumlu cevap verenlerin tamamı ertesi gün idam edilmiştir.

[254] Kapsali, *Seder*, I, 349.
[255] Kapsali, *Seder*, I, 351.
[256] Kapsali, *Seder*, I, 352.

Sultan, öldürülenlerin usulüne uygun olarak defnedilmelerini emretmiştir.[257]

Hayır Beg ile Gazâlî ise sadakatlerinin karşılığını almışlardır. Yavuz, bu ikiliye Mısır'ı yönetme görevi vermiştir.[258] Kapsali, Gazâlî'nin bir süre sonra isyan edeceğini de belirtir, ancak bu konunun ileride yeri geldiğinde anlatılacağını kaydeder.[259]

Kapsali, kronikte savaş sırasında ölen Memlûk bürokratlarının gizli kalmış hazinelerinin hanımları tarafından Sultana teslimini de anlatmıştır. Emir Salah'ın [Salah Erkimış] yaşlı dul eşi, Vezir[*] Yunus Paşa'ya gelerek Sultana 100 bin Venedik dükası (*perhe Venetsia*) verebileceğini, ancak bu paranın önce bulunması gerektiğini söyler. Kadın, durumu Sultana da iletmesi için huzura çıkarılır. Sultana, kocasının, kâtiplerinden birine savaşa çıkmadan önce yüklü miktarda para bıraktığını, ancak parayı bıraktığı kâtibin kim olduğunu bilmediğini nakleder. Sultan, durumun Memlûkler arasında soruşturulmasını emreder; ancak paranın bırakılması konusunda kimsenin bilgisi yoktur. Sultan kadını tekrar çağırtır ve olayı bir daha anlattırır. Kadın, kocasının Kansu Gavri ile Mercidâbık'a giderken kâtibe 100 bin düka verdiğini, dönüşte alacağını, eğer dönmezse bu parayı karısına vermesini emrettiğini nakleder. Ancak kadın, kocasının kendisine kâtibin ismini söylemediğini belirtir. Bunun üzerine Selim, Memlûk kâtiplerini tek tek kadın ile yüzleştirerek kadına kocası hayatta iken evlerine sıkça gelenleri dikkatle bakıp teşhis etmesini emreder. Kadın sıra ile sorgulanan kâtiplerden birini teşhis eder. Kâtip sorgudan sonra, emirin altınları emanet ettiği kimsenin kendisi olduğunu itiraf eder. Altınlar alınarak hazineye devredilir. Sultan, görevlilere ka-

---

[257] Kapsali, *Seder*, I, 353-354.
[258] Kapsali, *Seder*, I, 354.
[259] Kapsali, *Seder*, I, 354.
(*) Kapsali, "Kaptan Zineral" olarak kaydetmiştir.

dına kocasının mallarını iade etmelerini ve bütün ihtiyaçlarını karşılamalarını emreder. Savaşta ölen Memlûk bürokratlarının eşleri de bunu duydukları vakit, hazineye ait altınları saraya teslim ederek kocalarına ait mallarla birlikte pek çok hediye alırlar.[260]

Kapsali, Yavuz'un bilgisi, hikmeti ve Tanrı'nın kendisine bahşettiği ilham sayesinde bu altınları keşfettiği kanaatindedir.[261]

e. Tomanbay'ın İdamı

Ridaniye Savaşı'nda yenilip çöle çekilen Tomanbay, çoğunluğu Memlûklerden oluşan, altı bin kişilik bir ordu toplayarak Kahire'ye yapacağı ani baskınla ülkeye yeniden hâkim olmak üzere harekete geçer. Kapsali, Tomanbay'a katılan insanları "kötü kimseler" (*mar nefeş*) olarak niteler.[262]

Ancak Tomanbay'a katılan Benî Bekir kabilesi şeyhi, Tomanbay'ın saldırı hazırlığını gönderdiği bir ulak ile Türk Sultanına ulaştırır. Sultan Selim bu habere sevinir ve Tomanbay'ı kendi seçtiği bir alanda karşılamak ister. Bu sebeple de şeyhe, Tomanbay'ı şehre saldırıya teşvik etmesini, ancak yapacağı baskını mümkünse Nil'i geçerek Bulak tarafından yapmaya ikna etmesini bildirir. Kapsali'nin ifadesine göre Yavuz'un bu şekilde bir plan yapmasının iki sebebi vardır: Biri, Nil'i geçerek askerlerini tehlikeye atmamak, diğeri ise Eski Kahire yolu üzerinde Memlûkler ve taraftarlarınca kurulabilecek bir pusu ya da tuzağı önlemek. Bu sebeple Yavuz, yaptığı planla Memlûk ordusunu coğrafî şartlarını bildiği ve gerekli tertibatı aldığı Bulak'ta karşılamak istemiştir.[263]

---

260 Kapsali, *Seder*, I, 354-356.
261 Kapsali, *Seder*, I, 357.
262 Kapsali, *Seder*, I, 357.
263 Kapsali, *Seder*, I, 357-358.

Tomanbay, Yavuz'un ajanlığını yapan Benî Bekir şeyhinin tavsiyesine uyarak saldırıyı Yavuz'un istediği yönden yapmaya karar verir.[264] Askerleri ile birlikte çölden çıkarak Nil Nehri kıyısına gelen Tomanbay, Kapsali'nin *"burkay"* ve *"postiş"* olarak adlandırdığı gemilerle nehri geçerek Bulak üzerinden Kahire'ye gitmek ister. Ancak, Bulak'a gelindiğinde pusuda bekleyen Osmanlı ordusu ani bir çıkışla Tomanbay ve askerlerine saldırır. O gün sabahtan öğleye kadar yapılan şiddetli çarpışmada pek çok Memlûk ve emir ile bunlara destek veren Arap şeyhleri öldürülür. Diğer Memlûk ve Arapların yeni bir isyana kalkışmamaları için kesilen başlar ibret amacıyla şehir kapılarına asılır.[265]

Bu savaştan da sağ olarak kurtulmayı başaran Tomanbay bir deveye atlayarak çöle kaçar. Çölü iyi tanıyan Benî Bekirli bedevîler ile Canbirdi Gazâlî, Tomanbay'ın peşine düşer. Kapsali, kaçışın sürat ve heyecanını ifade babında, Gazâlî ve Tomanbay'ın ikişer at çatlattıklarını nakleder. Bütün uğraşlara rağmen Tomanbay yine yakalanamaz.[266]

Nihayet takipten yorgun ve bitkin düşen Benî Bekirli Araplar ile Gazâlî dinlemek üzere mola verdikleri bir sırada, Kahire'ye erzak taşıyan kervancılardan Tomanbay ve altı arkadaşının yerini öğrenirler. Tomanbay, çölde bir Arap kabilesine sığınmışsa da, peşinden gönderilen Benî Bekirli bedevîler kendisini yakalayarak Sultana götürmek üzere Gazâlî'ye teslim ederler.[267]

Tomanbay, 13 Nisan 1517 [21 Adar 5277] tarihinde Yahudilerin *Pesah* Bayramı'nın(*) 7. gününde Kahire'ye getirilir. Yavuz, Tomanbay'ın yakalanmasına çok sevinir ve artık

---

264 Kapsali, *Seder*, I, 358.
265 Kapsali, *Seder*, I, 361.
266 Kapsali, *Seder*, I, 362.
267 Kapsali, *Seder*, I, 362.
(*) Yahudilerin kendi takvimlerine göre Nisan ayının 15. gününden itibaren Mısır'daki esaretten kurtuluşları anısına yedi gün süre ile kutladıkları bayram.

kendisine Mısır'a tam anlamıyla hâkim olma fırsatını verdiği için Allah'a şükreder.[268]

Kapsali, Tomanbay'ın, Sultan Selim'in tahta geçişinin 5. yılında, kendisinin Mısır tahtına geçişinin ise 6. ayında yakalandığını kaydeder.[269]

Tomanbay, bir atın üzerinde elleri önden kelepçeli, kendisi de bir Türk askerine bağlanmış vaziyette Bâbü Züveyle'ye çıkan Büyük Pazar'dan şehre getirilir. Bu arada, şehirde tellallar çıkarılarak *"Sultan Selim'i seven ve Tomanbay'ın akıbetini görmek isteyen Bâbü Züveyle'ye gelsin!"* şeklinde Arapça bir ilân yapılır.[270] Halk, Tomanbay'ı görmek için kalabalıklar halinde, birbirini ezercesine sokaklara dökülür. Tomanbay bir bedevî gibi, kaçışı sırasında kendisini kamufle etme amacıyla giydiği elbiseler içerisinde getirilir. Bâbü Züveyle'ye gelindiğinde atından indirilerek elleri arkadan bağlanır. O sırada Tomanbay'ın ağzından *"Ben, Allah'ın koruması altındayım"* manasında *"Zimmeti fi'llâh"* şeklinde Arapça bir ifade duyulur. Çok bekletilmeksizin, hemen aynı gün [21 Adar 5277/13 Nisan 1517] Bâbü Züveyle'de idam edilir. İbret amacı ile de 3 gün ve 3 gece darağacında sallandırılmış vaziyette bırakılır.[271]

Üçüncü günün sonunda hem bir Arabın, cesedin indirilmesi için sarf ettiği gayret hem de Sultan Selim'in şehre gelecek olması nedeniyle, Tomanbay'ın cesedi darağacından indirilir. Kapsali, Osmanlı'nın Mısır'a hâkimiyet dönemini bugünden itibaren başlatır:

"Sultan Selim'in Mısır'da tam anlamı ile tahta oturduğu gün, işte bu gündür [16 Nisan 1517]."[272]

---

268 Kapsali, *Seder*, I, 363.
269 Kapsali, *Seder*, I, 363-364.
270 Kapsali, *Seder*, I, 364.
271 Kapsali, *Seder*, I, 365.
272 Kapsali, *Seder*, I, 366.

Kapsali bu noktada Sultan Selim'in mesihî şahsiyetine de atıfta bulunur. Ahd-i Atîk'teki bir ifadenin Sultan Selim'e işaret ettiğini söyler: *"...Ve Rab tez giden buluta binmiş Mısır'a gidiyor..."*.[273] Kapsali pasajda geçen "tez" kelimesindeki harflerin rakamsal değerinin (130 = 30 :ל ,100 : ק= קל), Selim'in yazıldığı harflerin rakamsal değeri ile aynı olmasına (= סלם 130 = 40 :ם ,30 :ל ,60 :ס) dikkat çeker. Yavuz'a yüklediği mesihî misyonu *Zohar*'dan verdiği bazı örneklerle de destekler.[274] Onun konu ile ilgili şu ifadeleri oldukça ilginçtir: *"...Ve Mısır putları O'nun önünde titriyor..."*[275] *Yavuz Selim Mısır'a hâkim olduktan sonra '...Putlar tümüyle ortadan kalkacak'*[276] *ve oradaki (Mısır) putlar imha edilecek; bu da kurtuluş gününde gerçekleşecek. Buna göre 'terennüm zamanı gelecek, memleketimizde büyük kumrunun sesi yükselecek'; Mesih bizim dürüstlüğümüzde çabucak gelecek, zira bu sürgünle Rab dağınık İsrail'i bir araya toplamaya başladı..."*[277]

Kapsali, daha sonra Sultan Selim'in Mısır'da adil bir idare kurmaya yönelik gerçekleştirdiği bazı icraatlardan bahsetmiştir. Bu bağlamda Sultan ölçü ve tartıda hile yaparak haksız kazançla servetine servet katan bir gıda tüccarını darağacında sallandırmıştır.[278] Benzer şekilde, aynı günlerde çölde yol kesip kervan basan güçlü ve nüfuzlu bir bedevî şeyhi de yakalanarak idam edilmiştir.[279]

Kapsali 143. bölümde oldukça secîli ve de tumturaklı bir dille Mısır'ın Türkler tarafından fethinin Tanrısal bir irade ile gerçekleştiğini; bunun da İsrailoğulları'nın kurtuluşunun bir işaretçisi olduğunu Ahd-i Atîk'ten mesihin gelmesi ile ilgili pasajlara da göndermeler yapmak suretiyle anlatmaya

---

[273] İşaya 19/1.
[274] Kapsali, *Seder*, I, 366-367.
[275] İşaya 19/1.
[276] İşaya 2/18.
[277] Kapsali, *Seder*, I, 435.
[278] Kapsali, *Seder*, I, 367.
[279] Kapsali, *Seder*, I, 367.

çalışmıştır. Her biri *"Tanrım!"* (*Adonay*) şeklinde başlayan paragraflarda Osmanlılar eli ile gerçekleşen bu mucizevî olay için Tanrı'ya şükreden Kapsali, konuyu anlattığı bölümü, duasının kabulü temennisiyle *"Amen!"* diyerek bitirir.[280]

f. Osmanlı Donanmasının Mısır'a Gelişi

Sultanın, ordusu ile Mısır'da bulunduğu sırada, Kaptan-ı Derya[*] komutasındaki Osmanlı donanması Mısır'a gitmek üzere İstanbul'dan hareket eder. Donanma, Ege Denizi üzerinden Akdeniz'e inerken Rodos civarında Venedik gemilerini taciz eder. Rodos'taki "Arlzion" (ארלזיון) isimli büyük savaş gemisinin yardıma çağrıldığının öğrenilmesi üzerine Osmanlı gemileri bölgeden hızla uzaklaşır.[281]

Kapsali, yaşadığı yer olan Kandiya'da Osmanlı donanmasının Sitia'ya (שטיאה) saldırabileceği endişesi yaşandığını; ancak "Donanmanın Sitia'ya uğramadan Mısır'a gittiği bilgisi"nin ulaşması üzerine halkın rahat bir nefes aldığını kaydeder.[282]

Osmanlı donanmasının İskenderiye'ye ulaşması üzerine, Sultan Selim Kahire'den İskenderiye'ye geçer. Sultan, donanmasını gördüğünde, güçlü bir orduya ve sadık bendelere sahip olmasından dolayı Allah'a şükürler eder. Kaptan-ı Derya'nın gemisine çıkar. Bu sırada donanma gemileri, Sultanın önünden geçit töreni yapar. Sultan daha sonra askerleri ile buluşur ve kendilerine moral vererek bahşişler dağıtır.[283]

Sultan Selim, İskenderiye'de Firavun Kulesi olarak isimlendirilen bir mekânda Kansu Gavri tarafından hapse atılan

---

280 Bkz. Kapsali, *Seder*, I, 388-393.
(*) Kapsali, "Kaptan Zinerali" der. Osmanlı kaynaklarında Piri Paşa.
281 Kapsali, *Seder*, I, 368.
282 Kapsali, *Seder*, I, 368.
283 Kapsali, *Seder*, I, 368.

ve 10 yıldır da burada tutulan Eşref Canbolat isimli Memlûk emirini hapisten çıkarır.[284] Bu noktada Memlûklerdeki sultanlık mücadeleleri ile ilgili bir bilgi de veren Kapsali, eskiden beri Memlûklerde sultanlık mücadelesinde iktidara gelen kimsenin bertaraf ettiği rakibini buraya, yani Firavun Kulesi'ne gönderip müebbet hapse mahkûm ettiğini kaydeder.[285]

Hapisten çıkan Canbolat'ın özgürlük sevinci ise ancak Sultan Selim'in huzuruna çıkıncaya kadar sürmüştür. Canbolat, Sultan'ın huzuruna girip saygısını göstermek üzere eğildiğinde, Sultan, gayri ihtiyari, *"Ölümün oğlu, kaldır başını"* deyiverir. Bu ifadeden öldürüleceğini anlayan Canbolat ise *"İyilik, kötülük getirdi"* şeklinde mırıldanır. İdamı ciddiye bindiğinde affedilmesi için Sultana yakarması ise fayda vermez. Adamları ile birlikte idam edilir.[286]

Sultan Selim aynı gün, Kansu Gavri'nin hayatta kalan iki oğlunu da huzura davet eder. Ancak bunlarla görüştükten sonra kendilerini affeder.[287]

Kapsali, Mısır'ın fethini anlattığı kısmın sonunda Kansu Gavri'nin gizli hazinesinin ele geçirilme öyküsünden de bahsetmiştir. Kansu Gavri, sultanlığı sırasında çölde bir Arabın delaletiyle gizli bir hazine [muhtemelen Firavunlara ait bir hazine] ele geçirmişti. Hazineyi Kahire'ye taşıyan Kansu Gavri, bunu sadece kendisinin ve oğullarının bildiği bir yere gömerek üzerini kapattırmıştı. Sultanın affına mazhar olan çocuklar, Sultan Selim'e bu hazinenin yerini göstermiş; gösterilen yerden pek çok altın ve değerli eşya çıkarılmıştır.[288]

Sultan Selim, İskenderiye'ye gelen Osmanlı gemilerine, İstanbul'a gönderilmek üzere 3.000 deve yükü altın, gümüş

---

284 Kapsali, *Seder*, I, 368-369.
285 Kapsali, *Seder*, I, 369.
286 Kapsali, *Seder*, I, 369.
287 Kapsali, *Seder*, I, 370.
288 Kapsali, *Seder*, I, 370-373.

ve değerli taşlar yükler. Kapsali, askerlerin ilk üç gündeki yağmadan ele geçirdikleri ganimetlerin oluşturduğu bu yükleri taşımak üzere Kandiya'dan da bazı gemilerin kiralandığını kaydeder.[289]

Gemiler, Sultan'ın Belgrad seferi dönüşünde Sultanla eş zamanlı olarak İstanbul'a ulaşacaktır.[290]

Mısır'dan dönüş hazırlıkları yapıldığı sırada, Venedik Devleti'nden iki elçi gelir. Kapsali, bu iki elçiden birinin Kandiya üzerinden İstanbul'a, diğerinin ise İskenderiye'ye gittiğini kaydeder. Bunlardan Yakomo Kontarin (יאקומו קונטרין) Kıbrıs haracını (טרבוטו/*tributo*) sunmak ve Mısır'ın fethini kutlamak üzere Sultanın bulunduğu İskenderiye'ye; diğeri, Antonio Motsnigo (אנטוניו מוצניגו) ise Osmanlı Devleti ile yapılan anlaşmayı yenilemek üzere İstanbul'a gitmiştir.[291]

Sultan Selim, Mısır valiliğine (beylerbeyi) Hayır Beg'i getirerek nizam ve intizamı sağlaması için emrine 1.000 yeniçeri bırakır. Filistin ve Suriye'nin idaresini ise Dimaşk valiliğine getirdiği Canbirdi Gazâlî'ye tevdi eder.[292]

5. Mısır'dan Dönüş ve İbn Haniş İsyanı

Sultan Selim [5]278 yılı, yılbaşında (*roş ha-Şana*) [9 Eylül 1517] Mısır'dan ayrılır. Kapsali, Sultan Selim'in dönüş yolunda Yunus Paşa'yı idam ettirdiğini belirtir. İdamın sebebini ise, Mısır beylerbeyi olmak isteyen Yunus Paşa'nın Mısır'dan ayrılışlarının üçüncü gününde Sultan tarafından Mısır'ın emniyet işlerini tanzimde kendisi yerine tercih edilen Hayır Beg'e yardımcı olmak üzere gönderilmesi, fakat Hayır Beg'i zor duruma düşürmek için bazı işleri ihmale kalkışma-

289 Kapsali, *Seder*, I, 373.
290 Kapsali, *Seder*, I, 399.
291 Kapsali, *Seder*, I, 374.
292 Kapsali, *Seder*, I, 374.

sı sonucu durumu öğrenen Sultan tarafından idam ettirilmesi olarak kaydeder.[293]

Sultan Selim dönüş yolunda Kudüs'e de uğrar. Kapsali, Yavuz'un Kudüs ziyaretini heyecanlı bir şekilde anlatır. Sultan, kutsal şehirde kurbanlar keser, sadakalar dağıtır ve düşmanlarına karşı zafer nasip ettiği için Tanrı'ya şükredip dualar eder.[294]

Sultan Selim Kudüs'ten ayrıldıktan sonra Dimaşk'a gelir. Sultan'ın Dimaşk'ta bulunduğu sırada Ben Haniş [Nâsıruddin ibn Haniş] isyanının başladığı, bir süre sonra da onun Sidon'u ele geçirdiği bilgisi ulaşır. Kapsali, bu bölümde İbn Haniş'in Kansu Gavri döneminden beri kalkıştığı isyanlar hakkında bilgi de vermiştir.[295]

Sultan Selim, İbn Haniş'e karşı Benî Bekir ve Benî Cezîle gibi bölgede etkin Arap kabilelerine haber göndererek bu konuda kendisine yardım etmelerini emreder.[296]

Sultan Selim bölgede olduğu için isyan ile bizzat ilgilenmiştir. İsyandan bir süre sonra İbn Haniş, iki oğlunu Sultan Selim'e gönderir. Sultan, oğullarını iyi karşılar; onlara yaşlı babaları ile görüşmek istediğini belirterek İbn Haniş'e altın, gümüş ve develerden oluşan hediyeler gönderir. Kapsali, İbn Haniş'in bedevîlik yönüne vurgu sadedinde onun sadece develeri beğendiğini, bunların kendisine altın, gümüş ve değerli taşlardan daha kıymetli olduğunu söylediğini nakleder.[297]

Ancak İbn Haniş'in oğulları Sultana verdikleri sözü tutmayarak babalarını getirmemişlerdir. Sultanın henüz Dimaşk'ta bulunduğu sırada İbn Haniş'in yeri ihbar edilmiş;

---

293 Kapsali, *Seder*, I, 378-379.
294 Kapsali, *Seder*, I, 379.
295 Bkz. Kapsali, *Seder*, I, 379-380.
296 Kapsali, *Seder*, I, 380.
297 Kapsali, *Seder*, I, 382-383.

sultanın bizzat komuta ettiği kalabalık ordu ile ihbar edilen yere gelmeden önce yerini değiştirdiği için de yakalanamamıştır. Sultan Selim, İbn Haniş'in elinden kaçmasına fena halde öfkelenmiştir.[298]

İbn Haniş ile daha fazla uğraşmak istemeyen Sultan, asinin yakalanması işini Şam valisi Canbirdi Gazâlî'ye havale ederek İstanbul'a geçmeye karar verir. Sultan'ın İstanbul'a geçeceği haberini alan İbn Haniş çok sevinse de, sevinci kursağında kalır. Sultan daha Dimaşk'ta iken İbn Haniş yakalanarak öldürülür[299]

Sultan Selim, İbn Haniş'in öldürüldüğü haberini duyunca çok sevinmiştir. Kapsali, Sultanın sevincini vurgu sadedinde, onun İbn Haniş'in öldürülmesine Tomanbay ve Kansu Gavri'nin öldürülmesi kadar sevindiğini kaydeder.[300] Kapsali'nin ifadelerinden,[301] isyanın yankılarının Rodos'a kadar ulaştığı anlaşılmaktadır.

İbn Haniş isyanının bastırılması, Osmanlı'nın bölgede mutlak hâkimiyet sağlaması açısından büyük önem taşıyordu. Zira onun öldürülmesi, bölgede problem yaratan, zaman zaman isyan eden ya da isyan etmeyi düşünen diğer bedevî gruplara emsal teşkil etmiş; İbn Haniş gibi çok güçlü birinin bertaraf edilebildiğini gören bedeviler kendilerinin çok daha kolay bertaraf edileceklerini düşünerek silah bırakmaya karar vermişlerdir.[302]

Kapsali İbn Haniş'in isyanı sırasında bölgede verdiği tahribatı, secîli ve tumturaklı bir dille her biri *"Eyh!..."* (*Nasıl olur...*) ifadesi ile başlayan paragraflardan oluşan 144. bölümde anlatmıştır. Her biri, *"Sen nasıl yetişmiş insanları öldü-*

---

[298] Kapsali, *Seder*, I, 383.
[299] Kapsali, *Seder*, I, 383, 386.
[300] Bkz. Kapsali, *Seder*, I, 385.
[301] Kapsali, *Seder*, I, 385.
[302] Kapsali, *Seder*, I, 385-386.

rürsün", "Sen nasıl yol keser, yağma yaparsın!" şeklinde başlayan cümlelerle İbn Haniş'e beddualar etmiştir.[303]

Kapsali'nin İbn Haniş'e bu şekilde özel bir bölüm ayırmasının sebebini tahmin etmek güç değildir. O, Yahudilerce kutsal kabul edilen topraklarda, yani Filistin'de isyan etmiştir.

Kapsali, İbn Haniş isyanını bastıran Gazâlî'nin Dimaşk valiliğine (beylerbeyi) getirildiğini, ancak onun da Sultan Süleyman zamanında İbn Haniş gibi isyan edeceğini; fakat bunu canı ile ödeyeceğini belirterek konuyu ilerleyen bölümlerde anlatacağını (*kaaşer nihtav 'od*) kaydeder.[304]

Sultan Selim, 1518 yılı [5278] Haziran ayı başlarında İstanbul'a ulaşır. Halk sokaklara dökülmüş, Mısır fatihi sultanlarını sevinç gösterileriyle karşılamıştır. Sultan da bu ilgiyi karşılıksız bırakmamış, dağıttığı hediyelerle ihsanlarda bulunmuştur.[305]

6. Hind Okyanusu'nda Portekiz Donanmasına Saldırı

Kapsali, 142. Bölümün sonunda, [1519 yılı başlarında] Sultan Selim'in Portekizler ile savaşmak üzere Hind Okyanusu'na bir donanma gönderdiğini, donanmanın Kalküta'ya kadar giderek orada karşılaştığı Portekiz gemisine karşı zafer kazanıp döndüğünü kaydeder. Sultan aynı yıl Hind Okyanusu'na birkaç kez donanma daha gönderdiği halde, Portekizlerle karşılaşılmamıştır.[306]

Kapsali, Portekizlerin Hind Okyanusu'ndaki Venedik ticaret gemilerini taciz ettiğini ve bunların Kızıldeniz üzerinden Suriye'ye gelmelerine engel olduklarını kaydeder.[307]

---

303 Kapsali, *Seder*, I, 393-397.
304 Kapsali, *Seder*, I, 386.
305 Kapsali, *Seder*, I, 387.
306 Kapsali, *Seder*, I, 386.
307 Kapsali, *Seder*, I, 386.

7. Belgrad Seferi

Kapsali 145. bölümde Sultan Selim'in Avrupa seferlerinden birine değinmiştir. 1518 yılının dördüncü ayında (Nisan) Belgrad'ı fethetmek üzere İstanbul'dan hareket eden Sultan, başkentten ayrılırken yanına av kuşlarını ve köpeklerini alarak bir savaşa değil de ava çıktığı görüntüsü vermek istemiştir. Macaristan'ın yüksek dağlarını geçen Sultan Belgrad'a ulaşmış; ancak bütün uğraşlara rağmen şehir fethedilememiştir.[308]

Bunun üzerine Sultan Elul ayında Gelibolu'ya döner. Bölgeyi gezisi sırasında Rodos yağmasından dönen Osmanlı gemilerinin (*fusta/postiş*) Çanakkale Boğazı'ndan giriş yaptığını gören Sultan, Gelibolu'yu gezdikten sonra bölgeden ayrılır.[309]

Sultan, İstanbul'a ulaştığında İskenderiye'den altın ve gümüş yüklü gemiler de başkente ulaşmıştır. Gemilerde Memlûk ileri gelenlerinin bazıları da bulunmaktaydı.[310]

8. Vefâtı Öncesi Sefer Hazırlığı ve Kandiya'da Yaşanan Korku

Kapsali 146. bölümde 1519 [5279] yılında Sultan Selim'in büyük bir sefere çıkmak üzere ordu teşkil ettiği haberinin duyulması üzerine Kandiya'da yaşanan korkuyu anlatarak savunma hazırlıkları hakkında bilgi vermiştir.[311]

Hakikaten de Osmanlı kaynaklarında büyük bir sefer için hem kara ordusuna hem de donanmaya hazırlık emri verildiği, bu hazırlığın da uzun sürdüğü kaydedilmiştir.[312]

---

308 Kapsali, *Seder*, I, 397-398.
309 Kapsali, *Seder*, I, 398.
310 Kapsali, *Seder*, I, 399.
311 Kapsali, *Seder*, I, 400 vd.
312 Konuyla ilgili olarak bkz. Ziya Kazıcı, *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti-Siyasî-Dinî-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi*, İstanbul 1997, XI, 242 vd.

D. Kanunî Sultan Süleyman

Kapsali, Kanunî Sultan Süleyman dönemini kroniğin IV. Kitabı'nda anlatmıştır.

Gelibolu dönüşü hastalanan Sultan Selim, tabiplerin bütün gayretine rağmen kurtarılamaz. Kapsali, üçüncü kitabın son bölümünde (147) secîli bir dille Sultan Selim'in hem hastalık hem de ölüme yaklaştığı dönemlerinde kendini yoldan çıkarmaya çalışan şeytan ile yaptığı mücadeleyi çarpıcı bir dille anlatmıştır.[313]

Gelibolu ile İstanbul arasında bir yerde vefat eden Sultanın[314] ölümü askerlerden gizlenmiş, Süleyman'ın İstanbul'a [Manisa'dan] gelip tahta oturmasının ardından açıklanmıştı.[315] Kapsali, Süleyman'ın, babasının herhangi bir hastalığı olmadığını bildiği için, bu ani ölüme önce inanmadığını, birbiri ardına gönderilen elçilerin ancak üçüncüsünden sonra ikna olup İstanbul'a hareket ettiğini kaydeder.[316]

Sultan Selim, Süleyman'ın da iştirak ettiği bir törenle kendisi için yapılan türbeye defnedilir.[317]

Defin işlemlerinden sonra Sultan Süleyman'ın gerçekleştirdiği ilk icraat, saray bürokratlarından hadım bir veziri, haksız mal iktisabı ve zulmünden dolayı İstanbul'un orta yerinde halka açık bir alanda idam ettirmesidir.[318] Kapsali'nin ismini vermediği bu vezir, zulümleri sebebiyle kendisine "kanlı" lakabı verilen donanma kaptanı Ca'fer Bey'dir.[319] Sultan Süleyman'ın vezire verdiği bu ceza Kapsali tarafından "adaletin icrası" olarak nitelendirilir ve yerinde bir ceza olarak takdim edilir. Âleme ibret, Ca'fer Bey'e öze-

---

313 Kapsali, *Seder*, I, 402 vd.
314 Kapsali, *Seder*, I, 407-409.
315 Kapsali, *Seder*, II, 7.
316 Kapsali, *Seder*, II, 8.
317 Kapsali, *Seder*, II, 9.
318 Kapsali, *Seder*, II, 11.
319 Bkz. Kazıcı, *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti*, XI, 263.

necek diğer bürokratlara gözdağı amaçlı verilen bu cezadan sonra Sultanın adaleti ülkenin her tarafına yayılmıştır.[320]

1. Canbirdi Gazâlî İsyanı

Sultan Süleyman'ın tahta çıktıktan sonra uğraşmak zorunda kaldığı ilk mesele Canbirdi.Gazâlî isyanıdır. Kapsali, isyanı 150. Bölümde (II, 11-14) anlatmıştır. Sultan Selim tarafından Şam Beylerbeyiliği'ne getirilen Gazâlî'nin, genç ve tecrübesiz olarak gördüğü Sultan Süleyman'ın hükümdarlığının ilk yıllarında bazı Arap ve Memlûk ileri gelenlerinin de destek ve teşviki ile isyan ettiğini belirten Kapsali, onun ilk olarak Beyrut'u, ardından da Nablus'u (Şekem) ele geçirdiğini kaydeder.[321]

Osmanlı yönetimi Vezir Ferhad Paşa'yı isyanı bastırmakla görevlendirir. Ferhad Paşa emrine verilen 40 bin kişilik bir ordu ile hareket ederek Dimaşk Ovası'nda Gazâlî'nin ordusu ile karşılaşır. Yapılan muharebede isyancılar yenilir, Gazâlî de kaçar. Ancak bir süre sonra Dimaşk yakınlarında ele geçirilerek kellesi vurulur.[322]

Kapsali, Gazâlî'nin ölümünün Türkler için bir sevinç, Araplar için ise büyük bir hüzün kaynağı olduğunu kaydeder.[323]

Gazâlî'nin bertaraf edilmesinden sonra Dimaşk'a yeniden hâkim olan Osmanlılar, şehrin güvenliğini sağlayarak yaptıkları atamalarla bölgedeki Türk hâkimiyetini yeniden tesis ederler.[324]

Ferhad Paşa, benzer önlemleri Gazâlî sempatizanlarının bulunduğu Filistin ve Mısır'da da almıştır.[325]

---

320 Kapsali, *Seder*, II, 10-11.
321 Kapsali, *Seder*, II, 11-12.
322 Kapsali, *Seder*, II, 13.
323 Kapsali, *Seder*, II, 14.
324 Kapsali, *Seder*, II, 14.
325 Kapsali, *Seder*, II, 14.

2. Belgrad'ın Fethi

Kanunî Sultan Süleyman, tahta geçtikten sonra barış dileklerini bildirmek üzere Macar kralı Di-Ungarya'ya (די׳ אונגריאה) bir elçi heyeti göndermişti. Ancak kral, yeni sultanın genç ve tecrübesiz olduğu zannına kapılarak Osmanlı'nın iyi niyetini kötüye kullanmış; gelen elçi heyetini hapsettikten sonra da uzuvlarını tek tek kesmek suretiyle işkence ederek öldürmüştü. Bu tutum, savaş sebebi olduğu için Belgrad'a askerî bir sefer düzenlenmesi kaçınılmaz olmuştu.[326]

Gerekli hazırlıkları yapan Osmanlı ordusu hem karadan hem de denizden sevk ettiği birliklerle Belgrad seferine çıkmış, önce şehrin banliyösü niteliğinde olan ve Fatih zamanında muhkem ve muhteşem bir kulenin inşâ edildiği Öğri [Böğürdelen] fethedilmiş, ardından da Belgrad'a hâkim olunmuştu. Kapsali, Sultan Süleyman'ın komutanlık dehasına vurgu sadedinde şehre kara ve deniz yolu ile gelecek yardımları engellemek için aldığı tedbirleri heyecanlı bir üslupla anlatmıştır.[327]

Belgrad gibi muhkem bir şehrin düşmesi Rodosluları endişelendirmiş, Sultan Süleyman'a elçi göndermeye sevk etmişti.[328]

Belgrad'ın düşmesi Macar Kralı'nı ise çok üzmüştü. Öte yandan Türk sultanı şehrin elden tekrar çıkmaması için, gerekli tahkimâtı yaptırmış; Gazi Balı Bey'in[*] emrine 50 bin kişilik tam donanımlı bir ordu bırakarak İstanbul'a dönmüştü.[329]

Sultan Süleyman İstanbul'da büyük bir coşku ile karşılanmıştı. Kapsali, Belgrad'ın büyük, zeki ve güçlü sultanlar Fatih ve Yavuz zamanında bütün gayretlere rağmen fethedi-

---

[326] Kapsali, *Seder*, II, 15.
[327] Bkz. Kapsali, *Seder*, II, 16-18.
[328] Kapsali, *Seder*, II, 18.
[*] Kapsali'de Biglir Bey (ביגליר).
[329] Kapsali, *Seder*, II, 18.

lemediğini; bu muhteşem fetih/zaferin Sultan Süleyman'a nasip olduğunu özellikle vurgular.[330]

Sultan Süleyman İstanbul'a döndükten sonra Venedik Devleti'nden Messer Marco Minio başkanlığında (ו מישיר מארקו מיני) bir elçi heyeti gelmiş, Sultanı, Belgrad başarısından dolayı tebrik ederek babasının (Yavuz) Venedik ile yaptığı önceki anlaşmayı yenilemişlerdi.[331]

Kapsali, bu elçilik heyetinin İstanbul'dan Venedik'e dönerken Kandiya üzerinden geçtiğini; kendi zamanında Rodos Dükü'nün heyet başkanının Messer Marco olduğunu kaydederek bu bilgiyi Venedik tarihi hakkında kaleme aldığı *İgeret Divrey ha-Yamim*'de yazdığını belirtir.[332]

Belgrad seferini önemsediği anlaşılan Kapsali, 153. bölümde "krallar kralı (*meleh ha-melehim*), cenk ve boru çalanların atası (*avi kol tofeş*) Sultan Süleyman"ın[333] Belgrad seferinin Tanrı'nın emri ve onun iradesi doğrultusunda gerçekleştiğini; fetihte Tanrı yardımının bariz bir şekilde görüldüğünü secîli bir nesirle anlatmıştır.[334]

3. Rodos'un Fethi

Kapsali, 154. bölümden itibaren Rodos'un Osmanlılar tarafından fethini anlatmaya başlar. Kapsali'nin Osmanlı fetihleri içerisinde Mısır'dan sonra en geniş anlattığı fetih budur. Rodos seferi, Kanunî dönemi olayları içerisinde ise geniş anlatım açısından ilk sırada yer almaktadır.

Rodos'un o dönem Hıristiyan dünyasının belleğinde Belgrad gibi önemli bir yere sahip olduğunu belirten

---

330 Kapsali, *Seder*, II, 18-19.
331 Kapsali, *Seder*, II, 19-20.
332 Kapsali, *Seder*, II, 20.
333 Tekvin 4/21.
334 Bkz. Kapsali, *Seder*, II, 20-25.

Kapsali'ye göre o, Belgrad'ın kızkardeşi, etrafında stratejik öneme sahip adacıkların ise ablasıdır (*banot em ahot*).[335]

Müellif Rodos'un stratejik öneminden bahsettikten sonra, Osmanlı ordusundan buraya gelen öncü kuvvetin, Osmanlı donanması olduğunu kaydeder.[336] Kapsali, 5282 [1522] yılında *Pesah* (*Fısıh*) Bayramı'nın ilk günü, Osmanlı ordusunun Rodos'u kuşattığı haberinin Kandiya'ya ulaştığını; bu sırada Kandiya dükünün, Marco Minio; deniz kuvvetleri komutanının ise Messer Sebastian Dostonian (שאבשטיין דושטונייאן) olduğunu kaydeder.[337]

Rodos'un Osmanlılar tarafından kuşatılması, ada halkında büyük bir korku yaratmış, Fransa, Venedik ve diğer bazı Avrupa ülkelerinden acil yardım istenmişti. Venedik'in zengin armatörleri Rodos'a yüklü miktarlarda yardımda bulunmuştu.[338]

1522 yılının Mart ayında Sultan Süleyman Rodos'a elçi gönderir. Gönderilen elçi Fisko'dan (פישקו/Physeus/Marmaris) Rodos'a geçer. Rodos Şövalyeleri, Fisko'dan hareket eden Osmanlı elçisini büyük bir saygı ile karşılar. Osmanlı elçisi, Üstad-ı A'zam'ın (Grand Maestro) [P. Villiers de l'Isle Adam] huzuruna çıkarılır. Elçi, ada yönetiminin huzurunda şövalyelerin bölgeden geçen Müslüman ve Türk gemilerine verdikleri zararları, yaptıkları taciz ve yağmaları hatırlattıktan sonra daha önceleri Rodos'a hakim olan Bizans'ın Fatih tarafından fethedildiğini, dolayısıyla onun sahip olduğu Rodos vb. toprakların da artık Osmanlı'ya ait olduğunu, önceki sultanlar zamanında yapılan Rodos seferlerinin başarısızlıklarının ise bu gerçeği değiştirmeyeceğini belirterek adanın derhal sahibine, yani Osmanlı'ya teslim edilmesi konusunda Üstad-ı A'zam'ı

335 Kapsali, *Seder*, II, 25.
336 Kapsali, *Seder*, II, 25-26.
337 Kapsali, *Seder*, II, 27.
338 Kapsali, *Seder*, II, 28.

uyarır. Üstad-ı A'zam, Osmanlı elçisine baştan *"Hayır!"* diyerek onun dile getirdiği gerekçelere karşı gerekçeler ileri sürmek suretiyle adanın teslimini reddeder.[339]

Kapsali'nin Rodos Grand Dükü ile Osmanlı elçisi arasında geçen görüşmeyi detaylı olarak vermesi dikkat çekicidir.

Bu arada Osmanlı idaresi, Rodos'a ticaret için gidip-gelen tüccarlardan da yoğun istihbarat toplamaya başlar.[340]

Rodoslular ise ani baskınlara karşı sur ve kaleleri tahkim etmeye koyulur. Bu süreçte Avrupa'nın değişik yerlerinden de Rodos'a yardım akmaya başlamıştır. Bu bağlamda Venedik Devleti, ada savunmasında kullanılmak üzere iki büyük top (*bazilişka*/בזיליישקי) göndermiştir. Kapsali, o dönem dünyasında bu topların sadece Venediklerin elinde olduğunu özellikle belirtir.[341]

Rodos şövalyeleri, Osmanlı ordusuna karşı koymak için gerekli lojistiği de temin etmeye başlamışlardır. Şövalyeler ayrıca Osmanlı gemilerini topa tutabilmek için manevra kabiliyeti yüksek küçük gemileri top ve ateşli silahlarla donatmış; adaya giriş-çıkışları ve önemli geçitleri sıkı bir şekilde kontrol etmeye başlamışlardır.[342]

Mayıs ayında "teslim çağrısı"nda bulunmak üzere Osmanlı tarafından Rodos'a yeni bir elçi heyeti daha gönderilir. Ancak, ilk heyetin aksine bunlar şövalyeler tarafından kötü karşılanır; hakaret edilerek aşağılandıktan sonra hapsedilir.[343] Rodos şövalyeleri, ani bir Osmanlı baskınına karşı da şehir limanına zincirler çekmiştir.[344]

---

339 Kapsali, *Seder*, II, 29-30.
340 Kapsali, *Seder*, II, 31.
341 Kapsali, *Seder*, II, 31.
342 Kapsali, *Seder*, II, 32-33.
343 Kapsali, *Seder*, II, 33-34.
344 Kapsali, *Seder*, II, 35.

Aralık ayının sonlarına doğru, Rodosluların Noel kutlamalarına başladıkları sırada Sultan Süleyman da askerleri ile birlikte Rodos'a ulaşmıştı. Sultan, kendisine tahsis edilen bir kayıkla (*brigadin*/בריגדין) Rodos kıyısına çıkar. Rodos kalesinin 8 mil uzağına kurulan otağına ulaştığında, Osmanlı askerleri büyük bir sevinç yaşarlar. Karargâhtan yükselen tezahüratlar, şövalyelere kadar ulaşmış; şövalyeler Sultanın gelmesi ile Rodos kuşatmasının ciddiyetini anlamış, zaten zor olan savunmanın daha da zorlaşacağını kavramışlardı. Bu arada, Osmanlı askerleri de taciz saldırılarına başlamışlardı.[345]

Sultan Süleyman'ın oraya ulaştığı gün, Rodos çevresindeki bazı adacıklar Osmanlı hâkimiyetine alınmıştı. Ancak o süreye kadar, özellikle son üç ayda daha da sıkılaştırılan kuşatmaya rağmen Rodos kalesini almak mümkün olmamıştı.[346] Coğrafî şartları ve adanın özelliklerini iyi bilen şövalyelerin bazen asker kılığına girerek Osmanlı ordusunun konuşlandığı yere kadar gelip yağma yaparak asker kaçırmaları ise orduda moral bozukluğuna sebep oluyordu.[347]

Kapsali, kuşatma sırasında Osmanlı ordusundaki bazı Hıristiyanların (*goyim*) ordu hakkında çeşitli bilgileri oklarına bağladıkları kâğıtlarla şövalyelerin bulunduğu tarafa fırlattıklarını ve bu suretle düşmana Osmanlı ordusunun zayıf noktalarını bildirdiklerini belirtir.[348]

Bütün gayretlere rağmen Rodos'ta gözle görülür bir mesafe kaydedilememiştir. Zira Papa öncülüğünde başta Venedik olmak üzere Hıristiyan ülkelerden Rodos'a sürekli yardım gelmektedir.[349] Öte yandan Rodos'un düşmemesi için ada halkının tamamı elinden gelen imkânları seferber etmiştir. Kapsali adadaki 14 bin civarında kadının savaşan asker-

---

345 Kapsali, *Seder*, II, 35-36.
346 Kapsali, *Seder*, II, 36.
347 Bkz. Kapsali, *Seder*, II, 37-38.
348 Kapsali, *Seder*, II, 37-38.
349 Kapsali, *Seder*, II, 38.

lere giyecek ve gıda nakli konusunda büyük fedakârlıklarla sürekli lojistik sağladıklarını, zengin kadınların ise kiraladıkları askerlerle savaşçı sayısını artırdıklarını kaydeder. Zengin kadınlardan savaş malzemesi satın alınması için hayır yapanlar da olmuştur.[350]

Rodos kuşatması sürerken, muhtemel bir Osmanlı baskınından dolayı Girit'te de büyük bir korku yaşanmıştır. Kapsali, Venedik Devleti'nin, halka savaş ve savunma taktikleri öğretmek üzere General Martilengo'yu (מרטילנקו/Gabriel Marinengo) Kandiya'ya (Girit) gönderdiğini; Martilengo'nun adaya geldiğini öğrenen Rodos Üstad-ı A'zamı'nın binlerce altın ve gümüşten oluşan yüklü bir hediye ile onu Rodos'a getirtmek üzere bir gemi gönderdiğini kaydeder.[351]

Bu arada Kandiya'ya amiral ve iki yardımcısının komuta ettiği 50 gemiden oluşan bir Venedik donanması gönderilir. Donanma, Rodos'un Osmanlılar tarafından fethinden bir süre sonrasına kadar 6 ay süre ile zaman zaman devriye gezmek suretiyle Kandiya'da kalmış; Osmanlı ordusunun Rodos'un fethini müteakip İstanbul'a dönmesinden sonra Venedik'e dönmüştür.[352]

Kandiya'ya ulaşan Venedik yardımından sonra General Martilengo'nun Rodos'a geçtiği anlaşılmaktadır. İyi bir asker ve strateji uzmanı olan Martilengo'nun Rodos'a intikalinden sonra sevk ve idareyi ele almasıyla birlikte Osmanlı cephesinde büyük kayıplar verilmeye başlamıştır.[353]

Bu sırada adaya İspanya ve Sicilya'dan da yardımlar ulaşmıştır. İspanya'dan dört büyük savaş gemisi (*karkiş*), Messina (Sicilya) limanından da bazı yardım gemileri şövalyelere destek olmak amacıyla yola çıkmış; İspanyol gemile-

---

[350] Kapsali, *Seder*, II, 33.
[351] Kapsali, *Seder*, II, 39.
[352] Kapsali, *Seder*, II, 39.
[353] Kapsali, *Seder*, II, 39.

rinin tamamı ile Sicilya gemilerinin, Akdeniz'de batanları hariç, önemli bir kısmı Rodos'a ulaşmıştı.[*] Bunların gelmesi ile Rodos şövalyeleri hem güçlenmiş hem de moral bulmuştu. Kapsali, Rodos'un savunmasında şövalyelerde 3700 top, 2 bazilişka bulunduğunu, savunma amaçlı olarak adadaki ağaçlardan muhkem surlar yapıldığını belirtir.[354]

Bu süreçte Osmanlılar, cephaneliklerindeki barutlarının önemli bir kısmını da, kazdıkları tünellerle buraya ulaşıp gizlice kaçıran şövalyelere çaldırmışlardır.[355] Yine, şövalyeler, kale içerisinden kazdıkları tünellerden ansızın çıkarak Osmanlı askerlerine pek çok kayıp verdirmiş; bu durum Osmanlı askerlerinin moralini de bozmuştur.[356]

Osmanlı ordusu, bütün imkânları ile yüklenmesine rağmen Rodos Kalesi bir türlü düşmüyordu. Şövalyeler, ölüm kusan *"bazilişka"* (*bacaluşka*) topları, ateşli silahları ve kurdukları barut tuzakları ile Osmanlı ordusuna karşı büyük direniş gösteriyorlardı.[357] Kapsali, bu bölümde Osmanlı paşalarından Kurdoğlu lakaplı bir komutanın fedakârâne saldırılarından özellikle bahsetmiştir.[358]

Bu arada Rodos şövalyelerinin resmî yardım talebine, Osmanlı Devleti ile anlaşmalı oldukları gerekçesiyle Venedik Devleti tarafından olumsuz yanıt verilmiştir.[359]

Bu süreçte Osmanlılara da Hayır Beg tarafından Şam bölgesinden gönderilen 30 bin askerlik takviye gücü ile pek çok

---

(*) Kapsali, Sicilya gemilerinin üçünün battığını, bu sebeple daha sonra Sicilya'dan Rodos'a başka yardım gönderilmediğini kaydeder. Bkz. *a.g.e.*, II, 39-40.

354 Kapsali, *Seder*, II, 39-40.

355 Kapsali, *Seder*, II, 40.

356 Kapsali, *Seder*, II, 40.

357 Kapsali, *Seder*, II, 41.

358 Kapsali, *Seder*, II, 41.

359 Kapsali, *Seder*, II, 41-42. Bu dönemde Osmanlı Venedik ilişkilerine dair bir değerlendirme için bkz. Paudice, *The Life and Writings of Elia Capsali*, s. 102 vd.

erzak ve mühimmattan oluşan yardım ulaşmıştı.[360] Yardımın ulaşmasından bir süre sonra da Hayır Beg'in ölüm haberi gelmişti. Osmanlı yönetimi Mısır'a Hayır Beg'in yerine Ahmed Paşa'yı beylerbeyi tayin etmiştir.[361]

Şam bölgesinden gelen bu son askerî ve lojistik destek ile Osmanlılar Rodos'u fetih için son hazırlıklarını yapmıştır. Hazırlıkların tamamlanmasının ardından tüm gücü ile Rodos kalesine saldıran Osmanlı ordusu, kaleye girmeyi başarmış, orduya karşı koyan herkes bertaraf edilmiştir. Fethin kaçınılmaz olduğunu anlayan şövalyeler de Sultan Süleyman'a bir elçi göndererek canlarının bağışlanması karşılığında teslim olacaklarını bildirmişler, böylece, Temmuz 1522'de kuşatılan Rodos, aynı yılın Aralık ayının sonunda fethedilebilmiştir.[362]

Adanın önde gelen şövalyeleri Rodos Üstad-ı A'zamı P. Villiers de l'Isle Adam[*] başkanlığında Sultan Süleyman'ın huzuruna çıkmış, sultanın elini öptükten sonra af dilemişlerdir. Sultan kendilerini affettikten sonra onlara, canlarını bağışladığını, kimsenin esir alınmayacağını, gemilerinin kendilerine iade edileceğini, istedikleri malları alarak adayı terk edebileceklerini, gidecekleri yere kadar bindikleri gemilerin Türk donanması tarafından korunacağını ve Rodos halkının 5 yıl süre ile vergiden muaf tutulacağına dair teminat vermiştir.[363]

Teminatla birlikte Rodos, Türklere teslim edilmiş, Türkler Hıristiyanların Noel bayramında [24-25 Aralık 1522] Rodos'a girmiştir. Osmanlı askerleri Rodos'un en büyük kilisesi San Giovanni [Battista]'deki (שין זואני) suretleri temizleyerek

---

[360] Kapsali, *Seder*, II, 42.
[361] Kapsali, *Seder*, II, 42.
[362] Kapsali, *Seder*, II, 43-44.
(*) Kapsali, bu Üstad-ı A'zam'ın adını İbranice şu şekilde kaydetmiştir: פרא פיליפו דויליר אילוש אדם.
[363] Kapsali, *Seder*, II, 44.

kendilerine adayı fethetmeyi nasip ettiği için Allah'a şükür mahiyetinde ibadet ettiler.[364] Venedikli tarihçi Jacques Fontaine'nin *La Guerra di Rhodi* [*Rodos Savaşı*] adlı eserinde bu kilisenin mescide (*Tempio di Maometh*) çevrildiği kaydedilmiştir.[365] Fetihten sonra Venediklilerin elindeki bütün Türk esirler serbest bırakılmıştır. Baskı ve zulümler neticesinde zorla vaftiz edilen Yahudiler de büyük bir sevinç içerisinde eski dinlerine tekrar dönmüşlerdir.[366]

Üstad-ı a'zam ile Rodos'un diğer ileri gelenleri ise 3 gemiyle adadan ayrılırlar. Bunlar Venedik'e giderken Kandiya'ya uğramış; o sırada Kandiya dükü olan Marco Minio ve Dük Sebastian ile görüşmüşlerdir. Kapsali, Üstad-ı A'zam ve şövalyelerin karaya adım atar atmaz Rodos'u kaybettiklerinden dolayı hüngür hüngür ağlamaya başladıklarını, adadaki Hıristiyanların da olayı hatırlayarak tekrar üzüldüklerini kaydeder.[367]

Kandiya'da Üstad-ı A'zam ve şövalyeler için köşkler tahsis edilir. Kapsali, bunlar için hazırlanan yatakların, örtüler, tabureler, masalar ve şamdanların Yahudi cemaatinden temin edildiğini belirtir.[368]

Venedik'e gidiş yolunda Kandiya'da mola veren Rodos seçkinleri 5283 [1523] yılının *Purim* Bayramı'nda[*] adadan ayrılmışlardır. Kandiya'nın Orlezion (אורליזייואון) adlı en büyük gemisi de Rodoslulara Roma'ya kadar eşlik etmek üzere adadan (Girit) hareket etmiştir.[369]

---

[364] Kapsali, *Seder*, II, 44.
[365] Jacobs, "Exposed to All the Currents of the Mediterranean", *AJS Review* 29 (2005), s. 48.
[366] Kapsali, *Seder*, II, 44-45.
[367] Kapsali, *Seder*, II, 45.
[368] Kapsali, *Seder*, II, 45.
(*) Yahudilerin Adar [Âzer] (Şubat-Mart) ayının 14. ve 15. günü Pers kralı Ahaşveroş'in veziri Hâmân'ın hile ve tuzağından kurtuluşu anısına kutladıkları bayram.
[369] Kapsali, *Seder*, II, 106.

Rodos'un kaybedilmesinden dolayı Roma'da yas hâlâ devam ettiğinden, Üstad-ı A'zam ve şövalyeler Papa tarafından hiç de hoş karşılanmamışlardı. Üstad-ı A'zam Roma'da küçük bir şatoya yerleştirilmişti.[370]

Kapsali, Rodos'un fethini ve şövalyelerin akıbetini bu şekilde anlattıktan sonra, adanın Osmanlılar eliyle fethine sevincini izhar etmek üzere, üç bölümlük (162, 163 ve 164. bölümler) tumturaklı bir dille, edebî değeri çok yüksek, Yahudi edebiyatında "secîli nesir" (*müseccâ*) olarak isimlendirilen 3 "*halatsot*" kaleme almıştır.

İlkinin (162. bölüm: s. 45-67) başlığını "*Hatan ve Kala*" (Gelin-Damat) (חתן וכלה) olarak koyan Kapsali, Osmanlı'nın Rodos'u fethini gelinle (Rodos) damadın (Kanunî) birbirine kavuşmasına benzetmiştir. Özetle, Tanrı'nın, Rodos'a kötülüğün hâkim olduğunu görünce (ki, 161. bölümde Hıristiyanların, Yahudilerin mallarını istedikleri gibi kullandıkları anlaşılıyor), adaya Türk Sultanı Süleyman'ı musallat ettiğini, 5-6 ay süre ile kuşatılan Rodos'un Sultanın özverili çabaları sonucu düştüğünü,[371] Hıristiyan kralların (*goyim*) yardımlarının Rodos'a hiç bir fayda vermediğini,[372] zaman zaman Rodos'u, zaman zaman da şeytanı konuşturmak suretiyle anlatmıştır. Rodos'u, kudretli Sultana cariye olmaya can atan bir kadına benzeten Kapsali, onun Sultanla evlenmek için kocasını terk ettiğini belirterek[373] bu iki sevgilinin birbirine kavuşma arzusunu, ikisi arasında kurguladığı diyaloglarla[374] betimlemeye çalışmıştır.

Sonraki (163: s. 67-87) "*Rabot Banot*" (Sevinç Defteri) başlıklı bölümde [מחברת רננות הנקראת רבות בנות/*Mahberet Rananot ha-nikret Rabot Banot*] ise Rodos, yeni kocası Kanu-

---

[370] Kapsali, *Seder*, II, 106.
[371] Kapsali, *Seder*, II, 46.
[372] Kapsali, *Seder*, II, 47.
[373] Kapsali, *Seder*, II, 50.
[374] Bkz. Kapsali, *Seder*, II, 51-66.

nî'ye giden bir kadına, etrafındaki adalar ise analarını (Rodos) takip eden güzel kızlara benzetilmiştir. Yakışıklı ve babayiğit delikanlıya vurulan Rodos, etrafındaki sözü ve nazı geçen adacıkları, her şeyleri ile teslim olmaya çağırır.[375] Ahd-i Atîk'te Süleyman'ın Meselleri'nde anasının Massa kralı Lemuel'e öğütlediği faziletli kadına[376] benzetilen Rodos'un, ilk kocasından hepsi de güvenilir ve yeryüzünün en güzel kızları (etrafındaki adalar) dünyaya gelmiştir. Sayıları on iki olan ve Hıristiyan (*goyim*) krallar tarafından zorla tutulan bu güzeller, rahat bir hayata erişmeleri için Kanunî idaresine davet edilmişlerdir. Bütün bunlar ana ile kızlar arasında kurgulanan diyaloglarla[377] anlatılmaya çalışılmıştır.

Müteakip bölümde (164: s. 87-105) ise Kapsali, hepsi de "*mem*" ile başlayan secîli bir metinle Rodos'un Osmanlı eline geçişinin sevincini dile getirmiştir. Tanrı'nın irade ve desteği ile Rodos şövalyelerinin Sultan Süleyman karşısındaki acizliği, dağ gibi güçlü surların Osmanlı ordusuna dayanamaması, fetih sırasında Türklerin kahramanlığı, fetihten sonra ada halkının, özellikle de savaşçılıkları ile meşhur Rodos şövalyelerinin adayı utanç içerisinde terk etmesi, edebî değeri yüksek cümlelerle anlatılmıştır.[378]

4. Rodos Sürgünleri ve Girit'te Veba Salgını

Kapsali, kroniğin son iki bölümünde (165-166) (II, 106-110) Kandiya'daki (Girit) veba salgını ve Yahudilerin bu salgından etkilenmesi konusunu anlatmıştır. Kronikte, Kandiya'daki veba salgının sebebi olarak Rodos'tan gelen Hıristiyan mülteciler olarak gösterilir.[379]

---

[375] Kapsali, *Seder*, II, 67.
[376] Süleyman'ın Meselleri 31/29.
[377] Bkz. Kapsali, *Seder*, II, 68-86.
[378] Bkz. Kapsali, *Seder*, II, 87-105.
[379] Kapsali, *Seder*, II, 106-107.

Salgın 5283 [1523] yılında *Pesah* Bayramı'nın bitiminden hemen sonra başlamıştı. Vebaya yakalananlar tespit edilerek karantinaya alınmak üzere Kandiya'nın kuzeyindeki Badia (בדיא) adasına gönderilmeye başlamıştır.[380]

Veba ile mücadele için Venedik hükümeti tarafından kurulan heyete Kapsali de dahil edilmiş; Yahudi cemaatinden hastalananların sevk ve idaresi ile görevlendirilmişti. Yahudilerden vebaya yakalananlar için, Badia adasının sahile yakın kısmında bir kamp (קרוטורי/*karatori*) tahsis edilmiş ve buraya giriş çıkışlar da yasaklanmıştı. Cemaat, kendi arasında topladığı yüklü yardımlarla (*tsadakot gdolot*) Kandiya'dan buraya deniz yolu ile her türlü lojistiği sağlamıştı. Ölümler o kadar çoğalmıştır ki, Kapsali, bir evden bir cesedin üç-dört gün gömülme sırası beklediğini, ancak ondan sonra defnedilebildiğini kaydeder.[381]

Kapsali, kroniği bitirirken son bölümde veba salgını sırasında çekilen sıkıntı ve kayıplar sebebiyle psikolojik bunalıma giren cemaat üyelerini, *Talmud*'ta yer alan büyüklerin sözleri (*Divrey hahamim*) ve *Zohar*'ın değişik yerlerinden yaptığı nakillerle teselli etmeye çalışmıştır.[382]

Bu tür afetlerin Tanrı'nın iradesi ile gerçekleştiğini belirten Kapsali, bu ve benzeri felaketlerden kurtulmanın samimi bir tövbe (*teşuva*) ile O'na yönelmekle mümkün olduğunu ifade ederek afetlerin uyarıcı rolüne dikkat çekmiştir.[383]

Kapsali, vebada ölen cemaat üyeleri için tuttuğu yastan da bahsetmiştir. Et yemeyi ve şarap içmeyi terk eden müellifimiz, günlerce oruç tutarak Tanrı'ya ibadet ve dualar etmiştir.[384]

---

380 Kapsali, *Seder*, II, 107.
381 Kapsali, *Seder*, II, 107.
382 Kapsali, *Seder*, II, 108.
383 Kapsali, *Seder*, II, 108.
384 Kapsali, *Seder*, II, 109.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Yahudiler

Kapsali'yi tarihî açıdan kıymetli kılan önemli özelliklerinden biri de, kroniğin değişik bölümlerinde kendi dindaşları ile ilgili verdiği bilgilerdir. Esasen bir Türk tarihi kaleme alan Kapsali, Yahudi cemaatleri arasındaki ilişkilerle bunların birbirleriyle olan yardımlaşma ve dayanışmaları hakkında kıymetli bilgiler vermiştir.

Kroniği genel Yahudi tarihi açısından kıymetli kılan en önemli yönü ise, İspanya ve Portekiz sürgünlerini detaylı bir şekilde anlatmasıdır.

I. CEMAATLER ARASI YARDIMLAŞMA

Dünya milletleri içerisinde kendi dindaşlarına sahip çıkan, kollayan, elinden tutup yardım eden milletlerin başında Yahudilerin geldiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Yahudilikte bu kural *"Yahudi, Yahudinin kefilidir"* şeklinde kutsal metinlerde de yerini almıştır.[1] *Talmud*'un bu emri gereğince Yahudiler tarih boyunca birbirini hep desteklemiş ve birbirlerine sahip çıkmışlardır. Dünyanın değişik yerlerinde kendi devletlerinde yaşamayan Yahudilerin ticaret, siyaset, sanat, ekonomi ve akademi gibi değişik pek çok sahada söz sahibi

---

1 *"Kol Yisrael 'arevim ze le-ze:* כל ישראל ערבים זה לזה". Bkz. Bâbil Talmudu, Şavuot 39a.

olmalarının sırrı, dinî referanslar ışığında davranış modeli haline getirdikleri bu tutumlarında gizlidir.

Kroniğimizde Yahudilerin bu yönlerine dair de kıymetli bilgiler bulunmaktadır. Kapsali Fatih dönemini anlatırken Sultan nezdinde nüfuzlu bir Yahudinin, ıtriyatçı dindaşını ölümden son anda kurtarmasına dair bir anekdot nakletmiştir. İfadesine göre, Fatih'in yetiştirdiği güller her sene devşirme mevsiminde ıtriyatçılar çağırılarak saraydaki görevliler tarafından satılırdı. Böyle bir gül satım mevsiminde saraydaki görevlilerle ıtriyatçılar arasında bir tartışma yaşanmış, tartışmanın büyümesi, seslerin yükselmesi üzerine öfkeli bir şekilde olay yerine gelen Sultan, "saygınlığının aşağılandığını" belirterek ıtriyatçıların idam edilmesini emretmiştir. İdamlıkların arasında bir Yahudi de vardır. Bunlar darağacına getirildikleri sırada,[2] Sultanla görüşmek üzere saraya gelen ve onun nezdinde saygın bir yere sahip olan Yahudi, idamlıklar arasında kendi dindaşını da görmüş; İbrahim'in zürriyetinden birinin başına böyle bir durumun gelmesine çok üzülmüştür. Kapsali, burada Yahudiler arasındaki sevgi ve dayanışmayı: *"İbrahim'in zürriyeti, merhametli oğlu merhametlidir"* sözleri ile dile getirir. Neticede nüfuzlu Yahudi, Sultanın huzuruna koşarak idamlıkları affetmesi konusunda yalvarmış; Fatih de bu Yahudi arkadaşının ricası üzerine idamlıkları bağışlamıştır.[3]

Bu ve benzeri dayanışma örneklerine Osmanlı dışında, başka devletlerin hâkimiyetinde yaşayan Yahudilerde de rastlanmaktadır. Aragon kralı Ferdinand'ın Endülüs'te Malaka Yahudilerine ödemeyi şart koştuğu ağır vergi, cemaat lideri Avram Senyör'ün gayretleri ile diğer cemaatlerden toplanmak suretiyle ödenmişti.[4] Aragon Sarayı'nda etkin bir konumda bulunan Avram Senyör, Yahudilerin İspanya'dan

---

[2] Kapsali, *Seder*, I, 84.
[3] Kapsali, *Seder*, I, 84-85.
[4] Kapsali, *Seder*, I, 199-201.

sürülme kararı çıkığında da Don Yitshak Abravanel ile birlikte saray çevrelerinde etkin kulis faaliyetlerinde bulunmuş, hatta fermanın iptali için kraliçeye etkili ve duygu dolu bir mektup dahi yazmıştır.[5]

İspanya sürgünün ilk etabında ülkeden sürülenlerin gittiği yerlerden olan Ohran'da halk, on binlerce kişinin gemilerle kendilerine yaklaşmakta olduğunu görünce, gelenlerin işgalci kuvvetler olabileceklerini düşünerek korkuya kapılmış, gemilere yaklaşmamaları konusunda uyarı ateşi açmışlardı. Ancak gelenlerin, İspanya'dan sürülen kimseler oldukları anlaşılınca sarayda etkin bir şahsiyet olan Yahudi Rav Dudihem'in (David Yahom) tavassutuyla ülkeye kabul edilmişler, iskânları için kolaylıklar da sağlanmıştır.[6]

Aragon, Valensiye, Katalonya ve Kastilya'dan sürülen Yahudilerin önemli bir kısmı ise Eylül ayının ilk günü İtalya'nın Napoli kentine ulaştıklarında, şehirdeki Yahudiler gemi ücretini ödeyemeyen dindaşlarının önemli bir kısmının parasını ödeyerek esirlikten kurtarmışlardı. Parası ödenemeyenler ise köle pazarlarında satılmışlardı.[7]

1494 yılında, İspanya'dan sürgün gelen Yahudiler, Napoli'ye alışma devresinde Fransızların Napoli krallığına girerek iktidarı değiştirmeleri üzerine katliam korkusundan, gemilere binerek Messina'ya (Sicilya) kaçmışlar; ancak iki ay sonra buradan da taşıyabilecekleri eşyalarla ayrılmaları emredilmişti. Bunlardan bir kısmı Kandiya'ya gelmişti. Kapsali, babası Elkana'nın, gelen bu Yahudilerin ihtiyacı için bir günde 250 Venedik dükası (*perah*) yardım topladığını belirtir. Gemi ücretini ödeyemeyen ya da Kandiya'ya köle olarak getirilen Yahudilerin ihtiyaç ve azatlık ücretleri için bazı sinagogların değerli eşyalarının satılmasına rağmen, para yetiştirilemedi-

---

[5] Kapsali, *Seder*, I, 207.
[6] Kapsali, *Seder*, I, 211-212.
[7] Kapsali, *Seder*, I, 212.

ği de kaydedilir.[8] Sürgün dönemlerinde İtalya ve diğer Akdeniz liman şehirlerinin Yahudi köle, esir ve cariyelerle dolup taştığını belirten Kapsali, İtalya Yahudilerinin şehirlerine gelen dindaşlarını satın almak için para bulmakta güçlük çektiklerini ifade eder.[9]

Türkiye Yahudileri de sürgün gelen dindaşlarının yeni memleketlerine yerleşmeleri için her türlü gayreti sarf etmişlerdir. Kapsali, özellikle İstanbul'da cemaat cemaat dolaşan Moşe Kapsali'nin, Yahudilerin azatlık ücretleri ve diğer ihtiyaçları için olağanüstü gayret gösterdiğini kaydeder.[10]

II. İSPANYA/ENDÜLÜS YAHUDİLERİ

Kapsali, kroniğin II. Bâyezid dönemini anlattığı ikinci kitabında İspanya Yahudilerine geniş bir yer ayırmıştır. Hatta, 40. bölümünden 83. bölüme kadarki kısımda kroniğin genel akışından sıyrılarak Osmanlı tarihi ile sadece Sultan Bâyezid'in sürgün Yahudileri kabulü bağlamında değil de, İspanya Yahudilerinin bölgeye gelişinden başlayıp Endülüs hakimiyeti de dahil sürgünlerine kadar gelen tarihlerini bu şekilde uzunca anlattığı için, kitaptaki bu kısmın müstakil bir çalışma (*Sipur Sıfarad*) olabileceği ihtimali de ileri sürülmüştür.[11] Ancak ne olursa olsun, onun Yahudilerin İspanya'ya gelişi, Müslüman Endülüs'teki durumları, Yahudi tarihinde "Altın Çağ" (*Tor Zahav*) olarak isimlendirilen bu dönemde yetişmiş din ve bilim adamları hakkında verdiği değerli bilgilerle, sürgün hatıralarını, olayı bire bir yaşayanların dilinden kayıt altına alması, kroniği İslâm ve Yahudi tarihi açısından olduğu kadar Batı ve dünya tarihi için de önemli kılmaktadır.

---

[8] Kapsali, *Seder*, I, 217-218.
[9] Kapsali, *Seder*, I, 218.
[10] Kapsali, *Seder*, I, 219.
[11] Bkz. Simonson, "Seder Eliyahu Zuta, Divrey ha-Yamim ve Sipurey Sıfarad", *Seder*, III, 75.

Kapsali, İspanya tarihini anlatırken Müslümanların İspanya'yı fethine ve Yahudi dindaşlarıyla paylaştıkları kadere, yani onların İspanya'dan sürgünlerine de değinmiştir.

Konuya Yahudilerin İspanya'ya gelişleriyle giren Kapsali, İspanya Yahudilerinin I. Mabed döneminden sürgüne kadarki tarihlerini *Sefer Zihronot Divrey ha-Yamim* adlı kitaptan,[12] sonraki dönem İspanya tarihini ise *Sefer Divrey ha-Yamim* isimli kitabın *ilk İspanya kralları tarihinin anlatıldığı bölümün*den özetlemiştir.[13]

Kapsali İspanya isminin kökenini izah ettikten sonra[14] Yahudilerin bölgeye gelişini anlatmış, Tuleytula (Toledo/טוליטולא),[(*)] Pirrizuela (פיריזולא), Escalona (אישקלונא) ve Lucena (לוזינה) gibi şehirlerin isimlerinin Yahudiler tarafından verildiğini, bunlardan bazılarının (Lucena, Escalona ve Toledo) kendi zamanında dahi aynı isimlerle anılmaya devam ettiklerini, Koreş'in dönüş müsaadesine rağmen İspanya Yahudilerinin Kudüs'e dönmediğini ve sonraki dönemlerde, alınan göçlerle İspanya'daki Yahudi nüfusun giderek arttığını belirtir.[15]

Yahudilerin Yahudi olmayanlar için kullandığı "*gentile*" (זינטילי) teriminin de İspanya'da ortaya çıktığı anlaşılmaktadır ki, Kapsali, Yahudilerin bölgedeki güneşe, aya ve yıldızlara tapan halkları, bu şekilde isimlendirdiklerini söyler.[16]

İspanya Yahudi tarihinin dönüm noktası, II. Mabed'in yıkılışının 390. yılında bölgeye Hıristiyanlığın girişidir. İmpa-

---

[12] Kapsali, *Seder*, I, 143.

[13] Kapsali, İspanya tarihini anlatırken "...*Sefer Divrey ha-Yamim isimli kitabın ilk İspanyol krallarının bölümünde yazıldığına göre*.... : וכן כתוב בספר דברי הימים אשר למלכי ספרד הקדומי" şeklinde bir ifade kullanır. Bkz. *Seder*, I, 143.

[14] Kapsali, *Seder*, I, 143-144.

[(*)] Meselâ Kapsali "Tuleytula"nın isminin İbranîce "hareket etme", "taşınma" anlamındaki "*tiltul*"dan (טלטול) türediği görüşündedir. Bkz. *Seder*, I, 144.

[15] Kapsali, *Seder*, I, 144.

[16] Kapsali, *Seder*, I, 144-145.

rator Konstantin'in resmen kabulünden sonra Hıristiyanlık İspanya'da hızla yayılmış; din taassubu ile Yahudilere karşı baskı, şiddet ve katliam politikası takip edilmeye başlamış; bu durum Endülüs Emevîleri dönemine kadar da devam etmiştir. Kapsali, Yahudilerin Hıristiyan baskısı altında pek çok şehit verdiğini özellikle belirtir.[17]

41'den 46. bölüme kadarki (s. 145-157) kısımda ise Endülüs Emevileri zamanına kadar İspanya'da yaşanan önemli olaylar anlatılmıştır. Sıfarad kralı Don Parados'un Kuzey Afrika'daki Berberîlerle savaşı, istilâlar, İspanya'da yaşanan iç çatışmalar ve iktidar kavgaları nedeniyle ortaya çıkan küçük krallıklar ile bu süreçteki önemli komutan ve şahsiyetler hakkında bilgi veren Kapsali'nin bu konularla ilgili kaynağı, Orta Çağ'ın ünlü Yahudi tarihçisi Avraham ben Daud'un (1110-1180) *Sefer ha-Kabala*'sıdır.[18]

Kapsali 47. bölümden itibaren (s. 158 vd.) Yahudi tarihinin en parlak dönemlerinden olan Endülüs Emevîleri zamanındaki tarihlerini anlatmaya başlamıştır. 40. bölümde Yahudilerin İspanya'ya gelişinden bahsedildiği için bu bölüme, III. Abdurrahman zamanında Sura Yeşivası'nı (Bağdat)(*) tekrar faaliyete geçirmek üzere yardım toplamak amacıyla Bağdat'tan ayrılan Şemarya b. Elhanan, Rav Huşiel, Bâbilli Natan ben Yitshak ve Moşe isimli din adamlarının maceralı yolculuklarının anlatımı ile başlanmıştır. İbn Daud'tan aktardığı bölümde Kapsali, bu dört din adamının Hıristiyanlara ait bindikleri geminin, Endülüs Sultanı III. Abdurrahman'ın komutanı İbn Rumahets (אבן רמחאץ) tarafından ele geçirilmesi üzerine esir düştüklerini ve Akdeniz'in değişik liman kentlerinde yaşayan dindaşları tarafından satın

[17] "*...Bu uğurda pek çok insan şehit oldu...*: ....וימות רבים על קדשות" Bkz. Kapsali, *Seder*, I, 145.
[18] Bkz. Kapsali, *Seder*, I, 158.
(*) Sura Yeşivası hakkında detaylı bilgi için bkz. Arslantaş, *İslâm Toplumunda Yahudiler*, s. 134 vd.

alındıklarını kaydeder. Bunlardan İskenderiye Yahudi cemaati tarafından satın alınan Şemarya b. Elhanan Fustat'a giderek bir *beytülmidras* açmış, Rav Huşiel Kayravân'da, Natan ben Yitshak ise Narbonne'de satılmıştır.[19]

Bu din adamlarından en fazla tehlike ve macera yaşayanı ise Rav Moşe olmuştur. Yolda hanımını kaybeden Moşe, Kurtuba Yahudi cemaati tarafından satın alınmıştır. İlk etapta Kurtuba *av bet dini* Natan'ın derslerine sıradan bir dinleyici olarak katılan Moşe, ders sırasında Natan'ın içinden çıkamadığı bir *Talmud* pasajını detaylı izahıyla dikkat çekmiş; sonraki günlerde bizzat Natan tarafından dinî konularda cemaati aydınlatmakla görevlendirilmiştir. Rivayete göre İbn Rumahets, Moşe'nin çok değerli bir kimse olduğunun farkına vararak daha fazla para vermek suretiyle onu cemaatten satın almak istemiş; ancak cemaat, III. Abdurrahman'ın veziri Yahudi Hasday b. Şaprut'a müracaat ederek ondan, bu işe engel olmasını rica etmiştir. III. Abdurrahman, Kurtuba'dan Abbâsî hilâfetindeki Yahudi *yeşiva*larına giden yüksek meblağlı aidatın Endülüs içerisinde kalması için rakip bir *Talmud* akademisi kurulmasının faydalı olacağı hususunda ikna edilmiş; neticede Endülüs'te Irak *yeşiva*larına (Bağdat, Sura ve Pumbedita) rakip yeni bir idarî kurum ortaya çıkmıştır. Moşe bar Hanuh'la beraber İspanya Yahudilerinin Irak *gaon*larına olan bağlılıkları sonra ermiştir.[20(*)]

Kapsali, İspanya Yahudilerinin Abbasî hilâfetinden kopuşlarını bu şekilde anlattıktan sonra, Abbasî Yahudilerinin siyasî temsilcisi *re'sü'l-câlût*luğa alternatif olarak İspanya'da kurulan *nagid*lik kurumunda görev yapan cemaat temsilcilerini anlatmaya başlar.

---

[19] Kapsali, *Seder*, I, 158-159.
[20] Kapsali, *Seder*, I, 159.
(*) Konuyla ilgili değerlendirme ve diğer Yahudi kaynaklarda yer alan bilgiler için bkz. Arslantaş, *İslâm Toplumunda Yahudiler*, s. 150-153.

Bar Hanoh'tan sonra Yahudi cemaatinin başına Samuel b. Nagrela geçmiştir. Kronikte, İbn Nagrela'ya müstakil bir bölüm (48. Bölüm) ayrılmıştır. Onun, Endülüs Sarayı'ndaki etkin konumunu da kullanarak sadece İspanya'dakilere değil Mısır, Bâbil ve Filistin'deki Yahudilere de yardım ettiğini belirten Kapsali, İbn Nagrela'nın Yahudilerin ilmî faaliyetlerine, kurdukları kütüphanelere ve *yeşiva* öğrencilerine verdiği destekle önemli hizmetler yaptığını belirtir.[21]

Kapsali sonraki bölümlerde İspanya'da yetişen önemli şahsiyetler hakkında bilgi vermeye devam eder. İbn Nagrela'dan sonra *nagid*lik yapan Yehosof ha-Levi, Bar Yitshak Rav Baruh, Yitshak bar Yahuda, Yitshak bar Tısadek, Rav Yosef ha-Levi ve Rav Meiri'nin *nagid*liklerini ise 49. bölümde anlatmıştır.[22] Kapsali bu bölümde ayrıca yine İspanya'da yetişen İbn Gebirol, Avraham ben Ezra, Moşe ben Ezra ile kardeşleri Yitshak, Yahuda ve Yosef, Avraham bar David ve Avraham bar Hayy gibi Endülüslü Yahudi alimler ile Ya'kov Romerok gibi Fransız kökenli ancak Endülüs'te yetişmiş Yahudi din adamlarının hayatı, ilmî faaliyetleri ve eserleri hakkında kıymetli bilgiler vermiştir.[23]

50. bölüm (s. 163-166) ise Yahudi tarihinin II. Moşesi[*] kabul edilen Moşe ben Meymûn'a (Maimonides: 1135-1207) ayrılmıştır. Kapsali'nin bu bölümde verdiği en dikkat çekici bilgi, belki de, İbn Meymun'un Kurtuba'dan kaçışı ile ilgili anlattıklarıdır. Özellikle Yahudi araştırmacılar, onun Kurtuba'dan Muvahhidlerin baskısından dolayı kaçtığını iddia etseler de, Kapsali'de verilen bilgiye göre İbn Meymun'un kaçışının asıl sebebi, Hz. Muhammed'e ve İslâmiyet'e hakaret

---

[21] Kapsali, *Seder*, I, 161.
[22] Bkz. Kapsali, *Seder*, I, 161-162.
[23] Kapsali, *Seder*, I, 162-163.
[*] Bu durum Yahudi kültüründe *"Moşe'den (Hz. Musa) sonra Moşe'ye (Maimonides) kadar bir başka Moşe çıkmamıştır"* (*mi-Moşe ve 'ad Moşe lo kam ke-Moşe*) şeklinde darb-ı mesel haline gelmiştir.

etmesidir.[24] Rivayete göre, Çardaklar (*Sukot*) Bayramı'nda âdet olduğu üzere ellerinde *luvav* ile sinagogdan çıkan İbn Meymun, Müslüman emir [bu emir Abdülmümin b. Ali (524-558/1130-1163) olmalıdır] ile karşılaşır. Emir kendisine elindekinin ne olduğunu sorar. İbn Meymun, Yahudi literatüründen seçtiği bazı teknik kelimelerle emirin anlayamayacağı bir şekilde İslâmiyet ve Hz. Peygamber hakkında alaycı ifadeler[25] kullanarak sorulara cevap verir. Emir sarayına ulaşınca, yolda İbn Meymun ile diyalogunu anlatır, saraydaki danışmanları onun bu ifadeleri ile aslında Hz. Muhammed ve İslâmiyet ile alay ettiğini söylemeleri üzerine, İbn Meymun'un cezalandırılmasını emreder;[26] durumu haber alan İbn Meymun da hemen ülkeyi terk eder.[27]

---

[24] Yahudi araştırmacıların bu bilgiye hiç değinmemesi ilginçtir. Bilgi, bilinçli bir şekilde gölgelenmiştir. Meselâ bkz. Joseph Jacobs-Isaac Broyde ve dğr, "Moses ben Maimon", *JE*, VIII, 73; Maimonides, *the Guide of the Perplexed*, Arapçadan trc. M. Friedländer, New York: Hebrew Publishing Co., 1881, s. xi, xiv-xv, xxxiv (Mütercimin önsözü); Cohen, *Haç ve Hilal Altında*, s. 15, 233-235, 212; Herbert A. Davidson, *Moses Maimonides: the Man and His Works*, New York 2005, s. 12-23; İsrail Velfenson, *Musa b. Meymun: Hayâtühü ve Musannefâtühü*, Kahire 1936, s. 7, 28-31.

[25] İbn Meymun alaycı bir şekilde Hz. Muhammed'ten –haşa- *"meşoga'"* (*mecnûn!*), İslâmiyet'ten ise –haşa- *"Dat meşuga'im!"* (Mecnûnların dini) şeklinde bahsetmiştir. Esasen bu ifadenin kullanımında İbn Meymun yalnız değildir. Orta Çağ Yahudi literatüründe Hz. Muhammed ve İslâmiyet için başka yakışıksız ifadeler de kullanılmıştır. Konu ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Arslantaş, *Yahudilere Göre Hz. Muhammed ve İslâmiyet*, s. 81 vd. İbn Meymun'un Hz. Muhammed ile ilgili kullandığı diğer yakışıksız ve çirkin ifadeler için bkz. Yasin Meral, s. 99 vd.

[26] İslâm hukukuna göre bir *zimmî*nin, başta Hz. Muhammed olmak üzere, Müslümanların mübarek ve mukaddes kabul ettiklerine inanma zorunluluğu yoktur; ancak aynı *zimmî*lerin bu kutsallara hakaret etme hakkı da yoktur. Halifeler döneminden itibaren gayri müslimlerle yapılan anlaşmalarda Hz. Muhammed ve ailesine iftira etmemeleri şartının konması bir yana, İslâm hukukuna göre *zimmî*ler Allah, Peygamber ve Kur'ân'a hakaret sayılabilecek ve İslâmiyet'i küçük düşürecek davranışlarda bulunmamakla da yükümlüdürler. Buna muhalif davranan gayri müslimlerin zimmet akdi feshedilmiş sayılmakta ve cezalandırılmaktadırlar. Aslında bu tür söz ve davranışlar Müslümanlar için de yasaktır. Bir Müslümanın bunları kasten yapması dinden çıkmasına ve cezalandırılmasına sebep olmaktadır. Detaylar için bkz. Arslantaş, *İslâm Toplumunda Yahudiler*, s. 176 vd.

[27] Kapsali, *Seder*, I, 163-164.

Kapsali'nin bu bölümde verdiği bir diğer ilginç bilgi de, İbn Meymun'un Fustat'ta Fâtımî idaresinde saray tabipliği yaptığı dönemde Samuel ibn Tibbon'a yazdığı ve bir gününü anlattığı mektubun tam metnini vermesidir.[28] Kroniğin bu pasajı, ünlü Yahudi tabibin mesaisi hakkında bilgi vermesi yanında, Müslüman idare ile ilgili ilişkilerini anlatması yönü ile de önemlidir. Kapsali'nin verdiği bu bilgi, Geniza'da bulunan ve İbn Meymun'un gündelik hayatından bahsettiği mektupla da uygunluk arz etmektedir.[29] Kapsali bölümü, İbn Meymun'un eserleri hakkında verdiği bilgilerle bitirir.[30]

Kapsali 51. ve 52. bölümlerin (s. 166-170) büyük bir kısmını da Yahudi tarihinin meşhur şahsiyetlerinden RaMBaN olarak şöhret bulan Moşe ben Nahman'ın (Nahmanides: 1194-1270) hayatına ayırmıştır. RaMBaN'ın, Fransa'dan gelen ve *Şabat* kurallarını ihlâl etmesi sebebiyle hapse düşen bir Yahudi din adamını hapisten kurtarmasını –ki, bu olay 51. ve 52. bölümlerin büyük bir kısmını kapsamaktadır – anlattıktan sonra,[31] onun *Kabala* öğrenimine ilgisi ve bu yolda harcadığı mesai ile ilgili de kıymetli bilgiler vermiştir. 52. bölümün kalan kısmında ise RaMBaN'dan sonra cemaat liderliği yapan Meir ha-Levi bar Todros[32] ile Şlomo ben Aderet'in[33] hayatları ve eserleri hakkında bilgiler verilmiştir.

53. bölümden itibaren Kapsali, Endülüs'ün Müslümanların elinden çıkma süreci ile Yahudilerin bu süreçte çektiği sıkıntıları anlatmaya başlamıştır. Tuleytula ve İşbiliye'de yaşayan Yahudilerin sıkıntılarından bahsettikten sonra, bu sü-

---

[28] Kapsali, *Seder*, I, 165.

[29] Krş. Mark R. Cohen, "The Burdensome Life of a Jewish Physician and Communal Leader", *Jerusalem Studies in Arabic and Islam* 16 (1993), s. 125-136.

[30] Kapsali, *Seder*, I, 165-166.

[31] Kapsali, *Seder*, I, 166-168.

[32] Kapsali, *Seder*, I, 169.

[33] Kapsali, *Seder*, I, 169-170.

reçte cemaati bir arada tutmaya çalışan Rav Yehiel isimli din adamı ile oğulları Rav Yahuda ve Rav Ya'kov hakkında bilgi vermiştir.[34]

III. SON YAHUDİ SIĞINAĞI MÜSLÜMAN ENDÜLÜS'ÜN DÜŞÜŞÜ

Kapsali, burada bir parantez açarak Hıristiyanların Yahudilere zulmünün önündeki en büyük engelin ortadan kaldırılışını, yani Müslüman Endülüs'ün yıkılışını anlatmıştır. 61-66. bölümlerde (s. 189-204) sürgün tarihi içerisinde böyle bir parantezin açılmasının nedenini anlamak zor değildir. Zira Hıristiyanların baskıları, aşağılamaları ve dinden döndürme çabalarına karşı, Yahudilerin sığınabilecekleri bu yegane kapının da kapanışı hakkında bilgi verilerek sürgünün kaçınılmazlığına işaret edilmiştir.

Yukarıda da belirtildiği üzere, kroniğin 61.-66. bölümlerinde Ferdinand-İsabella ikilisinin Endülüs Müslümanları ile yaptığı mücadele konu edilmiştir. Ebü'l-Hasen Ali (1465-1481), XI. Muhammed (1482-1483) (1487-1492: İkinci kez) ve XII. Muhammed'in emirlik yaptığı Gırnata'nın, düşüşüne kadarki son 20 yıllık tarihindeki iç çekişmeler ile Ferdinand'ın elinde oyuncak haline gelen Endülüs emirlerinin acıklı durumlarının anlatıldığı bölümlerde Müslümanların elinden çıkan şehirlerdeki Yahudilerin durumuna da değinilmiştir.

1486 yılında Ferdinand, Benî Ahmer hâkimiyetindeki Gırnata üzerine yürümeye karar vermiş, Müslümanların kahramanca karşı koyuşuna rağmen Alhama (אלהמא/el-Hamra) kalesi düşmüştü.[35]

[34] Kapsali, *Seder*, I, 170-173.
[35] Kapsali, *Seder*, I, 189-190.

Kitabının değişik yerlerinde Doğu Arapları hakkında pek de iyi olmayan ifadeler kullanan Kapsali, İspanya Arapları hakkında oldukça övücü ifadeler kullanmış; onların cesur olduklarını ve Hıristiyanlara karşı kahramanca savaştıklarını kaydetmiştir.[36]

Kapsali'ye göre, Müslüman İspanya'nın düşüşündeki en büyük etken, bölgedeki emirliklerin kendi aralarındaki mücadeleleridir. Kroniğin 62. bölümünden itibaren Gırnata'ya sıkışıp kalan Müslüman emirlere yapılan saldırılar ile bunların kendi aralarındaki iktidar kavgaları hakkında bilgi verilmiştir.

62. bölümde Emir Ali el-Hasen [1465-1482] ve ailesinden bahseden Kapsali, Gırnata krallığının düşme sebeplerinden birini de, Müslüman emirlerin yabancı Hıristiyan kadınlarla evlenmesi ve bunlar vasıtasıyla Hıristiyan güçlerin Gırnata krallığının iç işlerine kolayca müdahil olmaları olarak gösterir.[37]

İspanya'daki aile içi iktidar mücadelesiyle ilgili olarak ise Kapsali (63. bölüm), Muhammed Ebû Abdullah'ın, [XI. Muhammed: 1482-1483] babası ile yaptığı mücadelede başarılı çıktıktan sonra, diğer oğul Muhammed Sakito [Zağal] ile mücadele ettiğini; ancak bu ihtilâftan faydalanan Hıristiyanların Gırnata'ya saldırdığını ve Sakito'nun esir düştüğünü (ki, Ferdinand daha sonra bu emiri bir başka Müslüman Emire karşı kullanacaktır) belirtir.[38] 64. bölümde Muhammed Abdullah [XII. Muhammed: 1485-1486] ile yaşlı Emir Ebü'l-Hasen'in iktidar mücadelesini anlatan Kapsali,[39] 65. bölümde ise Ferdinand'ın desteklediği Muhammed Sakito ile Muhammed Abdullah'ın iktidar kavgasına değinmiştir.[40]

---

[36] Bkz. Kapsali, *Seder*, I, 192.
[37] Kapsali, *Seder*, I, 192-193.
[38] Kapsali, *Seder*, I, 195-196.
[39] Kapsali, *Seder*, I, 196-199.
[40] Kapsali, *Seder*, I, 199-200.

Abdullah'ın yenildiği, Sakito'nun da çok büyük zarar gördüğü bu kavgada en kazançlı çıkan ise Sakito'ya desteğine karşılık Gırnata'nın bir kısmının, yani Malaka bölgesinin hâkimiyetini ele geçiren Ferdinand olmuştur. Hıristiyan askerler Malaka'ya girdiklerinde şehirde 1.000 civarında Yahudi yaşamakta idi. Kastilya Yahudilerinde olduğu gibi, bunların da 1.000 Venedik dükası (*perah*) ödemeleri karşılığında canları bağışlanmıştı.[41]

66. bölümde ise Gırnata'nın düşüşü anlatılmıştır. Krallığının 10. senesi 1490 yılında Gırnata'yı düşürmek üzere harekete geçen Ferdinand, gerekli hazırlıkları ve ittifakları gerçekleştirmiştir. 1491 yılında kuşatılan şehre dışarıdan gelebilecek her türlü sevkiyata engel olunur. Şehir tecrit edilerek etrafıyla bütün bağlantıları koparılır. Aylarca süren abluka yanında Muhammed Sakito ile [XII.] Muhammed Abdullah arasındaki iktidar kavgası ise asırlardır hüküm süren Müslüman Endülüs'ün sonunu getirir. Nihayet Gırnata düşer.[42]

İspanya Hıristiyanları günlerce süren festival ve kutlamalarla bu düşüşün sevincini yaşamışlardır.[43] Kraliçe İsabella ise kuşatma sürecinde şehrin düşmesi halinde şehirdeki bütün Yahudileri sürmeye yemin etmiştir.[44]

Kronikte 67. bölümden (s. 204-206) itibaren İspanya Yahudilerinin sürgünü anlatılmaya başlamıştır. Kapsali'ye göre Müslüman Gırnata'nın düşmesiyle birlikte Tanrı, Yahudilerin İspanya sayfasını kapatmayı irade buyurmuştur. Zira, Yahudi kökenine rağmen Ferdinand, Gırnata'nın düşmesi halinde Yahudileri ülkeden sürmeye ant içen karısı İsabella'nın kışkırtmalarına mağlup olmuş, Yahudilerin çileli günleri de başlamıştır.[45]

---

[41] Kapsali, *Seder*, I, 199-201.
[42] Kapsali, *Seder*, I, 202-203.
[43] Kapsali, *Seder*, I, 203.
[44] Kapsali, *Seder*, I, 204.
[45] Kapsali, *Seder*, I, 204-206.

IV. İSPANYA'DAN SÜRGÜN

Kroniğin 54. ve 55. bölümlerinden itibaren İspanya'da Yahudilere karşı başlayan baskı, şiddet, zulüm ve dinden döndürmeler anlatılmaya başlamıştır.

Kral Don Folo (Pedro: 1350-1369) zamanında baskıların yavaş yavaş arttığını kaydeden Kapsali, cemaat lideri Don Samuel'in bu süreçteki özverili gayretlerinden bahsettikten sonra,[46] Aragon kralı I. John zamanındaki baskıları ve 1369 yılında İspanyol Yahudi tarihinin kırılma noktası olan olayı, anlatmaya başlamıştır. İfadesine göre o sene Kral, Yahudilerin zorla Hıristiyanlaştırılmasını, reddedenlerin ise öldürülmesini emreden bir ferman yayınlamıştır. Kapsali bu noktada baskılar neticesinde din değiştirerek Hıristiyanlığa geçen, Yahudi tarihinde *Anusim* (אנוסים) (ya da Marranos) olarak isimlendirilen kimseler hakkında bilgi vermiştir.[47]

Kapsali, dönemindeki çoğu Yahudi âlim gibi, İspanya'da Yahudilere yapılan baskı ve zulmün sebebinin, Yahudilerin dinî emirlere karşı kayıtsızlıklarından kaynaklandığı kanatindedir. Bu kanaatini şu sözlerle dile getirir:

"... Çünkü İspanya'da Tevrat âlimleri ölmüş, yeşivalar kapatılmış, Tevrat garip hale gelmişti. Tevrat'ı ve diğer dinî ilimleri terk eden Yahudiler, Yahudi olmayanların ilgilendiği Grek (Yunan) felsefesiyle meşgul olmaya başlamışlardı. Çocukları yarı Grekçe yarı İbranîce konuşmaya başlamış, Tevrat bir kenara atılmıştı. Şehirde birkaç aile dışında Tevrat ilimleri ile iştigal eden kimse kalmamıştı. Halkın çoğunluğu yabancı(Yahudi olmayan)ların bahçelerinden meyve devşirme peşine düşmüşlerdi."[48]

Kapsali bu dönemde Yahudilerin Yitshak Kpandon ile onun ölümünden sonra dört öğrencisi, Rav Yitshak Avohav,

---

[46] Kapsali, *Seder*, I, 174-177.
[47] Kapsali, *Seder*, I, 178.
[48] Kapsali, *Seder*, I, 178-179.

Rav Yitshak de Liyon, Rav Yosef Hayon ile Rav Şim'on Miami tarafından sevk ve idare edildiklerini; bunlardan sonuncusu Rav Miami'nin Hıristiyanlık baskısına kahramanca göğüs gererek şehit olduğunu kaydeder.[49]

Kronikte daha sonra (56. Bölüm: s. 180-182) Yahudilerin, İspanya Kralı Don Juan [II. John: 1406-1454] ile oğlu Don Enriki [Henry: 1454-1474] zamanındaki durumları anlatılmaya başlamıştır. Don Folo (Pedro) döneminden itibaren gittikçe artan baskı ve şiddet, Don [II] Juan zamanında biraz yatışmıştı. Kapsali, bu kral döneminde Yahudilerin sakin bir hayat sürdüğünü, dinî gereklerini yerine getirebildiklerini, *Şabat* günleri dükkânlarını dahi kapatabildiklerini belirtir.[50]

Bu sükûnet döneminden faydalanan *Anusim* de gizliden gizliye dinî gereklerini yerine getirmeye, evlerinin bodrumlarında inşâ ettikleri sinagoglarda ibadetlerini yapmaya çalışmışlardır. Kapsali, durumun –kral da dahil– herkes tarafından bilinmesine rağmen bunlara herhangi bir müdahalede bulunulmadığını kaydeder.[51]

Don [II] Juan'ın ölümünden sonra yerine geçen oğlu Don Enriki de babası gibi barışsever bir insandır. Enriki, Portekiz Kralı Alfonso'nun [V. Alfonso] kız kardeşi İsabella [Jezebel: 1474-1504] ile evlenir; ancak kısır olduğu için, İsabella'nın, vezirlerden Don Beltran [de la Cueva] ile gayri meşru ilişkisinden Yuana ismini verdiği bir kızı dünyaya gelir.[52]

Kral Enriki'nin ölümünden sonra Yuana ile sabık kral Don [II] Juan'ın kızının arasında yaşanan iktidar kavgasını sâbık kralın kızı kazanır.[53] Öte yandan İsabella, Kraliçenin ölümünden sonra iktidara geçeceği için, pek çok kral kendi-

[49] Kapsali, *Seder*, I, 179.
[50] Kapsali, *Seder*, I, 179-180.
[51] Kapsali, *Seder*, I, 180.
[52] Kapsali, *Seder*, I, 180-181.
[53] Kapsali, *Seder*, I, 181.

sine evlenme teklifi yapar. Fakat o, Rav Meir'in kayınpederi ve kralın danışmanlığını yapan Don Avram Senyör'ün de telkinleri ile Aragon Kralı Ferdinand (Kapsali Fernando olarak verir) ile evlenmeye ikna edilir. Kapsali, diğer krallarla mukayese edildiğinde İsabella'ya pek layık olmasa da, ninelerinden birinin Yahudi olması sebebiyle Ferdinand'ın İsabella ile evlenmesi konusunda Yahudi danışmanı tarafından ikna edildiğini belirtir.[54]

Kapsali 57. bölümde (s. 182-184) Aragon kralının ailesi hakkında da bilgi vermiştir. Aragon kralının ninelerinden birinin Palombo [Güvercin] isimli bir Yahudi kadın olduğunu, bu kadının, Kastilya deniz kuvvetleri komutanının tecavüzünden bir oğlunun dünyaya geldiğini söyleyen Kapsali, bu oğlanın daha sonra deniz kuvvetleri komutanlığına getirildiğini belirttikten sonra, onun evliliğini anlatmıştır.[55] Rivayete göre bu oğlan İspanya'nın aristokrat ailelerinden birinin kızı ile evlenmiş ve bu evliliğinden dört kızı dünyaya gelmiştir. Bunlardan bekâr iken ölen bir kızı dışındakilerin hepsi, İspanya'nın ileri gelen ailelerine gelin gitmiştir. Kızlardan biri de Aragon Kralı [II. Juan] ile evlenmiştir. Karısı Dona Fioransa'nın [Fierenza] ölümünden sonra amiralın kızı Yuana ile evlenen Aragon Kralı'nın bu evliliğinden Ferdinand dünyaya gelmiştir. Yuana, kendi oğlunun Aragon tahtına oturması için, Kralın eski eşinden oğlu Carlos'u doktorlarından birine zehirleterek öldürtmüştür.[56]

Kapsali'nin İspanya'daki taht kavgalarına bu şekilde ilgi duymasının önemli bir sebebi vardır: O da, bu kavganın sonunda, aşağıda anlatılacağı üzere, İspanya'nın birliğinin sağlanması, neticede Yahudilerin sürgünü için ilahî şartlar hazırlanmasıdır.

---

[54] Kapsali, *Seder*, I, 181.
[55] Kapsali, *Seder*, I, 182.
[56] Kapsali, *Seder*, I, 182-183.

Kapsali, ninesi Yahudi olan Ferdinand ile İsabella'nın evliliklerinin kendileri için çok iyi olacağını düşünen Yahudilerin, bu ikisinin evlilik yapmaları için sarf ettiği olağanüstü gayretler hakkında da bilgi vermiştir.[57] Kastilya'nın malî işler sorumlusu, aynı zamanda da Yahudi cemaatinin temsilcisi olan Avram Senyör, Ferdinand'ı gizlice Kastilya'ya davet etmiş; onu cemaatten Rav Ya'kov'un evinde İsabella ile buluşturarak ikisinin evlenmesini sağlamıştır.[58]

Bu evlilik Kastilya'da bazı tepkilere neden oldu ise de, Ferdinand tepkilerin hepsini bastırmış; Müslümanların hâkimiyetindeki Gırnata hariç, Kastilya (קשטליא), Dragon (דירגון), Katalonya (קטילוניא), Aragon (ארגון), Piskia (פישקיא) ve Navarra'nın (נאורא) tamamında hâkimiyet sağlayarak Hıristiyan birliğini gerçekleştirmeyi başarmıştır.[59]

Kapsali'nin konuyu bu şekilde detaylı olarak anlatmasının sebebi ise, İspanya'nın Ferdinand ve İsabella idaresinde bu şekilde bütünleşerek sürgün şartlarının oluşmasına zemin hazırlamasıdır.

Ancak Kral Ferdinand ile İsabella'nın evlilikleri, umulan ve hedeflenenin tersine, Yahudiler için hiç de iyi olmamıştır. İsabella kısa süre sonra, Ferdinand'ı istediği gibi yönlendirmeye başlamıştır. 1476 [5236] yılında Yahudiler, İsa'nın ölümünden çok önceleri geldikleri İspanya'da Tuleytula hariç, diğer bütün şehirlerde fakir ya da zengin olduklarına bakılmaksızın, 30 *solid*in (שולדין) ödemeye mahkum edilmişlerdir.[60]

Ferdinand'ın krallığının 7. yılında [1487 yılı] önce *anusim* üzerindeki baskılar artmaya başlamıştır. Bu bağlamda eski inançlarının (Yahudilik) gereklerini yerine getirip getirme-

---

57 Kapsali, *Seder*, I, 184-188 (58-59. bölüm).
58 Kapsali, *Seder*, I, 184-186.
59 Kapsali, *Seder*, I, 187.
60 Kapsali, *Seder*, I, 188-189.

dikleri sıkı bir şekilde takip edilmeye; uyguladıkları tespit edilenler ise sorgusuz sualsiz öldürülmeye başlamıştır.[61] Aynı işkence, hatta daha fazlası, *anusim*'i baştan çıkardıkları gerekçesiyle Yahudilere de uygulanmaya, din adamları dövülmeye, aşağılanmaya ve malları müsadere edilmeye başlamıştır.[62]

Ferdinand, Şubat 1492 [1 Adar 5252] tarihinde Yahudilerin ülkeden çıkarılması için ferman çıkartır. Emir üzerine kadın-erkek, genç-ihtiyar, çoluk-çocuk, kim varsa bütün Yahudilerin 3 ay içerisinde ülkeyi terk etmeleri ilân edilir.[63]

Kapsali, Yahudilerin ülkeyi tek etmeleri için hazırlanan ve ülkenin dört bir yanına gönderilen, "*...Biz, Tanrı'nın izin ve inayeti ile (başarı kazanan) Aragon ve Kastilya kral/kraliçeleri Ferdinand ve İsabella...*" şeklinde başlayan fermanla, "katledilme yerine sürgün" kararı verilerek *anusim* ve Yahudilere aslında merhamet edildiğini belirtir. Kronikte Yahudilerin 1 Mayıs'tan itibaren Temmuz'un son gününe kadar ülkeyi terk etmeleri gerektiği, Hıristiyanlığı tercih edenlerin ise her şeylerine sahip olarak yerlerinde kalacağı şeklindeki o meşhur "Sürgün Fermanı"nın tam metni de verilmiştir.[64] Kapsali'nin ferman metnini hangi kaynaktan aldığı bilinmemektedir; ancak verdiği metin ile fermanın İspanyolca metninin farklı olduğu ifade edilmektedir.[65] Kapsali'nin verdiği metnin sözlü anlatıma veya bu anlatımdan alınan notlara dayandığı söylenebilir.

Fermanın ülkenin dört bir yanında ilânından sonra Yahudilerden ya Hıristiyan olmaları ya da ülkeyi terk etmeleri istenmiştir. Çoğu Yahudiye bu ilan *Pesah* (Fısıh) Bayra-

---

[61] Kapsali, *Seder*, I, 189
[62] Kapsali, *Seder*, I, 189.
[63] Kapsali, *Seder*, I, 206.
[64] Kapsali, *Seder*, I, 206-207.
[65] Bkz. Jacobs, "Exposed to All the Currents of the Mediterranean", *AJS Review* 29 (2005), s. 44.

mı'nda ulaştığından, o seneki *Pesah* "kara bayram" olarak büyük bir üzüntü içerisinde idrak edilmiş, sinagoglara doluşan cemaatler, korkulu günlerin bir an evvel geçmesi için Tanrı'ya yakarılarda bulunmuşlardır.[66]

Fermanın ilânından hemen sonra kraliyet nezdinde sürgün emrinin iptali için bazı teşebbüslerde bulunulmuştur. Ancak Don Yitshak Abravanel ve Avram Senyör'ün saraydaki gayretleri sonuç vermediği gibi, devreye giren aristokratlar da başarısız olmuşlardır. Bu iki cemaat lideri daha sonra kraliçeye etkili ve duygu dolu bir mektup yazmaya karar vermişlerdir. Mektup, kraliçeyi etkilemek yerine, Yahudilere olan kin ve öfkesini daha da artırmış; İsabella, Avram Senyör'ün derhal tutuklanmasını emretmiştir. Tutuklama kararını duyan Avram Senyör kaçmıştır.[67] Bir süre sonra İsabella'nın, Avram Senyör'ü ancak Hıristiyan olması halinde affedebileceğini bildirmesi üzerine, Avram Senyör ile damadı Rav Meir, çaresiz Hıristiyan olmuşlardır. Bu arada Yahudilerden on binlerce insan da Hıristiyanlığı kabul ettiğini bildirmişlerdir.[68]

Yahudileri seven pek çok saygın insanın fermanın iptali yönündeki çabasına rağmen, fermanda belirtilen sürece uygun olarak İspanya'da Yahudilerin durumu giderek kötüleşmiştir. Pek çoğunun malına el konmuş; gayrimenkuller el değiştirmiştir. Yahudilerden alacağı olanlar, borçlarını zorla tahsil ederken, Yahudilere borcu olanlar ise vereceklerinin üzerine yatmayı tercih etmişlerdir.[69]

---

66 Kapsali, *Seder*, I, 207.
67 Kapsali, *Seder*, I, 207.
68 Kapsali, *Seder*, I, 209-210.
69 Kapsali, *Seder*, I, 208, 210.

V. SÜRGÜNLERİN ROTASI

Hıristiyanlığı tercih etmeyip dinlerinde sebat eden Yahudiler, imanlarından asla vazgeçmeyecekleri sözü vererek taşıyabildikleri eşyalarla ülkeyi terk etmeye karar vermişlerdir.[70]

Yahudilerin ülkeyi terk edecekleri haberinin duyulması üzerine Cenova ve Venedik'ten pek çok gemi İspanya sahillerine akın eder. Piskani (פישקאני/Biscay), Katalonya ve Kastilya gibi sahil kentlerinde yaşayan Yahudiler kiraladıkları gemilerle Ohran (אוהראן/Oran), Algazar (אלגזאר/Alcasar), Bicya (ביגיאה/Bougie) ve Kartacaniya (קרטיגנייה/Kartaca) gibi hayli uzak yerlere gitmişlerdir.[71]

Kapsali, kroniğinde sürgünlerin gittiği ülkeler ve buralara yerleştikten sonraki durumları hakkında da kıymetli bilgiler vermiştir. Kronikte sürgünlerin gittiği belirtilen ülkeler şunlardır:

A. Ohran

Sürgün edilen Yahudilerin bir kısmı Ohran'a gitmeye karar vermişti. Ohran halkı on binlerce kişinin gemilerle kendilerine yaklaşmakta olduğunu görünce, işgalci güçler olabileceğini düşünerek korkuya kapılmış, gemilere yaklaşmamaları konusunda uyarı ateşi açmışlardı. Bunlardan bazıları gemilere isabet etmiş, pek çok insan denizde boğularak can vermişti. Ancak daha sonra bunların İspanya'dan sürülen Yahudiler olduğu anlaşılınca, sarayda etkin bir şahsiyet olan Rav Dudihem'in (David Yahom) tavassutuyla ülkeye kabul edilmişlerdir. Rav Dudihem'in gayretleriyle sürgün Yahudiler için kulübeler inşâ edilmiştir. Bu süreçte talihsiz bir olay yaşanmıştır. Bir Yahudinin ekmek yaptığı sırada kulübelerden birinin yanması

[70] Kapsali, *Seder*, I, 209-210.
[71] Kapsali, *Seder*, I, 210-211.

ve ateşin diğer kulübelere sıçraması üzerine sürgün Yahudilerin yanlarında getirdiği pek çok eşya yanıp kül olmuştu.[72]

B. Napoli

Aragon, Valensiye, Katalonya ve Kastilya'dan sürülen Yahudilerin önemli bir kısmı ise Eylül ayının ilk günü İtalya'nın Napoli kentine ulaşmışlardı. Napoli kralı Ferando [I. Ferdinand: 1458-1494] iyi bir insan olduğu için, Yahudileri herhangi bir zorluk çıkarmadan kabul etmiş; Napoli Yahudileri de el birliği ile gelen dindaşlarının yerleşmelerine yardım etmişlerdi.[73]

Napoli'ye gelen Yahudiler gıda ve giyecek ihtiyaçlarını karşılamak için İspanya'dan getirdikleri değerli eşyalarını satmak zorunda kalmışlardı. Bu arada şehirde başlayan salgın hastalıktan dolayı çok sayıda Yahudi de ölmüştü. Napoli Kralı, salgının Yahudiler tarafından getirildiği gerekçesiyle bunların şehirden çıkarılması konusundaki yoğun kamuoyu baskısına rağmen Yahudileri himaye etmiş; Yahudileri de halkın tahrik olmaması için ölülerini geceleyin gömmeleri konusunda uyarmıştı.[74]

Çok geçmeden, 6 ay sonra, Napoli'de bu sefer de kolera salgını başlamıştı. 50 bin insanın öldüğü bu salgında pek çok Yahudi de hayatını kaybetmişti. Yahudiler aleyhinde kamuoyunda başlayan propagandaya rağmen Yahudileri himaye eden Kral, onların tedavisi için gerekli tıbbî desteğin sağlanmasını da emretmişti.[75]

5254 yılı Şevat [1494 Ocak] ayında Napoli Kralı ölmüş, yerine oğlu [II] Alfonso [1494-1495] geçmişti. Yahudiler iyi

---

[72] Kapsali, *Seder*, I, 211-212.
[73] Kapsali, *Seder*, I, 212.
[74] Kapsali, *Seder*, I, 212-213.
[75] Kapsali, *Seder*, I, 213.

kalpli kralın ölümüne çok üzülmüşlerdi. Kralın cesedi mumyalanmış; tabutu 8 gün süre ile sarayda (*platzo*) ziyaretçi akınına uğramıştı. Kral için ülkede günlerce yas da tutulmuştu.[76] Ancak, 5254 yılı Mayısı'nda Napoli'de Yahudiler için bir başka felaket baş göstermişti: Fransa Kralı [VIII.] Charles'ın, Kral Ferando'nun ölümü üzerine bürokratların da desteği ile Napoli üzerine yürümesi.

Kapsali, Fransa'nın Napoli üzerine yürüme sebebini, aile içi iktidar kavgası nedeniyle Fransa'ya sığınan Napoli asilzadelerinden birinin, Fransa Kralı'nı, Napoli'ye saldırmaya ikna etmesi olarak gösterir.[77] Kral Alfonso, Fransız güçlerine bir süre dirense de adamlarının ihanet etmesi üzerine yalnız kalır ve Napoli'yi terk eder. Fransızlar Napoli krallığına Alfonso'nun oğlu Fernando'yu getirir.[78]

Kapsali, Fransız ordusu Napoli'ye girdiğinde Yahudilerin herhangi bir katliama uğramamak için gemilere binerek Messina'ya (Sicilya) kaçtığını; deniz yolculuğu sırasında pek çok Yahudinin telef olduğunu kaydeder.[79]

Bundan iki ay sonra Yahudilerin başına bir başka felaket daha gelir. Bu sefer de Messina'daki Yahudilere taşıyabilecekleri eşyalarını alarak istedikleri yere gitme emri verilir. Kapsali, bunlardan bir kısmının önce Avolanya (Arnavutluk), oradan da Türkiye'ye; bir kısmının Korfu'ya; çoğunluğun ise kendilerine büyük desteğin verildiği Kandiya'ya geldiğini kaydeder.[80]

Korfu'da satılığa çıkarılan Yahudi köle, esir ve cariyelerin çoğu da İranlı tüccarlar tarafından satın alınarak Türkiye'ye (*Erets Togarma*) getirilmişlerdir.[81]

---

[76] Kapsali, *Seder*, I, 214.
[77] Kapsali, *Seder*, I, 215.
[78] Kapsali, *Seder*, I, 216-217.
[79] Kapsali, *Seder*, I, 217.
[80] Kapsali, *Seder*, I, 217-218.
[81] Kapsali, *Seder*, I, 218.

Kapsali, o dönemde Yahudilerin kurbanlık koyunlar gibi her yere dağıldıklarını, aile fertlerinden her birinin farklı farklı ülkelere satılarak birbirinden koparıldığını nakleder.[82]

Napoli'den ilk etapta kaçanların isabetli davrandığı çok geçmeden anlaşılmış, Fransız işgalinden sonra Napoli'de kalan pek çok Yahudi, din değiştirmek zorunda kalmıştı. İktidarın yerli krala devrinden sonra, Yahudilerin asilzadeler tarafından gasp edilen mallarının iadesi konusunda bir emir çıkarılmışsa da uygulanma imkânı olmamıştı.[83]

Napoli daha sonra İspanya ve Fransa tarafından yeniden işgal edilmiş; ancak bir süre sonra bu iki devlet arasında mücadele başlamıştı. Mücadeleyi İspanyollar kazanmış, Fransızlar Napoli'den atılmışlardı. İspanyollar Napoli'de Yahudilere başlangıçta iyi davranmışlarsa da, 5268 [1508] yılında İspanya Kralı Yahudilerin, Napoli de dahil, kendisine bağlı tüm eyaletlerden sürülmesini emreden bir ferman çıkarmıştır. Ferman üzerine Napoli, Calabria, Sicilya, Messina ve Apulai gibi önceden beri orada yaşayan ya da İspanya'dan sürüldükten sonra buralara yerleşen Yahudiler için yeni bir sürgün daha gözükmüştür.[84]

B. Portekiz

Kapsali 75. bölümden (s. 221 vd.) itibaren İspanya'dan karayolu ile Portekiz'e giden Yahudilerin çektiği sıkıntıları anlatmıştır. İspanya'da yağmurdan kaçan Yahudiler, Portekiz'de doluya tutulmuşlardır. Yahudileri mallarıyla serbest bırakan Ferdinand'ın "aptal" olduğunu (*meleh Sıfarad tipeş haya*) söyleyen Portekiz Kralı Don Juan [II. Joao: 1481-1495], kendisine sığınan Yahudilerin mallarına el koyarak Hıristi-

[82] Kapsali, *Seder*, I, 218.
[83] Kapsali, *Seder*, I, 219.
[84] Kapsali, *Seder*, I, 220-221.

yanlığa dönmeleri konusunda baskılar yapmaya başlamış; çıkardığı bir emirle de Yahudi ailelerin elinden alınacak çocukların vaftiz edilmesini emretmişti.[85]

Aslında Yahudilerin çilesi, Portekiz'e girmeden başlamıştır. Kral kadın, çoluk-çocuk, yaşlı ya da genç fark etmeksizin, ülkesine girecek her Yahudiyi adam başı 1 altın [toprak bastı parası] ödemeye mecbur etmesinden başka, getirdikleri kıymetli elbise ve eşyalardan da vergi alınmasını emrederek –tabiri caizse- Yahudileri soyup soğana çevirmiştir.[86] Sınırdan gizlice girmek isteyenler öldürülmüş, gerekli parayı temin etmek için hırsızlık yapanlar ise acımasızca cezalandırılmıştır.[87] Taahhüt ettiği halde gerekli ödemeyi yapamayan 15 bin Yahudi köleleştirilmiş, bunlardan sadece 10 bin kadarı Yahudi cemaatleri tarafından satın alınıp hürriyetlerine kavuşturulabilmiştir.[88]

Kral ayrıca 10-15 yaş arasındaki Yahudi çocukların ailelerinden alınarak yılan, akrep ve timsahlarla dolu Batı Afrika kıyılarındaki [Sao Tomè] ada(sın)a götürülmesini emreden bir ferman çıkarmıştır. Yahudilerin çoğu, çocuklarından ayrılmamak için Hıristiyanlığı seçmiş; adaya gidenlerin önemli bir kısmı ise hem Yahudiliklerini hem de vahşi hayvanlar tarafından parçalanmak suretiyle hayatlarını kaybetmişti.[89]

Portekiz Kralı Yahudilerden bir başka açıdan daha faydalanmıştır. Portekiz'den ayrılmak isteyenlerin sadece kraliyet gemileri ile taşınabileceğini ilân eden Kral, diğer gemilerin Yahudi kabul etmelerini yasaklamış, kabul edenleri ise şiddetle cezalandırmıştı. Portekiz'den ayrılmak isteyen her Yahudi 2 *florin* (*perah*) ödemek zorunda bırakılmış; ülkede kal-

---

[85] Kapsali, *Seder*, I, 221.
[86] Kapsali, *Seder*, I, 221.
[87] Kapsali, *Seder*, I, 221-222.
[88] Kapsali, *Seder*, I, 222.
[89] Kapsali, *Seder*, I, 222.

mak isteyenler ise 6 ay içerisinde 1 *florin* ödemekle mükellef tutulmuşlardı.[90]

Öte yandan şartı kabul edip ülkede kalanlar 6 ay sonra bir hayal kırıklığı daha yaşamıştır. Kral bu sefer sözünde durmayarak ülkede kalan her Yahudinin 8 *florin* ödemesini, ödemeyenlerin ise Kralın ebediyen kölesi olacağını ilân etmiştir.[91]

Kralın çıkardığı bütün bu zorluklara rağmen pek çok Yahudi, Fez ve Mağrib'in değişik şehirlerine gitmeyi başarmıştır.

Kralın emrettiği parayı ödeyemeyen zavallı Yahudiler ise satılmak üzere Portekiz gemilerine doldurulmuştu. Kapsali, 60 bin Yahudinin 120 gemiye [her gemiye 500 kişi] istiflendiğini kaydeder.[92] Gemiler 1493 [5253] yılı İyar ayında Portekiz'den ayrılmış; yolda pek çok Yahudi açlıktan, susuzluktan, hastalıktan veya kaçma teşebbüsünden dolayı canvermişti. Gemidekilerin biteviye *"Bize daha ne kadar merhametsiz davranacaksınız? Lütfen! Tanrı aşkına bizi herhangi bir Müslüman ülkesinin kıyısına bırakın"* şeklindeki yakarışlarının hiçbir faydası olmamıştır.[93]

Yahudilerin büyük bir kısmı Av ayında [Kuzey Afrika'da] Portekiz sömürgesi Arziliya'ya (ארזיליא/Arcila) getirilmişti. Ancak bunların çoğu, Arziliya valisi Borba kontunun baskı ve işkencesi neticesinde dinlerini değiştirmek zorunda kalmışlardı.[94]

Yahudiler bu sırada Fez'in Müslüman sultanına ülkesine kabul etmesi hususunda gizlice haber göndermişlerdi. Sultan, Yahudilerin bu isteğini kabul etmiş ve onları Fez'e getirtmek üzere kervanlar tahsis etmiştir. Ancak bu kervanlar

---

90 Kapsali, *Seder*, I, 222.
91 Kapsali, *Seder*, I, 223.
92 Kapsali, *Seder*, I, 223.
93 Kapsali, *Seder*, I, 223.
94 Kapsali, *Seder*, I, 223-224.

Fez'e gelirken bedevîler tarafından yağmalanmış, Yahudiler her şeyleri ellerinden alınmış olsa da, canlarını kurtarıp Fez'e ulaşmalarına şükürler etmişlerdir.[95]

Portekiz kralı Don Juan'ın ölümünden sonra yerine geçen oğlu Don İmanuel [1495-1521] ise babasını mumla aratmıştır. İspanya kralına özenen –Kapsali'nin deyimiyle- *"Tanrı'nın terk ettiği bu şahsiyet"*[*] Yahudilerin 3 ay içerisinde, en geç 1496 yılının Mart ayı itibari ile ülkesini terk etmesini, terk etmeyenlerin ise idam edileceklerini içeren bir ferman çıkarmıştır. Ferman, İspanya'dan sürgün şokunu henüz üzerinden atamamış Yahudilerde yeni bir korku daha yaratmıştır. Öte yandan kral Yahudilerin ülkeyi sadece kraliyete ait gemilerle terk edebilecekleri zorunluluğunu getirmiş; gemilerin ücretlerini de fahiş oranlara çekmişti.[96]

Portekiz kralı İmanuel 15-18 yaş arasındaki Yahudi çocukların ailelerinden alınarak Hıristiyanlaştırılmalarını emreden bir başka ferman daha çıkarmıştır. O sene 14 Nisan'a denk düşen *Pesah* (Fısıh) Bayramı sevinç yerine hüzün içinde kutlanmış; pek çok çocuk ailesinden koparılmış, karşı koyanlar ise öldürülmüştür.[97]

Yahudilerin tüm baskılara rağmen dinlerini terk etmediklerini gören Kral, hepsinin Lizbon'da toplanmasını emrederek buradan istedikleri yere gönderilecekleri sözü vermiştir. Ancak Portekiz Yahudileri Lizbon'da toplandıklarında, sözünü unutan Kral bunları iki seçenekten birini tercihe zorlar: "Ya din değiştirip Hıristiyan olmak ya da ölmek". Kral, dinlerini değiştirenlerin çocuklarının kendilerine iade edileceği,

---

[95] Kapsali, *Seder*, I, 224-225.

(*) Kapsali bu ifadeyi bilinçli olarak kullanmıştır. *"İmanuel"* İbranîce'de *"Tanrı bizimle beraber"* anlamındadır. Kapsali, bu kralın, isminin tersine "Tanrı'dan uzak" olduğunu vurgulamak istemiştir.

[96] Kapsali, *Seder*, I, 232-233.

[97] Kapsali, *Seder*, I, 233-234.

bütün vergilerden muaf tutulacakları ve Portekiz'de istedikleri yerde özgürce yaşacakları sözü de vermiştir.[98]

Yahudilerden kimi imanını tercih ederek inancı uğruna ölürken, kimi Hıristiyanlığı seçmiş, kimi ise önce inancını tercih etmişse de yapılan işkencelere dayanamayarak sonradan Hıristiyanlığa geçmiştir.[99]

Dinlerinde ısrar eden Yahudiler kiliselere doldurularak zorla vaftiz edilmiş, ısrarına devam edenler ise yakılmışlardır. Bazı Yahudiler ise bunlara fırsat vermeden yüksek yerlerden kendisini atmak suretiyle intihar etmiştir. Zengin olan ve verdiği rüşvet sayesinde hayatta kalan bir avuç Yahudi ise daha sonra ölüm ya da hapisle cezalandırılmıştır.[100]

Kapsali, son olarak Portekiz'de sağ kalan 7 Yahudinin akıbeti hakkında bilgi vermiştir. Rabbi Şim'on Maymi'nin liderliğindeki bu gruba Hıristiyan olmaları için önce yüksek makamlar, daha sonra da büyük meblağlar teklif edilmiş; ancak bunlar, Kralın tekliflerini kesin bir dille reddetmişlerdir. Kapsali bunlardan Rabbi Maymi'nin parçalanıncaya kadar yerlerde sürüklenmek suretiyle öldürüldüğünü kaydeder. Kalanlar ise bir sandala bindirilerek okyanusta ölüme terk edilmişlerse de uzun, zor ve tehlikeli bir yolculuktan sonra Müslümanların hâkimiyetindeki Fez'e ulaşabilmiş ve hayatlarını kurtarabilmişlerdir.[101]

D. Fez (Fas)

Yahudilerin gerek Arzilya'dan topluca, gerekse kendi gayretleri ile küçük gruplar halinde Fez'e ulaştıkları sırada bölgedeki egemenlik Merînîler'den Vattâsîler'e geçmiş bulunuyordu. Vattâsîler'in başında, Merînîler'in son yıllarında

---

[98] Kapsali, *Seder*, I, 234.
[99] Kapsali, *Seder*, I, 234.
[100] Kapsali, *Seder*, I, 234-235.
[101] Kapsali, *Seder*, I, 235-236.

vezirliğini zaman zaman da saltanat nâibliğini yapan Ebû Zekeriya'nın oğlu Muhammed (1472-1505) bulunuyordu.[102]

Yahudiler ilk etapta iyi karşılanmışlarsa da bir süre sonra yoksullukları sebebiyle Müslümanların evlerine, hatta mescitlere dahi girmeye başlamaları üzerine halkın tepkisini çekmeye başlamışlardı. Bunun üzerine Fez Sultanı, halka daha fazla rahatsızlık vermemeleri için Yahudilerin Fez'i terk etmelerini emretmiştir. Bu arada Fez'de kalmak isteyen 2 bin kadar Yahudi ise kendi tercihiyle Müslüman olmuştur.[103] Ancak Fez'de kaldıkları son gece Yahudilerin feryatlarına dayanamayan Sultan, kararından vazgeçerek Yahudilerin ülkesinde kalmasına müsaade etmiş; hatta bununla da yetinmeyerek bütçeden her Cuma günü Yahudi fakirlerin yemek ihtiyacı için 100 *florin* ayırmıştır. Fez Sultanı ayrıca, halkı rahatsız etmemeleri için ormanlık alanda Yahudilerin kalacağı barakalar inşâ edilmesini emretmiştir. Kapsali, 30 bin *florin* değerinde büyük bir ormanın Yahudiler için kesilip yerleşime müsait hale getirildiğini belirtir.[104]

Yahudiler nihayet Allah'ın inayeti, Müslümanların da şefkati ile kendilerine güvenli bir sığınak bulmuşlardır. Bu sebeple yerleştikleri bu bölgeyi *"Bereket Vadisi"* anlamında *"Emek Beraha"* (עמק ברכה) olarak isimlendirmişlerdir.[105]

Arziliya'daki Yahudiler Fez'deki dindaşlarının durumunun iyi olduğunu öğrenince, validen oraya gitmek için izin istemiş; vali, talepte bulunan Yahudilere üç gün sonra, ancak çocuklarını bırakmaları şartı ile Fez'e gidebileceklerini bildirmiştir. Fakat, çoğu anne-baba bu isteği kabul etmemiş, Kapsali'nin ifadesiyle, Tanrı'ya derin bağlılıklarını kalplerinin

---

[102] İsmail Yiğit, *Endülüs (Gırnata) Beni Ahmer Devleti ve Kuzey Afrika İslâm Devletleri*, İstanbul 1995, IX, 214 vd.; İbrahim Harekât, "Fas: Tarih", *DİA*, XII, 189.

[103] Kapsali, *Seder*, I, 225.

[104] Kapsali, *Seder*, I, 225-226.

[105] Kapsali, *Seder*, I, 226.

derinliklerinde gizleyerek Hıristiyanlığa geçmişlerdir. Öte yandan Kapsali'nin "Hâmân"(*) olarak isimlendirdiği bu kötü valiyi, Yahudilerin bu tutumu da tatmin etmemiş; 18 yaşından küçük çocukları ailelerinden kopararak mallarına el koyduğu Yahudileri gemilere doldurmuş; herhangi bir hedef veya rota tayin etmeksizin kaptanlara yolculuğu uzun tutmak suretiyle Yahudilerin yolda ölmesini sağlamalarını emretmiştir. Neticede Yahudilerin çoğu, koşulları zor deniz yolculuğuna dayanamayarak yolda hayatlarını kaybetmişlerdir.[106]

Yukarıda bahsi geçen ülkelere giden sürgünlerin çoğunun ilerleyen süreçteki son durağı Türkiye olmuştur.

Sultan II. Bâyezid, eyaletlere gönderdiği mektuplarla sürgün Yahudilerin kabul edilerek iskân edilmesini, kendilerine iyi muamele yapılmasını ve gelenlerin asla geri çevrilmemesini emretmiştir. Neticede misafirperver Türkler sürgün Yahudileri kabul edip rahatları için bütün imkânlarını seferber etmiştir.[107(*)] Sonunda Yahudiler Kapsali'nin deyimi ile *"Türkler sayesinde kurtuluşa ermiş; semereli olup çoğalmışlardır."*[108]

Kronikte Yahudilerin ülkeye kabulü ile ilgili verilen bilgiler, bu kitabın II. Bâyezid'in Yahudilerle ilişkisinin anlatıldığı kısımda detaylı anlatıldığı için tekrardan kaçınmak amacıyla burada verilmemiştir.

(*) Purim kıssasında anlatılan Pers kralı Ahoşveroş'in, Yahudileri ortadan kaldırmak isteyen kötülüğü ile meşhur olmuş baş veziri.

106 Kapsali, *Seder*, I, 227-228.

107 Kapsali, *Seder*, I, 218.

(*) Geçtiğimiz yıl (Mart 2011) Libya'daki iç savaş sırasında T.C. Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın özel talimatıyla ülkede mahsur kalan Türklerin tahliyesi için gönderilen gemilerin din, dil, ırk ve mezhep farkı gözetmeksizin herkesi Libya'dan Türkiye'ye getirmesi, 1492 İspanya Sürgünü'ndeki tahliyeyi anımsatmıştır. Başarılı bir şekilde gerçekleşen tahliye, Müslüman Türklerin genlerinde varolan insaniyet, merhamet ve yardımseverliği tüm dünyaya bir kez daha göstermiştir.

108 Kapsali, bu ifadeyi Ahd-i Atîk'ten seçtiği bir pasajdan (Tekvin 26/22) aktarmıştır. Bkz. *Seder*, I, 241.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Osmanlı Sultanları ve Yahudiler

Kapsali, kroniğinde Fatih'e gelinceye kadar, Osmanlı sultanlarının Yahudilerle ilişkilerine dair herhangi bir bilgi vermemiştir.

Kronikte Fatih'ten itibaren Osmanlı sultanlarının Yahudi tebaaları ile ilişkilerine daha fazla yer verilmeye başlanmıştır. Özellikle Fatih dönemi Yahudileri hakkında bilgi artışının, ailenin bir kolunun İstanbul'da yaşaması, şehrin fethine şahit olması ve Sultanın Yahudilerle ilişkisi hakkındaki bilgileri Kandiya'daki akrabalarına anlatması ile açıklamak mümkündür. Osmanlı ve diğer kaynaklara yansımayan bu bilgilerin, içeriden, yani Yahudilerin cemaat içi bilgi kaynaklarından gelmeleri yönüyle fevkalade önemli olduğu belirtilmelidir.

I. FATİH SULTAN MEHMED VE YAHUDİLER

Kroniğin 16'dan 21. bölüme kadarki (s. 81-98) kısmı Fatih'in Yahudilerle ilişkilerine ayrılmıştır. İki bölümün (17 ve 18) ilk cümleleri, *"Fatih Yahudileri çok ama çok severdi..."* şeklinde başladığı gibi, bölümlerin değişik yerlerinde bu ifade zaman zaman tekrar da edilmiştir.

Kapsali, İstanbul'un Sultan Mehmed tarafından fethi ile beraber Ahd-i Atîk'te Tanrı tarafından vaat edilen günlerin yaklaştığını;[1] Fatih'in, İbrahim'in zürriyeti Yahudileri "*.... Bizimle birlikte yaşayın, ülke önünüzde, nereye isterseniz yerleşin, ticaret yapın, mülk edinin*"[2] diyerek İstanbul'a davet ettiğini belirtir.

Bu emir üzerine uzaktan yakından pek çok Yahudi İstanbul'a gelmeye ve yerleşmeye başlar. Fatih bunlara bağlar, bahçeler ve evler tahsis eder. Kapsali, Fatih'in bu icraatıyla Yahudilerin İstanbul'a yerleşmesini Tevrat'ın dili[3] ile şu şekilde ifade eder: "(İstanbul'a yerleştiler)... *Soyları arttı, üreyip çoğaldılar, gittikçe büyüdüler ve ülke bunlarla dolup taşmaya başladı.*"[4]

Kapsali'nin rivayetine göre Fatih'in Yahudileri daveti sadece İstanbul'la sınırlı kalmamıştır. Türk Sultanı fethettiği yerlerdeki Yahudilere iyi davrandığı gibi, başka bölgelerden gelen Yahudilerin buralara yerleşmesine de müsaade etmiştir.[5]

Kapsali, Bizans zamanında İstanbul'da iki veya üç Yahudi cemaati mevcut iken, Fatih'le beraber bu sayının giderek arttığını, daha Fatih'in hayatında İstanbul'daki Yahudi cemaatlerinin sayısının kırka ulaştığını kaydeder.[6]

Osmanlı ülkesinde Yahudilere her türlü özgürlük de sağlanmıştır. Yahudiler Türkler sayesinde Tevrat'a ve ekonomik zenginliğe, her şeyden önemlisi de saygınlığa kavuşmuşlardır. Onlara dinî özgürlük verilmiş; dinî gereklerini uygulamaları da garanti edilmişti. Fatih'in bu hoşgörüsü sayesinde Yahudiler Tanrı'yı kutsamak için evlerinde ve mabetlerinde ağızlarını gece gündüz rahatça açabilmişlerdir.[7]

---

1 Bkz. Yeremya 31/35-36.
2 Bkz. Tekvin 34/10.
3 Bkz. Tekvin 1/7.
4 Kapsali, *Seder*, I, 81.
5 Kapsali, *Seder*, I, 81.
6 Kapsali, *Seder*, I, 81.
7 Kapsali, *Seder*, I, 81.

Kapsali, Sultan Mehmed'in Yahudileri çok ama çok sevdiğini,[8] onun zamanında Yahudilerin saraya rahatlıkla girip çıkabildiğini, Sultanın emrindeki Yahudi tabipler yanında, bürokrasinin değişik alanlarında da kendisine yardım eden Yahudilerin bulunduğunu kaydeder.[9]

Kapsali bu bölümde İstanbul'un fethi sırasında Yahudi cemaatinin büyüklerinden ve kendi akrabalarından Moşe Kapsali hakkında da bilgi vermiştir. İfadesine göre, birgün Fatih, Yahudi mahallesinden geçerken etrafında geniş kalabalığın toplandığı bir kimse görür. Bu nüfuzlu adamın kim olduğunu sorar. Ona yaşlı adamın Yahudilerden gecegündüz ilim tahsil eden büyük bir din adamı (*şoftan u raban*) olduğu haber verilir. Bunun üzerine Fatih, Moşe Kapsali'yi huzuruna çağırır. "Hoca!" (כוזא) diye hitap ettiği Moşe ile uzun uzun sohbet eder. Moşe Kapsali, Türkçe bilmese de, Sultan'ın anlattıklarını büyük bir dikkatle dinlemiştir.[10] Kapsali bu ifadesi ile Fatih'in İbranîce bildiğini ima etmektedir. Zira, kroniğin bir başka bölümünde onun Yahudi bir din adamından İbranîce öğrendiğini belirtir.

Fatih daha sonra Moşe Kapsali'yi saraya davet eder. Pek çok ihsanda bulunur ve kendisini cemaat lideri tayin ederek sarayından bir ata bindirerek evine gönderir.[11]

Fatih, Moşe Kapsali'yi cemaat lideri tayin etmiş ise de, dinî bir liderde bulunması gereken vasıfları taşıyıp-taşımadığından pek emin değildir. Bu sebeple bir gün tebdil-i kıyafet yaparak Yahudi mahallesine gider. Moşe Kapsali'nin iki Yahudi arasında vukû bulan hukukî bir ihtilaftaki yargıçlığını gizlice takip eder. Zengin, güçlü ve cemaat içerisinde nüfuzu olan bir Yahudi ile sıradan fakir bir

---

[8] *"Ve yeahov Sultan Mahmit et ha-Yahudim meod meod ve harbe:...* ויאהב שולטאן מחמיט את היהודים מאד מאד והרבה"

[9] Bkz. Kapsali, *Seder*, I, 81.

[10] Kapsali, *Seder*, I, 82.

[11] Kapsali, *Seder*, I, 82.

Yahudi arasında patlak veren bu mahkemelik olayda Moşe Kapsali'nin, haklı olan fakir Yahudi lehine hüküm verdiğini gören Fatih, onun bu tutumunu çok beğendiği gibi, kendisine hayranlık duymuş ve adil bir yönetim için gereken bilgeliğe sahip olduğunu[12] anlamıştır.[13]

Ertesi gün saray görevlileri Moşe Kapsali'yi bir ata bindirerek Fatih'in huzuruna çıkarırlar. Fatih, Moşe ile yine uzun uzun sohbet eder. Moşe'ye kendisinden korkmadan ve çekinmeden İsmail Peygamber hakkındaki samimi düşüncelerini sorar. Moşe de *Talmud*'tan verdiği örneklerle İsmail'in Tanrı korkusu ile dolu, kötülükten kaçan, iyi ve dindar bir insan olduğunu uzun uzun anlatır. Sohbetin bitiminde Fatih, Moşe Kapsali'nin üzerindeki eski elbiseleri çıkarır. Üzeri sim ve sırma süslerle bezeli elbiseler giydirerek kendisini sarayın kapısına kadar uğurlar.[14]

Kapsali, Fatih'in sonraki dönemlerde de Moşe Kapsali'yi huzuruna çağırtarak ona birtakım sorular sorduğunu; zaman zaman da kendisine gelen Yahudiler arasındaki malî ve şahsî konularla ilgili mahkemelik olayları ona havale ettiğini belirtir. Müellifimiz Moşe Kapsali'ye (aslında Yahudi cemaatine) verilen adlî özerkliği Ahd-i Atîk'ten naklettiği *"...Tanrı'nın sağladığı büyüklük sebebiyle halk ondan korkup titredi. O, dilediğini dilediği gibi cezalandırırdı"*[15] pasajı ile anlattıktan[16] sonra, Kapsali'nin verdiği kararlardan bazı örnekler de sıralamıştır.

Bir keresinde Yeniçerilerle düşüp kalkan bir Yahudi gençle ilgili sormak üzere Moşe Kapsali'yi huzuruna çağıran Fatih, ona livatanın (homoseksüellik/*andralomasya*) Yahudi dinindeki hükmünü sorar. Moşe Kapsali Sultana, bu suça bu-

---

12 I. Krallar 3/28'e telmih.
13 Kapsali, *Seder*, I, 82.
14 Kapsali, *Seder*, I, 82.
15 Bkz. Daniel 5/19.
16 Kapsali, *Seder*, I, 82.

laşanların öldürülmesi gerektiğini söyler. Fatih, suçu işleyen tarafları derhal öldürtür.[17]

Fatih, Moşe Kapsali'yi dindaşlarına dinini öğretmesi ve kötülük yapanları cezalandırması konusunda tam yetki ile donatmıştır.[18]

Bir keresinde de Yeniçerilerle arkadaşlık kuran bir başka Yahudi genci ölümle cezalandırmak isteyen Fatih, Yahudi olduğu için genci hüküm vermesi için Moşe Kapsali'ye gönderir. Ancak Moşe, gencin işlediği suçun Yahudilikteki cezasının idam değil, uyarı (*hatraa*/התראה) olduğunu belirtir. Gencin kulağını çekerek onu ölümden kurtarır. Ancak Yahudi gencin tersine, Yeniçeriler Fatih'in cezasından kurtulamamışlardır.[19]

Bir sonraki bölüme (17) de *"Fatih Yahudileri çok severdi"* ifadesiyle başlayan Kapsali, burada da Fatih nezdinde nüfuzlu bir Yahudinin dindaşlarından birini ölümden kurtarması ile ilgili bir olayı nakletmiştir. Fatih'in gül yetiştiriciliği yaptığını belirten Kapsali, yetiştirdiği bu güllerin her yıl ıtriyatçılar çağırılarak saraydaki görevliler eliyle satıldığını ifade ettikten sonra, yine böyle bir gül devşirme mevsiminde saraydaki görevlilerle ıtriyatçılar arasında yaşanan bir tartışmayı nakletmiştir. Tartışma büyüyüp seslerin yükselmesi üzerine öfkeli bir şekilde olay yerine gelen Fatih, "saygınlığının çiğnendiğini" belirterek ıtriyatçıların bu tavrının cezasız kalmayacağını söyler. İdam edilmek üzere bunların zindana atılmasını emreder. İçlerinde bir Yahudinin de bulunduğu 30 kadar kimse, bir süre sonra idam edilmek üzere darağaçlarının yanına getirilir. Cellat (*kostanir*), Sultanın infaz emrini beklemektedir.[20] Bu sırada Fatih'in nezdinde saygın-

[17] Kapsali, *Seder*, I, 83.
[18] Kapsali, *Seder*, I, 83.
[19] Kapsali, *Seder*, I, 83.
[20] Kapsali, *Seder*, I, 84.

lığı olan bir Yahudi, sultanla görüşmek üzere saraya gelmiştir. İdamlıklar arasında dindaşını da görünce, -Kapsali'nin deyimiyle- İbrahim'in zürriyetinden birinin başına böyle bir durumun gelmesine çok üzülür. Derhal Sultanın huzuruna koşar. Selam vererek yere kapanır. Sultan, Yahudiye hal ve hatırını sorar. Ancak Yahudi konuyu hemen içlerinde bir Yahudinin de bulunduğu, bahçede idam edilmek üzere bekleyen mahkûmlara getirir ve Sultana: "... *Bir Türk sultanı böyle hüküm veremez. Zavallılara merhamet eder. Lütfen efendim! İstirhamımı kabul buyurun ve dışarıdaki kullarınıza merhamet edin"*, diyerek idamlıkları affetmesi konusunda Sultana yalvarır. Bunun üzerine Fatih, bu Yahudi arkadaşının hatırına idamlıkları bağışlar.[21]

18. bölüme de Fatih'in Yahudileri çok sevdiği cümlesi ile başlayan Kapsali, onun Yahudilere iyi davrandığını ve onları yüksek mevkilerde istihdam ettiğini bir örnekle açıklar. İfadesine göre Sultan, bir Yahudiyi Venedik'e elçi olarak gönderir. Ancak, görev yerine intikalinde bu elçinin yolu kesilerek malları yağmalanır ve kendisi de öldürülür. Fatih, bu Yahudi elçisinin öldürülmesine çok üzülür ve intikamını alacağına dair yemin eder.[22]

Fatih'in halkın güvenlik, refah ve mutluluğuna yönelik yaptığı icraatlardan bahsettiği bölümde Kapsali, onun zaman zaman tebdil-i kıyafetle, emirlerinin, halkın arasında uygulanıp uygulanmadığına dair yaptığı teftişlerden birinde, Yahudi bir kadının davranışını takdiri ile ilgili bir bilgi nakletmiştir. Rivayete göre geceleyin sokağa çıkma yasağının ilân edildiği, ekmek gibi hayati bir ihtiyaç için dahi olsa asla dışarıya çıkılmayacağının duyurulduğu bir dönemde, yasağa uyulup uyulmadığını teftişe çıkan Fatih, önce bakkal dükkânı olan bir Yahudi kadının evine uğrar. Fatih, Yahudi olduğunu bilme-

[21] Kapsali, *Seder*, I, 84-85.
[22] Kapsali, *Seder*, I, 85.

diği, yağ, şarap vb. mallar satan dükkân sahibine uzaktan geldiğini, dükkânı açarak kendisine şarap satmasını rica eder. Ancak dükkân sahibi, gelen bu kimseye Sultan'ın yasağını hatırlatarak herhangi bir satış yapamayacağını söyler. Bunun üzerine Fatih, biraz da kendisine acındırmak için kadına aç ve fakir olduğunu söyleyerek ihtiyaçlarını vermesi konusunda ısrar eder. Ancak kadın, Fatih'in dükkân açtırma isteğini kesin bir dille reddeder. Sultan, emrine harfiyen uyan kadının bu davranışını takdir eder. Evinin ertesi gün bilinmesi için kapısının yanına kırmızı bir taş bırakılmasını emreder.[23] Fatih daha sonra, o civarda bakkallık yapan bir Türk kadına uğrar. Kadına aç ve çaresiz olduğunu, kendisine yağ ve ekmek gibi ihtiyaçlarını satmasını rica eder. Kapsali'nin deyimiyle "aç gözlü kadın" kapıya gelen bu adamı kabul eder ve dükkânını açarak istediği şeyleri satar. Ancak Fatih, daha dükkândan ayrılmadan kendisinin Sultan olduğunu, emrine rağmen dükkânı açtığından dolayı cezayı hak ettiğini belirterek kadını işyerinin kapısına astırır.[24]

Ertesi gün Fatih, evinin önüne kırmızı taş bıraktırdığı kadını huzuruna çağırtır. Kadına kim olduğunu sorar. Kendisinin Yahudi olduğu cevabını veren kadına Fatih: "...*Yardımsever ve iyiliksever insanlardan oluşan Yahudi cemaatine mensup olmana rağmen, geceleyin kapına gelen kimseye niçin yardım etmedin?*" diye sorar. Kadın, Fatih'in Yahudilerle ilgili bu tespitinin doğru olduğunu; ancak Sultanın geceleyin kimseye bir şey satılmayacağına dair emrine de karşı gelemeyeceği için kapısına gelen kimseyi geri çevirmek zorunda kaldığını söyler. Fatih, Sultanın emirlerine bu derece bağlı Yahudi kadının tavrını çok beğenir ve hayatı boyunca kendisine günlük 10 akçe verilmesini; bu paranın kadın öldükten sonra da çocuklarına verilmeye devam edilmesini emreder.[25]

---

23 Kapsali, *Seder*, I, 88-89.
24 Kapsali, *Seder*, I, 89.
25 Kapsali, *Seder*, I, 90.

Her iki olayı da nakleden Kapsali, kendi ırkından (Türk) bir kadına acımayan Fatih'in Yahudi bir kadına bu müsamahasını takdir duyguları içinde nakletmiştir.

Fatih'in sadece geceleri değil, gündüzleri de tebdil-i kıyafet ile şehri dolaştığını nakleden Kapsali, bu gezilerinden birinde Yahudi bir müzisyenle tanışmasını da anlatmıştır. Rivayete göre böyle bir gezi sırasında Fatih, Yahudi mahallesine de uğrar. Bu uğrayışı sırasında Sıfarad sürgünü Avraham Şandor'un (אברהם שנדור) [*Hazan/Kantor*] telli sazı (*kinor*/כנור: kanun, keman, lir ya da arb) eşliğinde güzel sesi ile şarkı okumasını işitir. Kapsali, *hazan*lıkta o dönemin en iyisi olan bu Yahudi müzisyenin sesini duyan Fatih'in atından inerek izin aldıktan sonra evine girdiğini ve uzun süre musikî dinledikten sonra ayrıldığını belirtir. Fatih daha sonraları da kimliğini ifşâ etmeksizin musikî dinlemek üzere *hazan*ın evine defalarca gidip gelmiştir.[26]

Sonraki dönemlerde sarayda akdettiği küçük çaplı bir ziyafette musikîşinasları dinlediği esnada Fatih'in aklına birden Yahudi Avraham Şandor gelir. Adamlarına bu usta musikîşinasın derhal ziyafete getirilmesini emreder. Sultan'ın huzuruna çıkarılan Yahudi müzisyen, daha önce evine defalarca gelen kimsenin gerçekte sultan olduğunu görünce, heyecanlanarak eli ayağına dolaşır ve maharetini gereği gibi sergileyemez. Ancak Fatih kendisini teskin ederek durumunu anlayışla karşılar. O günden sonra saraya istediği zaman girip çıkmaya başlayan Avraham Şandor, Fatih'in müzisyenleri arasında en üst mertebeye kadar yükselir. Kapsali'nin ifadesine göre, Fatih, ölünceye kadar, musikî dinlemek istediği zaman bu Yahudiyi çağırtmış, icra ettiği musikîyi büyük bir coşkuyla dinleyerek her defasında kendinden geçmiştir.[27] Yine Yahudi tarihçinin ifadesine göre Fatih, Arapça bilen

[26] Kapsali, *Seder*, I, 91.
[27] Kapsali, *Seder*, I, 91-92.

Avraham'ın bu güftelerini her dinleyişinde mest olup huzur bulmuştur.[28]

Kapsali, Fatih'in Avraham'a verdiği bahşiş, güzel elbiseler ve hediyelerden başka, çocuklarına ve torunlarına da 30 akçe yevmiye verilmesini emreden bir yazıyı saray defterine kaydettirdiğini belirtir.[29]

Kapsali, Fatih'in Yahudi mahallesinde yaşayan bir Yahudinin *Pesah seder*ine(*) iştirakini de anlatmıştır. Yahudiler *Pesah* bayramlarında bir evde toplanıp ilahiler ve Mezmurlar'dan parçalar okur; çocuklarına da günün anlam ve öneminden bahseden *hagada* (kıssa) anlatırlar. Kapsali, bu kısımda *Pesah, Pesah*'ın vazgeçilmez gereği *erba' kosot*(**) ve o gece okunan *hagada* (o geceye özel okunan kıssa) ile ilgili önemli teknik bilgiler de vermiştir.[30]

Yahudilerin o gece bu derece mutluluk ve sevinç içerisinde kutladıkları festivali çok merak eden Fatih, Yahudi mahallesinde musikî sesi yükselen bir evin kapısını çalar. Kapıyı açan ev sahibine mutluluklarına iştirak etmek istediğini söyler. Bayram gereği o gece kendinden geçercesine içen(***) ev sahibi ve iki oğlu, bu Tanrı misafirinin Sultan olduğunu bilmedikleri için "*...Bre adam, gel, kapıda durma öyle*" diyerek sıradan bir insanı çağırır gibi, Sultanı eve alırlar. Sultan ve iki adamı *Pesah seder*ine oturur. Kendilerine yiyecek ve içecek ikram edilir. Ev sahibi şarabın etkisinden dolayı artık kendinden geçmiştir.

---

28 Kapsali, *Seder*, I, 92.

29 Kapsali, *Seder*, I, 93.

(*) Yahudilerin Nisan ayının 15. gününden itibaren 7 gün süreyle kutladıkları Hamursuz Bayramı'nın gecesinde kurdukları yemek sofrası (*seder*).

(**) *Pesah seder*inde bayrama neşe katmak amacıyla içilen "dört bardak şarab"tır. Yemekte *hagada*, bu şarap eşliğinde okunmakta; *hagada*nın her bölümünün okunmasından sonra bir bardak şarap içilmektedir.

30 Kapsali, *Seder*, I, 93-94.

(***) Kapsali ev sahibinin sarhoşluğunu, "*...Öyle içmiştir ki, tefilası tefila değil, kiduşu kiduş değil*" ifadesi ile anlatır. Bkz. *Seder*, I, 94.

Bir süre sonra Fatih evden ayrılmak üzere müsaade ister. Bu arada ev sahiplerine belli etmeksizin, sofra örtüsünün altına gizlice 40 Venedik *dükası* (*perah*) ile bir miktarda altın ve gümüş bırakır. Ertesi gün evin sahibesi temizlik yaparken sofrayı topladığı esnada örtü altındaki paraları görür. Paraların nereden geldiği hakkında ailenin diğer üyelerine sorar; ancak kimsenin haberi yoktur. Nihayet bir önceki gece evi teşrif edenin Sultan olduğu kanaatine varılır. Ev sahibi, Sultanı sarhoş olarak karşılayıp onunla ne konuştuğunu dahi hatırlamaması üzerine çok utanır. Bu sırada saraydan gelen bir görevli Sultanın kendileri ile görüşmek istediğini belirterek aileyi saraya götürür. Sultan, Yahudi aileyi gülerek karşılar; kendileri ile şakalaşır, uzun uzun sohbet ettikten sonra da evlerine gönderir.[31]

Kapsali bu olayı anlattıktan sonra Sultan Mehmed'in ülkesinde [aslında başkent] olup bitenleri öğrenmek için buna benzer pek çok teftiş yaptığını belirterek Yahudileri çok sevdiğini tekrar eder.[32]

Kapsali, Fatih zamanında Eflak kralı(*) üzerine düzenlenen seferin sebebini, bu kralın hapse attığı Yahudi ileri gelenlerini ve tüccarlarının intikamını almak olarak takdim etmiştir.[33] Uzun Hasan'ın Osmanlı'ya karşı düzenleyeceği sefere Hıristiyan Batı ülkelerinin çok sevindiğini belirten Kapsali, Uzun Hasan'ın bu tutumunun Fatih'i zor durumda bıraktığını; Osmanlı topraklarına girdiğinde Eflakların liderliğinde kurulan Hıristiyan ittifak ile ikinci bir cephe açma teşebbüsünde bulunulduğunu kaydeder.[34] Eflak Kralı bu süreçte ülkesindeki Yahudilere baskı yapmaya başlamış, (Osmanlıya düzenleyeceği sefer hazırlıkları bağlamında olsa ge-

---

[31] Kapsali, *Seder*, I, 96-97.
[32] Kapsali, *Seder*, I, 98.
(*) Kazıklı Voyvoda/III. Wlad Tepes 1456-1462.
[33] Kapsali, *Seder*, I, 108.
[34] Kapsali, *Seder*, I, 105.

rek) zengin Yahudiler ile ticaret için gelen Yahudileri tutukluyarak ülkesinde yaşayan her Yahudi için 1.000 altın ve gümüş verilmesi durumunda canlarının bağışlanacağını bildirmiştir.[35]

Durumun İstanbul'da öğrenilmesi üzerine, Uzun Hasan'a karşı sefere çıkan Fatih'in geçiş güzergâhını öğrenen Yahudiler, feryad ü figan içerisinde başlarına toz-toprak saçarak (yas alameti) Sultanın yolunu kesmiş; kendisinden Eflak üzerine de bir sefer düzenleyerek sadık bendelerinin (Yahudilerin) intikamını alma ricasında bulunmuşlardı.[36] Fatih, Akkoyunlulara sefer hazırlığı yaptığı için Eflak seferini, bu seferin sonrasına tehir etmiş ve düzenlediği seferle Kazıklı Voyvoda'yı cezalandırmış; [37] dolayısıyla Yahudilerin intikamını ondan almıştır.

Kapsali, Yahudilerin iyi günlerde olduğu gibi, kötü günlerde de Türklerle aynı kaderi paylaştıklarını örnek bağlamında, Fatih zamanında İstanbul'da şehre korkulu anlar yaşatan bir olayı nakletmiştir. Sultan'ın Belgrad Seferi'nde bulunduğu sırada, şehrin güvenliğinden sorumlu subaşının görevdeki gevşekliğinden yararlanan bir grup harami, İstanbul'da ev basarak insanların mallarını yağmalamaya başlamışlardır. Bu haramiler çetesi İstanbul'un zengin Yahudilerinden birinin evine de girmiş, kendilerine direnen ev sahibini, hanımını ve bütün çocuklarını katletmiş; ardından da kıymetli malları alarak kaçmışlardır.[38] (Seferden dönen) Fatih, olanları duyunca subaşını çağırarak üç gün içerisinde bu haramileri bulmasını, bulmadığı takdirde kellesini alacağı ihtarında bulunur. Sultanın verdiği üç günlük süre dolmasına rağmen haydutların yerini bulamayan ve can korkusuna düşen subaşının imdadına Yahudi bir kasap yetişir. İfadesi-

35 Kapsali, *Seder*, I, 105-106.
36 Kapsali, *Seder*, I, 106.
37 Kapsali, *Seder*, I, 108.
38 Kapsali, *Seder*, I, 112.

ne göre, her gece ertesi günkü keseceği inek ve koyunları getirmek üzere şehrin varoşuna giden Yahudi kasap, haramilerin saklandıkları mağaradan bir takım seslerin geldiğini duyunca mağaraya gizlice yaklaşarak hırsızları ve sakladıkları eşyaları görmüştür.[39] Hızla şehre gelen Yahudi kasap, subaşı ve askerleri haydutların kaldığı mağaraya götürür. Haydutlar tutuklanarak malları ile birlikte şehre sevk edilir. Uzun bir süre halka korkulu anlar yaşatan haydutlar acımasızca öldürülerek çaldıkları mallar da sahiplerine iade edilir.[40] Böylelikle İstanbul bir Yahudi sayesinde büyük bir beladan kurtulmuş olur.

1481 yılında (6 Sivan 5241) yılında Fatih'in ordusunun başında Doğu'ya bir sefer düzenlemek üzere Üsküdar'a geçtiğini belirten Kapsali, Sultanın Mısır üzerine gitmek için böyle bir sefer hâzırladığını kesin bir dille ifade ettikten sonra,[41] bu süreçte Fatih ve Yahudilerle ilgili ilginç bir bilgi de aktarmıştır. İfadesine göre Sultan, Anadolu yakasına geçtiğinde Yahudi alim Yeşe'yahu Meseni'yi (ר. ישעיה מישיני) huzuruna çağırmış; bilgili, hikmet sahibi, Türkçeyi gayet iyi kullanan ve Sultanın sarayına istediği zaman girip çıkabilen bu Yahudi din adamına Ahd-i Atîk'in Daniel kitabını okutmuştur. Yeşe'yahu, kitabın âhir zamanda ortaya çıkacağı belirtilen "kuzey kralı"[42] ile ilgili kısmına geldiğinde, İstanbul'un Mısır'ın kuzeyine düşmesinden hareketle, pasajda bahsi geçen kralın "İstanbul kralı" olduğu şeklinde bir yorumda bulunmuştur.[43] Kapsali, Fatih'in sair zamanlarda da çağırtıp Daniel kitabını okuttuğu bu din adamının yorumunu çok beğendiğini kaydeder.[44]

---

39 Kapsali, *Seder*, I, 113.
40 Kapsali, *Seder*, I, 113-114.
41 Kapsali, *Seder*, I, 118-119.
42 Bkz. 11/40-42.
43 Kapsali, *Seder*, I, 120.
44 Kapsali, *Seder*, I, 120.

Kapsali 31. bölümde Fatih ile ilgili ilginç bir başka ayrıntıya daha yer vermiştir. Daniel kitabını orijinalinden okumak için Yahudi dilini öğrenmeye karar veren Fatih'in kendisine bir hoca bulunmasını emrettiğini nakleden Kapsali, bu talebi üzerine Sultan'a hızlı ve güzel yazma konusunda mahir Rav Eliya Karpokopo (ר. אליא קרפוקופו) isimli bir kâtibin (*sofer*) tavsiye edildiğini belirtir. Rav Karpokopo *"alef"* (א), *"bet"* (ב), *"gımel"* (ג), *"dalet"*ten (ד) (alfabeden) başlayarak Fatih'e İbranîce harflerin yazımı ve okumasını öğretmeye başlar. Kapsali, Sultanın İbranîce hocasına çok cömert davrandığını, her dersten sonra elini cebine atarak avuç dolusu para takdim ettiğini, bu bağlamda bazen altın Venedik *dükası* (*perah*), bazen *dobla* (büyük altın para/דובליש) bazen de akçe ihsan ettiğini kaydeder.[45]

Kapsali, 1. Kitabın son bölümünde Fatih'in kişisel özellikleri ve Yahudilerle ilişkisine yeniden değinmiştir. Akıllı ve dünya krallarının en güçlüsü olan Fatih(*), kötü Bizans İmparatorluğu'nu yıktığı gibi, Hıristiyanlara ait Mora, İstanbul ve Karadeniz'deki önemli şehirleri de fethetmiştir. Kapsali'nin Osmanlı dışındaki bütün bu devletleri Yahudi literatüründe, kültürümüzde *"gâvur"* terimine tekabül eden bir kelime olan *"goy"* (*melhey goyim*/מלכי גוים) ile ifade etmesi ise dikkat çekicidir.[46] 1480 yılında ordusuyla Anadolu tarafına yola çıkan Fatih'in Mısır'a bir sefer düzenleyip düzenlemeyeceği bilinmemekle beraber, Kapsali, Sultanın Mısır'a yürümek üzere harekete geçtiği kanaatindedir.[47]

O dönem Yahudilerine göre Mısır'a hâkimiyetin, kurtuluş zamanının işareti ve mesihin müjdesi olduğu burada tekrar hatırlanmalıdır.

---

[45] Kapsali, *Seder*, I, 121.

(*) *"ha-Meleh Sultan ha-haham u ha-takif 'al kol melehey ha-arets*: המלך שולטן החכם והתקיף על כל מלכי הארץ"

[46] Kapsali, *Seder*, I, 131.

[47] Kapsali, *Seder*, I, 131.

Kapsali'ye göre uzaktan yakından pek çok dindaşını, *"Gelin, topraklarımda oturun, ticaretinizi yapın"* diyerek İstanbul'a yerleşmeye teşvik eden Türk Sultanı, Yahudileri seven ve onlara kol-kanat geren bir insandır. Hamiyetli Sultan, Yahudileri dışlamamış, onların konumunu yükseltmiş ve onları önemli bürokratik makamlara tayin etmekten dahi çekinmemiştir. Yahudiler de bu merhametli hâmîlerinin krallığını yükseltmek için ellerinden gelen çabayı sarf etmişlerdir.[48]

Fatih'in, tebaası arasında herhangi bir fark gözetmediğini belirten Kapsali, onun İstanbul'da yaptırdığı imarethaneden Müslüman, Yahudi veya Arap (*Yişma'elî*), özetle din, ırk, millet ya da lisan farkı gözetilmeksizin herkesin faydalandırıldığını özellikle kaydetmiştir.[49]

II. II. BÂYEZİD VE YAHUDİLER

Kapsali, kronikte 2. kitabın 40. bölümünden 83. bölümüne kadar uzun bir kısmını İspanya Yahudileri tarihine ve bunların sürgünlerine ayırmıştır. Aslında kitabın genel akışından çıkarak okuyucuyu yorarcasına İspanya Yahudi tarihinden bahsetmesinin, kanaatimizce, önemli bir sebebi vardır: O da, daha olayları anlatmadan, selefi (Fatih) gibi sürgün Yahudilere ülkesinin kapılarını ardına kadar açan Sultan II. Bâyezid'in merhametli tavrını ortaya koymak.

Kapsali, babasının yolundan giden Sultan Bâyezid'in de, Yahudileri genelde Osmanlı ülkesine özelde ise İstanbul'a çağırarak merhametli gölgesinde özgürce yaşamaya davet ettiğini belirtir. Fatih gibi, o da İbrahim soyuna ve Ya'kub'un seçilmiş nesline büyük lütuflarda bulunmuş; İspanya, Sicil-

[48] Kapsali, *Seder*, I, 131.
[49] Kapsali, *Seder*, I, 132.

ya, Portekiz, Napoli ve Aragon'dan sürülen Yahudilere ülkesinin kapılarını ardına kadar açmıştır.[50]

İspanya'dan sürülen Yahudilerden bir kısmı Eylül ayında Napoli'ye gelmişler; bu sırada şehirde başlayan salgın hastalığın Yahudiler tarafından getirildiğini ileri süren halk hepsinin şehirden çıkarılması konusunda idarecilere yoğun baskılar yapmaya başlamıştır. Aynı tepki, 6 ay sonra başlayan ve 50 bin insanın ölümüne sebep olan kolera salgınında da tezahür etmişti.[51] Kapsali bu noktada Napoli halkı ile Türkleri kıyas sadedinde Türkiye'ye giden dindaşlarının büyük bir hoşgörü ve misafirperverlikle karşılandığını, Sultan Bâyezid'ın, Yahudilerin rahatı için her şeyin yapılmasını ve onların asla onursuz işlerde çalıştırılmamasını emrettiğini özellikle kaydetmiştir.[52]

Napoli'de bir yıl kaldıktan sonra Fransızların bölgeyi işgali üzerine önce Messina'ya (Sicilya) oradan da taşıyabilecekleri eşyalarla istedikleri yere gitme müsaadesi alan Yahudilerin, bir kısmının Avolanya (Arnavutluk) üzerinden Türkiye'ye gitmeleri; Korfu'ya gidenler[53] ile Korfu'da satılığa çıkarılan Yahudi köle, esir ve cariyelerin de İranlı tüccarlar tarafından satın alınarak yine Türkiye'ye (*Erets Togarma*) getirilmeleri[54] Türklerin, ülkelerinin kapılarını Yahudilere ardına kadar açmalarından kaynaklanmıştır.

Napoli'de kalanlar ise bir süre sonra Türkiye'ye geleceklerdir. Fransız işgalinin ardından Napoli'de pek çok Yahudi din değiştirmek zorunda kalmış; iktidarın yerli krala devrinden sonra Yahudilerin asilzadeler tarafından gasp edilen mallarının iadesi konusunda bir emir çıkarılmışsa da uygu-

---

50 Kapsali, *Seder*, I, 141-142.
51 Kapsali, *Seder*, I, 213.
52 Kapsali, *Seder*, I, 213.
53 Kapsali, *Seder*, I, 217-218.
54 Kapsali, *Seder*, I, 218.

lanma imkânı olmamıştı.[55] Napoli daha sonra İspanya hâkimiyetine girmiş, 1508 [5268 Yahudi] yılında İspanya kralı kendisine bağlı eyaletler ile Napoli'deki Yahudilerin sürülmesini emreden yeni bir bir ferman daha çıkarmıştır. Ferman üzerine Napoli, Calabria, Sicilya, Messina, Apulai gibi, önceden beri orada yaşayan ya da İspanya'dan sürüldükten sonra buralara yerleşen Yahudiler yeni bir sürgüne daha tabi tutulmuşlardı.[56]

Bu fermanla sürülen Yahudilerin çoğu da Türkiye'yi tercih etmiş; kendilerine -Kapsali'nin ifadesi ile- *"Merhamet ve şefkat dolu bu güzel ülkede güvenli bir sığınak bulmuşlardı."*[57]

Kapsali, sürgün döneminde İtalya ve Akdeniz'in diğer liman şehirlerinin Yahudi köle, esir ve cariyelerle dolup taştığını; kurbanlık koyunlar gibi her yere dağılan Yahudilerin aile fertlerinin değişik ülkelere satılarak birbirinden koparıldıklarını nakleder.[58]

Bu süreçte Türk Sultanı II. Bâyezid, İspanya kralının Yahudileri sürdüğünü, Yahudilerin de bir sığınak aradıklarını öğrenince, ülkesindeki eyaletlere mektuplar yazarak sürgün Yahudilerin kabul edilip iskân edilmesini ve kendilerine iyi muamele yapılmasını emretmiş; emri uygulamayanların ölümle cezalandırılacağını duyurmuştur. Sultanın fermanı gereği Osmanlı toprağına ayak basan hiçbir Yahudi geri çevrilmemiş, rahatları için her türlü imkân seferber edilmiştir.[59] Kapsali aynı emrin Sakız (כיאו) adasına da gönderildiğini, ada sakinlerinin Yahudileri kabul etmeleri ve kendilerine gerekli yardımı yapmaları konusunda uyarıldıklarını kaydeder.[60]

[55] Kapsali, *Seder*, I, 219.
[56] Kapsali, *Seder*, I, 220-221.
[57] Kapsali, *Seder*, I, 221.
[58] Kapsali, *Seder*, I, 218.
[59] Kapsali, *Seder*, I, 218.
[60] Kapsali, *Seder*, I, 218.

Türklerin Yahudilere iyi muamele ettiğinin duyulması üzerine on binlerce Yahudi Osmanlı topraklarına akın etmeye başlamış;[61] öte yandan Türkiye'de yaşayan Yahudiler de sürgün dindaşlarının yeni memleketlerine yerleşmesi ve uyumu için her türlü gayreti sarf etmişlerdir.[62]

Kapsali, İspanya ve Portekiz sürgününü bütün detayları ile anlattıktan sonra, gerek Müslüman Fez'in gerekse Osmanlı'nın Yahudi ve diğer gayri müslim unsurlara olan merhamet ve hoşgörüsüne şu sözlerle vurgu yapmıştır:

"Bizim neslimiz, Esau'nun [Hıristiyanların] bizleri İspanya ve Portekiz'den nasıl sürdüklerini gördü. Onlar henüz hınçlarını alabilmiş de değildir. İlk fırsatta bize yeniden zulmedeceklerdir. Bizleri köleleştirdiler, yaktılar ve zorla vaftiz ettiler."[63]

Ve ilave eder:

"Eğer Tanrı'nın inayet ve merhameti olmasaydı; bizlere kucak açan Türk Sultanı (II.) Bâyezid'i vesile kılarak bizleri kurtarmasaydı, Sodom ve Gomore halkı gibi hepimiz yok olup gidecek, [yeryüzünde] Yahudi namına bir şey kalmayacaktı..."[64]

Türk Sultanı II. Bâyezid Yahudileri katliamdan kurtarmış, kendilerine sevgi ve cömertlikle davranmış, onlara: *"...Çocuklarınız için kendinize şehirler, koyunlarınız için ağıllar yapın. Ülkemde istediğiniz gibi yaşayın"* diyerek yardım etmiştir.[65]

Kapsali Türklere şöyle dua eder:

"... Tanrı Yahudilere merhamet eden ve onlara iyi davranan Türkleri mukaddes kılsın!"

Ve ilave eder:

[61] Kapsali, *Seder*, I, 218-219.
[62] Kapsali, *Seder*, I, 219.
[63] Kapsali, *Seder*, I, 239.
[64] Kapsali, *Seder*, I, 239.
[65] Kapsali, *Seder*, I, 239-240.

"Türkler, kendileri gibi büyük ve muhteşem sultanlara sahiptir."[66]

Buna karşılık Yahudiler, Türklerin bu iyiliklerini karşılıksız bırakmamışlardır. Onlara savaş silahlarının yapımını öğretmiş, bu silahlar sayesinde Türkler dünyanın efendileri olmuşlardır.[67]

Kapsali, Venedikli amiral Messer Bernardo Barbarigo'dan naklen İspanya kralının Yahudileri ülkesinden sürmekle ne kadar büyük hata işlediğini şu sözlerle dile getirir:

"Şu İspanya Kralı ne kadar da ahmak! Maharetli Yahudileri sür(düğünü zannedi)yor; oysa onları düşmanlarının kucağına atıyor."[68]

Kapsali, kendi zamanında İspanya Kralının (sürgünü yapan İspanya kralının torunu) Yahudileri İspanya'ya tekrar davet ettiğini; ancak Yahudilerin Türkiye'de semereli olup çoğaldığını; hayatlarına rahatlık içerisinde devam ettikleri için İspanya'ya dönmeyi asla düşünmediklerini kaydeder.[69]

Kapsali, sürgün bölümünü kapatırken, Türklerin bu sürgünler sırasında Yahudilere yaptıkları iyiliklere tekrar değinmiş ve minnet duygularını şu sözlerle yeniden dile getirmiştir:

"... Türk sultanları, Allah korkusuyla dopdolu olan insanlardır. Gerek Sultan Mahmit [Fatih] gerekse [II.] Bâyezid İsrail halkına karşı gayet inayetli ve merhametli davranmışlardır... Dağınık Yahudileri bir araya toplamış ve onlara şöyle diyerek güvenli bir sığınak sunmuşlardır: '...Ülkemin nimetlerinden yiyiniz, sütünden faydalanınız.'"

Türk sultanları sayesinde Yahudiler kurtuluşa ermiş ve şöyle demişlerdir:

---

[66] Kapsali, *Seder*, I, 240.
[67] Kapsali, *Seder*, I, 240.
[68] Kapsali, *Seder*, I, 240.
[69] Kapsali, *Seder*, I, 240.

"... Şimdi Rab bize genişlik verdi. Bu güzel memlekette semereli olup çoğalacağız!"[70]

III. YAVUZ SULTAN SELİM VE YAHUDİLER

Diğer Osmanlı sultanlarından övgüyle bahseden Kapsali'nin sultanlar içerisindeki kahramanı ise Yavuz'dur. Yavuz'un Yahudilerle ilişkileri konusunda, onların, Osmanlı ordusu için ateşli silahlar ile tahrip gücü yüksek topların yapılmasındaki yardımları üzerinde durmuştur. Yahudilerin bu iyiliğine karşılık Yavuz, daha sultanlığının üçüncü gününde babası Bâyezid zamanında kapatılan sinagogların tekrar açılmasına izin vermiştir. Kapsali, İslâm ve Osmanlı hukukundaki "fetihten sonra inşa edilen sinagogların yıkılabileceği" hükmüne binaen Sultan Bâyezid'in, İstanbul'un fethinden sonra inşa edilen Yahudilere ait bazı sinagogları yıktırdığını kaydeder.[71] Bu hususun açıklığa kavuşturulması gerekir. Yahudi kaynaklarda Fatih'in İstanbul'un fethinden sonra yeni sinagogların inşâ edilmesine müsaade ettiğine dair bilgiler mevcuttur.[72] Bâyezid'in Yahudi bir tabibi İslâm'a girmeye zorladığına dair uydurulmuş bir hikaye olmasına rağmen, onun sinagogları kapattırdığı ya da yıktırdığının herhangi bir gerçekliği olmadığı özellikle belirtilmelidir.[73] On binlerce Yahudiyi ülkesine kabul eden bir sultanın bunlara sinagog inşa ettirmeyeceğini ya da mevcutları yıktıracağını düşünmek makul görünmemektedir.

---

[70] Kapsali, bu ifadeyi Ahd-i Atik'ten seçtiği bir pasajdan (Tekvin 26/22) aktarmıştır. Bkz. *Seder*, I, 241.

[71] Kapsali, *Seder*, I, 272-273.

[72] Muselâ bkz. Sambari, s. 249.

[73] Konu ile ilgili olarak bkz. Berlin, "A Sixteenth-Century Hebrew Chronicle...", s. 37-38.

Yavuz'un Yahudileri çok sevdiğini tekrar kaydeden Kapsali, onun Yahudi tebaasıyla ilişkilerine bazı örnekler de vermiştir. Meselâ Sultan, Yahudilere adaletsiz davranarak kötülük yapan bir *kadıaskeri*(*) cezalandırmıştır. Kapsali, bunu, Sultanın Yahudi tebaasına sevgisinin tezahürü olarak takdim eder.[74]

Kapsali, başkentte nizam ve intizamı sağlamak için saltanatının ilk aylarında sokağa çıkma yasağı ilân eden Yavuz Selim'in, o günlerde bu yasağı bilmeyerek ihlâl eden Yahudi ile yaşadığı bir anekdotu da nakletmiştir. Yasağın sürdüğü dönemde Yahudilerde bir düğün olmuş, düğünde *hupa*dan(**) sonra tertip edilen ziyafette yiyilip içilmiştir. Ancak düğüne iştirak eden fakir bir Yahudi, uzun süredir ilk defa mükellef bir sofrada karnını doyurmanın verdiği hırsla, uyarılara rağmen, gecenin geç vaktine kadar düğün evinde kalmıştır. İlerleyen saatlerde çocuğunu alarak evine gitmek üzere düğün yerinden ayrılan Yahudi, sokakta Sultan Selim ile karşılaşır. Başlangıçta yasağa uymayan bu Yahudiyi cezalandırma niyetinde olan Sultan, özel durumunu öğrendikten sonra merhamet ederek serbest bırakır.[75]

Yahudilerle ilgili anlattığı ilginç bir diğer anekdot da Yahudi bir tabibin Müslüman oluşu ile ilgilidir. Kapsali, Sultanın sarayında 30 akçe (*lavanim*) yevmiye ile tabiplik yapan bir

---

(*) "Asker kadısı" veya "ordu kadısı". İslâm dünyasında Abbasîler döneminde ortaya çıkan bu kurum için "kadi leşker" tabiri de kullanılmıştır. Kurum sonraki dönemlerde Harizmşahlar, Eyyûbîler, Memlûklular, Selçuklular ve Osmanlı Devleti'nde sistemleşerek devam etmiştir. Osmanlılarda kadıaskerlik I. Murad zamanında, Bursa Kadısı Çandarlı Kara Halil Hayrettin Paşa'nın bu vazifeye getirilmesiyle başlamıştır. Konuyla ilgili daha fazla bilgi için bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, Ankara 1970, s. 387.

74 Kapsali, *Seder*, I, 273.

(**) Yahudi geleneğinde, düğünün son basamağı. Düğünde nikâh töreninin (*nisuin*) gerçekleştirildiği, damat tarafından hazırlanıp dekore edilen bir çadır ya da oda. *Hupa*, gelinin baba evinden koca evine, bir diğer deyişle baba otoritesinden koca otoritesine geçişin simgesi kabul edilmektedir.

75 Kapsali, *Seder*, I, 268-269.

Yahudinin "açgözlü" olduğunu belirttikten sonra, onun bir sabah kalkarak Vezir Piri Mehmed Paşa'ya geldiğini, o gece rüyasına giren bir pîr-i fânînin *"Ne duruyorsun!? Piri Paşa'ya git de doğru yolu bul!"* dediğini aktarır. Piri Paşa [yeni bir dindaş kazanmanın verdiği] heyecanla, Sultanın huzuruna çıkar ve durumu anlatır. Ancak hikmetli ve ferasetli Sultan, bu Yahudi tabibin maksadını hemen anladığı için, heyecanlı vezirine bir şey söylemez. İlerleyen günlerde Sultan bu olayı bilinçli bir şekilde gündemden düşürmeye çalışmışsa da, Piri Paşa'nın ısrarlı tutumu sebebiyle Yahudi tabibi huzuruna çağırarak meseleyi bir de onun ağzından dinler. Sultan, Yahudi tabibin dinini para için değiştirdiğinden emin olduğu halde, vezirinin ısrarı üzerine din değiştirmesi için gerekli işlemlerin yapılmasını emreder. Olaydan bir süre sonra Yahudi tabibi huzuruna çağıran Sultan kendisine: *"Artık Müslüman oldun. Senin gibi rüyalara mazhar olan birine(!) dünyalık işlerle uğraşması yakışmaz. Senin derviş olman lazım"*, diyerek onu bir tekkeye gönderir. Huzurundan ayrılmadan önce Piri Paşa'yı çağırarak, tabipken onun 30 akçe yevmiye aldığını öğrenmesi üzerine, *"Otuz akçe derviş adamın neyine!? Sana 2 akçe yevmiye yeter de artar bile"* diyerek Yahudiyi tekkeye gönderir.[76]

Sultan Selim'in dedesinin yolunu takip ettiğini tekrar eden Kapsali, 97. bölümde Sultanla Yahudiler arasında geçen ilginç bazı olaylar da nakletmiştir.

Teftişlerinden birinde, mahallerinden geçenin Sultan olduğunu anlayan bir Yahudi koşarak evinin ikinci katına çıkar ve eline aldığı güzel kokulu sularla dolu şişelerden Sultanın üzerine serpmeye başlar. Sultan, şaşkın bir vaziyette üzerine zararlı bir şeyin serpilmiş olabileceği endişesiyle korumalarına suyu serpen kişinin derhal yakalanmasını emreder. Yeniçeriler yan taraftaki evin üst katına çıkarken, Sultan da gayri ihtiyari onların peşinden gider. Askerler Sultana

---

[76] Kapsali, *Seder*, I, 274-275.

saygısızlık yaptığını düşündükleri Yahudi aileyi, Kapsali'nin deyimi ile "hanımını, çoluk-çocuğunu hatta evdeki deve ve eşeğe varıncaya kadar bütün canlıları" öldürecekleri bir sırada, Sultan Yahudiyi huzuruna getirtir. Beti-benzi atan, kalbi korkudan yerinden fırlayacakmış gibi küt küt çarpan Yahudi, Sultanın ayağına kapanarak *"Sıfarad sürgünlerinden olan bu şaşkın kulunuzu affedin efendim!"* diyerek yalvarır. Onun İspanya'dan sürülen bir Yahudi olduğunu öğrenen Yavuz'un tutumu bir anda değişir. Bu yabancı (*nohri*), aynı zamanda sürgün sillesi yiyen zavallıya dokunmamalarını, zira henüz Türk âdet ve geleneklerini bilmediği için iyi niyetle böyle bir işe kalkıştığını belirterek Yahudiyi affeder ve kendisine ihsanlarda bulunur.[77]

Kapsali, bu olayı anlattıktan sonra Sultanın adaletinin Yahudilerle beraber olduğunu, Osmanlı hukukuna göre böyle bir davranışta bulunan kimsenin cezasının ölüm olduğunu; ancak Sultan Selim'in hikmeti, feraseti, gani gönlü, geniş görüşlülüğü ve Yahudilere olan sevgi ve merhametinden ötürü, uzaklardan gelen, sevgisini izhar etmek isterken hata yapan bu Yahudiyi affettiği gibi ihsana da boğduğunu hayranlık duygusu içerisinde nakleder.[78]

Kapsali, Yavuz Selim'in Yahudilere sevgi ve adaletine dair bir başka örnek daha verir. Sarayda etkin ve nüfuzlu bir Türk görevlinin haksız yere bir Yahudiyi dövdüğünü öğrenen Sultan, görevliyi çağırarak sebebini sorar. Görevli, yolda giderken Yahudinin atı ile önünden geçtiğini, bu sırada atının sıçrattığı çamurun üzerini kirlettiğini; bu sebeple de kendisini dövdüğünü söyler. Görevlinin bu sözlerine fena halde öfkelenen Sultan, elinde olmayan sebeplerle hata yapan masum bir Yahudiyi feci şekilde döven görevlinin, evinin kapısına asılmasını emreder.[79]

---

[77] Kapsali, *Seder*, I, 275-276.
[78] Kapsali, *Seder*, I, 276.
[79] Kapsali, *Seder*, I, 276.

Yavuz Sultan Selim sadece tebaası Yahudilere değil, fethetmek için gittiği yerlerdeki Yahudilere de şefkatli ve merhametli davranmıştır. Sultanın Safevîlere karşı düzenlediği İran seferi sırasında Tebriz fethedildiğinde, şehirde yaşayan 4.000 Yahudinin can ve mallarını derhal emniyet altına alındığını kaydeden Kapsali,[80] bu noktada Yavuz'un büyüklüğüne ve dünya tarihindeki namlı kral ve imparatorlar arasındaki yerine şu sözlerle vurgu yapmıştır: "*... Türk Sultanın İran topraklarından geçtiği yerlerden bir zamanlar Koreş, Ahoşveroş gibi Med ve Pers'in büyük kralları geçmişti.*"[81]

Sultan Selim'in Yahudileri çok sevdiğini belirten Kapsali, onun Yahudiler sayesinde güçlü kralları mağlup ettiğini; zira Yahudilerin Osmanlı ordusuna yeni istihkâm, taarruz ve savunma silahları yapımını öğrettiklerini belirtir.[82]

Yavuz, Yahudilerin bu katkılarını asla unutmamış, İran Seferini düzenleyip Dulkadiroğulları topraklarını fethettikten sonra, kendisini bu iki önemli hedefte başarılı kıldığından Allah'a şükrederek kendisine yeni zaferler ihsan etmesi için dua etmiş; bu zafer ve başarılarda yapımını öğrettikleri yeni ateşli silah ve taarruz topları ile Yahudilerin katkısını da hatırlayarak onlara teşekkür etmiştir.[83]

Yavuz'un Mısır'ı fethi de kendisinden çok Yahudileri sevindirmiş gibidir. Kroniğinde Yavuz'un Mısır seferine ayrı bir önem atfeden Kapsali, zaman zaman Yahudilerle ilgili anekdotlara da yer vermiştir.

Kapsali, Mısır Seferi sırasında Osmanlı hâkimiyetine geçen Gazze'yi tekrar almak üzere saldırıya geçen Memlûk emirlerinden (Canbirdi Gazâlî, Emir Ali ve Emir Kebir), İskenderiye Emiri Ali'nin öldürülmesine Yahudilerin çok se-

---

[80] Kapsali, *Seder*, I, 293.
[81] Kapsali, *Seder*, I, 294-295.
[82] Kapsali, *Seder*, I, 272.
[83] Kapsali, *Seder*, I, 303.

vindiğini nakleder. Yahudiler, işkence ve eziyetinden dolayı "*ha-Raşa*"" şeklinde "Kötü/Zalim" sıfatı ile isimlendirdikleri bu emirin öldürülme haberini duydukları vakit, kendilerine eziyet eden bir kötünün daha kökünün yeryüzünden kazınmasından dolayı Tanrı'ya şükredip ibadet etmişlerdir.[84]

Kapsali, Tomanbay'ın Ridaniye'ye çıkma hazırlığı yaptığı sırada Yahudilerin yaklaşan Osmanlı-Memlûk savaşına karşı tavrı ile ilgili de kıymetli bilgiler vermiştir.

Tomanbay'ın Ridaniye'ye ulaşmasının 4. gününde Yahudiler Kahire'deki mahallelerinin kapılarını kapatmış; yanlarına ok, yay, kılıç, kalkan, mızrak ve tüfeklerini hazırlayarak evlerinin damlarına taş yığmış ve bu sırada 3 günlük oruç ve ibadet günü ilân etmişlerdir. Kapsali, bütün bu hazırlıkların Osmanlı ordusuna karşı değil, Memlûk güçlerinin şehirde olmamasını fırsat bilen yağmacıların muhtemel baskınlarına karşı yapıldığını kaydeder. Verdiği bir diğer ilginç bilgi de, Memlûklerin Osmanlıya karşı yaptıkları savaştan galip döndükleri takdirde Yahudilerle hesaplaşacakları şeklinde yaptıkları tehdittir. Bu tehdidin sebebi Yahudilerin, Memlûklerin Mercidâbık savaşı ile Han Yunus'ta Osmanlı ordusu karşısında yaşadığı bozgunla ilgili tutumları idi. Hatta Kapsali, bazı Memlûklerin Yahudi mahallesine bir umutla yapılan hamlenin Yahudi gençler (*sakupayta*) tarafından savuşturulduğunu; bu kargaşa esnasında 30 kadar kişinin ölmesi yüzünden Memlûklerin herhangi bir hamleye daha teşebbüs edemediklerini belirtir.[85]

Kapsali, Tomanbay'ın Ridaniye'ye gidişinin 6. gününde Yahudilerin aleyhine gelişen bir başka olaydan daha bahseder. İfadesine göre, Tomanbay'ın yakın bürokratlarından ve Kahire'nin zenginlerinden, o sırada darphane âmiri olarak görev yapan Samirî Muallim Tsadeka, Tomanbay'a 50.000

[84] Bkz. Kapsali, *Seder*, I, 334.
[85] Kapsali, *Seder*, I, 340-341.

altın vermeyi teklif etmiş; bunun karşılığında ise kendisine Yahudilere istediğini yapabilme yetkisinin verilmesini istemişti. Kapsali, Tomanbay'ın bu teklifi kabul ettiğini, ancak Tsadeka'dan Ridaniye dönüşüne kadar sabretmesini tavsiye ettiğini nakleder.[86]

Kapsali, Memlûklerle Osmanlıların Ridaniye'deki savaşı sırasında Yahudi mahallesinde olup bitenler hakkında başka bilgi vermemiştir. Ancak, Mısır'ın fethine en çok, Osmanlı-Memlûk mücadelesi "kendileri için ölüm-kalım meselesi" haline gelen Yahudilerin sevindiğini tahmin etmek güç değildir. Zira, Kapsali'nin ifadelerinden Yahudilerin, Osmanlılar başkente hâkim oldukları halde, Tomanbay ve adamları hayatta olduğu müddetçe Memlûklerin toparlanıp Osmanlıyı yeniden Mısır'dan atacakları, dolayısıyla da Ridaniye öncesinde vaat edilen hesaplaşmanın yapılacağı korkusu ile yaşadıkları anlaşılmaktadır. Çünkü Kapsali, Tomanbay'ın yakalanıp idam edildiğini anlattıktan sonra, onun Allah'ın izni ile başarılı olamadığını, dolayısıyla Samirî Muallim Tsadeka'nın Yahudileri yok etme emeline ulaşamadığını söyleyerek ona, İbrahim zürriyetine kötülük yapma fırsatı vermediğinden dolayı Tanrı'ya binlerce şükürler etmiştir.[87]

Kahire'de Osmanlı hâkimiyetinin sağlanmasının ardından Yahudiler, savaştan önce kapattıkları mahallelerinin kapısını açmışlardı. Kapsali, Osmanlıların Cumartesi (*Şabat*) günü Kahire'ye girdiklerini, sevinçten dolayı o günkü *Şabat* (Sebt) ibadetinin Yahudiler tarafından bir başka icra edildiğini söyler. *Şabat*'ta okudukları *Mezmur*'da Tanrı'ya kendilerini rahatlığa kavuşturduğu için dualar ettiklerini ifade eden Kapsali, Yahudilerin Türk Sultanını karşılama hazırlığı yaptıklarını da kaydeder.[88]

---

[86] Kapsali, *Seder*, I, 341.
[87] Kapsali, *Seder*, I, 359.
[88] Kapsali, *Seder*, I, 349.

Bu süreçte Yahudiler açısından tek bir tatsız olay yaşanmış; ancak bu olay da Kahire'de değil, Safed'te (Filistin) meydana gelmiştir. Kahire'nin Osmanlı hâkimiyetine girdiği kesinlik kazanınca; değişik bölgelere Memlûklerin Osmanlı karşısında kesin bir mağlubiyete uğradığı haberi gönderilmişti.[89] Kapsali, bu elçilerin gittiği yerlerden Safed'te olayın duyulması üzerine şehirde Yahudiler aleyhine başlatılan tazyik hakkında da bilgi vermiştir. İfadesine göre, Mısır'ın Osmanlı hakimiyetine geçişinin duyulması üzerine şehirde Yahudilere saldırılmış ve elbiselerine varıncaya kadar her şeyleri ellerinden alınmıştı. Yağmalamaya karşı yeni Osmanlı idaresinin neler yaptığı hakkında herhangi bir bilgi vermeyen Kapsali, sadece Kahire'deki Yahudi cemaatinin söz konusu yağma sebebiyle zor durumda kalan dindaşlarına yaptığı yardımlar hakkında bilgi vermiştir. Rav Nissim Biba[*] Safed Yahudileri için yardım kampanyası başlatmış; kampanyada 3.000 altın (*perah*) nakit dışında, elbise, ev eşyası vb. birtakım aynî yardımlar da toplanmıştır. Kapsali, Rav Nissim'in kadın-erkek herkesi seferber ettiği bu yardım kampanyasını çarpıcı ifadelerle anlatmıştır.[90]

Kapsali, Yavuz'un, karargâhının bulunduğu Ridaniye'den Kahire'ye geleceğinin duyulması üzerine, Yahudilerin Türk Sultanını karşılama heyecanı hakkında da bilgi vermiştir.

Türk Sultanının Kahire'ye gelecek olmasına çok sevinen Yahudiler, onu özel bir törenle karşılamak üzere hazırlıklara başlar. Pazar günü, mahallelerini ve Yavuz'un geçebileceğini tahmin ettikleri güzergâhı kıymetli kumaş ve örtülerle süsleyen Yahudiler, sevgilerinin bir tezahürü olarak altın, gümüş ve değerli taşlarla süslü bir örtüye (*tik Sefer Tora*) sardıkları Tevrat tomarlarını elden ele dolaştırarak Sultan ve asker-

---

[89] Kapsali, *Seder*, I, 349.
[*] Bibas: Maimonides'in *Mişne Tora*'sına seslendirme işaretleri koyan din adamıdır.
[90] Kapsali, *Seder*, I, 350.

lerinin üzerine saçmak üzere altın para, kesmek üzere de bazı kurbanlar hazırlamışlardı.[91]

Yahudilerin beklentisinin tersine Yavuz şehre Kuyumcular Çarşısı tarafından girmişti. Yavuz'un Kahire'ye bir sultan gibi değil, elinde ok-yay ve kılıcı olduğu halde mütevazı, sıradan bir asker gibi girdiğini kaydeden Kapsali, Sultanın Kahire'de çok kalmadığını, Ridaniye'deki karargâhına tekrar döndüğünü nakleder. Yahudiler, Sultanın şehirde çok kısa süre kalması sebebiyle sevinçlerini kendisine yeterli derecede izhar edemedikleri için çok üzülmüşlerdir.[92]

Öte yandan Tomanbay henüz yakalanmadığı için, Yahudilerin tedirginliği hâlâ devam ediyordu. Nihayet çölde az sayıda kalan adamları ile birlikte yakalanan Memlûk Sultanı, 13 Nisan 1517 [21 Adar 5277] tarihinde Yahudilerin *Pesah* Bayramı'nın 7. gününde Kahire'ye getirilmiştir. Yahudiler Tomanbay'ın yakalanmasına çok sevinmiş, *Pesah*'ta okudukları Mezmurlar ile ona, kendilerini yok etme fırsatı vermemesinden ötürü Tanrı'ya şükretmişlerdir.[93]

Mısır'ın fetih yılını "Yardım yılı" (*Şanat 'Ezra*/שנת עזרה) olarak isimlendiren Kapsali burada bir de kelime oyunu yapmıştır. Yahudi takviminde 5277 yılına tekabül eden bu sene, İbranîcede "רעיז" şeklinde yazılırken, Kapsali yılın yazıldığı harflerin yerini değiştirerek "yardım" anlamına gelen "עזיר" kelimesiyle yazmıştır.[94]

Kapsali, 138. bölümde Yavuz'un Filistin ve Mısır'ın fethini, Yahudiler cephesinden değerlendirerek mesihle bağlantısı üzerinde durmuştur[95] Konuya kitabın bir sonraki kısmın-

---

91 Kapsali, *Seder*, I, 350-351.
92 Kapsali, *Seder*, I, 351.
93 Kapsali, *Seder*, I, 364.
94 Kapsali, *Seder*, I, 373.
95 Bkz. Kapsali, *Seder*, I, 405.

da "Osmanlı Sultanları: Kurtarıcı Mesihler" başlığında (bkz. Bu kitap s. 286) değinildiği için burada girilmeyecektir.

IV. KANUNÎ SULTAN SÜLEYMAN VE YAHUDİLER

Kapsali, Sultan Selim'in yegâne varisi ve Osmanlı Devleti'nin 10. sultanı olarak tahta geçen Süleyman'ın, onuncu padişah olmasını Yahudilikteki *ma'aserot* kuralı ile ilişkilendirir. Türk sultanın bu özelliğine ise şu sözlerle vurgu yapar:

"...O Türk sultanlarının onuncusudur. ...'Onuncu Rabbe mukaddestir.'[96]

Kapsali'ye göre Sultan Süleyman, mesihin gelişinin bir müjdecisidir; zira kendi ifadesi ile '... *Onun döneminde Yahuda ve İsrail himaye görecek'*;[97] *'...ve Kurtarıcı Siyon'a gelecektir"'*.[98]

Kapsali, Fatih ve Yavuz'la ilgili verdiği bilgi zenginliğinin tersine, Kanunî'nin Yahudilerle ilişkilerine dair çok fazla bilgi nakletmemiştir. O dönem Yahudilerinde yaygın olan Roma'nın tam anlamıyla ortadan kalkmasının, İstanbul ve Rodos'un fethinden sonra gerçekleşeceği şeklindeki kabulden dolayı, Kanunî dönemi ile ilgili anlatımında daha çok Rodos'un fethine yoğunlaşmış; Yahudiler hakkında ise ancak bu bağlamda bilgi vermiştir.

Kapsali'nin Kanunî döneminde Yahudilerle ilgili verdiği bilgilerden ilki, Canbirdi Gazâlî'nin ölümü münasebetiyle ilgili naklettikleridir. Sultan Selim tarafından Şam Beylerbeyiliği'ne getirilen Gazâlî'nin, genç ve tecrübesiz olarak gördüğü Sultan Süleyman'ın ilk yıllarında bazı Arap ve Memlûk ileri gelenlerinin de destek ve teşviki ile isyan ettiğini be-

---

[96] Levililer 27/32.
[97] Yeremya 23/6.
[98] İşaya 59/20. Krş. Kapsali, *Seder*, II, 7.

lirten Kapsali,[99] isyanın bastırılıp Dimaşk'a tekrar hakim olunmasından sonra Ferhad Paşa'nın, Gazâlî'nin Osmanlılara yardım edebileceğinden şüphelenmesi sebebiyle hapse attırdığı Yahudileri yeniden özgürlüklerine kavuşturduğunu kaydeder.[100]

Benzer durum Rodos'un Osmanlılar tarafından fethinden sonra da yaşanmıştır. Tanrı'nın Rodos'taki Yahudilere acıyarak Türk Sultanının merhameti sayesinde kendilerini ölümden kurtardığını belirten Kapsali, sürgünler sırasında zorla dinleri değiştirilerek Hıristiyanlaştırılan Yahudilerin eski dinlerine döndüklerini, Hıristiyanlar tarafından kapatılan sinagogların yeniden ibadete açıldığını belirterek Yahudilerin, Türkler eli ile kendilerini kurtaran İsrail'in Tanrısı'na şu şekilde dua ve niyazlarda bulunduklarını kaydeder:

"... O gün, Rodos'taki bütün Türk esirler kurtarıldı. Sultan, Rodos Şövalyeleri'ne kendilerini öldürmeyeceklerine dair söz vermişti. Yine o gün Rodos'taki Yahudiler de Tanrı'nın Türklereli ile gösterdiği merhameti sayesinde özgürlüklerine kavuştular. Gönüllü ya da gönülsüz dinlerinden dönen ya da döndürülen bütün Yahudiler, eski dinlerine tekrar döndüler. Hıristiyanların kapattığı bütün sinagoglar yeniden açıldı. Sinagoglara doluşan Yahudiler Türkler vasıtasıyla verdiği bu lütuf için Tanrı'ya terennüm ve tegannilerle dualar ettiler."[101]

Venedikli tarihçi Jacques Fontaine de Kapsali'nin bilgilerini teyit sadedinde Hıristiyanlar tarafından zorla dinden döndürülen Yahudilere Osmanlılar tarafından "Musa'nın dini"ne tekrar dönme imkânı verildiğini kaydetmiştir.[102]

---

[99] Kapsali, *Seder*, II, 11-12.
[100] Kapsali, *Seder*, II, 14.
[101] Kapsali, *Seder*, II, 45.
[102] Fontaine, *Guerra di Rhodi, Historia* 262b-263a'dan naklen Jacobs, "Exposed to All the Currents of the Mediterranean", *AJS Review* 29 (2005), s. 48.

V. OSMANLI SULTANLARI: KURTARICI MESİHLER

Kapsali'nin yaşadığı dönemde Akdeniz bölgesi olağanüstü tarihî gelişmelere sahne oluyordu. Batıdaki son Müslüman devlet Endülüs düşerken, doğu ve merkezî Akdeniz'de yükselen Müslüman Osmanlı Devleti, Hıristiyan âlemine karşı sürekli kazanım içerisindeydi. Kroniğimizin yazıldığı dönemde, İslâm dünyasının yegane güçlü devleti olan Osmanlı, gücünün zirvesine ulaşmak üzereydi.

İslâm âleminin siyasî bakımdan zayıflamaya ve parçalanmaya başladığı bir dönemde İslâm'a giren Türkler, Araplar döneminde sürdüğü dört asırlık ömürden sonra gerilemeye başlayan İslâm medeniyetine yeni bir ruh ve dinamizm getirmişlerdir. Araplar, Abbasîlerden sonra askerî güç ve hamlelerini kaybetmiş; İranlılar ise, İslâmiyet'ten sonra Sasanîler dönemindekine benzer bir dinamizm yakalayamadıkları gibi, zaman zaman İslâm dünyasını meşgul eden problemlere de sebep olmuşlardı. Bu durum günümüzde de böyledir. İslâm dünyasında, dönemin en güçlü devleti olan Selçuklularla başlayan Türk hakimiyeti, XIII. ve XIV. asırlarda parçalanmış; ancak İslâm birliği çok geçmeden bir uç beyliği olarak kurulan Osmanlılar tarafından yeniden sağlanmıştı. Osmanlılar XV. asırdan itibaren sadece Müslümanların değil, İslâm dünyasında yaşayan farklı pek çok din mensuplarının da koruyucusu haline gelmişlerdi.[103]

Osmanlı Türkleri güçlerinin zirvesine ulaşmalarına paralel olarak kendi temayül ve gayeleri olan "cihan hâkimiyeti" fikrini daha da kuvvetli bir şekilde canlandırmaya gayret etmişlerdir. Orta Çağ boyunca Türklerde Tanrı tarafından dünya hâkimiyetine memur edildiklerine dair bir inanış mevcuttu. İslâm öncesi dönemde Tanrı'nın Türk hakanlarını

---

[103] Konuyla ilgili olarak bkz. Hakkı Dursun Yıldız, "Türklerin İslâm'a Hizmetleri", *Kubbealtı Akademi Mecmuası* 4 (Ekim 1982), s. 13-19.

insanları idare etmeleri için gönderdiğine dair mevcut inanış, İslâmiyet'ten sonra Hz. Muhammed'in "Türklerin Tanrı'nın askerleri" olduğunu buyurması şeklinde değişerek yeni bir boyut kazanmıştır. Araplardaki fetih heyecanı bir asır sonra hızını kaybederken, Türkler arasında 10 asır süren bir canlılıkla devam ederek Müslümanlar lehine parlak bir tarih yazılmasına imkân vermiştir.[104] Kapsali'nin, Tanrı'nın kendilerini mübarek kıldığı Türkleri, öfkesini gösterdiği bir kırbaç, gazabını kusturduğu bir âsâ, gazap ettiği kötü milletleri cezalandırmak için gönderdiği bir ordu şeklindeki tanımı,[105] bu sosyo-kültürel ve tarihî arka plana dayanmaktadır. Bu durum, o dönem Türklerindeki "cihan hâkimiyeti" düşüncesinin diğer milletler tarafından da yakinen bilindiğini göstermesi açısından da önemlidir.

Gerçekten de ilk (Selçuklu dönemi) ve ikinci (Osmanlı) dönem Haçlı ordularının İslâm dünyasına düzenledikleri seferler, kara güzergâhında Türklere çarparken; onların kontrol edemediği Akdeniz'de, Haçlıları durduracak bir güç bulunmadığı için, Müslümanlar denizde hızlı bir gerileme yaşamışlardı. Sicilya ve İspanya'daki Müslümanlara yönelik Haçlı taarruzları ise bölgede Türklerin misyonunu üstlenecek kimseler olmadığı için, maalesef başarıya ulaşmıştır.

Hıristiyan vahşeti sadece Müslümanların değil, asırlardır onların sağladığı hoşgörü ortamında yaşayan Yahudilerin üzerine de bir kara bulut gibi çökmüştür. Endülüs'te Müslümanların yaşadığı acı kader,[106] bölgede asırlardır birlikte yaşadıkları Yahudiler tarafından da paylaşılmakta idi. Bu sebeple Müslüman Türklerle Hıristiyan Avrupalılar arasındaki mücadele, Kapsali'nin de içinde bulunduğu Yahudiler tarafından

---

[104] Osman Turan, "Türkler ve İslâmiyet", Osman Turan, "Türkler ve İslâmiyet", *AÜDTCFD (AÜ. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi)* 4 (1946), s. 473.

[105] Kapsali, *Seder*, I, 10.

[106] Bu acı kaderin çarpıcı anlatımı için bkz. Mehmet Özdemir, *Endülüs Müslümanları: Siyasi Tarihi*, I, Ankara 2012, s. 265-292.

büyük bir heyecanla takip edilmekte idi. Bu siyasî gelişmeler, o dönem Yahudilerinde Mesih beklentisini de artırmıştı.

Tarihlerinde yaşadıkları sürgünler ve çektikleri acı dolu olaylar, Yahudilerde muzaffer bir kralın çıkıp kendilerini İsrail topraklarına götürerek eski şereflerini iade edeceği şeklindeki bir kurtarıcı anlayışının doğmasına yol açmıştır. *Mesih* adı verilen ve Davud Peygamber'in neslinden çıkacak bu kurtarıcı, Yahudiler tarafından ideal hükümdar olarak kabul edilmiştir. Özellikle siyasî istikrarsızlık, kargaşa ve kaosun hâkim olduğu dönemlerde Yahudilerde mesih beklentisi daha da artmıştır. Bu, İslâm öncesi dönemde böyle olduğu gibi, İslâm ve Osmanlı döneminde de böyle olmuş; İspanya, Portekiz ve diğer Hıristiyan ülkelerden sürüldükleri sırada Mesih beklentileri zirveye ulaşmıştır.[107]

Öte yandan cemaatin tarih boyunca maruz kaldığı toplu cezalar, din adamlarını mesihle ilgili temkinli davranmaya sevk etmiş; cemaatin geçirdiği kanlı tecrübelerden veya meselenin istismarından dolayı, mesihten ziyade mesihî bir toplumun oluşturulmasına gayret edilmişti. Çünkü onlara göre mesihî toplum, en ideal toplumdu. Bu ideal toplumun inşâsı için Yahudiliğin gereklerine uymak, günâhların kefâretini ödemek, ibadeti, orucu ve duayı artırmak gerekiyordu.[108] Bu sebeple cemaatlere temel bir hedef konmuştu: Mesihin gelişini hızlandırmak için hazırlanmak. Bu hızlandırmada ise iki temel etken söz konusu idi: Tanrısal irade ve Yahudilerin kişisel dirayet ve gayreti.[109]

Mesihî devirde İsrail'in (seçilmiş millet olarak) görevi sona erecektir. Zira, o günden sonra bütün milletler Allah'ın

---

107 Bkz. *Sefer ha-Hizyonot, Yomano şel Rav Hayyim Vital,* nşr. Morris M. Faiersteine, Yeruşalayim 2005, s. 12-13.

108 Yaşar Kutluay, *İslâm ve Yahudi Mezhepleri,* Ankara 1965, s. 201; Francine Kaufmann-Josy Eisenberg, "Yahudi Kaynaklara Göre Yahudilik", *Din Fenomeni* içinde, derleme ve trc. Mehmet Aydın, Konya 1995, s. 97.

109 Kaufmann-Eisenberg, "Yahudi Kaynaklara Göre Yahudilik", s. 106.

krallığını tanımak için Siyon'a çıkacak; o devirde adaletle hükmedilecek, memleketin hakirleri için doğrulukla karar verilecektir.[110] Fakat her şeyden önce Tanrı, dünyanın dört bir yanındaki dağılmış çocuklarını Kudüs'te bir araya getirecek ve onlar için bir devlet kuracaktır.[111]

Kapsali, Hıristiyanlığı bozguna uğratan Osmanlı sultanlarının gerçekleştirdiği fetihlerin, Yahudilerin sürgünlerinin sonu ve mesihin çıkışının müjdecisi olduğu kanaatindedir. Bu düşünceden dolayı Kapsali, Osmanlı-Türk Devleti'ne Asur İmparatorluğu'ndan daha üstün bir konum biçmiş; Türklerden bahsederken, Ahd-i Atîk'teki Asur'dan bahseden pasajlara benzer bir üslup kullanmıştır. Kapsali'ye göre Tanrı Türkleri güçlü ve hamiyetperver yaratmış; onları çoğaltmış ve bereketli kılmıştır.[112] Türkleri ta uzak diyarlardan [Orta Asya/Mâveraünnehir ve Horasan] buralara [Anadolu ve çevresi] getiren Tanrı, kendilerini mübarek kılmıştır. Türkler, Tanrı'nın, öfkesini tezahür ettirdiği bir kırbaç; gazabını kusturduğu bir âsâdır. Tanrı gazap ettiği fâsık milletlere, çapul etmesi, onları toprak gibi ezmesi için Türkleri musallat etmiştir.[113]

Türklere biçilen bu ilahî misyon, Kapsali'nin Osman Gazi'nin rüyası bağlamında kullandığı ifadelerde daha da belirginleşmiştir. Ahd-i Atîk'teki bir pasajdan aldığı ödünç ifadelerle Türklerin ilahî misyonuna şu şekilde vurgu yapmıştır: *"Vakitleri ve zamanları değiştiren Tanrı, güçlü zannedilen kralları yok edip yerine razı olduğu [Osmanlı] sultanlar[ını] getirmeye mutlak şekilde kâdirdir."*[114] Tanrı, yücelerden gönderdiği emirle Osman'ın (Gazi) güçlü, asil ve hamiyetperver bir sultan olmasını takdir buyurmuş; bu ilahî misyonla Osman Gazi'nin to-

---

110 Bkz. İşaya 11/4-9.
111 İşaya 11/12.
112 Eyüb 1/10.
113 Kapsali, *Seder*, I, 10. İşaya 10/5-11'e telmih.
114 Daniel 2/21.

runları denizleri yarmış, halkları dize getirerek vergiler toplamışlardır... Tanrı iradesi ile hakim olan Osmanlı sultanları, Ahd-i Atîk'te belirtildiği üzere[115] demir gibi sert olup ulaştığı her yeri darmadağın edecek güce sahip olmuşlardır.[116]

Fetihleri de mesihle bağlantılı olarak değerlendiren Kapsali, Osmanlı sultanlarının mesihî rollerine dikkat çekmesi yanında, sadece İspanya sürgününü değil, İstanbul'un fethi (1453) ile başlayıp Suriye, Mısır (1517) ve Rodos'un fethi (1522) ile biten önemli olayları da mesihin çıkışıyla irtibatlı olarak ele alıp anlatmaya çalışmıştır.

Anlatımını bu olaylar etrafında inşâ ederek mesihle ilgili mesajlarını bunlar üzerinden vermeye çalışan Kapsali'nin mesihî düşüncesinin orijinal olmadığı, nerdeyse tamamen Yitshak Abravanel'in (ö. 1508) Ahd-i Atîk'in II. Krallar bölümüne yazdığı tefsirden devşirildiği kabul edilmektedir.[117] Abravanel, İstanbul'un düşmesinin Roma'nın sonu olacağı; bu düşüşten 50 sene sonra da Yahudilerin sürgünden kurtulacağı kehanetinde bulunmuştur; zira Yahudiler Bâbil sürgününde de 50 sene sonra Koreş'in(*) fermanı ile Filistin'e

---

115 Daniel 2/40.

116 Kapsali, *Seder*, I, 43.

117 Konuyla ilgili olarak bkz. Paudice, *The Life and Writings of Elia Capsali*, s. 137; Jacobs, "Exposed to All the Currents of the Mediterranean", *AJS Review* 29 (2005), s. 44.

(*) Koreş, Kirus veya Büyük Keyhüsrev. Din, Pers kültürünün dayanak noktası olmakla birlikte Persler, diğer milletlere kendi inançlarını kabul ettirme yoluna gitmemişlerdi. Persler'de devlet 20 ayrı idarî bölgeye (*satraplık*) ayrılmıştı. Yahudilerin yaşadığı Filistin ve çevresi, beşinci *satraplık*tı. Kirus (MÖ. 559-529) yayınladığı bir fermanla (Ezra 1. Bap) Yahudilerin anavatanlarına dönmesine izin vermiş, Zerubavel başkanlığında küçük bir grup (50 kişi) Kudüs'e dönmüştü. Pers kralının maddî ve manevî desteğiyle Mabed 20 yılda yeniden inşâ edilmişti (MÖ. 516) (Ezra 3/8; 5/2; Hagay 1/14-15). Yahudi tarihinde II. Mabed, Süleyman Mabedi (*Bet ha-Mikdaş*) kadar gösterişli olmasa da, esaret döneminde yapılması ve Yahudi restorasyonunu müjdelemesi açısından ilkine nazaran daha önemli kabul edilmiş; MS. 70 yılında Romalılar tarafından yıkılmasına kadar ayakta kalmıştır. Yahudi tarihinde bu döneme II. Mabed dönemi adı verilmektedir. Bkz. Moshe Sevilla Sharon, *İsrail Ulusunun Tarihi*, Yeruşalayim 1981, s. 44

dönmüş ve mabetlerini ikinci kez inşa etmişlerdir. Abravanel'in hesaplarına göre Mesih, altıncı milenyumun dördüncü saatinde ortaya çıkacaktır. Her bir "saat"in "83 yıl" olduğu kanaatinde olan Abravanel, kendi hesabıyla mesihin 1490 ile 1573 yılları arasında, dördüncü saate denk gelen 1531 yılında ortaya çıkacağını iddia etmiştir. İstanbul'un düşmesine ilave olarak Mısır ve Rodos'un Türkler tarafından fetihleri de onun bu kehanetini güçlendirmiştir. Zira her iki fetih de Daniel'in kehanetlerinde ifade edilen Kuzey ve Güney krallıkları arasında meydana gelmiştir.[118]

Bu fikrî arkaplana uygun olarak Kapsali'nin anlatımında Sultan II. Mehmed ve İstanbul'un fethine, mesihî yönleri ile dikkat çekilmiştir. İstanbul'un düşmesi o dönem Yahudi mesih geleneğinde Hıristiyanlığın nihaî yıkılışının ilk adımı kabul edilmekte idi.[119] Fatih'i mesihî bir şahsiyet kabul eden Kapsali, İbn Ezra'nın Daniel 11/40-42 şerhinde bahsettiği "kuzey kralı"nın, İstanbul'u fetheden Konstantinopol Kralı olduğu kanaatindedir. Bu krallık Daniel pasajında "demir" olarak tasvir edilen ve Yahudilerin kurtuluşundan önce kurulacağı belirtilen "dördüncü krallık"tır. Bizans İmparatorluğu'nun (*Malhut 'Edom*) sondan bir önceki, bir diğer deyişle üçüncü krallık olduğunu iddia eden İbn Ezra, Osmanlı özelinde temsil edilen İslâm Devleti'ni (*Malhut Yişma'el*), dünya tarihinin son kudretli devleti olarak tanımlamıştır.[120] Fatih'in, Büyük İskender ve Koreş (Kirus) gibi dünyaya hükmeden imparatorlardan olması yönüyle Daniel'deki mesihî kehanetlere konu olması,[121] İstanbul'u fethetmesinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca o dönem Mesih düşüncesinde, Osmanlı sultanları Pers/İran imparatorları, özellikle de Koreş ile özdeşleştirilmektedir. Avraham ha-Levi, Ârâmî dilinde

---

[118] Paudice, *The Life and Writings of Elia Capsali*, s. 155.
[119] Paudice, *The Life and Writings of Elia Capsali*, s. 130.
[120] Bkz. Jacobs, "Exposed to All the Currents of the Mediterranean", *AJS Review* 29 (2005), s. 43.
[121] Kapsali, *Seder*, I, 120.

kaleme alınan apokaliptik eser *Nevu'ot ha-Yeled*'e yazdığı şerhte geçen "*Sultan*"ı, "*Tanrı'nın mesihi Koreş ailesine mensup Türk Sultanı... Zira o, Koreş gibi Tanrı'nın sevdiği bir insandır, onun ailesinden olup aynen onun gibidir*" şeklinde açıklamıştır.[122] Bu kabul, Kapsali'nin, Fatih'in Yahudileri İstanbul'a yerleşmeye davet eden fermanını, Koreş'in fermanı ile aynı üslup ve anlatım tarzında sunmasında da görülür.[123]

İstanbul'un düşüşünün, Bizans'ın Yahudilere yaptığı eziyetten dolayı verilen Tanrısal bir ceza şeklinde yorumlanarak yıkılışın ilk adımı kabul edilmesi gibi, Mora'nın Osmanlılar tarafından fethi de, Daniel kitabında dört krallıktan biri şeklinde bahsedilen *Malhut Yavan*'ın (Yunan İdaresi)[124] sonuna işaret olarak yorumlanmıştır.[125]

Kapsali, o dönem Yahudi dünyasında İstanbul'un fethinin Roma'nın yıkılışının ilk müjdecisi kabul edilmesi sebebiyle kroniğin 15. bölümünde (s. 75-80) Fatih'in başa geçmesi, şehri fethi ve Bizans'ın son imparatorunun ailesi ile ilgili bilgiler verdikten sonra, her biri "Ki, ..." (....כי) ile başlayan, mükemmel bir secî ile kaleme alınmış nesirle, İstanbul'un fethinde gerçekleşen olağanüstü durumlar, Bizans'ın gücüne rağmen yıkılması, fetih sırasında Tanrı'nın Türklere yardımı gibi konuları anlatmış[126] ve bölümü Tanrı'nın İsrailoğulları'nı bir an evvel Siyon'a döndürmesi temennileri ile bitirmiştir.[127]

Kapsali'de, özellikle de İspanya, Portekiz ve Napoli sürgünlerinden bahsettiği bölümlerde, Mesih beklentisinin zirve yaptığı görülür. Kronikte sürgünler karşısında Yahudile-

---

[122] Bkz. *Peruş Nevu'ot ha-Yeled*, 34b. (Jewish Theological Seminary of America, MS Adler 1919)'den naklen Berlin, "A Sixteenth-Century Hebrew Chronicle...", s. 27.
[123] Bkz. Berlin, "A Sixteenth-Century Hebrew Chronicle...", s. 27-28.
[124] Kapsali, *Seder*, I, 65.
[125] Berlin, "A Sixteenth-Century Hebrew Chronicle...", s. 30.
[126] Kapsali, *Seder*, I, 75-79.
[127] Kapsali, *Seder*, I, 80.

rin psikolojileri ve çaresizlikleri çok etkili bir üslupla anlatılmıştır. İkinci kitabın geniş bir kısmını (54-78. bölümler) Yahudilerin İspanya ve Portekiz'den sürgünlerine ayıran Kapsali, İspanya'dan sürülen Yahudilerin acıklı hikayesini anlattığını belirterek *"... Şimdi de bazı güzel haberler nakledeyim ki okuyucu Tanrı'nın, halkı İsrail'e kötü davranan Portekiz ve İspanya krallarından nasıl öç aldığı görülsün"* diyerek, dindaşlarını bir nebze de olsa rahatlatmaya çalışmıştır.[128] İspanya kralı Ferdinand'ın dört kızından en büyüğünün Portekiz'in yegâne saltanat namzedi oğlu ile evlendiğini, ancak kralın bu biricik oğlunun Fez'in Müslüman sultanının gönderdiği bir Arap atından düşerek öldüğünü belirten Kapsali, Tanrı'nın Yahudilerin öcünü zalim kraldan bu şekilde [Portekiz'in yegâne prensini öldürerek İspanya kralının kızını da dul bırakarak] aldığını özellikle belirtir.[129] Tanrı, Portekiz Kralı Don Juan'ı da cezalandırmıştır. Kral, 5257 [1497] yılında Yahudilere çektirdiklerinden dolayı, yakalandığı bir hastalıktan dolayı ansız bir ölümle -Kapsali'nin ifadesiyle- *"acılar içinde gebermiş"*, yine kendi deyimiyle, *"bir kral gibi değil, eşeklere yaraşır şekilde gömülmüştür."*[130] Kralın ölümünün bir meleğin kılıcı ile gerçekleştiğini ifade eden Kapsali, bindiği atın kendisini sürüyerek organlarını param-parça ettiğini kaydeder.[131]

Mesih beklentisi içerisinde üstesinden gelemediği konuları Tanrı'ya havale eden Kapsali'nin 57. bölümde dikkat çektiği iki olay da önemlidir: Aragon kraliyetindeki taht kavgasını Ferdinand ailesinin kazanması ve ninesi Yahudi olan Ferdinand ile İsabella'nın evlilikleri. Bu evliliğin, kendileri lehine olacağını düşünen Yahudiler tarafından sağlanması da tesadüfî değildir. Kapsali'ye göre İspanya'nın

---

[128] Kapsali, *Seder*, I, 229.
[129] Bkz. Kapsali, *Seder*, I, 229-232.
[130] Kapsali, *Seder*, I, 232
[131] Kapsali, *Seder*, I, 232.

Ferdinand ve İsabella idaresinde bu şekilde bütünleşmesi, genel sürgün, yani sürgündeki İsrailoğulları'nın bir araya getirilmesinin de ilk adımıdır. Gerçekte bu birlik ilahî bir planın parçasıdır:

"... *Aragon Kralı (Ferdinand) İspanya'nın tamamına hâkim oldu. (İlginçtir) İspanya, İspan döneminden beri, pek çok idareci görmesine rağmen, bu şekilde tek bir hükümdar tarafından yönetilmemişti... Fakat şimdi, Aragon kralı, hanımının krallığı da (Kastilya) dahil bütün krallıkları hâkimiyetine aldı... Tanrı, İsrailoğulları'nın İspanya'da kalış süreleri son ermesi sebebiyle, onun (Ferdinand) bütün topraklara hâkim olmasını sağladı. Tanrı orada tek bir Yahudinin dahi kalmasını istemiyordu...*"[132]

İspanya sürgünü gibi, Yahudilerin Portekiz'den sürülmeleri de yine kendi hataları yüzünden olup belli bir sebepten kaynaklanmaktadır. Gerek Kral Don Juan, gerekse ölümünden sonra yerine geçen oğlu Don İmanuel[133] zamanında Yahudilerin Portekiz'de yaşadıkları acı, kan, şiddet, dinden döndürme ve sürgünler, Kapsali'nin anlayışına göre Tanrı'nın Yahudilere verdiği bir cezadır: "... *Zira onlar Tevrat'ı unuttular, dinî vecîbelerini yerine getirmeyi bıraktılar; Tanrı da onları terk etti ve unuttu. Bu sebeple Tanrı kıyam edip onları öldürdü.*"[134]

Kapsali, İspanya ve Portekiz sürgününü anlattıktan sonra, kroniği yazmasından 3 yıl önce Portekiz sürgününden kaçan Rav Yosef isimli bir dindaşının mesihin çıkışı ile ilgili bir tahminine de yer vermiştir. İfadesine göre Fez Kralının içlerinde Rav Yosef ve başka Yahudilerin de bulunduğu bir heyeti Portekiz'e elçi olarak göndermiş, Kral bunlara Kâtip Ezra zamanından kalma bir Tevrat nüshası göstermiştir. "*Mikdaşiye*" adı verilen, Kralın Yahudilerin mallarını müsa-

---

132 Kapsali, *Seder*, I, 187.
133 Kapsali, *Seder*, I, 232-233.
134 Kapsali, *Seder*, I, 233.

dere ettiğinde bir sinagogda bulup el koyduğu ve iki yetim kız tarafından yazılmış bu nüshadaki *"tsara"* (צרה) [Belâ/Felâket] kelimesi her geçtiği yerde altın(yaldız)la yazılmıştır. Kelimenin harflerinin toplam sayısal değeri 5290 [1530] yılına tekabül ettiği için, Yahudilerde mesihin bu sene içerisinde çıkacağına dair bir beklenti doğmuştu.[135]

Kapsali'ye göre her şeyi elinde bulunduran Tanrı, eğer takdir etmeseydi, Yahudi kökenli Ferdinand bunları asla yapamazdı. Tanrı'nın takdiri ile Portekiz kralı Juan çocuksuz ölmüş; krallığı onun kızı Yuana ile evlenen Alman İmparatoru'nun oğluna geçmiş, adı da İspanya'dan silinmiştir. İsabella yakalandığı acımasız hastalığın pençesinden kurtulamayarak inleye inleye ölmüş, Portekiz kralı ise ani bir ölümle yok olup gitmiştir.[136]

Kapsali, sürgünün çoğu Yahudi tarafından kötü bir şey olarak düşünüldüğünü, gerçekte ise Tanrı'nın bununla Yahudilerin hayrını murat ettiğini belirterek sürgünün mesihin çıkışından önce Yahudilerin bir araya getirilmesindeki rolüne de dikkat çekmiştir: *"... Kim bilir, belki de kurtuluş 1492'de başlamış, nihai toplanmanın gerçekleşmesi için sürgünlerle Yahudiler [Osmanlı diyarında] bir araya getirilmişlerdir."*[137]

Kapsali, *Sefer ha-Pelia* isimli apokaliptik eserden hareketle 1492 Sürgünü'nün "mesihin müjdecisi" olduğu kanaatindedir. Kapsali, *Talmud*'ta, hata yapılabilir endişesinden dolayı mesihin gelmesi ile ilgili hesaplamalara sıcak bakılmadığını belirtmesine rağmen, Yahudilerin yaşadığı baskı, zulüm ve eziyetlerin benzerine daha önce rastlanmadığı için, *Sefer ha-Pelia*'daki hesaplamaya inanmış gözükmektedir.[138] Yahudi halkının çektiği bu sıkıntı Tanrı peygamberi Daniel tarafından

---

[135] Kapsali, *Seder*, I, 237-238.
[136] Kapsali, *Seder*, I, 239-240.
[137] Kapsali, *Seder*, I, 240-241.
[138] Kapsali, *Seder*, I, 241.

çok önceden haber verilmiştir: "*...Milletin oluşumundan beri hiç görülmemiş bir sıkıntı dönemi olacak; bu dönemde halktan adı kitapta yazılı olanlar kurtulacak.*"[*][139] Kapsali, *Sefer ha-Pelia* müellifinin değerlendirmesine ise: "*...Kabala vasıtasıyla kendisine ilhamlar bahşedilen, karanlığı aydınlığa, aydınlığı da karanlığa çevirebilecek kabiliyete sahip birinin hata yapması mümkün değildir. Bu sebeple sen, bu kitabın sözlerini can kulağı ile dinle!*"[140] sözleriyle eserdeki değerlendirmelere güvenini dile getirmiştir.

Kapsali, sürgünün uyarıcı yönüne tekrar dikkat çekerek korkunç gibi gözüken bu olgunun, aslında kurtuluş sebebi olduğunu; Tanrı'nın, mesihin gelişine hazırlanabilmeleri ve bir araya toparlanabilmeleri için Yahudilere bu sürgünle lütuf ettiği görüşündedir.[141] Sürgün ve mesihle ilgili düşünce ve beklentilerini ise şu sözlerle noktalamıştır:

"*... Ne mutlu mesihin gelişini dört gözle bekleyenlere!*"[142]

Kapsali'nin sürgün sonrası gelişen tarihî olayları kayıt biçimi de onun mesihî meselelere öncelik vermesinin bir başka göstergesidir. Cem Sultan'ın 1482 yılında Avrupa'ya kaçışı ile 1499 yılında Venedik üzerine yapılan sefer arasındaki uzun tarihî kesit kronikte tamamen ihmal edilmiş, bunun yerine sürgünlerle ilgili rivayetlere ağırlık verilmiştir. Benzer şekilde, Venedik'le yapılan savaşlardan sonra Kapsali'nin ilgilendiği yegâne konu Yavuz'un tahta çıkışı ve Mısır'ın Osmanlı hâkimiyetine girişidir.

Filistin ve Mısır'ın Osmanlı idaresine girişinin Yahudiler cephesinden en detaylı anlatıldığı eserde Yavuz Selim tam bir mesihî şahsiyet olarak öne çıkmıştır. Kapsali'nin ifadelerinden anlaşıldığı üzere, Memlûklerin bertaraf edilerek Filis-

---

(*) Daniel 12/1.
139 Kapsali, *Seder*, I, 241.
140 Kapsali, *Seder*, I, 241.
141 Kapsali, *Seder*, I, 241.
142 Kapsali, *Seder*, I, 241.

tin'in Osmanlı hâkimiyetine girmesi, Yahudiler tarafından mesihî bir coşku ile karşılanmıştır. Şlomo del Medres gibi Kabalistik yönü güçlü bazı Yahudi din adamlarından yaptığı nakil ve yorumlarla bölgenin Osmanlı idaresine girişinin, mesihin gelişi ile irtibatlı olduğu ifade edilmeye çalışılmıştır. İfadesine göre Yavuz Selim'in Mısır'a hâkimiyeti, kurtuluş zamanının bir işaretçisi ve mesihin çıkışının bir müjdecisidir. Ahd-i Atîk'in Mika bölümünde bahsi geçen *"...Ve halkına esenlik getirecek... Asurlular ülkemize saldırıp kalelerimizi ele geçirince onlara karşı çok sayıda önder çıkaracağız"*[143] şeklinde mesihî devirdeki kraldan bahsedilen pasajda zikri geçen "kral", "Yavuz Selim"dir. Kapsali, aynı pasajda Yavuz ile "Asur"u birlikte zikretmiştir. Bunların bu şekilde yan yana zikredilme sebebini ise şu ifadelerinden anlıyoruz: *"...Büyüklerimizin anlattığına göre (Dulkadir Beyi) Alâüddevle Asur milletinden ya da en azından onların toprakları ve şehirlerinin bulunduğu coğrafyada yaşıyormuş. Bu sebeple Türk Sultanı, Alâüddevle'yi (topraklarını) fethedince, Asur topraklarına hâkim oldu; bundan sonra o (Yavuz) Asurlu olarak isimlendirildi."*[144]

Bölümde Asur'un Mısır'a girişte İsrailoğulları'na reva gördüğü muamele, *"... Deniz tarafından gelerek onları (Firavun'un adamlarını) yakaladılar"*[145] ve *"...Yalnız İsrailliler'in yaşadığı yerler aydınlıktı"*[146] şeklinde, Ahd-i Atîk'ten nakledilen bir pasajla anlatılmış; Mısır'da Osmanlı idaresiyle birlikte Yahudilerin durumunda meydana gelen iyileşmelere işaret edilmiştir.[147] Yavuz Selim'in Mısır'a hâkimiyetinin kurtuluş zamanının bir işaretçisi ve mesihin çıkışının yaklaştığının bir müjdesi kabul edilmesi dolayısıyla, Mısır'ın fethi kronikte uzun bir bölümde (110-142. bölümler) detaylı olarak anlatılmıştır.

---

143 Bkz. Mika 5/4.
144 Kapsali, *Seder*, I, 375.
145 Çıkış 14/9.
146 Çıkış 10/23.
147 Kapsali, *Seder*, I, 375-376.

Ancak bütün bu anlatımlara rağmen Kapsali'ye göre Yavuz Sultan Selim dönemi, mesihin çıkışı için de uygun bir dönem değildir. Kapsali, açıkça ifade etmese de, mesihin çıkış zamanı için Kanunî devrini işaret etmiştir. Yavuz'la ilgili kendince haklı bir gerekçesi de vardır: Her şeyden önce Yavuz, cengâver bir insandır; meseleleri tartışmasız güç ve kudretiyle çözmeyi tercih etmektedir. Üstelik "kan dökmeyi seven biri"dir (*meleh ahzari ve sofeh damim*).[148] Mesihin böyle biri zamanında çıkması ise imkânsızdır.[149]

Kapsali, Sultan Süleyman'ın 10. sultan olmasını ise Yahudilikteki *ma'aserot* ile ilişkilendirerek mesihin gelişinin müjdecisi kabul eder. Zira, Kral Süleyman (Süleyman Peygamber) gibi, Sultan Süleyman döneminde de *"Yahuda ve İsrail himaye görecek ve Kurtarıcı mesih Siyon'a gelecektir."*[150] Yavuz döneminin tersine, Kanunî döneminde mesihin çıkması konusunda oldukça iyimser olan Kapsali, Sultan I. Selim ile Sultan Süleyman ikilisini, hem haleflik-seleflik hem de icraatları açısından Davud ve Süleyman'la kıyaslayıp benzeştirmiştir. Muhteşem Kral Süleyman zamanında inşâ edilen Mabed, bir başka Sultan Süleyman zamanında yeniden inşâ edilecektir.[151]

O dönem Yahudi dünyasında Roma'nın, İstanbul ve Rodos'un fethinden sonra yıkılacağı şeklindeki yaygın kanaatten dolayı, Kanunî dönemi olaylarında Rodos'un fethine yoğunlaşılması da tamamen mesihle bağlantılıdır.

Rodos'un fethine şahit olan Kapsali, fetihten sonra Rodos'tan Girit'e gelen sığınmacıları kendi gözleri ile görmüş, gördüklerinden çok etkilenmiş, hatta Rodos'un Osmanlılar

---

148 Kapsali, *Seder*, I, 269.
149 Değerlendirme için bkz. Jacobs, "Exposed to All the Currents of the Mediterranean", *AJS Review* 29 (2005), s. 46.
150 Yeremya 23/6; İşaya 59/20. Bkz. Kapsali, *Seder*, II, 7.
151 Jacobs, "Exposed to All the Currents of the Mediterranean", *AJS Review* 29 (2005), s. 46.

tarafından fethine sevincini, edebî değeri yüksek üç "secîli nesir" (müseccâ/*halatsot*) ile dile getirmiştir.

Kapsali Rodos'un fethinin önemine: "...*Bu zafer, Türklerin en önemli zaferlerinden biridir*" sözleriyle işaret eder.[152] Bu sebeple onun Kanunî'yi Yavuz'dan daha muhteşem kabul ettiğini, Rodos muhasarası sırasında kullandığı cümlelerden daha iyi anlıyoruz. Çünkü Rodos'un düşmesi, Roma'nın düşmesinden önce gerçekleşecek bir olay olup İstanbul ve Rodos'un fethiyle ilgili Yahudi din adamlarının kehanetlerinin tek tek gerçekleşmesi anlamına gelmektedir. Nihayet, Roma'nın düşüşünün ardından Mesih de ortaya çıkacaktır.[153]

Kapsali beklentisinin gerçekleşeceğine dair kesin kanaatini şu ifadelerle dile getirmiştir:

"...Rabbimden bir şey diliyorum; onun da gerçekleşeceğine inanıyorum (Mezmurlar 27/4): Kayda değer meselelerin yazılması gerektiği gibi, Tanrı'nın, peygamberleri vasıtasıyla dillendirdiği güzel şeyler de yazılmalıdır; 'zira Tanrı İsrail ile ilgili güzel şeyler söyler' (Sayılar 10/29). 'Haydi, yüzümüzü Siyon'a' (Mika 4/11) ve 'Tanrı Aslanı'nın [Davud Peygamber] binasına çevirelim.' İsrail, bir araya gelişini ve Kurtarıcı, Padahzur'un oğlu Gamaliel'in ortaya çıkış sevincini yaşasın."[154]

İlerleyen süreçte Kapsali'nin Rodos'un fethinden hayatının sonuna kadar derin bir suskunluğa gömülmesi, Mesih'in çıkışıyla ilgili bu kanaatinin gerçekleşmemesinden kaynaklanan hayal kırıklığı ile kabuğuna çekildiği ve kendini cemaat işlerine adadığı şeklinde yorumlanmıştır.[155]

---

[152] Kapsali, *Seder*, I, 7.
[153] Berlin, "A Sixteenth-Century Hebrew Chronicle...", s. 38-39.
[154] Kapsali, *Seder*, I, 7.
[155] Bkz. Berlin, "A Sixteenth-Century Hebrew Chronicle...", s. 40; Jacobs, "Exposed to All the Currents of the Mediterranean", *AJS Review* 29 (2005), s. 49.

Yahudilerin anlayışında sürgün, onların Tanrı'ya karşı işledikleri günahlara verilmiş bir cezadır. Ancak XVI. asırda Avrupa'da yaşanan Hıristiyan baskılarından dolayı Yahudilerin sürgün anlayışında kısmî bir değişim yaşanmış; sürgün, Yahudilerin diğer milletlere örnek olduğu bir olgu olarak kabul edilmeye başlanmıştır.[156] Her şeye rağmen, Kapsali'nin *Seder*'i, mesihî perspektifle yazılmış bir tarih kitabı olarak İbranî literatüründeki önemini hâlâ muhafaza etmektedir.[157]

Yahudilerin kurtarıcı Mesihi henüz ortaya çıkmamıştır. Tarihlerinde zaman zaman bu beklenti istismar edilerek Mesih olduğu iddiasıyla ortaya çıkan bazı kimseler olmuşsa da,[158] amentülerinin ayrılmaz bir parçası olan bu olgu, gerek İsrail'de gerekse dünyanın değişik yerlerinde yaşayan çoğu Yahudide canlılığını hâlâ muhafaza etmektedir. Dindar Yahudiler günümüzde hâlâ kurtarıcıları mesihi beklemektedir.

Kim bilir, belki de şanlı geçmişlerinin küllerinden yeniden doğacak Türkler, Osmanlı gibi dünyada tekrar söz sahibi olduklarında Yahudilerdeki bu beklentiyi yeniden canlandırabileceklerdir. Son dönemlerdeki gelişmeler ve İsrailli bazı gelecek-bilim uzmanlarının tahminleri[159] çocuklarımız olmasa bile torunlarımızın Müslüman Türklerdeki bu dirilişe tekrar şahit olacaklarının işaretlerini vermektedir. Öte yandan emperyalist güçlerin pençesinde inim inim inleyen dünya, Müslüman Türklerin adaletine tarihte şahit olduğundan daha fazla muhtaç durumdadır. Çok değil, belki de yarım asır sonra dünya, bu "küresel adalete" yeniden şahit olacaktır. Özgürlük ve yöneticiliğin genlerine işlediği Türk-

---

[156] Paudice, *The Life and Writings of Elia Capsali*, s. 129.

[157] Değerlendirme için bkz. Paudice, *The Life and Writings of Elia Capsali*, s. 161.

[158] İslâmî dönemde Yahudi cemaatlerinde ortaya çıkan mesihî hareketler için bkz. Arslantaş, *İslâm Toplumunda Yahudiler*, s. 254 vd.

[159] Mesleâ bkz. http://www.salom.com.tr/news/detail/21360-David-Passig-Turkiye-ve-Israil-bolgede-temel-guc-olacak.aspx (12 Ekim 2011).

ler, mazlum milletlerin umudu olmaya devam etmektedirler. Bu umudu sömürge geçmişine sahip Hıristiyan milletlerin gerçekleştirmesi mümkün değildir. Orta Çağ'da Haçlılar eliyle yok edilen umutlar, günümüzde Irak, Afganistan ve Libya'da; çifte standartla da Filistin'de postmodern Haçlılar eliyle yerle bir edilmektedir.

Geçmişinden aldığı güçle kendisine biçilen ilahî misyonu yeniden yüklenecek Osmanlı torunları er ya da geç bunu gerçekleştirecektir.

Adalet ve insanlık düşmanları istemese de Allah (cc.) bu misyonu Müslümanlar eliyle muhakkak tamamlayacaktır.

Sonuç

Girit'te dindar ve cemaat içerisinde saygın konuma sahip bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Eliyahu Kapsali, dinî tahsilini aile geleneğine uygun olarak Girit ve İtalya *yeşiva*larında Aşkenaz rabbilerden dersler alarak tamamlamıştır. İyi bir eğitimden sonra hem din adamı olarak hem de değişik dönemlerde başkanlık yapmak suretiyle cemaate hizmet etmiştir. Venedik dokümanlarında kendisinden "Cumhuriyetin sadık kulu" şeklinde bahsedilen Kapsali, Venedik hükümeti tarafından da pek çok kez cemaat içi meseleler de görevlendirilmiştir.

Kapsali ilim dünyasında asıl şöhretini Yahudilerin mukadderatının bağlı olduğu milletlerin tarihleri hakkında yazdığı eserlerle kazanmıştır. Elinizdeki çalışmanın konusu olan *Seder Eliyahu* dışında onun en meşhur eseri, tebaası olarak yaşadığı Venedik Devleti tarihi üzerine yazdığı kroniktir (1517). *Divrey ha-Yamim le-Malhut Venetsiya* (Venedik Kralları Tarihi) isimli bu eserde başlangıçtan kendi zamanına kadar süren bir Venedik tarihi kaleme alan Kapsali, kitapta Kuzey İtalya ve çevresinde yaşayan Yahudilerin tarihi hakkında da kıymetli bilgiler vermiştir. Kapsali hacimli tarih kitapları dışında sadece cemaatini ilgilendiren risaleler de kaleme almıştır. 1523 yılında Kandiya'da vuku bulan veba salgını sırasında Yahudi cemaatinin durumunu ve eski bir ilâhiyat konusu olan "şer problemi"ni işlediği *Koah ha-Şem* ile Yahudilerin Kanunî'nin Mısır valisi Ahmed Paşa isyanı sırasında çektikleri sıkıntıları anlattığı *Hasdey ha-Şem* adlı risaleler

bunlardan bazılarıdır. Kapsali, tarih çalışmaları haricinde dinî konularda, özellikle de cemaatin pratik hayatına yönelik hususlarda da risaleler kaleme almıştır. Cemaate ait pek çok dokümanda imzası bulunan Kapsali'nin, gündelik hayatı ilgilendiren meselelere dinî çözümleri içeren *Takanot Kandiya* (1549) isimli, cemaate ait fetva derlemesine bazı fetvaları/kararları da girmiştir.

Kapsali'nin bütün bu çalışmaları içerisinde en metodik ve mükemmel eseri *Seder Eliyahu Zuta*'dır. Kitap, hem müellifi hem de bazı Yahudi tarihçiler tarafından farklı isimlerde kaydedilse de, daha çok bu isimle şöhret bulmuştur.

Kapsali, *Seder*'i Kandiya'da veba salgını sırasında karantina altında iken 14 Sivan 5283 [28 Mayıs 1523] tarihinde yazmaya başlamış, 25 Elul 5283 [5 Eylül 1523] tarihinde de tamamlamıştır. Eser, yüz gün gibi kısa bir süre içerisinde yazılmış; daha sonra da yeniden gözden geçirilerek bölümlere ayrılmış ve son şekline kavuşmuştur.

Kapsali'nin böyle bir tarih kitabı yazması, Yahudi tarih yazıcılığında önemli bir dönüm noktasıdır. Zira başta babası olmak üzere, çağdaşı pek çok din adamı, din dışı konularda bırakın kitap yazılmasını, bu kitapların okunmasına dahi karşı çıkıyorlardı. Bu yönüyle Kapsali, Yahudi din adamlarının din dışı konularda da yazmalarının gerekliliğini, bizzat yazdığı bu eseri ile ortaya koymuş ve tarih yazımında yeni bir çığır açmıştır. Ancak, bir din adamı olarak Kapsali'de de düşünce önceliğinin her zaman dinî ve geleneksel ilimler olduğu belirtilmelidir.

Kapsali, o dönemlerde dünyevî/din dışı bir ilim kabul edilen tarih alanında eser yazmasını, muhtemel tenkitlere karşı temellendirmeye çalışmıştır. Tarihi, geleneğin bir parçası kabul eden müellife göre geçmişin bilgisi, geleceğin yolunu göstermesi açısından büyük önem taşımaktadır. Osmanlı tarihi yazmış olsa bile geçmişin bilgisinden aydınlan-

mak ve ahlakî sonuçlar çıkarmak gerekir. Bu sebeple tarih Yahudiler için de faydalı bir ilimdir. Hatta salt tarih sevgisi ve insandaki geçmişi merak duygusu dahi Kapsali'ye göre böyle bir kroniğin kaleme alınması için yeterli sebeptir. Öte yandan bir din adamı olarak Tanrısal iradenin anlaşılması için tarih bilmek gereklidir; zira insana ve kâinata istikamet vermek üzere her yerde hâzır ve nâzır bulunan Tanrı, bu iradesini ya doğrudan ya da yeryüzündeki milletlerin eli ile gerçekleştirmektedir. Bu sebeple de söz konusu milletlerin tarihi bilinmek zorundadır.

Kapsali'nin, kendi yaşadığı döneme kadar tarihlerini mesihî bir heyecanla anlattığı Osmanlı Türklerinin tarihini yazmasının bir başka sebebi daha vardı: O dönem Yahudilerinin yaşadıkları büyük çaplı sıkıntılar. Endülüs'ün düşmesinin ardından (1492) İspanya'dan, 5 sene sonra da Portekiz'den (1497) sürülen Yahudilerin çoğu Osmanlı Devleti'ne göç etmişti. İberya Yarımadası'ndaki eski ve büyük Yahudi merkezinin böyle fecî bir şekilde yok olması, birçok Yahudi aydınının ruhunu sarsmış, gönüllerinde derin bir manevî buhran yaratmış; bu durum onlarda kendi mukadderâtlarının bağlı olduğu büyük devletlerin tarihini ve münasebetlerini anlamak ve dindaşlarına anlatma isteği uyandırmıştır. Bu bağlamda Kapsali de, doğu ve merkezî Akdeniz'de yükselen, Hıristiyan dünyasına karşı gittikçe güçlenen ve her şeyden önemlisi de Yahudileri kabul ederek yok olmaktan kurtaran bir devletin, yani Osmanlı Devleti'nin tarihine ilgi duymuştur.

Kapsali eserinde metodolojik yaklaşım, tarihî gerçekliği ortaya koyma ve kaynak kullanımı gibi pek çok konuda, bir tarihçide bulunması gereken özellikleri sergilemeye çalışmıştır.

Osmanlı hâkimiyetinde bulunmayan bir coğrafyada yaşayan Kapsali, kronikteki olayların bir kısmını şifahî bilgilerden; bir kısmını ise yazılı kaynaklardan aktarmıştır. İslâm

öncesi Yahudi tarihi ile ilgili konuları çağdaşı Yahudi din adamlarından alan Kapsali, kendi döneminde bizzat şahit olduğu konuların önemli bir kısmını ise tebaası olarak yaşadığı Venedik Devleti bürokratlarından, yaşlı Türklerden, babasından; Mısır seferi ve İspanya sürgününü ise olaya şahit olan ya da olayın bizzat içinde bulunan dindaşlarından nakletmiştir.

Kapsali, bir din adamı olarak Orta Çağ'ın diğer müellifleri gibi, anlattığı konularda *Tevrat, Talmud, Kabala* ve *Zohar* gibi değişik metinlere de sıkça müracaat etmiştir. Genel Yahudi tarihi ile ilgili olarak da o dönem Yahudi dünyasında yaygın olarak kullanılan Yosef ben Guryon (Yosifon) ve Avraham ben Daud gibi Yahudi kroniklerden nakillerde bulunmuştur.

Osmanlı tarihi ile ilgili olarak ise şifahî anlatımlar yanında, Yahudi tarihçiler tarafından telif edilen ya da İbranîceye tercüme edilen *Sefer Divrey ha-Yamim le-Malhey ha-Togarmim* [Türk Sultanları Tarihi] ve *Sefer Divrey ha-Yamim le-Malhey ha-Yişma'elim ve ha-Togarmim* [Arap ve Türk Sultanları Tarihi] gibi bazı yazılı tarih kitaplarını kullanmıştır. Bunlar yanında Osmanlı tarihinden kendi tarihlerini ilgilendiren yönü ile bahseden diğer milletlere ait kitapları da okuduğu anlaşılan Kapsali, tebaası bulunduğu Venedik kaynaklarından da nakillerde bulunmuştur. Kapsali, Kandiya'da cemaati ilgilendiren meselelerin arşivlendiği cemaat kayıtlarını da kullanmıştır.

Yahudi bir tarihçinin mahsulü olarak kronik İbranîce kaleme alınmıştır. Farsça, Türkçe ve Arapça bilmeyen Kapsali, İtalyanca ve Yunancayı çok iyi bildiği için kroniğinde Venedik'te konuşulan İtalyanca pek çok kelime kullanmıştır. Kronikte zaman zaman Türkçe, Yunanca ve Arapça bazı kelime ve ifadelere de yer verilmiştir.

Kroniğin büyük bir kısmı, çok beliğ ve şiirimsi bir tarzda yazılmış, kitap boyunca edebî ve anlaşılması hayli güç bir

üslup kullanılmıştır. Eski Ahit'in hem dili hem de üslubundan hayli etkilenen Kapsali, anlatımında tasavvurî pek çok çarpıcı tanımlamalara da yer vermiş, onun çoğu secîli olacak şekilde sıralanan bu anlatımı ise tarihî gerçeklerin anlaşılmasını zorlaştırdığı gibi çalışmayı, tarihî kıymetinin anlaşılmasını engelleyen zor bir metin haline de dönüştürmüştür.

Yahudi tarihi ile bağlantılı olayları genelde İbranî takvimine göre kaydeden Kapsali, Osmanlı ya da batı ülkelerinin tarihini ilgilendiren olaylarda daha çok miladî takvimi esas almıştır.

Kapsali'nin kroniğinde âlemin yaratılışından Osmanlı dönemine kadar anlattığı dünya tarihinin herhangi bir orijinalliği yoktur. Bunlar tamamen Ahd-i Atîk merkezli anlatımlardır. Kronikte Fatih'e kadar anlatılan Osmanlı tarihinin de herhangi bir orijinalliği bulunmamaktadır. Çoğunlukla şifahî bilgilere dayalı kaydettiği anlaşılan bu bölümlerde bariz bazı hatalar da yapılmıştır.

Kapsali'yi, tarihî açıdan kıymetli kılan en önemli özelliklerinden biri, kroniğin değişik bölümlerinde kendi dindaşları ile ilgili verdiği bilgilerdir. Esasen bir Türk tarihi kaleme alan Kapsali, Yahudilerin cemaatler arası ilişkiler ile birbirileriyle yardımlaşma ve dayanışmaları hakkında ilginç bilgiler vermiştir. Kroniği genel Yahudi tarihi açısından kıymetli kılan en önemli yönü ise, İspanya ve Portekiz sürgünlerini detaylı bir şekilde anlatmasıdır.

Kroniğinin esas kısmını, Fatih Sultan Mehmed, Sultan II. Bâyezid, Kanunî Sultan Süleyman'ın ilk dönemleri ile ana şahsiyet Yavuz Sultan Selim dönemi oluşturduğu için, bu dönemler kronikte oldukça detaylı anlatılmıştır. Fatih'ten önceki olaylara, sonraki gelişmelerin sebeplerini ortaya koyma amaçlı değinildiğini söylemek mümkündür. Fatih'ten itibaren Osmanlı sultanları ile ilgili bilgiler detaylandırılmış, bunların kaç yaşında padişah olduğu, ne kadar süre

ile padişahlık yaptığı kaydedilmiş, kişisel özellikleri hakkında da önemli bilgiler verilmiştir.

Müellifin Osmanlı dışındaki milletlere bakışı çok keskindir: İyi ya da kötü. Müellifin gözünde tebaası olarak yaşadığı Venedikliler dışında, Osmanlı'ya düşman olan veya karşı gelen herkes günahkâr, alçak ve dalaverecidir. Bu sebeple kroniğin hemen her bölümünde Osmanlıya cephe alan kişi ya da milletler hakkında olumsuz ifadeler kullanılmış; bunlar için genelde Yahudilerin "ötekiler" (Yahudi olmayanlar) için kullandığı "*goyim*" tabiri tercih edilmiştir. Ancak olayların anlatımı sırasında zaman zaman satır aralarına diğer devlet ve milletlerin din, tarih, sosyo-kültürel ve kurumsal yapılarıyla ilgili olarak bazı kıymetli bilgiler de serpiştirilmiştir.

Kapsali'nin Osmanlı sultanlarının Yahudi tebaaları ile ilişkilerine dair verdiği bilgilerin, cemaat içerisinden, yani Yahudi kaynaklardan aktarılması sebebiyle çok kıymetli olduğu belirtilmelidir. Her fırsatta Osmanlı sultanlarının Yahudileri çok sevdiğini dile getiren Kapsali, Osmanlı ülkesinde Yahudilere her türlü özgürlüğün sağlandığını, o dönem Hıristiyanları tarafından aşağılanan, zulmedilen ve dinden döndürülen Yahudilerin, Türkler sayesinde dinî gereklerini rahatça yerine getirebildiklerini, yine onlar sayesinde ekonomik zenginliğe ve her şeyden önemlisi saygınlığa kavuştuklarını belirtmiş, Yahudilerin saray ve bürokrasinin değişik kademelerinde istihdamlarına da örnekler vermiştir. Kapsali'nin, fetihten sonra İstanbul'a tayin edilen ilk hahambaşı Moşe Kapsali, Fatih'in İbranîce öğrenmesi, Yeniçerilerle Yahudi gençlerin ilişkisi, Yahudilerin sarayla ticarî ilişkileri, Osmanlı sultanlarının Yahudi mahallerini ziyareti, Yahudi sanatkârları ödüllendirmeleri, Yahudi tebaalarına karşı adaletli tutumları, İspanya, Portekiz ve Napoli'den sürülen Yahudilerin Osmanlı ülkesine kabulü, Osmanlı hâkimiyetine giriş arifesinde Mısır'daki Yahudilerin durumu, bunların Memlûklerle ilişkileri ve Osmanlı idaresine karşı

tavırları, Rodos'un fethiyle birlikte adadaki Yahudilerin durumundaki iyileşmeler gibi bilgiler, sadece Yahudi kaynaklarda bulunabilecek kıymetli bilgilerdir.

Kapsali'nin Osmanlı tarihi ile ilgili verdiği bilgilerin Osmanlı tarih kaynaklarındaki bilgilerle mukayese edilerek okunması, kroniğin kaynaklık değerini daha iyi ortaya koyacaktır. Bu bağlamda sultanların kişisel özellikleri, yönetim tarzları, tebaaları ile ilişkileri, iktidar kavgaları, şehzadeler arası yaşanan taht mücadeleleri, isyanlar gibi iç; sultanların yaptıkları seferler, İstanbul, Mora, Eğriboz, Macaristan seferleri, Otlukbeli, Eflak, Belgrad, Mısır, İran, Rodos, Osmanlı Venedik savaşları gibi dış meselelerin her biri için yapılacak karşılaştırmalı araştırmalar, kroniğin bu konularla ilgili verdiği bilgilerin kıymetini ortaya çıkaracaktır. Bu yönüyle kronik, İbranîce bilen Osmanlı tarihçilerinin ilgisini beklemektedir.

Bibliyografya

Aharoni, Yohanan, "Caleb, Calebites", *EJd*^{2nd}, VI, 353-354.

Ankori, Zvi, "Jews and Jewish Community in the History of Medieval Crete", *Second International Congress of Cretological Studies,* Atens 1968, s. 312-367.

Arslantaş, Nuh, *İslâm Toplumunda Yahudiler, Abbâsî ve Fâtımî Dönemi Yahudilerinde Hukukî, Dinî ve Sosyal Hayat,* İz yayınları: İstanbul 2008.

________, *Yahudilere Göre Hz. Muhammed ve İslâmiyet,* İz yayınları: İstanbul 2011.

Âşıkpaşazade, *Tevârîh-i Âl-i Osman,* nşr. Çiftçioğlu N. Atsız, İstanbul 1949.

Avneri, Zwi, "Shemariah ben Elijah ben Jacob", *EJd*^{2}, XVIII, 457.

Babylonian Talmud, ed. Rabbi I. Epstein, I-XVIII, The Soncino Press: London 1978.

Baron, Wittmayer Salo, *A Social and Religious History of the Jews,* I-XI, New York 1958.

Barzilay, Isaac, *Yoseph Shlomo Delmedigo, Yashar of Candia: His Life, Works and Times,* E.J. Brill, Leiden Netherlands 1974.

Behar, Rabi Nisim, *El Gid Para El Pratikante- Dini Uygulama Rehberi,* trc. Mordehay Yanar, İstanbul 2004.

Beneyahu, Meir, "Seder Eliyahu Zuta-Mavu סדר אליהו זוטא, מבו", *Seder Eliyahu Zuta* içinde, nşr. Aryeh Shmuelevitz, Şlomo Simonson-Meir Benayahu, Yeruşalayim 1977, III, 11-57.

Berlin, Charles, "A Sixteenth-Century Hebrew Chronicle of the Ottoman Empire: *the Seder Eliyahu Zuta* of Elijah Capsali and its Message", *Studies in Jewish Bibliography History and Literature in Honor of I. Edward Kiev,* ed. Charles Berlin, New York 1971, s. 21-44.

Bonfil, Robert, "Jewish Attidudes toward History and Historical Writing in pre-Modern Times", *Jewish History* 11/1 (1997), s. 7-40.

Cohen, Mark R., "The Burdensome Life of a Jewish Physician and Communal Leader", *Jerusalem Studies in Arabic and Islam* 16 (1993), s. 125-136.

Dan, Joseph, "Asmodeus", *The Oxford Dictionary of the Jewish Religion,* eds. Zwi Werblowsky-Geoffrey Wigoder, New York-Oxford 1997, s. 73.

Davidson, Herbert A., *Moses Maimonides: the Man and His Works,* New York 2005.

Eidelberg, Shlomo, "Minz, Judah ben Eliezer ha-Levi", *EJd²,* XIV, 303.

Esin, Emel, "Türklerin İslâmiyet'e Girişi", *Tarihte Türk Devletleri,* Ankara 1987, I, 287-320.

Graetz, H., *History of the Jews,* I-VI, Philadelphia: The Jewish Publication Society of America 1891.

Haberman, Jacob, "Delmedigo, Joseph Solomon", *EJd²,* V, 543-545.

Halper, Benzion, *Post-Biblical Hebrew Literature,* Philadelphia 1948.

Harekât, İbrahim, "Fas: Tarih", *DİA,* XII, 188-190.

Heyd, Uriel, "Osmanlı Tarihi İçin İbranice Kaynaklar", *VI. Türk Tarih Kongresi,* Ankara 1967, s. 295-303.

Horowitz, Yehoshua, "Balbo, Michael ben Shabbetai Cohen", *EJd²,* III, 84-85.

Jacobs, Martin, "Exposed to all the Currents of the Mediterranean: A Sixteenth-Century Venetian Rabbi on Muslim History", *AJS Review* 29 (2005), s. 33-60.

Jacobs, Joseph-Isaac Broyde ve dğr., "Moses ben Maimon", *JE,* VIII, 73.

Kapsali, Eliyahu (1483–1555), *Seder Eliyahu Zuta: Hiburo Rabi Eliyahu Bar Elkana Kapsali, Toldot ha-'Osmanim u-Venetsiya ve Korot 'Am Yisrael be-Mamlahot Turkiya, Sıfarad u Venetsiya* סדר אליהו זוטא חיברו רבי אליהו ב״ר אלקנה קפשאלי תולדות העות׳מאנים ווניציאה וקורות עם ישראל בממלכות תורכיה ספרד וויניציאה [Seder Eliyahu Zuta, Rabbi Eliyahu Elkana Kapsali'nin Rivayetleri, Osmanlı ve Venedik Tarihi, Türk ve Venedik İdaresinde Yahudiler], nşr. Aryeh Shmuelevitz-Şlomo Simonson-Meir Benayahu, I-III, Yeruşalayim-Tel Aviv 1975-1983.

________, "Sipurey Venetsiya סיפורי ויניציאה", *Seder Eliyahu Zuta* içinde, nşr. Aryeh Shmuelevitz, Şlomo Simonson-Meir Benayahu, Yeruşalayim 1977, II, 215-327.

________, "Hasdey ha-Şem חסדי ה", *Seder Eliyahu Zuta* içinde, nşr. Aryeh Shmuelevitz, Şlomo Simonson-Meir Benayahu, Yeruşalayim 1977, II, 146-200.

________, "Koah ha-Şem כח ה", *Seder Eliyahu Zuta* içinde, nşr. Aryeh Shmuelevitz, Şlomo Simonson-Meir Benayahu, Yeruşalayim 1977, II, 113-145.

Kaufmann, Francine-Josy Eisenberg, "Yahudi Kaynaklara Göre Yahudilik", *Din Fenomeni* içinde, derleme ve trc. Mehmet Aydın, Konya 1995.

Kâtib Çelebi (1609-1657), *Keşfü'z-Zünûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn*, I-II, Beyrut 1992.

Kazıcı, Ziya, *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti-Siyasî-Dinî-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi*, XI, İstanbul 1997.

________, "Osmanlı Müesseselerinin Yazılı Kaynakları", *İSTEM: İslâm Sanat Tarih Edebiyat ve Musikisi Dergisi* 5 (2005), s. 105-133.

Kitâb-ı Mukaddes Eski ve Yeni Ahit, İstanbul 1995.

Koca, Salim, "Türkler ve İslâmiyet", *ERDEM* 22 (1996), s. 263-286.

Kohen, Eli, *History of the Byzantine Jews*, University Press of America 2007.

Kutluay, Yaşar, *İslâm ve Yahudi Mezhepleri*, Ankara 1965.

Levinger, Jacob S., "Delmedigo, Elijah ben Moses Abba", *EJd*², V, 542-543.

"Maimonides, Moses", *EJd*, XI, 754-780.

Marcus, Simon, "Crete", *EJd*², V, 289-291.

Margoliouth, G., *Catalogue of the Hebrew and Samaritan Manuscripts in the British Museum*, London 1915.

McKee, Sally, *Uncommon Dominion Venetian Crete and the Myth of Ethnic Purity*, Philadelphia 2000.

Meral, Yasin, *İbn Meymun'un Eserlerinde İslâm ve Müslümanlar*, [Basılmamış Doktora Tezi], AÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara 2012.

Mishnah, nşr. Herbert Danby, Oxford University Press: Oxford 1992.

Montada, Josep Puig, "On the Chronology of Elia Del Medigo's Physical Writings", *Jewish Studies at Turn of 20th Century*, eds. Judith Targarona-Angel Saenz Badillos, Leiden Boston Brill 1999, II, 54-56.

Myers, David N., "Historiography", *The Oxford Dictionary of the Jewish Religion*, eds. Zwi Werblowsky-Geoffrey Wigoder, New York-Oxford 1997, s. 326-327.

Neubauer, Adolf, "Pseudo-Josephus, Joseph ben Gorion", *JQR*, o.s. X (1898), s. 355-364.

_________, *Catalogue of the Hebrew Mss. in the Bodleian Library*, Oxford 1886.

Ostrogorsky, George, *Bizans Devleti Tarihi*, trc. Fikret Işıltan, Ankara 1995.

Özdemir, Mehmet, *Endülüs Müslümanları: Siyasi Tarihi*, I, Ankara 2012.

Paudice, Aleida, *Between Several Worlds: The Life and Writings of Elia Capsali*, Munich: Martin Meidenbauer 2010.

_________, "Elia Capsali", *Historians of the Otoman Empire*, eds. C. Kafadar-H. Karateke-C. Fleischer, (http://www.ottomanhistorians.com), s. 1 (07.07.2009).

Pereşiyot ha-Şavu'a le-fi Haza'l פרשיות השבוע לפי חז״ל *(The Midrash Says)*, der. Moshe Weissman, New York 1999.

"Rabbi Meshullam ben R. Menahem of Voltarra", *Jewish Travellers* içinde, derleme ve İng. trc. Elkan Nathan Adler, London 1930, s. 156-209.

Ravid, Benjamin, "An Introduction to the Charters of the Jewish Merchants of Venice", *The Mediterranean and the Jews II: Society, Culture and Economy in Early Modern Times*, ed. E. Horowitz-M. Orfali, Ramat Gan 2002, s. 203-246.

Roth, Cecil, "Capsali, Elijah", *EJd²*, IV, 454-456.

_________, "Historiography", *EJd²*, IX, 155 vd.

Sambari, Yosef ben Yitshak (1640-1703), *Sefer Divrey Yosef* ספר דברי יוסף לר״ יוסף ב״ר יצחק סמברי [Yosef'in Sözleri], nşr. Şimon Ştober, Yeruşalayim 1994; "לקוטים מדברי יוסף לר׳ יוסף בן יצחק סמברי" (Likutim mi-Divrey Yosef le-Rav Yosef ben Yitshak Sambari) [Rav Yosef Sambari'nin Rivayetlerinden Bazı Parçalar], *Seder ha-Hahamim ve Korot ha-Yamim*, nşr. Adolf Neubauer, Oxford 1887, I, 115-162.

Schalit, Abraham, "Josephus Flavius", *EJd*[2], XI, 435-441.

Schirmann, Jefim, "Elijah ben Eliezer", *EJd*[2], VI, 339.

Sefer ha-Hizyonot, Yomano şel Rav Hayyim Vital : ספר החזיונות יומנו של ר׳ חיים ויטל, [İlhamlar Kitabı: Rav Hayyim Vital'in Günlüğü] nşr. Morris M. Faiersteine, Yeruşalayim: Yad Yisthak ben Zvi-Universitat İvrit 2005.

Sevinç, Necdet, "Türklerin İslâm'a Girişini Kolaylaştıran Sebepler", *Türk Dünyası Araştırmaları* 4 (Şubat 1980), s. 5-30.

Sharon, Moshe Sevilla, *İsrail Ulusunun Tarihi,* Yeruşalayim 1981.

Shmuelevitz, Aryeh, "MS Pococke No. 31 as a Source for the Events in Istanbul in the years 1622-1624", *International Journal of Turkish Studies* III (1985-86), s. 107-121.

________, "Seder Eliyahu Zuta: Makoratav, Mehemanoto u Haşivoto סדר אליהו זוטא מקורותיו, מהימנותו וחשיבותו", *Seder Eliyahu Zuta* içinde, nşr. Aryeh Shmuelevitz, Şlomo Simonson-Meir Benayahu, Yeruşalayim 1977, III, 59-71.

________, "Capsali as a Source for Ottoman History, 1450-1523", *International Journal of Middle East Studies* 9 (1978), s. 339-345 [Çalışmanın yeniden neşri için bkz. Aryeh Shmuelevitz, *Ottoman History and Society, Jewish Sources,* İstanbul 1999, s. 29-35].

________, "The Jews in Cairo at the Time of the Ottoman Conquest: the Account of Capsali", *The Jews of Egypt,* ed. Shimon Shamir, Boulder Colorado, 1987, s. 3-8 [Aynı çalışmanın bir başka neşri için bkz. Aryeh Shmuelevitz, "The Jews in Cairo at the Time of the Ottoman Conquest: the Account of Capsali", *Ottoman History and Society, Jewish Sources,* İstanbul 1999, s. 37-42].

Shulvass, Moses Avigdor, *The Jews in the World of the Renaissance,* Chicago 1973.

Simonson, Şlomo, "Seder Eliyahu Zuta, Divrey ha-Yamim ve Sipurey Sıfarad סדר אליהו זוטא- 'דברי הימים' ו'סיפורי ספרד'", *Seder Eliyahu Zuta* içinde, nşr. Aryeh Shmuelevitz, Şlomo Simonson-Meir Benayahu, Yeruşalayim 1977, III, 75-85.

Sirat, Colette, *A History of Jewish Philosophy in the Middle Ages,* New York 1996.

Starr, Joshua, "Jewish Life in Crete under Rule of Venice", *Proceedings of the American Academy of Jewish Research* 12 (1942), s. 59-115.

Ta-Shma, Israel, "Landau, Jacob", *EJd*[2], XII, 462.

Ta-Shma, Israel, "Rabbinic Literature in the Late Byzantine and Early Ottoman Periods", *Jews, Turks, and Ottomans, a Shared History, Fifteenth thorugh the Twentieth Century,* ed. Avigdor Levy, Syracusa University Press 2002, s. 52-60.

Tora Neviim Ketuvim, Horev: Yeruşalayim 2002.

Tukin, Cemal, "Girit", *DİA,* XIV, 85-93.

Turan, Osman, "Türkler ve İslâmiyet", *AÜDTCFD (AÜ. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi)* 4 (1946), s. 457-485.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal,* Ankara 1970.

Vanunu, Şim'on, *Ansiklopediya le-Hahamey Turkiya* אנציקלופדיה לחכמי טורקיה, Yeruşalayim 2006.

Wells, H.G., *Kısa Dünya Tarihi,* trc. Ziya İshan, İstanbul 1959.

Velfenson, İsrail, *Musa b. Meymun: Hayâtühü ve Musannefâtühü,* Kahire 1936.

Ya'ari, Avraham, *Masa'ot Erets Yisrael şel 'Olim ha-Yahudim* מסעות ארץ ישראל של עולים היהודים, Yeruşalayim 1977.

Yıldız, Hakkı Dursun, "Türklerin İslâm'a Hizmetleri", *Kubbealtı Akademi Mecmuası* 4 (Ekim 1982), s. 9-22.

Yiğit, İsmail, *Endülüs (Gırnata) Beni Ahmer Devleti ve Kuzey Afrika İslâm Devletleri, Siyasi-Dini-Kültürel İslâm Tarihi,* IX, İstanbul 1995.

Zeitlin, Solomon, "Josippon", *JQR,* n.s. 53 (1962-63), s. 277-297.

EKLER:

Kronikten Seçmeler

Bu kısımda konan başlıklar kroniğin aslında mevcut değildir. Bu kitabın yazarı (Nuh Arslantaş) tarafından metinlere uygun düşecek şekilde seçilmiş ve Türkçeye tercüme edilmiştir.

Elinizdeki kitabın "Osmanlı Sultanları ve Yahudiler" bölümünde, Türk sultanlarının Yahudiler ile ilişkileri detaylı bir biçimde anlatıldığından, tercüme kısmına bu kısımlardan çok fazla metin seçilmemiş; tercihler Türk okuyucusunun ilgi duyacağı tahmin edilen kısımlardan yana kullanılmıştır.

I. İBRAHİM PEYGAMBER[1]

Nahor oğlu Terah oğlu Avram.

O, Avraham'dır. Tanrı onu seçti ve Keldanîlerin kentinden (*Ur Kasdim*) çıkardı. Avraham 3 yaşında Yaratıcısını tanıdı.

Avram, Kuta'da güneşe tapanların bulunduğu bir toplumda dünyaya geldi. Kral onu hapse attı. Güneş tapanların da bulunduğu bir yerde uzun süre hapiste kaldı.

Kral daha sonra, kendisi ve ülkesine zarar vermemesi; halkını dininden döndürmemesi için Avram'ın mallarını

---

[1] Kapsali, *Seder*, I, 34-35.

müsadere ederek Ken'an diyarının en ücra köşesine gönderdi.

*Haham*larımız, atamız Avraham'ın (selam üzerine olsun/*'alav ha-şalom*) doğduğu sırada doğuda bir yıldızın durduğunu, dünyanın dört yönüne birer yıldız dağıttığını rivayet ederler.

Danışmanları Nimrod'a [Nemrud] o sırada doğan çocuktan bir ulusun türeyeceğini ve bu zürriyetin dünyaya varis kılınacağını söylemişler. Bunun üzerine Nimrod acele ile çocuğun babasını yanına getirtmiş. Ondan, doğan çocuğu kendisine teslim etmesini isteyerek bunun karşılığında kendisine evler dolusu altın ve gümüş vermeyi vaat etmiş.

Nimrod'un bu teklifine Terah şu cevabı vermiş:

"Efendim! Sizin bu sözlerinizin neye benzediği konusunda bir misal vereyim. Aslında teklifiniz bir ata, 'senin kelleni keselim de sana ev dolusu arpa ve saman verelim' demeye benzer. Atın bu teklife cevabı ise şöyle olmuştur: 'Kellemi keserseniz, arpayı kim yiyecek!?' Dolayısıyla, siz benim oğlumu öldürürseniz, sahip olduğum altın ve gümüşe kim varis olacak?"

Nimrod, Terah'a:

"İfadelerinden anlaşıldığına göre, senin bir oğlun dünyaya gelmiş."

Terah:

"Evet, doğrudur. Benim bir oğlum oldu, ancak öldü."

Terah'ın bu cevabına Nimrod:

"Ben, yaşayan bir oğuldan bahsediyorum, ölenden değil."

Terah, Avraham'ı ne yapmıştı?

Oğlunu 3 sene boyunca bir mağarada sakladı. Tanrı Avraham'ın mağarasında iki delik yarattı: Birinden yağ (*şemen*) diğerinden de irmik (*soled*) akardı.

Avraham 3 yaşından itibaren mağaradan çıkmaya başladı. Bu esnada Avraham gökleri, yeri ve kendisini Yaratanı merak etmeye başladı.

[Bir keresinde] Bütün gün güneşi ta'zim etti (*hitpalel*). Ancak akşam olunca güneş batıp kayboldu. Doğudan ay yükseldi. Avraham, ay ve yıldızları görünce kendi kendine "beni ve yeryüzünü bu yıldızlar yaratmıştır" diyerek, bu sefer bunları taz'im etmeye başladı. Gece boyunca bunlara yakardı. Gecenin nihayetinde bunlar da kayboldu. Sabahleyin doğudan güneş tekrar yükseldi.

Nihayet Avraham:

"Bunların hiçbiri herhangi bir ilahî güce sahip değildir. Onların da üstünde bir Yüce varlık olmalı. İşte ben O'na ibadet ediyorum" dedi.

Babasının yanına gitti. Babasına göklerin ve yerin yaratıcısının kim olduğunu sordu.

Baba, Avraham'a: *"Seni ve onları yaratan Tanrım'dır"*, diye cevap verdi.

Avraham: *"O zaman göster bana Tanrını"* dedi. Bunun üzerine babası, putunu getirip Avraham'a gösterdi.

Avraham daha sonra annesinin yanına gitti. Annesinden, babasının putuna götürmek üzere güzel ve leziz bir yemek yapmasını istedi.

Annesi yemeği yaptı. Avraham yemeği putların en büyüğünün önüne götürüp koydu. Ancak, putlarda ne ses ne de nefes vardı. Kımıldamaksızın öylece duruyorlardı.

O anda Avraham'a: "*Onların ağzı vardır, ancak konuşamazlar*", mealinde bir ilham (*şehina*) geldi.

Avraham, hemen onlara bir ateş atarak tutuşturdu. En büyüğünü de dışarı çıkarıp ateşi onun eline verdi.

Babası eve geldiğinde putlarının/ilahlarının yandığını gördü. Avraham'a:

"*Benim putlarımı niçin yaktın!?*" diye azarlayarak sordu.

Avraham: "*Ben yakmadım, içlerinden en büyüğü onların üzerine saldırıp yakmıştır*" diye cevap verdi.

Bunun üzerine babası:

"*A benim aptal oğlum! Onlar hayatiyete sahip değil ki! Onları ben tahtadan yonttum. Herhangi bir şey yapmaya muktedir değillerdir ki!*" diyerek kızdı.

Avraham, babasının bu ifadesi üzerine:

"*Ağzından çıkanı kulakların duyuyor mu!? Onların gücü yoksa bana, beni, gökleri ve yeri yaratanın onlar olduğunu niçin söyledin?*"

Terah daha sonra Nimrod'a gitti. Ona, oğlunun putları yaktığını haber verdi. Nimrod, Avraham'ın huzuruna getirilmesini emretti ve ona niçin bu şekilde davrandığını sordu. Nimrod'un bu sorusu üzerine Avraham:

"*Ben yapmadım ki! İçlerinden büyük olan yaptı*", dedi.

Nimrod: "*Onlarda can mı var ki, bir şey yapabilsinler.*"

Avraham, babasına dediği gibi ona da:

"*Ağzından çıkanları kulakların duyuyor mu!? Eğer bunlar herhangi bir şey yapmaya kadir değil iseler, neden gökleri ve yeri yaratanı bırakıp bu odunlara secde ediyorsun!?*"

Nimrod kızgın bir şekilde cevap verdi:

"*Gökleri ve yeri ben, kendi kudretimle yarattım!*"

Avraham cevabı yapıştırdı:

"Madem evreni yaratmaya kâdirsin, o zaman mağaradan çıktığımda doğudan doğup batından battığını gördüğüm güneşi, sen de batıdan doğur, doğudan batır!"

Ardından da sözlerine şöyle devam etti:

"Eğer öyle değilsen, bana şu putları yakmakla güç ve kudret veren varlık, seni yok etmek için de güç ve kudret verecektir."

Nimrod danışmanlarına sordu:

"Buna hangi cezayı verelim!"

Danışmanları Nimrod'a:

"Seneler önce sana kendisinden bahsettiğimiz kimse işte budur. Bundan bir halk türeyecek. Bu halk, dünyaya ve öte dünyaya varis olacak. Putları yaktı ise cezayı hak etmiştir" dediler.

Nimrod'un adamları Avraham'ı derhal yakaladılar ve ateşe attılar. Avraham, ateşe düşeceği sırada Yüce Allah'ın (*ha-Kadoş Baruhu*) rahmeti imdadına yetişti. Onu ateşten çekip aldı. *Tora'da* [*Tevrat*] da buyrulduğu üzere, "Onu Ur Kasdim'den çekip çıkaran Tanrı"nın Avraham'a lütfu gerçekleşti.

Avraham Ur Kasdim'den Haran'a gitti. Yüksek sesle halkı "İbadete layık Tek Tanrı'ya kulluğa" davet etti.

Halkı toplayıp Tanrı adına şehirden şehire, memleketten memlekete dolaşarak insanları O'na kulluğa çağırdı (Tekvin 21/33).

II. İNSAN NESLİNİN ATALARI[2]

Avraham'ın oğulları Yitshak [İshak] ve Yişma'el'dir [İsmail].

---

[2] Kapsali, *Seder*, I, 35.

Yişma'el, Avraham'ın Mısırlı cariyesi Hagar'dan [Hacer] doğmuştur. Yişma'el'in ilk doğan oğlu Nevayot'tur. Yişma'el'in diğer oğulları ise Kedar, Adbeel, Mivşam, Mişma, Duma, Masa, Hadad, Tema, Yetur, Nafiş ve Kedma'dır.

Yafet'in oğulları Gomer, Magog, Maday, Yavan, Tuval, Meşeh ve Tiras'tır.

Gomer'in oğulları Aşkenaz, Rifat ve Togarma'dır.

Yavan'ın oğulları Elişa, Tarşiş, Kitim ve Dodanim'dir.

Yafetoğulları'nın dağıldıkları topraklarda Maday ve Azorlas yaşardı. Yavanoğulları Makedonya'da; Tuvaloğulları Toskana'da Fisiyi (Pisa) nehri kıyısında; Meşehoğulları Bosnay'da; Tiraslar Ruslar, Bosnay ve Ongeliziler Akdeniz'de; Rumiler Vira nehri kıyısında Gürgan'da; atası Rifat olan Bretonlar Britanya'da Lira nehri kıyısında yerleşiktirler. Bu nehir "Okyanus" adı verilen "Büyük Deniz"e dökülmektedir.

Togarmim 10 kabileden oluşmaktadır: Havar, Partsinah, Eliknos, Bulgar, Narbina, Türki, Boz, Zehoh, Hungar ve Talmay.

Bunların hepsi kuzey bölgelerde ikamet etmekte olup yerleşim alanları kendi isimlerine nispetle adlandırılmaktadır. Bunlar Hitel (veya Hutel) nehri kıyısında oturmaktadırlar. Ancak Hungar, Bulgar ve Partsinahlar, Dunabi (Tuna/דונבי) nehri kıyılarında oturmakta idiler. Bunlar bugün dahi aynı bölgelerde ikamet etmektedirler.

III. HZ. MUHAMMED VE PEYGAMBERLİĞİ[3]

... O günlerde Türkler, İsmailîler (*Yişma'elim*) eliyle Tanrı dinine (*Dat Adonay*) girdiler. İsmailîler, Şam ben Noah, Türkler ise Gomer ben Yafet ben Noah soyundan oldukları halde onlarla girdikleri sıkı ilişkiler neticesinde Türkler Mahmit'in [Hz. Muhammed] dinini kabul ettiler.

O günlerde doğu bölgesinde adı Mahmit olan güçlü, muktedir ve çok ama çok kurnaz bir adam ortaya çıktı. Ona [as.], iyi mi kötü mü oldukları bilinmeyen iki zeki kimse daha tâbi oldu: Bunlardan birinin adı [Hz.] Ali diğerinin adı ise Torozmani [Hz. Osman] idi.

Çok bilge bir adam olan [Hz.] Ali, rivayete göre, Yahudi idi. Ancak kendisine günah çirkefi bulaştığı için, kâfir oldu[!]. Mahmit'i desteklemek ve güçlendirmek için kalkıp memleketinden geldi. O'nun [as.] adamları arasına dahil oldu ve onların ekmeğini paylaştı.

Mahmit, dünyada yeni bir din ihdâs edip onu, avamın gözünde yüce göstererek ezelden beri var olan dinleri neshetmeye (hükmünü geçersiz kılmaya) karar verdi.

Mahmit çok entrikacı, halkın aklını çelmeyi iyi bilen, kurnaz, aldatıcı ve elinin ulaştığı her yere kötülüğü bulaşan biri idi. Öyle ki, kendisine bir kumru alarak eğitti. Bilgi ve zekâsını terbiye etti. O [as.], halkın ve toplumun ileri gelenlerinin arasında iken bu kumru gelir, kanat çırpar, dere ve dağ güvercinleri gibi O'nun [as.] kulaklarına bir şeyler fısıldardı.

Bunu gören herkes ise onun ne olduğunu anlamaya çalışır, korku içerisinde O'na [as.] bunun mahiyetini sorardı. O [as.] da halkın bu tür sorularına bunun Tanrısal bir mucize olduğu; Tanrı'nın, kendisine katından gönderdiği bu kumru vasıtasıyla eski şeyleri haber verdiği şeklinde cevaplar verir-

[3] Kapsali, *Seder*, I, 36-37.

di. Tanrı('nın) Amitay oğlu Yûnus'a dedi(ği gibi o – Muhammed as.-), her şey(in) gerçek (olduğunu söyler), kumrunun fısıldadığı hiçbir şey(in) boşa çıkmayacağ(ına inanırdı).

Kumru, Mahmit'e çok hizmet etti. O (kumru) Mahmit'in kulağına bir şeyler fısıldamak üzere şehre gelir; sabaha karşı yerine döndüğü için de kimse tarafından görülmez ve görünmez olurdu.

Mahomati[4] ara sıra etrafındakilere kumrunun, Tanrı kehanetinin (*mahazey Şe-Day*/Tanrı'nın ilhamı, vahyi) geleceğini bildirmek üzere gönderildiğini söylerdi.

(Mahmit bu kehaneti/vahyi) aldığı sırada kendinden geçer, yorgun bir vaziyette boylu boyunca yığılır kalırdı. Bu durumda iken adamları etrafına toplanır, korkulu bir şekilde titrer ve birbirlerine: *"Şu anda O [as.], Tanrı'nın vahyi ile ulvî bilgilere (da'at 'elyon) nâil oluyor"*, derlerdi.

(Mahmit) pek çok kez bu ve benzeri hilekârlıklarla[!] müntesiplerini aldatıyor; bütün bunları da bön, akılsız ve kötü düşünceli kalbe sahip güvercin vasıtasıyla gerçekleştiriyordu. Sanki Tanrı O'na [as.] ruhundan vermiş de O [as.] da onlar arasında peygamberlik etmiş!

(Mahmit) Müslüman olanlardan (*mitaslemim*) ve arkadaşlarından (bazılarını) doğuya ve batıya gönderdi. Gün be gün, Mahmit'in Allah'ın resûlü ve ruhu olduğu, , O'nun [as.] peygamberlerin sonuncusu olduğu ve Tanrı tarafından dünyaya yeni bir din göndermek üzere görevlendirdiği şeklindeki kurnazca kurguları, insanlara güzel görünmeye devam etti. Binlerce insan peşinden koştu, kendisini peygamber kabul etti. Oysa Mahmit, "*mecnûn*" (*meşuga*) ve "psikolojisi bozuk" (*iş ha-ruah*/ruh adamı, deli)(!) biri idi.

---

[4] Kronikte Hz. Muhammed genelde "Mahmit" şeklinde kaydedilirken bazen de bu şekilde "Mahomati" şeklinde yazılmıştır.

[Dinine sokamadığı insanlar için de bir hile düşünen] Mahmit, dönemindeki mevcut dinlere kurnazca övgüler düzmüş, [bu dinlere mensup kimselere] *"dininizi tutun, dininizden sakın el çekmeyin"* şeklinde nasihatlerde bulunmuştu. Bu suretle pek çok insanı peşine takmıştı. Zira O [as.], onları imanından tamamen koparmıyordu. Onlar da O'nu [as.] sadece peygamber olarak kabul ediyorlardı. Mahmit bütün bu kurnazlıkları bilinçli bir şekilde yapmıştı.

[Mahmit] Halk nezdinde pek çok şeye de cevaz verdi. Halkın O'nu [as.] sevmesi ve peşine takılmasının en önemli sebeplerinden biri de budur. Malumdur ki, zengin-fakir pek çok insan, onların [Müslümanlar] peşinden gitti, onlardan yana oldu. Bu ailelere Tevrat (*Tora*) dahi ağladı. Rivayete göre Mahmit aldatıcılığı sebebiyle kitleleri peşinden sürükledi. Müslümanların birbirine desteği ve yeni dini diğer insanlara anlatma gayretleri sebebiyle İslâmiyet hızlı bir şekilde yayıldı.

[Müslümanlar] kuvvetlendiler, kahraman savaşçılar oldular. Mahmit'e inandılar. Din, O'ndan [Muhammed as.] çıkacak, koyduğu hükümler halkı sevk ve idare edecekti. Mahmit hem söz hem de yazı ile bütün memlekete şöyle hitap etti:

"... Gidiniz! İnsanlara Mahmit'in gölgesine sığınmalarını ve bizzat O'nun [as.] ağzından yeni dini öğrenmelerini söyleyiniz!"

IV. KUR'ÂN-I KERİM[5]

... [Mahmit] arkadaşı [Hz.] Ali'ye dini ve hükümlerini ağzından çıktığı şekli ile kaydetmesini emretti. [Hz.] Ali de bunları mürekkep ile bir kitaba yazdı. Torozmani [Hz. Osman] de O'na [Muhammed as. veya Hz. Ali] şeytanlık etmek

[5] Kapsali, *Seder*, I, 37-38.

üzere sağında otururdu. O [Muhammed as.] bir duvar örüyor, onlar da çamurla bu duvarın sıvasını yapıyorlardı.(*)

[Muhammed as.] bunların yardımı ile işini, yani *el-Furan* [אילפורקאן/*Furkân-Kur'ân*] adı verilen [kitabı] tamamladı. [Muhammed as.] *Tanah*'ın [Ahd-i Atîk] yirmi dört kitabında Tanrı'nın birliğinden söz eden şifahî rivayetleri toparlayarak kendi lisan ve yazısı [Arapça] ile bu kitaba dahil etti. Mahmit denen bu adam[!] aslında yazmayı da bilmiyordu. Bir yazı kaleme alındığında el yazısı ile imzalamıyor, elinin beş parmağını mürekkebe batırıyor, imza yerine bunu kullanı[parmak bası]yordu. Bu, bütün Müslümanlar için bir işaret kabul edilmişti.

Çoğu insanın naklettiğine göre, [Hz.] Ali bir peygamber, Mahmit ise O'nun [as.] öğrencisi idi. Bunu da, *el-Furan*'ın [Hz.] Ali tarafından yazılmış olmasından dolayı iddia etmişlerdir. Bu sebeple binlerce kişi [Hz.] Ali'nin peşinden gitmiştir. Savefîler de [Safevîler] [Hz.] Ali'nin takipçilerindendir. Bu kabul, Türklerle Savefîler arasında günümüze kadar süregelen en belirgin farklılıklardan birisidir.

V. HZ. EBÛ BEKİR VE İSLÂM FETİHLERİ[6]

[Rahip Bahîra'nın ölümünden] sonra Mahmit, [Hz.] Ebû Bekir'in kurnazlığını ve hilekârlığını öğrendi. Onu yanına çağırdı ve herkesin gözü önünde kendisine hakaretler yağdırarak beddua etti. Ona aptal[!] olduğunu söyledi.

[Hz.] Ebû Bekir, Mahmit'in huzurundan ayrıldıktan sonra karısı ve iki oğlu ile birlikte kuzey topraklarına giderek burada saklandı. Mahmit'in kendisini bağışlamasını isteyen

(*) Yani, Hz. Muhammed düzenbazlık(!) yapıyor, Hz. Ali ve Osman da O'nun uydurduklarına(!) kılıf buluyorlardı.

[6] Kapsali, *Seder*, I, 40.

[Hz.] Ebû Bekir, 60 şehri onun dinine çevirdi. Bu şehirlerin halklarını Mahmit'in dinine ve ahdine dahil etti. Halklar Mahmit'in dininin gereklerini yerine getirmeye başladı. [Hz.] Ebû Bekir bunları Mahmit'in hizmetine soktu.

Tanrı'nın hikmetine bakın ki, İsrailoğulları arasında nebiliğe yakın, güçlü bilgeler vardı. Bunlar üzerinde *şehina* vardı. Bunların sözlerinden hiçbiri boşa çıkmaz, kendilerinden yanlış bilgi sadır olmazdı. *Gemara*'da belirtildiğine göre Raba Bar Bar Hana, rüyasında gökte uçan bir kuşun bir yumurta bıraktığını, bu yumurtanın da 60 parçaya bölündüğünü söylemiş.

Bu rüya gerçekten önemsenmelidir; zira bu [tür büyük] kimseler boşuna konuşmazlar. Yumurtanın 60 parçaya bölünmesi şeklindeki bilginin iyi tabir edilmesi, yorumlanması gerekir. Zira bu bölünme, yücelerden gelip yeryüzünde vuku bulacak bir süreci ifade etmektedir. Bu âlemde Raba Bar Bar Hana'nın yalancı olduğunu söyleyen, [bu rüyasından dolayı da] kendisine düşman olan pek çok kimse [Yahudi] vardır. Biz ise onların sözlerine kulak asmıyoruz. Aksine bu ve benzeri sözlerden *haham*larımızın ve nebilerimizin ne kadar zeki insanlar olduklarını, istikbalde vuku bulacak olayları önceden kestirebildiklerini anlıyoruz. Bunların bahsettiği konularda ise sırların sırrı, rumuzların rumuzu gizlidir [pek çok sembolik anlatım vardır].

Peki, içimizdeki sapkın zümrelere ne diyeceğiz? Bunlar günümüzde ve gelecekte doğacak nesillerle, *haham*larımızın doğru söylediklerini söylemeyecek, meseleleri basit hali ile anlayıp geçeceklerdir. *Talmud*'taki *hagada*lara da bu şekilde dil uzatıp kutsalların eksik olduğunu iddia edeceklerdir. Tanrı onların gözlerini perdelemiş, yüreklerini mühürlemiştir... Onlar şimdi hayatta olmasalar bile, vaktiyle söyledikleri sırları yorumlamamız gerekir.

Bu sebeple bu tür sembolik anlatım[ların] üzerinde iyice düşünmemiz, hiçbir ayrıntıyı kaçırmamamız gerekir. Sözle-

rin her biri bir ateş gibidir. *Rabbi*lerin sözlerine iyi kulak verilmelidir. Şimdi siz, yaklaşın, uzakta durmayın. Susun ve kulaklarınızı dört açın da size hikmet öğreteyim. Bu hikmet yücedir; zira Yüce'nin [Tanrı] kutsal ruhu vardır.

... [Raba Bar Bar Hana'nın rüyasında gördüğü] gökte uçan ve yumurta bırakan kuş, *re'sü'l-câlût*u remzetmektedir. *Tora*'da [Tevrat] da halis dindarlar gökte uçan kuşlara benzetilir. Kuş, Davud oğlu mesihtir. Dahası, *Tora*'da belirtildiği gibi, Yahudiler kuşa [kaya kovuğundaki güvercine] benzetilmiştir. Bu sebeple *re'sü'l-câlût*u kuş, bu kuşun bıraktığı yumurtayı ise oğlu [Hz.] Ebû Bekir olarak yorumlamak gerekir; zira yumurta doğacak çocuğu remzeder. Yumurtanın 60 parçaya bölünmesi ise, yukarıda da bahsettiğimiz üzere, 60 ülkenin [Ebû Bekir eli ile] Mahmit'in imanına dönüşünü ifade eder.

Ancak belirtilmelidir ki, bu 60 ülkenin insanları, günah deryasının derinliklerini boylamış, göksel Tanrı'nın dinini terk edip Müslümanlara tâbi olmuşlardır. Bu yüzden elleri gevşeyecektir. Bunlar, tatlı su pınarlarını bırakıp çatlak sarnıçlardan su içmeye kalkmışlardır.

Ey Tanrı'nın gözlerini perdelediği, yüreklerini mühürlediği kimseler [Yahudiler]! Raba Bar Bar Hana'nın Tanrısal ilhamlara mazhar olduğunu sağır sultanların bile duyduğunu bilmiyor musunuz?

O, Bar Hana ki bilgi, hikmet, zeka ve anlayış doludur. Zaten bu sebeple kendisine "bilgi ve hikmetle dolu" anlamında "*Raba*" denmiştir. O bir köşe taşıdır. Rü'yet ve ulvî bilgilere sahiptir. Tanrı'nın ruhu hep onun üzerinde olmuştur. Tanrı, yaptığı her şeyi ona bildirmiştir; zira Tanrı, kullarına sırrını bildirmediği hiçbir şeyi irade buyurmaz.

Yazık size Yahudiler! [Ebû Bekir eli ile] pek çok Yahudi Müslüman oldu.

VI. İSLÂMİYET VE MÜSLÜMANLAR[7]

Bu din, bugüne kadar "İsmailîlerin dini" (*dat Yişma'elim*) olarak isimlendirildi. [Bu din var olduğu sürece] hayatta kalanların vay haline!

Mahmit'e inanan bütün halklar ve diller de "İsmailî" (*Yişma'elî*) olarak isimlendirildi.

Mahmit, Yişma'el ben Avraham ben Şem ben Noah [İsmail b. İbrahim b. Sam b. Nuh] soyundan olmasına ve kendisine katılanlar başka milletlere mensup bulunmasına rağmen, O'na [as.] inananlar bu şekilde (İsmailî/*Yişma'elî*) isimlendirilmiştir. Bundan dolayı Nuh oğlu Yafet (Yafes) oğlu Togarma soyundan gelen Türkler de Mahmit'in dinine tâbi oldukları ve ahit geleneğine bağlandıkları için "İsmailî" olarak isimlendirilmektedir.

Doğuda ikâmet eden Türklerin üzerine adalet ve sağlık güneşi doğdu. Semereli olup çoğaldılar...

VII. OSMAN GAZİ'NİN RÜYASI[8]

O günlerde Osman büyük ve etkili bir rüya gördü. Tanrı rüyasında Osman'a ne yapacağını gösterdi. Osman rüyasında küçük bir fidanın büyüyerek dallar vermeye, sonra bu dalların göklere erişerek bütün topraklardan görünmeye başladığını; daha sonra da herkesi doyuracak kadar meyveler verdiğini gördü. Ağaç, su kenarında kökleşmiş bir ağaç gibi büyüyüp meyve vermişti.

Sabah olduğunda ruhu daraldı. Bilgi ve hikmet sahibi dostlarıyla yakınları ve akrabalarının yanına gelmeleri için

---

[7] Kapsali, *Seder*, I, 40.
[8] Kapsali, *Seder*, I, 42.

haber saldı. Onlar yanına geldiğinde o gece gördüğü rüyayı anlattı.

Bilge dostları kendisine:

"Senden bir melekût (sultanlık) çıkacak. Bu sultanlık gökteki yıldızlar kadar yükselecek ve su kenarında mümbit ve köklü bir ağaç gibi olacak. Dalları arşa kadar yükselecek, asla budanmayacak" dediler.

Osman dostlarının bu tabirini dinledi ve anlattıklarını aklında tuttu.

VIII. FATİH SULTAN MEHMED[9]

... Mehmed, sultan oldu. Sultan yiğitliği, bilgisi, hikmet ve zenginliği ile bütün dünyaya nam salmıştı.

Sultan Mehmed, Kötü Roma imparatorluğunu yok etti; imparatorluktan geriye hiçbir şey kalmadı. Mora.... Kefe ve Karadeniz civarının büyük bir bölümünü fethetti.... Doğu ve batı krallarının çoğu onun korkusundan tir tir titrerdi... *Goy* krallar ona karşı hiçbir şey yapmaya muktedir olamamışlardır....

Yahudiler onu övgü ile hatırlar; zira o İbrahim soyunu çok ama çok severdi... Sultanın ruhu şâd olsun (*nafşo be-tov talin*). O, Yahudileri ülkesinden kovmadığı gibi, uzaktan yakından gelen pek çoğunu ülkesine kabul etti; gelmeleri için davetler gönderdi. Onları İstanbul'a yerleştirerek *"Gelin, ülkemde ikâmet edin ve ticaret yapın"* dedi.

Kişileri niyet ve eylemlerine göre ödüllendiren Tanrım, onun ödülünü de verdi: Onun liderliğini diğer bütün liderlerin üstüne koydu.

---

[9] Kapsali, *Seder*, I, 131.

Öte yandan Tanrı, Yahudiler eli ile onun iktidarını yükseltti. İleride yazacağımız üzere,(*) Yahudiler, Türklerin bütün milletlere hükmetmelerinin aracısı oldular.

Tanrı, Sultanı niyet ve ameline göre ödüllendirdi. Övgüye layık Tanrı, kendisine büyük güçler verdi... Bütün hükümdarlar kendisine elçiler gönderdi, hikmeti karşısında titredi.

Herkes kabul eder ki, aynı dönemde bilgi ve hikmet sahibi 3 hükümdar yaşamıştır: Sultan Mehmed, Françesko Poskari [1373-1457].[10]

Sultan Mehmed'in ömrü yetseydi Mısır'ı belki, belki değil, kesinlikle fethedecekti. Ancak acı ölüm kendisini aniden yakalayıverdi.

IX. KONSTANTİNOPOL (İSTANBUL)[11]

... İmparator Konstantin teslise inandığı için Konstantinopolu ı> şeklinde üçgen (*meşülaş/müselles*) olarak inşâ etmişti.

Her tarafı 6 mil uzunluğunda toplamda 18 mil genişliğinde inşâ edilen şehrin kurulduğu yerde 3 tepe vardı. İmparator burada daha önce eşi ve benzeri görülmemiş köşk ve çarşılar ile güzel limanlar inşâ etti.

İmparator bütün dünyayı, ikâmet ettiği bu şehirden yönetmeye başladı. Konstantinopol o günden beri güç merkezi haline geldi...

(*) Kapsali, burada İspanya'dan gelen sürgün Yahudilerin Yavuz Sultan Selim'e top ve ateşli silahların yapımında yaptıkları yardımı kast etmektedir.

10 Kapsali burada üçüncü hükümdarın ismini vermemiştir.

11 Kapsali, *Seder*, I, 63-64.

X. FATİH'İN MISIR SEFERİ[12]

5241 [1481] yılının Sivan ayının başında Cuma günü Sultan [Mehmed] Mısır üzerine yürümek üzere harekete geçti. Askerlerinin sayısı deniz kıyısındaki kumlar kadardı... Yüzlerce, binlerce ve yüz binlerce Türk yiğit, onunla sefere çıktı....

Çavuşlar, *azep*ler ve diğer askerler Sultanın önünde resm-i geçit yaptılar. Ne o zamana kadar ne de ondan sonra bu şekilde güçlü bir ordu teşkil edilmemişti.

Sultan, Anadolu yakasına geçtiğinde Yahudi âlim Yeşe'yahu Meseni'yi (ר. ישעיה מישיני) huzuruna çağırttı. Rav Mesenî zeki ve bilge, sultanın huzuruna girip çıkmasını bilen biri idi. O ayrıca Türkçeye hâkim, Türk dilinin inceliklerine vâkıftı.

Sultan, onu getirtmek için adamlarını gönderdi. Huzuruna çağırdı. Ona, huzurunda Daniel kitabındaki Mısır'ı fethedecek "Kuzey Kralı"ndan bahsedilen kısmı okutmak istedi. Zira, bir başka Yahudi din adamı, sultana, Daniel'deki bu olaydan bahsetmişti.... Sultan, pasajda geçen kuzey kralını merak etmiş, Mısır'a kuzeyden saldıracak kral ve askerlerin kimler olduğunu öğrenmek istemişti.

Rav Mesenî, Konstantiniye'nin Mısır'ın kuzeyinde olmasından hareketle Mısır'ı fethedecek kralın Osmanlı sultanlarından biri olacağını söyledi.

Bu kehanet üzerine Sultan Mehmed, bilgi ve hikmeti ile bu sözlerin gerçek olduğunu anladı.

Rav Mesenî, Sultana, Daniel kitabının bu bölümlerini defalarca okudu...

Sultan Mehmed'in ömrü yetseydi Mısır'ı belki, hayır belki değil kesinlikle fethederdi. Ancak ani ölüm kendisini yakalayıverdi.

---

[12] Kapsali, *Seder*, I, 118-119.

XI. ŞMUEL HA-NAGİD (İBN NAGRELA)[13]

... Rav Hanoh, çok öğrenci yetiştirmişti. Öğrencilerinden biri de "İbn Nagrela" olarak meşhur olan Rav Şmuel ha-Levi ha-Nagid idi. Kurtubalı olan İbn Nagrela, büyük bir *haham* ve ilim adamı idi. İslâm ilimlerine de vâkıftı. Bu özelliği ona Sultanın sarayına girme imkânı vermiştir. Ancak ondan önce kıt kanaat geçinen bir kimseydi.

İspanya'da İbn Ebû Âmir döneminin sonlarına doğru, büyük bir karışıklık meydana geldi. Kurtuba, çok fakirleşti. Halkının çoğu Saragosa ve Tuleytula gibi şehirlere göç etti. İbn Nagrela Şmuel ha-Levi de Malaka'ya kaçtı. Orada bir dükkân açarak zahirecilik yapmaya başladı. İbn Nagrela'nın dükkânı, Sultanın kâtibi İbnü'l-Ârif'in (Kapsali İbn el-Adif olarak kaydetmiştir) evinin bitişiğindeydi. O sırada Gırnata hükümdarı Berberî (*Peliştim*) Habbûs ibn Mâksin idi.(*)

Şmeul ha-Levi, Müslümanların (*Yişma'elim*) hâkimiyetine girmiş oldu. İsrail'in (eski) devirlerinde Filistin'de oldukları bilinen Peliştîler (Berberîler) Yahudilere düşman idiler.

[Bir gün] Şmuel ha-Levi'nin dükkânına İbnü'l-Ârif'in cariyesi geldi. Şmuel'den, hükümdarın hizmetkârı efendisine gönderilmek üzere, kendisine bir mektup yazma ricasında bulundu. Cariye, Şmuel'den daha önce de birkaç kez bu şekilde mektup yazmasını rica etmişti. Sultanın kâtibi, cariyesinden gelen bu mektupları okuduğunda üslûplarını baldan tatlı, çok nefis (*ki dıvaş le-matako*) bulmuştu.

Nihayet kâtip Malaka'daki ailesini ziyaret etmek için Gırnata Sultanından izin istedi. Sultan kendisine izin verdi. Kâtip eve geldiğinde cariyesine kendisine gönderdiği mektupları kime yazdırdığını sordu. Cariyesi de bu mektupların

---

[13] Kapsali, *Seder*, I, 160-162.
(*) Kapsali Habus ben Makes olarak kaydetmiştir.

Gırnata'dan gelip evin bitişiğinde zahirecilik yapan bir Yahudi tarafından yazıldığını söyledi.

Kâtip, Şmuel ha-Levi'nin derhal huzuruna getirilmesini emretti. Huzuruna getirildiğinde ona: *"Gel benimle çalış. Senin gibi [eli kalem tutan] birinin zahirecilikle uğraşması hiç hoş değil, benden ayrılma"* dedi.

Şmuel ha-Levi, kâtibin bu teklifini kabul etti. Onun kâtibi ve müşaviri oldu. İbnü'l-Ârif hükümdarın müşaviri olduğu halde, her konuda Şmeul ha-Levi'ye danışır; ona danıştıktan sonra hükümdara tavsiyelerde bulunurdu. Tavsiyeleri Tanrı sözü gibi olduğu için, İbnü'l-Ârif, Sultanın nezdinde çok büyük ve saygın bir yere sahip oldu.

İbnü'l-Ârif öleceği zaman Melik Habbûs müşavirini ziyaret etti. Onun yataktaki çaresiz durumunu görünce çok üzüldü ve ağladı ve ona: *"Halli müşkil meselelerde bana artk kim yardım edecek, bana kim yol gösterecek"* diye sordu.

Kâtip cevap verdi:

"Ey Melik! Benim sana tavsiyelerim aslında hep kâtibim Yahudi Şmuel ha-Levi'nin görüşleri ve tavsiyeleri idi. Ben sana, onun bana söylediklerinden başka bir tavsiyede bulunmadım. Benden sonra baş danışman olarak sana Şmuel ha-Levi'yi tavsiye ederim. Onun sana yaptığı bütün tavsiyelere uy. Tanrı seninle beraber olsun."

Kâtip nihayet öldü. Daha sonra Melik (Habbûs), Şmuel ha-Levi'yi divanına kabul etti. O hükümdarın kâtip ve danışmanı oldu (780 yılı). Melik, Şmuel'i çok sevdi ve onu bütün vezirlerinden üstün tuttu.

Habbûs ibn Mâksin öldü. Habbûs'un iki oğlu vardı. Büyük oğlunun oğlu Bâdîs,(*) küçüğünün adı ise Bulukkîn(**) idi.

(*) Zîrîler hanedanlığının Gırnata Sultanı (1038-1073).
(**) Kapsali Belkin olarak kaydetmiştir.

Yahudilerin çoğunluğu da dahil, bütün Berberîler küçük oğlun (Bulukkîn) hükümdar olmasını istiyorlardı. Onun hükümdar olmasını isteyen Yahudi ileri gelenleri arasında Rav Yosef ben Migas, Rav Yitshak ben Lion ve Gırnata Yahudi cemaatinin büyüklerinden Escapa olarak şöhret bulan Rav Nehemya da vardı.

Şmuel ha-Levi ise Bâdîs'ten yana tavır koymuştu. Habbûs öldüğü gün Berberîler Bulukkîn'i tahta geçirmek üzere harekete geçtiler. Ancak Bulukkîn ağabeyinin yanına giderek elini öptü (biat etti) (785 yılı). Onun hükümdarlığını kabul etti. Bulukkîn taraftarları onun bu tavrına çok bozuldular...

Daha sonra Bulukkîn bu tutumundan dolayı pişmanlık duydu. Ağabeyine karşı ayaklanmaya karar verdi. Fakat hastalandığında hükümdar Bâdîs, tabiplerine onu şifaya kavuşturacak ilaçlar yaptırmamış, neticede Bulukkîn ölmüştür.

Yahudiler, kahramanlarının öldüğünü öğrenince İşbiliye'ye (Sevilla) kaçtılar.

Şmuel ha-Levi İbn Nagrela'nın İspanya, Mağrib, Afrika, Mısır, Sicilya ve Kudüs'teki Yahudi dindaşlarına çok fazla iyiliği dokunmuştur. Tevrat evladı (Yahudiler) onun mülkünden (iktidarından kaynaklanan fırsatlardan) çokça istifade etmiştir. İbn Nagrela İspanya'da bulunmayan *Mişna* ve *Talmud* gibi mukaddes kitapları ülkeye getirtmiştir. Onun ayrıca kendine özel istinsah edilen *Mişna* ve *Talmud* nüshaları da vardı. Bunları ilme düşkün olup da satın alma gücü olmayanlara hediye olarak verirdi.

İbn Nagrela, [kandillerine konmak üzere] Kudüs'teki sinagog ve *b̄et ha-midraş*lara da zeytinyağı gönderir, Tevrat talebelerini desteklerdi.

Dört tâca, yani *Tevrat* tâcı (*Keter Tora*), Büyülük tâcı (*Keter gıdola*), Levililik tâcı (*Keter Levi*) ve Yücelik ve iyilik tâcına

(*Keter şem tov u me'ase tov*) sahip olan İbn Nagrela, 4815 (M. 1056) yılında (Kurtuba'da) ölmüştür.

XII. MOŞE BEN MEYMÛN (RAMBAM) [MAİMONİDES][14]

Ve vâki oldu ki, İsrailoğulları Tanrı'ya feryat etti. Tanrı onlara "adam gibi bir adam" (*iş aşar ruah Elohim*) gönderdi. Onda Tanrı'nın ruhu vardı.

İsrailoğulları'nın yolu onun rehberliğinde aydınlandı. Nâmı dünyanın en ücra köşelerine kadar yayıldı. Bu adam *gaon*ların(*) sonuncusu, önem bakımından zamanının da en önde gelenlerinden biriydi.

Bu kıymetli din adamının şeceresi şöyledir:

Moşe ben Meymûn ha-Dayan bar Yosef ha-Haham bar Yitshak ha-Dayan bar Yosef ha-Dayan bar Ovadya ha-Dayan bar Şlomo bar Rav Rav Ovadya ha-Dayan.

Tanrı şefaatlarına nail eylesin (*zeher tsadek yagen alenu*).

Tanrı, bu Rav'a bilgi ve hikmet verdi. *Mişna*'nın tamamını şerh etti. Daha 23 yaşında, çiçeği burnunda bir delikanlı iken sultanın sarayında, en büyük hekimlerinden biri, onun gözdesi haline geldi. Kurtuba'da hükümdar ve adamlarının nezdinde önemli bir yere sahipti.

Bir Çardaklar (*Sukot*) Bayramı'nda İbranîlerin âdeti üzere elinde *luvav*(**) olduğu halde sinagogdan çıktı. Tam o sırada Müslüman emir ile karşılaştı. Emir, çarşıda onu elinde *luvav*

---

[14] Kapsali, *Seder*, I, 163-166.

(*) Talmud'un redaksiyonunu yapan (*Tannaim*) ve şerh eden (*Saboraim*) din adamlarından sonra, İslâmî dönemde yaşamış Yahudi din adamları.

(**) Çardaklar bayramında Tanrı'nın verdiği nimetlere şükrün bir ifadesi olarak bulundurulan dört çeşit bitkiden biri, hurma.

ve *'arava* (söğüt dalı) ile görünce Ona: "*Elindeki de nedir? Mecnun misali, kendini komik duruma düşürmüş bir şekilde ne geziniyorsun*" diye sordu.

Moşe ben Meymûn emirin bu ifadesine çok kızdı. Emirin, Yahudilerin dinini aşağıladığını zannetti ve Emir'e:

- "*Efendim! Ben ne deliyim ne de şarap ya da sarhoşluk veren birşey içtim. Mecnunların geleneği taşlamaktır. Onlar taş atar. Ben, Moşe'nin (Musa Peygamber) dinî emirlerini ve Kudüs halkının geleneğini sürdürüyorum*" şeklinde cevap verdi.

RaMBaM bu ifadesi ile Müslümanların dinini (*Dat Yişma'elim*) aşağılayıp hakaret etmek istedi. Zira bu güne kadar Müslümanlar, Markolis geleneğinde olduğu gibi, putlar (*'avoda zara*) önünde taş atmaktadırlar.(*)

Fakat Müslüman emir, RaMBaM'ın bu sözlerinden bir şey anlamadı. Sarayına ulaştığında müşavirlerine RaMBaM ile aralarında geçen diyalogu anlattı. Müşavirleri emire RaMBaM'ın gerçekte İslâm dinini aşağılamak amacıyla böyle bir cevap verdiğini anladılar ve Yahudiye kızarak emiri teselli babında "*Mülkün ebedî olsun Sultanım (Malko le-'almin hayy)*" diyerek Yahudi tabibin, ifadelerinin aslında emirin sorusuna bir cevap değil, İslâm dinini aşağılayıcı ifadeler olduğunu, emire karşı çıkmak ve cürüm işlemek amacıyla bu ifadeleri kullandığını belirttiler.

Bunun üzerine emir, Moşe'ye çok kızdı. Onun cezalandırılmasını istedi. Moşe, emire söylediklerinin ne anlama geldiğinin anlaşılması üzerine (*ehan noda' ha-davar*), ülkeden kaçtı. Mısır diyarına gelerek yerleşti.

Moşe, Mısır'da büyük kabul gördü. Mısır sultanının gözdesi haline geldi. Sultanın hekimi oldu. Tanrı, bütün işlerin-

---

(*) Kapsali burada, Müslümanların hac ibadeti sırasında şeytan taşlama vecibesini kast etmekte ve bunu putperestlik olarak nitelemektedir.

de Moşe'yi muvaffak kıldı. Nâmı etrafa yayıldı, bütün memleket ondan istifade etmek istiyordu.

Moşe'nin saraya ve Sultana yakınlığı, ona (Tanrı rahmet eylesin) insanlara *Tora* (Tevrat) öğretmeye imkân vermiyordu. Saraydaki işleri, onun bütün zamanını alıyordu.

Moşe ben Meymûn, kendisinin rahle-yi tedrisinde *Tora* öğrenmek üzere gelmek isteyen Şmuel ben Haham Rav Yahuda ben Tibbon'a (İbn Tibbon) yazdığı mektupta bu meşguliyetini şöyle anlatmıştır:

"Sana, bana gelmeyi asla düşünmemeni bildirir ve salık veririm. Zira, bana gelişin yüzümü görmekten öte geçmeyecek. Gece-gündüz bir an dahi olsa bana gelmeyi lütfen aklına getirme. Durumum aynen şöyledir:

Ben Mısır'da [Eski Mısır: Fustat], Sultan ise Kahire'de ikâmet ediyor. Kahire-Mısır arası iki menzil uzaklıkta.

Sultan ile aramızda şöyle bir uygulama var: Ben, her zaman Sultan ile görüşmek zorundayım. Sultanın yakınlarından veya cariyelerinden birinde zafiyet ya da hastalık mevcut ise, saraydan ayrılmam mümkün değil. Günümün çoğunda sarayda bulunmak zorundayım.

Prensip olarak her gün şafakla beraber Kahire'deyim. Eğer orada herhangi bir mesele yoksa öğleden sonra Kahire'den (Mısır'a) dönüyorum. Bitkin bir halde Yahudi-Yahudi olmayan önemli önemsiz, cemaatten yargıç (şofet), zaptiye (şoter), seven-sevmeyen pek çok insanın problemleri ile ilgilenmek zorundayım.

Onlar hayvanımdan (behema) inerek ellerimi yıkayıp yanlarına çıkmamı; güzel sözler söyleyerek başlarını okşamamı, acılarını dindirmemi beklerler. Yine onlar yemeğimi yiyerek kendilerini tedavi etmemi, hastalıkları için reçeteler ya da tıbbî nasihatler (veya muska: nüshaot refuot) yazmamı isterler.

Geceye kadar giren çıkan eksik olmuyor. Bazen de Tora'ya olan imanın gereği, gecenin geç vakitlerine kadar yemeden içmeden on-

larla konuşuyor(dertlerine çareler buluyor)um. Öyle ki, yorgunluktan harap ve bitap, yatağa kendimi zor atıyorum. Konuşacak halim kalmıyor.

Netice itibariyle Şabat (Sebt/Cumartesi) hariç, hiçbir Yahudi ile görüşme ya da konuşma fırsatım olmuyor. Şabat günü de cemaatin çoğu ibadetten sonra geliyor ve benden hafta içinde neler yapabilecekleri konusunda görüşlerimi alıyorlar. Ben de onları yönlendiriyorum. Öğleye kadar bir şeyler okunuyor ve çoğu gidiyor; bir kısmı ise ikindi (minha) ibadetinden (tefila) akşam ('arvit) ibadetine kadar yeniden dualar okuyorlar.

İşte bir günlük meşguliyetim böyledir. Ben sana bunları boşuna anlatmıyorum. Eğer gelirsen, geldiğinde meşguliyetimin aynen böyle olduğunu da göreceksin."

Buraya kadar RaMBaM'ın ifadelerinden ve verdiği cevaplardan anlaşıldığı kadarıyla, onun sarayla yakınlığı nedeniyle selefleri gibi *yeşiva* ve öğrencilere sahip olamamıştır. Buna rağmen doğudan-batıdan, kuzeyden güneyden pek çok kimse onu çevreleyip kuşatmıştır. Her gün pek çok soruya muhatap olan RaMBaM kendisine yöneltilen soruların her birine bütün yüreği ile cevaplar veriyordu. Yahudilerin kulağında onun sedası çınlıyordu.

Çağdaşı *haham*lardan on misli (*eser yadot*) daha büyük kabul edilmiştir. Hikmeti, kendinden önceki *haham*ların hikmetinden kat be kat fazla idi.

RaMBaM din, *Tora* ve tababet konularında da pek çok kitap ve risale kaleme aldı. *Tora* ve ilmin meşalesini (yeniden) tutuşturdu. Zorlukları kolaylaştırdı.

Ne mutlu, onun huzurunda durup kendisinden kova kova çekildiği halde bir damlası dahi eksilmeyen bir pınar misali olan ilminden faydalananlara!

RaMBaM *Talmud* üzerine yeni içtihatlar geliştirdi. Bu görüşlerini [4]936 [1166] yılında bitirdiği *Mişne Tora* adlı eserinde derledi.

Daha önce onun benzeri bir müçtehit var olmadığı gibi, ondan sonra da bir benzeri gelmeyecek.

Talmud döneminde Rav Aşi'den beri *Talmud*'un tamamına bu şekilde bir şerh yazılmamıştır.

Bu sebepledir ki, "Moşe'den (Hz. Musa) Moşe'ye (Moşe ben Meymûn) başka Moşe dünyaya gelmemiştir" (*mi-Moşe ve 'ad Moşe lo kam ke-Moşe*).

Moşe ben Meymûn [4]977 (1207) yılında 81 yaşında iken öldü.

Ölümünden dolayı güneşin doğuşunda ışığı karardı, ay ışığını ulaştırmadı.

Güçlü el (*Yad Hazaka*) ve Büyük üstat (*More ha-Gadol*) Moşe'nin İsrailoğulları için yaptıkları, hem Yahudi hem de Müslümanların (İsmailî) literatüründe kaydedilmiştir.

Nafaşo be-tov talin ve zera'o yareş erets!

Ruhu şâd, zürriyeti dünyaya varis olsun!

XIII. MOŞE BEN NAHMAN (RAMBAN) VE KABALA YOLUNA GİRİŞİ[15(*)]

Tanrı kulu Moşe (ben Meymûn) öldükten sonra, ardından Aslan, Hocamız Moşe bar Nahman yaşamıştır. Çağdaşları arasında Üstâd Bar Nahman'dan daha güvenilir kim vardı ki!?

[15] Kapsali, *Seder*, I, 166-170.
(*) Nahmanides: 1194-1270.

O, günah suyunu (*mayim zedonim*) arıtmış, zamanını etkilemiş, İspanya'da Tanrı tacını güçlendirip yükseltmiştir. Yakından uzaktan pek çok kimse ağzından *Tora* dinlemek üzere kendisine akın etmiştir. Hikmeti ve geniş zekası ile *Talmud*'a yeni pek çok ince/hassas yorumlar getirmiştir. Bu yorumlar günümüzde İspanya'da hâlâ geçerliliğini korumaktadır. Bar Nahman, getirdiği yeni yorumlarıyla tanınmış pek çok *haham* ile ihtilâfa düşmüş, onların yorumlarından farklı açıklamalar yapmıştır.

Doğu (Almanya) ve Batı (Fransa) Avrupa'da yaşayan Yahudiler Bar Nahman'ın *Kabala*'yı kabul etmediğini öğrenince ona çok kızdılar. Bilge ve ihtiyar bir *haham*ın başkanlığında tertip ettikleri bir heyeti ona gönderdiler. Bilge ihtiyara Bar Nahman'a gitmesini, onu Kabalistlerin bilgilerini kabul etmesi konusunda ikna etmesini, kabul etmemesi durumunda ise kendisine *herem*[*] ilân etmesini bildirdiler. Bu konuyu bir mektuba kaydederek ihtiyar bilgenin eline de verdiler.

Bilge ihtiyarın başkanlığındaki heyet Aşkenaz'dan yola çıkarak kimseye haber vermeksizin RaMBaN'ın yaşadığı şehre geldi.

Ertesi gün RaMBaN halka yol göstermek üzere evinden (meclise) çıktı. Bilge ihtiyar da onun meclisine katıldı. Onun hikmetini, geniş zekasını, halk üzerindeki nüfuz ve otoritesini gördü.

Bilge ihtiyar manzarayı görünce beti-benzi attı. Çok etkilendi. İçinden *"Tanrı'nın gönderdiği mesihe kim laf edebilir ki!?"* diye geçirdi.

Bilge Yahudi, RaMBaN'a yaklaşmak ve bilgi ve hikmetinden dolayı kendisini tebrik etmek istedi. Gizlice RaMBaN'ın evine gitti ve bir süre mahzende kaldı.

---

[*] Hıristiyanlardaki aforoz gibi, dini emirleri ihlal eden ya da cemaatin kurulu düzenine karşı gelen kimselere verilen "cemaatten atma" cezası.

Perşembe günü olunca bilge Yahudi, RaMBaN'ın evinden ayrılarak şehir genelevinin bulunduğu (*şuk zenut ha-goyot*) sokağa gitti. Kraliyet zaptiyeleri onu takip ettiler. Genelevin bulunduğu pazara girdiğinde yakalayıp hapse attılar. Zira, o dönem İspanya yasalarına göre genelevin bulunduğu sokağa giren yabancıların cezası ölümdü.

RaMBaN Aşkenaz ihtiyarın hapiste olduğunu öğrenince sinirli bir şekilde hapishaneye gitti ve ihtiyara: *"Ben sana genelev sokağına gitme demedim mi? Niçin beni dinlemedin ve sözlerime kulak vermedin?"*, diyerek azarladı.

Krallık makamı o hafta Cuma günü ertesi, yani Cumartesi günü ihtiyar adamın yakılmasına hükmederek gerekli hazırlıkların yapılmasını görevlilere emretti.

RaMBaN, hapisteki ihtiyarı ikinci ziyaretinde Kralın hükmü gereği cezalandırılacağını, yani öldürüleceğini hatırlatarak hatasından dönebileceği tavsiyesinde bulundu.

Ancak bilge Yahudi RaMBaN'a:

"Boşver! Sen beni bırak, kendi işine bak. Kendine, et ve şarabın en iyisinden bir Şabat yemeği (se'udat Şabat) hazırla; zira Şabat yemeğini beraber yiyeceğiz" şeklinde cevap verdi.

İhtiyarın ifadelerinden hiçbir şey anlamayan RaMBaN, üzgün ve bitkin bir halde evine döndü. İhtiyarın sözlerine de hayli öfkelenmişti. Öğrencilerine:

"Bu ihtiyar yarın öldürülecek. (Bari son vasiyetini yerine getirelim diyerek) acele edelim ve Şabat yemeği hazırlayalım. Adam can derdi ile uğraşıyor. Şabat girdiğinde ebedî istiratgâhına gitmiş olacak" dedi.

Şabat girip ihtiyarın ateşe atılma zamanı gelince, krallık görevlileri onu almak üzere hapishaneye gelmişlerdi.

Ancak ihtiyar bilge, Kabalistlerin usûlüne göre hikmet, bilgi ve kutsal isimlerden birini telaffuz ederek hapishaneden

kurtuluverdi. Kimse onun çıktığını fark edememişti bile. Zira Tanrı, hapishane görevlilerine bir gaflet uykusu vermişti.

Bilge ihtiyarın nerede olduğunu hapishane görevlileri de anlayamamıştı.

Kral, hapishane görevlilerine ihtiyar Yahudiyi çıkarıp getirmelerini ve ateşe atmalarını emretti. Ancak gardiyanlar hapishanenin altını üstüne getirmelerine rağmen yaşlı ihtiyarı bulamadılar.

Kral, gardiyanların ihtiyar Yahudiyi bulamadıklarını öğrenince küplere bindi. Hapishane müdürünü çağırarak yaşlı Yahudiye niçin dikkat etmediğini sorarak kızdı ve onu yaşlı ihtiyarın hesabını kendisinden soracağı şeklinde tehdit etti.

Hapishane müdürü kralın bu tehdidine şu cevabı verdi:

"Mazallah efendim! Bu bendeniz size asla ihanet etmedi. Böyle bir şeyi de asla yapmaz. Ben Yahudiyi kesinlikle bırakmadım. Kaçmasına da hiçbir surette müsaade etmedim. Ne olduğunu bilmiyorum, ama onu herhalde Tanrı aldı."

Kral, hapishane müdürünün söylediklerine inanmadı. Hatta daha kızarak şöyle tekdir etti:

"(Yaptıklarını) benden niçin gizliyorsun!? Yahudiyi salıverdiğini niçin itiraf etmiyorsun. Senin böyle bir şey yapacağın aklımın ucundan bile geçmezdi."

Daha sonra kral koruma görevlilerine hapishane müdürünü öldürmelerini emretti.

Görevliler hapishane müdürünün emrini yerine getirmek üzere hazırlıklara başladılar. Onu tahkir etmeye ve kendisine işkence etmeye başladılar.

Yahudi bilge, Kralın, kendisinden dolayı hapishane müdürüne eziyet ve işkence yaptığını duyunca çok üzüldü ve onu kurtarmak üzere harekete geçti.

Tam o sırada bilge ihtiyar *Kabala*'nın hikmeti ile bir şey yaptı. Kralın sarayı alev alıp çatır çatır yanmaya başladı.

Kral olanları görünce çok korktu ve kendisini bir titreme aldı. Yangının giderek şiddetlendiğini görünce hapishane müdürüne eziyet ve işkence ettirmeyi bıraktırdı. Saray görevlileri ve halktan oluşan kalabalık olanca güçleri ile yangını söndürmeye çalıştılarsa da başaramadılar.

Yaşlı Yahudi olanları duyunca sordu:

"Milletin bu şekilde bağrış çağrışı da neden. Nedir bu feryad ü figan!?"

Etrafındakiler:

"Efendim, şehri kül yığınına çevirecek bir yangın başladı. Söndürmeye kimsenin gücü yetmiyor."

Bunun üzerine ihtiyar RaMBaN'ın yanına gitti ve ona krala şöyle demesini emretti:

"Git ve efendine de ki, eğer, o senin öldürmek istediğin yaşlı Yahudi gelip söndürmezse, bu yangın artarak devam edecek. Bunu ancak o Yahudi söndürebilir."

RaMBaN, ihtiyarın dediği gibi yaptı. Kralın yanına giderek ona mahpus Yahudiyi hatırlattı. Kral, ihtiyar Yahudinin nerede olduğunu sordu. RaMBaN, onun kendi evinde olduğunu, gelip söndürmedikçe, yangının asla sönmeyeceğini söyledi.

Kral, bilge Yahudinin gelip yangını durdurması için RaMBaN'ın evine ulak üstüne ulak gönderdi. Bunlara, bilge Yahudiyi hemen alıp getirmelerini emretti.

Ulaklar eve geldiğinde ihtiyar Yahudi, bir örtüye bürünmüş vaziyette oturmakta idi. Ürkek bir şekilde: *"Ey Tanrı adamı! Kralımız gelmeni rica ediyor"* diyerek kendisini götürmeye geldiklerini söylediler.

Bilge Yahudi kalktı ve Kralın yanına gitti. Bu sırada alevler göklere yükseliyordu. Krala dönerek şöyle söyledi:

"Tanrı adına söylüyorum. Sizi temin ederim ki burada hiçbir şey yok! Bu telaş da neden?"

Kral:

"Ne olur! Ruhum gözünde yüksek olsun. Ne yap, yap, şu ölümcül durumu bizden çekip al!"

Kral daha sözlerini bitirmemişti ki, göklere yükselen alev dalgaları Yahudi bilgenin "Kutsal İsim"i zikretmesiyle birlikte hükmünü kaybederek sönmüş, şehir sanki hiçbir şey olmamış gibi eski haline dönüvermişti.

Kral ve adamları bu mucizeyi görünce hayretler içerisinde kaldılar. İhtiyar bilgeye:

"Çok yaşa! Bizi ihya ettin. Sayende Tanrı'nın gözünde lütuf bulduk" dediler.

Ve kral ilave etti:

"Şimdi anladım ki, dünyada İsrail'in Tanrısı'ndan başka tanrı yoktur.(*) *Şimdi, efendim, lütfen tebriklerimi kabul buyurun."*

Kral, bilge Yahudiyi krallara yaraşır şekilde hediyelere boğdu. Ona çok büyük saygı gösterdi. Hapishane müdürünü de serbest bıraktı. İhtiyarın hapishanede olmamasında, onun herhangi bir dahli ve hatasının olmadığını anladı. Zira, bilge Yahudi yaptığı her şeyi Tanrı'nın izin ve iradesi ile yapmakta idi.

İspanya'da bu olay duyulduğunda halkın çoğu İsrail'in tanrısına (*Elohey Yisrael*) inandı ve gizlice ibadet etmeye başladı. Olay her tarafa yayılmıştı.

(*) *"Eyn Elohim be-kol ha-Arets ki im be-Yisrael: ...* אין אלהים בכל הארץ כי אם בישראל"

Bütün bu olanlardan sonra ihtiyar, RaMBaN'ın yanına gitti. *Şabat* yemeğini beraber yediler, içtiler. Yemekten sonra bilge Yahudi RaMBaN'a şunları söyledi:

"Bende bir sır var. Bunu sana bildirmek isterim."

RaMBaN, ihtiyarın bahsettiği sırrı merak etti ve öğrenmek istedi.

İhtiyar onu yanına iyice yaklaştırdı ve kulağına şunları fısıldadı:

"Biliyor musun, ben, Aşkenaz'dan sana herem ilân etmek üzere geldim. Zira sen Kabalistlerin bilgileri ile alay ediyormuşsun." Daha sonra elindeki rulo halinde mühürlü parşömeni RaMBaN'a uzatarak okumasını istedi.

RaMBaN, belgeyi alıp açınca, belgedeki Fransa ve Almanya'da yaşayan Aşkenaz din adamlarının kendisi hakkında verdikleri *herem* kararını ve altındaki imzalarını gördü. Belgede, bilge ihtiyarın ona istediği cezayı vermekle yetkili kılındığı da ifade ediliyordu.

RaMBaN kararı baştan sonra okuyunca çok korktu. Ancak bilge Yahudi ona:

"Korkma ve çekinme. Buraya geldiğimde sana Kabalistlerin neler yapabileceğini göstermek amacıyla genelevin bulunduğu yere kasıtlı olarak gittim. İlk geldiğimde, kurduğun ilim meclisine katıldığımda, beni bilgi ve hikmet sahibi kılan Tanrı'nın meleklerinin senin meclisinde hazır bulunduklarına şahit oldum. Dünyanın değişik yerlerinden pek çok İsrailoğlu, senin ağzından Tora dinlemek üzere gelmişlerdi. Sen de durumlarına göre onlara hükümler vermiştin. Bu manzarayı gördükten sonra sana herem ilân etmekten vazgeçtim ve seni Kabala'nın hikmeti ile buluşturmaya karar verdim.

Yaptığım onca şeyi de sırf sana Kabala hikmetinin Tanrı hikmeti olduğunu göstermek için yaptım. Bak şimdi! Eğer sen bu anlatılanları dinlersen, toprağın veriminden faydalanabilirsin. Ancak

bunları reddeder ve karşı gelirsen, ben sana, bana yapmam emredilen her şeyi yapacağım, haberin olsun", dedi.

RaMBaN söylenenleri dinledikten sonra yaşlı Yahudinin sözlerini beğendi. Teşekkür ettikten sonra kendisine şöyle diyerek yalvardı:

"Ben ve öğrencilerim yoluna kurban olsun. Bana lütfen bu yola nasıl girebileceğimi göster! Lütfen bana ne yapmam gerektiğini de söyle!"

Yaşlı Yahudi cevap verdi:

"Şu ana kadar seninle bu konuyu konuşmak için hep sabrettim. Sana yolumu öğreteceğim ve bendeki bütün hikmeti de aktaracağım."

İhtiyar, RaMBaN'ın yanında kaldı. Ona birkaç gün *Kabala* bilincini aktardı. Ona aynı zamanda *Kabala* metodolojisini de öğretti. Daha sonra da memleketine döndü. Aşkenaz Yahudilerine başından geçenleri bir bir anlattı. Aşkenaz bilgeleri olanları dinlediler. Hoşlarına gitti.

RaMBaN o günden sonra hikmet sahibi oldu. Uzak-yakın adının duyulduğu her yerden pek çok insan ona gidiyor, ondan el alıyor ve *Tora* öğreniyordu. RaMBaN giderek büyüdü. Tanrı onunla beraberdi. Herkesten fazla hikmet sahibi oldu.

RaMBaN daha sonra *Tora*'ya bir şerh yazdı. Bu şerhte *Kabala* hikmetine dair her türlü meyve ağacı dikti. Şerhe rumuzlar ve ipuçları koydu. *Tora*'nın esrarını ve *Tora*'daki muğlak ifadeleri bu şerhinde açıkladı. Ancak bunları, bu işi bilenlerin vakıf olabileceği şekilde koydu. RaMBaN, mukaddes mükâfatını da kesintisiz olarak Tanrı'dan aldı.

Ne mutlu onu gören gözlere! Ne mutlu onu duyan kulaklara! Ne mutlu onun hazinesindeki sırları anlayıp bu sırların hikmetine vâkıf olanlara!

Bu mutluluğa her şehirde ancak bir kimse nasip olmuştur. Bunları anlayıp çözenlerse oldukça nadirdir.

Bu esrar, kalabalıklar arasındaki seçkin kimselerin gözlerini aydınlatır. Esası da ancak güvenilir insanlara emanet edilir.

XIV. İSPANYA'DAN SÜRGÜN FERMANI[16]

1492 yılında Yahudilerin Adar ayında İspanya'da "Altın Çağ"ın sonuna gelindi. İspanya kralı Yahudilerin ülkesinden sürülmesine karar verdi. Tanrı'nın inayeti olmasaydı, erkek, kadın çoluk-çocuk hepsi sürülecekti. Hıristiyanların Şubat ayına denk düşen o ayda, Kral, vezirlere, asilzadelere ve bütün görevlilerine Yahudileri İspanya'dan süreceğine dair çıkardığı fermanı tebliğ etti. Yahudiler İyar ayının 9'undan itibaren üç ay içerisinde, yani Av ayının 9'una kadar ülkeyi terk edeceklerdi.

İspanya kralının çıkardığı sürgün fermanının metni şöyledir:

"Tanrı'nın inayeti ile ülkeyi, yani Kastilya, Aragon, Leon, Mursia, Mayorka, Sardunya, Granada ve Navara'yı yöneten biz Ferdinand ve İsabella... Anusim'in (Marranos) feryâd ve figanları bize kadar ulaştı. Onların bazılarının yakılması bazılarının da ömür boyu hapsedilmesine karar verilmiştir. Zira onlar yeni dinlerini (Hıristiyanlık) yaşama konusunda gevşeklik gösterirken, bir kısmı da cezasız kalmıştı. Kendilerine böyle bir ceza takdir edilmiştir ki, belki pişman olup girdikleri yanlış yoldan dönerler.

Engizisyon memurları onların şeytanî davranışlarını araştırmaya başlamışlardır. Bunlar, Anusim'in serkeş tavrı ve Hıristiyanlığın gereklerini yerine getirmemelerinin asıl sorumlularının Yahudiler olduğunu tespit etmişlerdir. Yahudiler onlara kendi ya-

[16] Kapsali, *Seder*, I, 206-207.

şam tarzlarını, hukuk kurallarını ve inançlarını öğrettikleri gibi, oruç ve bayramlarının esaslarını da belletiyorlarmış. Bu sebeple, İspanya'da Yahudiler bulunduğu sürece, onların (Anusim) gerçek anlamda dinin bütün gereklerini yerine getiren Hıristiyan olamayacakları aşikârdır. Bu sebeple, suçlarının cezası daha ağır olmasına rağmen, biz, Yahudilerin krallığımızdan çıkarılmasına karar vermiş bulunmaktayız. Gerçi biz kendilerine merhametli davrandık. Bu sürgün cezasıyla yetindik.

Bu sebeple erkek-kadın, genç-yaşlı krallığımızda yaşayan Yahudilerin sürülmesine, yaşadıkları yerleri terk etmelerine karar verdik. 1 Mayıs'tan itibaren Temmuz ayının sonuna kadar 3 ay içerisinde Yahudilerin krallığımız topraklarından bir başka memlekete gitmeleri gerekmektedir. Bu emrimize itaat etmeyen, belirtilen süre içerisinde ülkemizi terk etmeyen Yahudiler, bulundukları yerde ya idam edilecekler ya da Hıristiyanlaştırılacaklardır.

Ancak, bu günden itibaren kendi rızası ile din değiştirip Hıristiyanlığı seçenler önceden olduğu üzere, sahip olduklarıyla kendi evinde, menkul ve gayr-i menkulüne sahip bir şekilde oturmaya devam edeceklerdir. Bunlar 10 yıl süre ile vergiden muaf oldukları gibi, herhangi bir ceza ile de muhatap olmayacak, engizisyon takibâtına da maruz kalmayacaklardır.

Biz yine bütün yargıç, bürokrat, müşavir, vali ve memurlarımızı da (ülkeyi terk edecek) Yahudilere göz kulak olmalarını, herhangi bir şahıs ya da memurun meskûn ya da gayrimeskûn mahallerde bunların can veya mallarına herhangi bir zarar vermemeleri konusunda da uyarıyoruz. Uyarıya rağmen Yahudilere herhangi bir şekilde zarar veren olursa, bunların darağaçlarında sallandırılacaklarını da şimdiden duyuruyoruz. Herhangi muhtemel bir zararın daha baştan önlenmesi için köy, kasaba, şehir ya da bölgelerdeki Yahudilerin evleri kraliyet mührü ile işaretlenecektir.

Yargıç, bürokrat, müşavir, vali ve memurlarımıza ilan ederiz ki, iş bu fermanımız, Yahudilerin yaşadığı her yerde Mayıs ayının

ilk gününde tellallar çıkarılmak suretiyle ülkenin her tarafında duyurulsun.

Memur ya da bürokrat, bu fermana karşı gelip savsaklayan herkes, tekdir edilip hak ettiği cezaya çarptırılacaktır."

XV. İSPANYA'DAN SÜRGÜN[17]

Yahudilerin İspanya'dan sürülmesine ülkedeki yüksek bürokratlardan bir kısmı karşı çıktı. Zira bunlar, Yahudileri çok seviyorlardı. Bu yüzden devreye girerek Kraldan sürgün kararını tekrar gözden geçirmesini rica ettiler. Ancak, Şeytan İsabella'nın yanında yer alan Kral, bütün ricalara rağmen kararından vazgeçmedi.

Yahudi cemaatleri Kralın başına buyruk bir şekilde hiç kimseye kulak asmadığını görünce, inançlarında kalmak için yapılması gereken her şeyi yapmaya karar verdiler. Bu sebeple yaşamla ölüm arasında bir tercihle bırakılmaları halinde, dinlerinden asla dönmeyeceklerine dair birbirlerine söz verdiler.

Daha sonra da taşıyabilecekleri eşyaları alarak ülkeyi terk etmeye karar verdiler. Kadın-erkek, genç-yaşlı pek çok Yahudi, dalgalar halinde yüce krallarının (Tanrı) emrine uyarak ülkeyi terk etmeye başladı. Bu davranışları ile güvenli bir sığınak aramak üzere canlarını, mallarını ve çocuklarını O'nun (Tanrı) uğruna feda ediyorlardı.

Sürgün Yahudilerinin rotaları şöyle idi:

Sahil şehirlerinde yaşayan Yahudiler sürgün fermanının ilânından sonra büyüklü küçüklü gruplar halinde Piskani (פישקאני/Biscay), Katalonya ve Kastilya gibi şehirlerden gemilere binerek ülkeyi terk etmeye başladılar. Bunların bir

[17] Kapsali, *Seder*, I, 210-212.

kısmı Cenova ve Venedik gibi İtalya şehirleri ile Kartaca gibi uzak memleketlere gittiler...

Aragon, Katalonya, Kastilya ve Valensiye'de yaşayan Yahudiler ise, bir kısım avare dindaşlarını da alarak Elul ayının ilk günü Napoli'ye ulaştılar. Gemiler limana yanaşmadan önce Yahudiler Napoli kralına bir elçi göndererek kendilerini ülkesine kabul etmesi ricasında bulundular. O sırada Napoli kralı, Ferdinand [Kral Ferranta: 1458-1494] adında bilgili ve merhametli bir kimse idi. Adı, İspanya Kralı gibi Ferdinand olan bu Kral, adaşı zalimin tersine, gerçekten dindar ve Tanrı korkusu ile dolu bir kimseydi. Kral, Yahudilerin ülkesine gelip yerleşmek istediklerini öğrenince çok sevindi ve onları: *"Tanrı'nın mübarek insanları, elbette gelip yerleşsinler"* diyerek ülkesine kabul etti.

XVI. PORTEKİZ'DE YAŞANAN İKİNCİ SÜRGÜN ŞOKU[18]

(İspanya'dan sürülen) Pek çok Yahudi Portekiz'e ulaştı.

O sırada Portekiz Kralı Don Juan [II. Joao: 1481-1495] idi. Portekiz Kralı, Kral Ferdinand'ın Yahudilerin mallarıyla ülkesini terk etmek istediğini öğrenince bürokratlarına şunları söyledi:

"Şu İspanya Kralı ne kadar da ahmak! Yahudileri dinleri ve malları ile beraber bırakıvermiş. Ancak ben onlara dinlerini değiştirtecek ve sahip olduklarına da el koyacağım."

Portekiz Kralı dediğini de yaptı. Zira o, Yahudileri rızaları dışında dinlerini zorla değiştirterek çocuklarını, mallarını ve diğer kıymetli eşyalarını almak suretiyle Tanrı katında şeytanî kabul edilen işler gerçekleştirmiştir.

---

[18] Kapsali, *Seder*, I, 221-222.

Yahudiler Portekiz'e giriş yapmadan önce Kral Don Juan adamlarını göndererek onları soymak istedi. Kralın adamları büyük bir aşk ve şevk ile Yahudilerin yanına giderek değerli eşyalarına el koydular.

Kral daha sonra ülkesine giriş yapacak her Yahudiden adam başına bir altın vergi alınmasını, yanlarında getirdikleri eşyalar için de belli oranda vergi verilmesi şartını getirdi. Böylece Yahudiler belli oranlarda vergi vermek zorunda kaldılar. Çoğu fakir, takdir edilen verginin ücretini temin için, sınırdan içeriye sızarak hırsızlık yapmak zorunda kaldı. Ancak Kral, bu tür sızmaları önlemek üzere özel yetkili askerler tahsis etti. Kralı, Yahudiler aleyhine geliştirdiği bu tavrından hiçbir şey vazgeçiremedi. Bu sayede Kral 15 bin kadar yeni köle ve cariye sahibi oldu. Bunların 10 bin kadarı Portekiz Yahudileri tarafından satın alınarak özgürlüklerine kavuşturuldu.

Daha sonra Kral, yaşları 10 ila 15 arasındaki 5 bin kadar Yahudi çocuğun bir adaya [Sao Tomè] sürülmesini emretti. Ada sağlıksız koşullara sahip olduğu kadar tehlikelerle de doluydu. Yılan, akrep ve timsah kaynıyordu. Üstelik içmek için yeterli suya da sahip değildi. Bu özelliklerinden dolayı Yahudi çocukların ebeveynlerinden alınarak buraya sürülmesini emretti.

Bu emrin duyulması üzerine ebeveynler çocukları için korkup telaşlandılar. Çocuklarından ayrılmamak ve onların canlarını korumak için dinlerini değiştirmek zorunda kaldı. Dinlerine sadık kalanlar ise çocuklarından oldular. Çocukları ya Yahudiliklerini kaybettiler ya da vahşi ada şartlarında hayatlarını.

XVII. SULTAN II. BÂYEZİD VE SÜRGÜN YAHUDİLER[19]

Türk Sultanı (II.) Bâyezid İspanya Kralının Yahudilere çektirdiği zulüm ve ıstırabı duyup Yahudilerin güvenli bir sığınak aradıklarını öğrenince onlara acıdı.

Ülkesinin değişik yerlerine gönderdiği adamlarıyla sultanlığındaki hiçbir Yahudinin rahatsız edilmemesini, yerleşmek üzere gelen Yahudilerin derhal kabul edilmesini bildiren fermanını duyurdu. Fermandaki emrine karşı gelenin cezasının idam edileceğini de duyuran Sultan, benzer bir fermanı Sakız (כיאו) adasına da gönderdi.

Halk, Sultandan son derece korkardı. Yahudileri güleryüzle karşıladılar. Onlara herhangi bir zarar vermedikleri gibi sözlü de olsa en ufak bir tacizde dahi bulunmadılar.

Böylece İspanya'dan sürülen on binlerce Yahudi, Türkiye'ye ulaştı. Türk ülkesi Yahudilerle doldu taştı.

Bu süreçte Türk Yahudileri de dindaşlarının ülkeye yerleşmeleri konusunda olağanüstü gayret gösterdiler. Tutsak ya da köle olan dindaşlarının azatlık paralarını ödeyerek hürriyetlerine kavuşturdular.

Özellikle Rav Moşe Kapsali (Tanrı kendisine rahmet etsin) cemaat cemaat dolaşarak her Yahudiyi bütçesini zorlayarak verebileceği miktarda yardım yapmaya zorladı. Onun olağanüstü gayreti sayesinde yüklü miktarlarda yardım toplandı.

[19] Kapsali, *Seder*, I, 218-219.

XVIII. MÜSLÜMAN FEZ'E (FAS) SIĞINAN SÜRGÜN YAHUDİLER[20]

Yahudiler nihayet Fez'e ulaştığında, neredeyse açlıktan kırılmak üzere idiler. Zira ülkede hiç yiyecek yoktu. Yahudiler açlıktan dolayı Müslümanların evlerine girmeye, hatta girmeleri hoş karşılanmayan mescitlere dahi musallat olmaya başladılar... Yahudilerin bu tavrı Müslümanları kızdırmaya başladı ve bu sebeple sultanlarına şöyle dediler:

"Biz, daha önce gelen Yahudilerin buraya temelli yerleşmelerini kabul ettiğimize pişman olduk. Sen başka Yahudileri de mi kabul ediyorsun!? Yahudiler izinsiz olarak Müslümanların evlerine ve bahçelerine girmeye, onların ahlâkını bozmaya başladılar. Bu olaylar daha önceleri hiç görülmezdi."

(Halktan gelen baskı) üzerine Sultan, bürokratlarına gönderdiği bir emirle Yahudilerin iki gün içerisinde ülkeyi derhal terk etmelerini, belirtilen sürede terk etmeyenlerin ölümle cezalandırılacağını duyurdu.

Yahudiler, Sultanın fermanını duyunca çok korktular ve şöyle dediler:

"Eğer biz bu şehirde kalırsak bu bizim için kötü olacak. Terk edecek olursak bu sefer de soyguncu çetelerin eline düşeceğiz. Şimdi ne yapacağız biz!? Sürüldüğümüzden beri ilk defa böyle kötü bir kararla karşı karşıyayız."

Yahudiler Tanrı'ya yakarmaya başladılar. O gün, daha sabah vaktinde 2 binden fazla Yahudi din değiştirip Müslüman oldu. Diğerleri ise sultanın emrettiği üzere şehri terk etme talimatını yerine getirememişlerdi.

Akşamüzeri Sultan, sarayına giderken Yahudilerin göklere yükselen feryad ve figanlarını duydu. Yanındakilere: *"Bu hayhuy da nedir?"* diye sordu. [Yardımcıları Yahudilerin ağıt

---

[20] Kapsali, *Seder*, I, 225-226.

ve figanlarının kendisinin ülkeyi terk etmelerini emretmesinden kaynaklandığını söylemeleri üzerine] Sultan, Yahudilere acıdı, ülkesinde kalabileceklerini duyurdu.

Yahudiler bu karara çok sevindiler: "*Kurtuluş ve sevinç nidaları Salihlerin çadırından yükseldi*" (Mezmurlar 11/15). Sultan ayrıca ülkeden ayrılanların da gelip yerleşebileceklerini duyurdu. Halk, Tanrı'nın "kendi halkı"na (Yahudilere) merhamet ettiğini anladı. Şükran duygularıyla huzurunda boyun eğdi.

Sultan, Yahudilerin ülkesinde kalmalarına müsaade etmekle kalmadı, onlara başka yardımlarda da bulundu.

Her Cuma günü çarşı-pazar ve sokaklarda aç susuz dolaşan Yahudilerin doyurulması için yüz *florin* ayrılmasını emretti.

Mevcut yerleşim alanlarının yeni göçmenlerin gelmesiyle daralıp ihtiyaca cevap vermediğini görünce, Yahudilerin geçici olarak yerleştiği ormanlık alanlardaki ağaçların kesilerek kalıcı konutların inşâ edilmesini emretti. O dönemde Fez şehri üç ayrı yerleşim biriminden oluşuyordu: İlki Yahudi olmayanların yaşadığı kısım; ikincisi Yahudilerin yaşadığı kısım; üçüncüsü ise Sultan ve bürokratların saray ve köşkleri ile devlet bürolarının bulunduğu kısım.

Fez'de Yahudiler (diğer nüfusa kıyasla) azınlıkta idiler. Müslümanlar bağ ve bahçeler kurarak çeşit çeşit meyve yetiştirmekte idiler. Sultan, yeteri kadar ikamet edecek ev bulamayınca, Yahudilere bu ağaçları kesmelerini emretti. Onlar da Sultanın bu emrini yerine getirdiler. Bunların değeri 30 bin *florin*den fazla idi. Kesilen ağaçlar ev inşâ edilebilmesi için keresteler haline getirildi. Bunlardan kulübeler inşâ edildi.

Yahudiler nihayet güvenli bir sığınak bulabilmişlerdi. Bu sebeple yerleştikleri bu vadiyi "Selamet Vadisi" (*Emek*

Beraha) olarak isimlendirdiler; zira Tanrı onları bu vadide kutsamıştı.

Yahudiler Müslüman Sultanın bu iyiliğini hiç unutmadılar. Günümüzde bile hâlâ yâd etmektedirler.

XIX. YAVUZ SULTAN SELİM: TOGARMİM'İN (TÜRKLERİN) 9. SULTANI[21]

Sultan Selim 36 yaşında hükümdar oldu. 8 yıl 4 ay hüküm sürdü. Türk, Med, Pers (İran/Paras), Mısır ve Dulkadiroğlu topraklarında hüküm sürdü. Dünyadaki bütün krallar onun karşısında titredi.

7 İyar 4277 tarihinde babasından sultanlığı aldı. Onun tahta çıkışı, o zaman doğuda ve batıda Müslüman olsun-olmasın herkes tarafından memnuniyetle karşılandı. Sabah-akşam onun korkusundan bahsedilirdi. Sultanlık yaptığı dönemde ondan çok korktular. Gücü karşısında titrediler.

Türk Sultanı Selim dünyayı öfkeye boğar, kralları tedirgin ederdi. Krallar, babası (II.) Bâyezid'in ölümü ile [Türklerden] kurtulduklarını zannetmişlerdi.

Sultan Bâyezid'in pek çok oğlu ve torunu vardı. Ölümü ile Osmanlı topraklarının parçalanacağını, zamanla da yok olacağını düşünüyorlardı (ancak öyle olmadı).

Sultan Selim bilgi, zekâ ve hilekârlığı ile babasının zamanında hüküm sürmüş; iktidarı onun elinden zorla almıştı. Daha sonra da kısa bir süre içerisinde hanedanlıktan saltanat namzetlerini ortadan kaldırmıştı.

Türk Sultanı gerek kahramanlığı gerek kudret ve cesareti gerekse kurnazlığından dolayı savaş hilelerini de çok iyi bilirdi.

---

[21] Kapsali, *Seder*, I, 265-266.

Ülkesini güven içerisinde yönetti. Gözü neyi gördüyse eli ona erişmiştir. Bir şeyi ya da bir yeri elde etmeyi kafasına koyduğu zaman, savaştan asla sakınmazdı. Zira gönlü savaştan mutlu olurdu. Bir denizden diğerine, bir nehirden öbürüne, dünyanın ucuna kadar gitmiş, Türk memleketini kat be kat büyütmüş, genişletmiş ve güçlendirmişti.

Bir hükümdarda bulunması gereken hikmet, kudret ve cesaret gibi, mükemmelliğe ait bütün özellikler Sultan Selim'de ziyadesiyle mevcuttu. Biri hariç eksiği, kusuru ve korkusu yoktu. Kusur sayılabilecek tek yönü ise para ve mala olan düşkünlüğü idi. Sultan Selim parayı çok severdi. Ne kadar olsa, daha da fazlasını isterdi. Gümüş parayı severdi, paraya doymazdı.

Kimileri onun bu yönünü dahi övünç meselesi olarak düşünmüşlerdir. Hayalhanesindeki nedenlerden dolayı, yakın ve uzaktaki krallıklar ile savaşmasının bedeli olarak atalarından kalan servetin on kat daha fazla olması gerektiğini düşünüyordu. Bu sebeple Yavuz Selim, eli açık bir sultan değildi.

Servetinin gücü ile ulusları vuracağını ve güçlü kralları bertaraf edeceğini söyleyen Sultan Selim, kendisi dünyanın bir ucundan diğer ucuna gidip gelen bir kuşa benzetirdi. O, bütün bunların ancak para ile mümkün olacağını düşünüyordu.

Ona bahçıvan diyenler de vardır. Zira tabiatı gereği para sevgisi aşılardı... Bu sebeple selef ve haleflerine nasip olmayan saygı ve servete sahip olmasının sebebini sormak abestir. İhtirasın sonu yoktur. Aç doyar, ancak paragözler paraya doymaz.

Eğer Tanrı kısa süre içerisinde yaptığı savaşlarda ona yardım ettiği gibi ömrü konusunda da ona yardım etseydi (daha uzun süre saltanatta kalsaydı), Sultan Selim Koreş,

Darius ve Büyük İskender gibi dünyanın bir yanından diğer yanına hükmeden krallar gibi olacaktı.

Ancak, Tanrı ömür konusunda ona yardım etmedi. Daha yaşamının yarısında iken her şeyini başkasına bıraktı. Acı ölüm onun yakasını bırakmadı. Düştü, fakat ayağa kalkamadı. Son demleri geldi, ancak kimse kendisine yardım edemedi.

XX. RİDANİYE'Yİ OSMANLILAR KAZANAMAZSA YAHUDİLERİN VAY HALİNE[22]

Tomanbay'ın Ridaniye'de kamp kuruşunun dördüncü gecesinde Yahudiler mahallelerine çekilip kapılarını kapattılar... Ok, yay ve diğer savaş aletlerini kuşandılar.

Cengâver Yahudi gençler (*sakupayta*) büyük büyük taşlar toplayarak mahallerini kuşatan surlara taşıdılar. Gece gündüz nöbet tutmaya başladılar. Gündüzleri çalışıyor, geceleri ise keşikle (sırayla) Firavun Tomanbay'a karşı nöbete çıkıyorlardı.

Memlûkler küstah bir millet olup (*goy az panim*) aynı zamanda ruhtan da yoksun idiler. Yahudi aleyhtarı tavırları da vardı... Osmanlı ile savaş çıkmadan önce Yahudileri:

"Bizim durumumuza sevinmeyin; zira düşmanlarımızı (Osmanlıyı) mağlup eder-etmez dönecek ve sizleri aşağılayıp mağlup edeceğiz. Sizlere acı çektireceğiz. Ruhlarınızı azapta boğacağız" demişler ve:

"Çocuklarınızı hazırlayın. Sağ selamet dönecek ve sizden hiçbir canlı bırakmayacağız... Adamlarınızın (kellelerini) tek tek düşüreceğiz. Kökünüzü kazıyacağız" diyerek tehdit etmişlerdi.

[22] Kapsali, *Seder*, I, 340-342.

Yahudiler, Memlûklerin söylediklerini duyduklarında moralleri alt üst oldu. Başlarına toprak saçtılar (yasa büründüler). Üç günden fazla gece ve gündüzlerini oruçla geçirdiler. Emzikteki çocukları, analarının memelerinden ayırdılar. Hiçbir şey yiyip içmediler. Ruhları darmadağın oldu.

Tanrı onların halini gördü. Bu kötülükten dolayı pişmanlık duydu ve onlara acıdı.

Araplar ve ...(*) bir yerde toplandılar. Bir araya geldikten sonra birlik olup Yahudi mahallesine dayandılar. Göklerden akan sular kadar çoktular. Ellerine baltaları alarak ağaçları kesmeye başladılar. Temin ettikleri kütükleri Yahudi mahallesinin kapılarına bırakarak yaktılar.

Yahudiler onlara karşı çıktı. Bu arada kendilerini kurtarması için Tanrı'ya şöyle dua ettiler:

"Mısır'dan kurtardığın, mirasın olan (bu) halkına lütfen sahip çık!"

Yahudi gençler, mahallelerinin surlarına dayanan Memlûklere yukarıdan, damlardan taşlar atmaya başladılar... Onlardan 30 kadar kişiyi öldürdüler.

Surlara gelenler Yahudi gençlerin seslerini duyduklarında çok korktular. Bet ve benizleri atmıştı. Tanrı onları darmadağın etti... Gizlenmek üzere sağa sola kaçışmaya başladılar.

Tomanbay'ın sefere çıkışının 6. gününde... Sabahın erken saatlerinde, tıpkı kötülerin günaha girmek için erken davranmaları gibi, Samirî Muallim Tsadeka -suç ve günâhı ebedî olarak üzerine olsun- Mısır ileri gelenlerinin yanına geldi. Onların kulaklarına şunları fısıldadı:

"Yahudiler Arapları öldürmek için ne kadar şımardılar, görüyorsunuz değil mi!? Onlar size kafa tutmakta, sizden çekinmemektedirler. Hepiniz Arapsınız."

(*) Bu kısım kroniğin metninde çıkmamıştır.

Araplar da teyit sadedinde şunları söyledi:

"Kâinâtın Sultanı çok yaşasın. Yahudiler güçlendiler. Sultanlığın sonunu getirecekler. Üstelik adamlarınızdan da 30 kadarını öldürdüler."

O esnada, Kârun ve Hâmân kadar zengin, sultanın sarayına istediği zaman girebilen, her zaman konuşabilecek kadar sultana yakın ve sultan nezdinde itibarlı, ağzından çıkanı geri almayan, düşündüğünü ve kafasına koyduğu entrikayı da yapan Sâmirî Muallim Tsadeka, Memlûk ileri gelenlerine ve Araplara şunları söyledi:

"Bir halk var.. Dağınık. Sakın onları sultanlığınızda bir araya getirmeyin. Eğer sultanım kabul buyurursa, onun hazinesine 50 bin dinar (perah) vereyim de o, onlarla (Yahudileri) beni başbaşa bıraksın."

Memlûk Sultanı (Tomanbay) Muallim Tsadeka'nın bu teklifine:

"Tamamdır. Yahudiler senin. İstediğini yap onlara. Ancak esenlikle döneceğim güne kadar bekle. Onlara el uzatma. O güne kadar sabret. Döndüğümde onları sana bizzat teslim edeceğim. Sen de istediğini yaparsın" karşılığını verdi.

[*Kroniğin ilerleyen sayfalarında Kapsali, Tomanbay'ın yakalanıp idam edildiğini anlattıktan sonra, onun Allah'ın izni ile başarılı olamadığını, dolayısıyla Samirî Muallim Tsadeka'nın da Yahudileri yok etme emeline ulaşamadığını ifade etmiş ve ona İbrahim zürriyetine kötülük yapma fırsatı vermediğinden dolayı Tanrı'ya şükürler etmiştir.*][23]

[23] Bkz. Kapsali, *Seder*, I, 359.

XXI. KANDİYA'DA [GİRİT] VEBA SALGINI[24]

Rodoni'nin (Rodosluların) gelişiyle beraber Tanrı Kandiya'yı büyük bir vuruşla vurdu. Kandiya'daki Türkler ve diğer yabancılar da bu vuruştan çok etkilendiler.

Kötülerden kötülük çıkar. Yapıp ettikleri ayaklarına dolaşır. Bundan sadece kötü değil, kötünün komşusu da etkilenir.

Veba her yeri sarmıştı. Her gün 200 kişi aniden ölüyordu. Yaşanan zorlu kış da bu ölümleri hem artırıyor hem de hızlandırıyordu. Tanrı, Kandiya üzerinden öyle bir geçti ki, halkı savaştan çıkmış kılıç artığına döndürdü.

Tanrı'nın gazap ve zararı, kendisinden önce geliyordu. Tanrı, salgını verdi ve öfkesini boşalttı.

Nisan ayının 27'si...

Salgın, Yahudi cemaati arasında da başladı. Mihael Kohen'in oğullarından biri öldü. Cemaati bir ateş sarmıştı. Kısa süre sonra annesi Şatsu bat Tatari de öldü. Evin alt katındaki Şmeul le-Gaza ailesinin bütün fertleri de bu vebada hayatını kaybetti. Ailenin bulunduğu semt, hemen karantinaya (*karatori*) alındı.

Durum Venedik yönetimine haber verildi. Yönetim, Yahudileri günah keçisi gibi çöle göndermeyi düşündü. Onları Kandiya'nın kuzeyindeki Badia isimli adaya gönderdiler. Ada bir ceza yeri idi. İn-cin top oynardı. Vebalılar orada ölümlerini beklemeleri için bu şekilde tecrit edildiler.

Bu süreçte Venedik yönetimi bu işlerin sevk ve idaresi için cemaat içerisinde dört kişiyi görevlendirdi. Bunlar veba ateşinin hükmünü savuşturmak için gerekli önlemleri alacaklardı. Ben de bu komisyona seçilenler arasındaydım.

---

[24] Kapsali, *Seder*, II, 106-108.

Yabancılar arasındaki hastalar tespit edilip nöbetçiler tahsis edilerek vebanın etkisini en aza indirmek için her türlü tertibat alındı. Ancak buna rağmen veba ateşini söndürmek mümkün olmadı.

Tanrı, kendisine karşı olanla olmayanı bilmek ve ortaya çıkarmak istiyordu. *"Tanrım! Sen bunu istikbaldeki güzel günlerde de hatırlamayı nasip et!"*

Ben ve diğer görevli arkadaşlar, hasta sayısının gittikçe arttığını görünce *"Tanrı'dan gelen bu hastalık için başka daha neler yapabilir"*, diye düşündük. Venedik yöneticilerine, Yahudilere özel bir yer tahsis ederek onları Badia adasına göndermemeleri için olmadık dili döktük. Şükürler olsun, kabul ettiler ve bize bunun için özel bir yer tahsis ettiler. Bize şehirden, meskûn mahallerden çok uzak bir yer gösterdiler. Burayı cemaatimizin hastaları için tahsis ettiler. Bize hastalarımıza barakalar yapmamızı, vebadan zarar görenleri de gözlem altına almamızı söylediler.

İdarecilerin bu izninden sonra Yahudiler: *"Efendimizin gözünde lütuf bulduk"* dediler.

Cemaat derhal kendi arasında para topladı. Hastaların kalabileceği barakaların inşâsı için keresteler satın alınarak Yahudi hastaların karantinaya alınacağı yere sevk edildi. Bunlarla yapılan kulübelere cemaatten vebalı kimseler kondu. Barakaların her birine de yatak, tabure ve kandil koyduk. Vebalıları buraya nakletmeye başladık.

Veba, gece gündüz pek çok kimsenin canını almaya devam ediyordu. Bir gecede 10-15 kişinin öldüğü oluyordu. Tedavi edecek kimse bulunamıyor, ölümlerini çaresiz bir şekilde seyretmekten başka bir şey yapamıyorduk.

Venedik yönetiminin, hiçbir Yahudinin mahalleden çıkmaması konusunda kesin talimatı vardı. [Yahudi mahallesine] Giriş ve çıkışlar kesinlikle yasaktı.

Tanrı, İsrail'e böyle bir salgın verdi. Salgının benzeri daha önce ne görülmüş ne de duyulmuştu. İstikbalde de böyle bir şeyin olacağını düşünmüyorum.

Vebadan dolayı pek çok insan öldü. Dağ-taş, dere-tepe her yerde çoğu Yahudi vebadan kurtulamadı. Tanrı (veba) yılan(ın)a emretti, o da Yahudileri zehirledi.

Yahudiler arasında yiyecek tükendiği için kıtlık da başladı. Tanrı, Yahudileri terk etmiştir. Açlık ve veba, evden eve atlıyor. Ölüsü olmayan, ölü çıkmayan ev nerdeyse kalmadı... Ölüleri gömecek kimse bile yok. Aileler ölülerini atmaya bile razı olur hale geldiler. Ölülerini bekletenler ise kendi canlarını tehlikeye atıyorlar.

Keşke Tanrı bize merhamet edip acısa...

Yahudi cemaati arasında Leon ha-Rofe Rav Toviya isminde cesur ve güçlü bir kimse vardı. Bu dindaşımız en zor zamanlarında cemaatine Hızır gibi yetişti. Ölülerin gömülmesi ve cemaate yiyecek temininde cemaate çok yardımcı oldu. Zira [Venedik] yöneticiler[i] gözünde Tanrı kendisine lütuf ihsan etmişti. Venedik idarecileri onun karantina bölgesinden çıkıp ihtiyaçları karşılama konusunda kendisine müsaade etti. *Getto*nun anahtarlarını da ona vermişlerdi.

Tanrı, yaptıklarından dolayı kendisinden razı olsun; her dileğini gerçekleştirsin. Amen...

İndeks

B

C - Ç

D

F

G

H

I - İ

N

O - Ö

P

Q - R

Ş

T

U - Ü

V - W